

PhD ÉRTEKEZÉS

dr. Kirs Eszter

**MISKOLC
2009.**

**Miskolci Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Jogi Tanszék**

dr. Kirs Eszter

**A TÉNYFELTÁRÓ ÉS BÉKÉLTETŐ
BIZOTTSÁGOK HELYE A NEMZETKÖZI
BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGRE VONÁS
INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN**

Ph. D. értekezés

Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Bragyova András

A doktori program címe: A nemzetközi jog ezredfordulós kihívásai, különös tekintettel a nemzetközi bírászkodás és az emberi jogvédelem perspektíváira

Tudományos vezető:

Prof. Dr. Kovács Péter
egyetemi tanár

Miskolc, 2009.

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	5
BEVEZETÉS	6
1. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐ BÍRÁSKODÁS ELMÉLETÉNEK ÉS GYAKORLATÁNAK TÖRTÉNETE AZ ÉRINTETT TÁRSADALOMRA GYAKOROLT HATÁS SZEMSZÖGÉBŐL.....	11
1. 1. A nemzetközi büntetőjogi ítélkezés első világháborút megelőző története	12
1. 2. A nemzetközi büntetőjogi gondolkodás fejlődése a második világháborút megelőzően	18
1. 2. 1. Vélemények ütközése a Nemzetközi Jogi Egyesület berkein belül	19
1. 2. 2. A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület tevékenysége a büntető bírászkodás eszméjének fejlesztése tekintetében	21
1. 3. A második világháborút követő nemzetközi büntetőbíráskodás és a nemzetközi büntetőbírói fórumok személyi hatáskörének szűkülése	24
1. 3. 1. A nürnbergi ítélkezés és a múltbeli események értékelése.....	25
1. 3. 2. Az ex-jugoszláv törvényszék felállításának és lakosság általi elfogadásának problematikája	28
1. 3. 3. A nemzetközi büntetőbírói fórumok hatáskörének szűkülése	36
1. 4. Következtetések	40
1. 4. 1. Az érintett társadalomra gyakorolt hatás	40
1. 4. 2. A büntetlenség elleni küzdelem.....	44
1. 4. 3. A nemzetközi büntető bíróságok és békéltető bizottságok közötti együttműködés	47
2. A BÉKÉLTETŐ BIZOTTSÁGOK MŰKÖDÉSÉNEK BEMUTATÁSA: DÉL-AFRIKA	49
2. 1. A dél-afrikai bizottság létrehozása	51
2. 2. A bizottságok működését befolyásoló tényezők	53
2. 3. Az Amnesztia Tanács működése és helye a dél-afrikai Bizottság szervezetében	58
2. 3. 1. Az amnesztia meghirdetésének jogszerűsége nemzetközi jogi szemszögből és fogadtatása a dél-afrikai társadalomban	59
2. 3. 2. Az amnesztia-eljárások menete	66
2. 3. 3. A Tanács működésének eredményei és annak kritikája.....	70
2. 4. A Bizottság tényfeltárási tevékenysége	74
2. 4. 1. A Bizottság Zárójelentése	75
2. 4. 2. A tényfeltárási munka eredményei és visszhangja	81
2. 5. Következtetések	84
2. 5. 1. Az érintett társadalomra gyakorolt hatás	84
2. 5. 2. A büntetlenség elleni küzdelem.....	85
2. 5. 3. A nemzetközi büntető bíróságok és békéltető bizottságok közötti együttműködés	87
3. A TÉNYFELTÁRÁS ÉS BÉKÉLTETÉS HELYE A BÜNTETŐBÍRÁSKODÁS RENDSZERÉBEN	89
3. 1 A büntető bírászkodási funkció alternatív igazságszolgáltatási testületekre való ruházásának zsákutcája: Ruanda	89
3. 1. 1. A Ruandai Nemzetközi Büntető Törvényszék szerepe az átmeneti igazságszolgáltatásban	92
3. 1. 2. A korábbi elkövetők nagy száma okozta problémák megoldására keresett válasz, a <i>gacaca</i> eljárások irreguláris megoldása	96

3. 1. 3. Az átalakítás elhibázott ötletének következményei.....	99
3. 2. A Békéltető Bizottság és a Különleges Bíróság párhuzamos egymás mellett működése: Sierra Leone	105
3. 2. 1. A két intézmény felállítása	106
3. 2. 2. A két intézmény személyi hatásköre	113
3. 2. 3. Az együttműködés megfelelő szabályozásának hiánya.....	117
3. 2. 4. Az információ-megosztásról szóló szabályok elfogadása gyakorlati érvényesülés nélkül.....	121
3. 3. Tényfeltáró bizottság, mint a büntető bírósági rendszer integrált része az ENSZ közrehatása nyomán: Kelet-Timor	125
3. 3. 1. A Befogadás, Tényfeltárás és Békéltetés Bizottságának felállítása és működése	125
3. 3. 2. A nagy halak elúsznak: az Igazság és Barátság Bizottsága.....	133
3. 4. Következtetések	140
3. 4. 1. Az érintett társadalomra gyakorolt hatás	140
3. 4. 2. A büntetlenség elleni küzdelem.....	141
3. 4. 3. A nemzetközi büntető bíróságok és békéltető bizottságok közötti együttműködés	142
4. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÉS A BÉKÉLTETŐ BIZOTTSÁGOK KAPCSOLATA	144
4. 1. A Római Statútum adta jogi keretek az alternatív mechanizmusok elfogadhatósága vonatkozásában	145
4. 2. Az eljárás felfüggesztése a Biztonsági Tanács határozata által	150
4. 3. Az eljárás felfüggesztése ügyészi döntés alapján	153
4. 3. 1. Az igazságszolgáltatás érdekei az áldozati érdekek tükrében	155
4. 3. 2. Az Ügyészi Hivatal politikai állásfoglalása az igazságszolgáltatás érdekei kapcsán	158
4. 3. 3. Az egyes nemzetközi büntettek elkövetőinek felelősségre vonására vonatkozó állami kötelezettség	163
4. 3. 4. A <i>nullum crimen sine lege</i> elv értelmezésével kapcsolatos viták	166
4. 4. A Római Statútum által biztosított lehetőségek az észak-ugandai események tükrében	170
4. 4. 1. Észak-Uganda helyzete a Bíróság előtt.....	171
4. 4. 2. Az ugandai belső igazságszolgáltatási rendszer alkalmatlansága	173
ZÁRÓ GONDOLATOK	181
FELHASZNÁLT IRODALOM	190
MAGYAR NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	219
IDEGEN NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	221
DR. KIRS ESZTER DOKTORI ÉRTEKEZÉSE TÁRGYÁBAN PUBLIKÁLT TANULMÁNYAI	223

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Tudományos vezetőmnek, Dr. Kovács Péter professzornak; Dr. Xavier Philippe professzornak, az Institut Louis Favoreu igazgatójának; Michael J. Matheson professzornak, a George Washington University Law School oktatójának; Dr. Prandler Árpád professzornak, az egykori Jugoszláviában elkövetett emberiség elleni bűntettek ügyében eljáró nemzetközi büntető törvényszék bírójának; Dr. Carsten Stahnnak és Dr. Larissa van den Heriknek, a Marie Curie Research Course vezetőinek; Mark Freemannek, az ICTJ külügyi igazgatójának; Dr. Varga Rékának, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága jogtanácsosának; Dr. Hoffmann Tamásnak, a Pannon Egyetem Társadalomtudományok és Európai Tanulmányok Tanszékének egyetemi tanársegédjének; munkatársaimnak és barátaimnak, Dr. Raisz Anikónak, Dr. Jakab Nórának és Spitzmüller Zitának; valamint opponenseimnek az együttműködésükért és támogatásukért.

A jelen értekezés elkészítésének alapjául szolgáló kutatást az Oktatási és Kulturális Minisztérium a Deák Ferenc pre-doktori ösztöndíj (0016/2008.) keretében támogatta.

BEVEZETÉS

A XX. század második felében jelentősen megváltozott a fegyveres konfliktusok természete. A korábban jellemző államok közötti ellenségeskedésekkel szemben egyre gyakoribbakká váltak az államhatárokon belül zajló konfliktusok. Ezt a változást követte a nemzetközi humanitárius jog módosítása, annak hatályának kiterjesztése a nem-nemzetközi fegyveres konfliktusokra.¹ A belső zavargásokkal küzdő államok ügyei pedig már korántsem kezelhetők bizonyos határokon túl az állami szuverenitás kizárólagos körébe tartozó kérdésekként, hiszen az ellenálló csapatok sok esetben történő határokon kívülről érkező támogatásából, a tömeges menekültáradatból illetve az irreguláris csapatok határon túli tevékenységéből adódóan könnyen eszkalálódhat egy-egy belső konfliktus a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető helyzeté.

A konfliktus szélesedésének veszélye teszi nemzetközi szintű problémává a határokon belüli viszályok csendesítésének kihívását. A fegyveres konfliktusokat vagy esetleg elnyomó rezsimek megdöntését követő konszolidációs folyamat pedig ily módon válik nemzetközi szinten is támogatandó ügyé. Ez a folyamat igen összetett intézkedésekből kell, hogy kialakuljon, melyek nemcsak a szükséges demokratikus változásokhoz fűződő politikai és jogi intézkedéseket takarják, hanem gazdasági és társadalom-pszichológiai változásokat is. Egy fegyveres konfliktust vagy elnyomó rezsim uralmát követő helyzetben az alapvető kihívások, melyekkel szembe kell néznie az érintett társadalomnak a konfliktus gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális okainak felszámolása; azon főbűnösök elszigetelése a társadalomtól, akik megtervezték, elrendelték az emberi jogsértések elkövetését; az érintett lakosság megbékélésre való ösztönzése, hogy eltávolodjanak a múltbeli eseményektől; olyan intézmények felállításának és működésének elősegítése, melyeknek fő célja a társadalom tagjainak egymáshoz való közelítése.² E komplex folyamat központi

¹ Ennek eredményeként fogadták el 1977-ben a nem-nemzetközi konfliktusok kérdéskörét szabályozó második genfi kiegészítő jegyzőkönyvet az 1949-ben született négy genfi egyezményhez csatolva, azoknak a nem-nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó alapvető és minimális garanciákat tartalmazó közös 3. cikkének szabályozását továbbfejlesztve.

Lásd François Bugnion, *THE INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS AND THE PROTECTION OF WAR VICTIMS* (International Committee of the Red Cross, Macmillan Publishers Limited, Oxford, 2003.), 330-345. old.

² Antonio Cassese, *Clemency versus Retribution in Post-Conflict Situations*, in 46 *COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW* (2007.), 4. old.

elemei tehát, melyek megvalósulása nélkül nem kerülhet sor hosszú-távú konszolidációra, a múltbeli események tisztázása, a jogsértések áldozatainak kárpótlása valamint az ellenségeskedések során elkövetett súlyos emberi jogsértések elkövetőinek felelősségre vonása, mely intézkedések összességét a nemzetközi jogi irodalom az átmeneti igazságszolgáltatás átfogó elnevezésével illet.

Az átmeneti igazságszolgáltatás egy széleskörű fogalom, mely magába foglalja mindazon intézkedéseket, melyek a politikai és társadalmi változást megelőző rendszerben sorra került jogsértések elkövetőinek felelősségre vonásának rendezését és az áldozatok kárpótlását célozza a konfliktusos korszak eseményeinek hiteles tisztázása mellett. Ezen lehetséges intézkedések sorában említhetőek a büntetőbírói eljárások mind nemzeti, mind nemzetközi szinten, a tényfeltáró és békéltető bizottságok tevékenysége, a kártérítési programok, de például a nyilvános bocsánatkérési gesztusok is,³ valamint a múltbeli események hiteles rögzítése és az azokról alkotott kép egységesítése érdekében tett intézkedések.

Értekezésem témája e tágabb kérdéskörben helyezhető el. A nemzetközi szintű büntetőbíráskodás az átmeneti igazságszolgáltatás keretein belül a legfőbb bűnösök felelősségre vonását célozza. Ez a tevékenység az ENSZ által felállított *ad hoc* törvényszékek működése során a vezetők esetében lefolytatott tényleges bünvádi eljárások formájában valósul meg, míg a Nemzetközi Büntetőbíróság esetében ezen kívül már sokkal inkább a nemzeti bíróságok eljárásra való ösztönzésében kell, hogy alakot öltjön.

A jelen értekezés keretein belül nemzetközi és vegyes természetű törvényszékek váltak a kutatás tárgyává: a második világháborút követően felállított nürnbergi és tokiói katonai törvényszékek az érintett társadalomra gyakorolt hatásuk tekintetében; az ex-jugoszláv és ruandai törvényszékek az érintett társadalom által való elfogadottság (pontosabban annak hiánya) kapcsán; vegyes természetű törvényszékeként a Sierra Leone-i Különleges Bíróság és a kelet-timori Súlyos Büntettek Egysége az ott velük egy időben működő békéltető bizottságokkal való kapcsolatuk tárgyában; a Nemzetközi Büntetőbíróság pedig a jövőben felállításra

³ A XX. század végére igen elterjedt jelenséggé vált. Példaként említhető Jacques Chirac bocsánatkérése országa nevében a zsidók deportálásáért, Gerhard Schröderé a náci Németország tetteiért, vagy Bill Clintoné a ruandai események során való tétlenségért, illetve Magyarország esetében az Országgyűlés 2000-ben hozott döntése, mellyel a holokauszt emléknapjává nyilvánította április 16-át, ezzel is emlékezve a magyar zsidók deportálására. Ezen gesztusoknak bár sok esetben nem az áldozatok a tényleges címzettjei, sokkal inkább a nemzetközi közösség, mégsem elhanyagolható pozitív hatásuk.

kerülő bizottságok által felvetett problémák tárgyalása keretein belül jelenik meg a következő oldalakon.

A nemzetközi büntettek elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonási rendszere dinamikus fejlődésen ment keresztül a második világháborút követően. A nemzetközi büntető bíraskodás eddig felállított intézményeinek⁴ működése azonban a főbűnösök felelősségre vonására terjed ki, míg a katonai alárendeltjeikére a helyi katonai büntetőbírói rendszeré. A határon belüli konfliktusok egyik fő jellemzője azonban napjainkban a polgári lakosság széleskörű részvétele mind elkövetői, mind áldozati oldalon. Ez a tény olyan jelentős kihívás elé állította és állítja az érintett társadalmakat (mint például Ruandáét, ahol a hozzávetőlegesen 800,000 ember életét követelő 1994-es népirtást követően kezdetben 650,000 fő elkövetőt tartottak számon, mely szám a későbbiekben folyamatosan nőtt), melyet a helyi, sok esetben egyébként is romokban heverő igazságszolgáltatási és a nemzetközi, illetve hibrid büntetőbírói rendszerek önmagukban nem képesek megoldani. Ezen esetekben van szükség olyan alternatív mechanizmusokra, melyek egy nemzetközi jogi értelemben is elfogadható amnesztia mellett a lehető legrövidebb úton reintegrálják a társadalomba a „kisebb súlyú” bűnök elkövetőit.

Ezen alternatív mechanizmusok vélhetően legmegfelelőbb intézményi formája napjainkban a tényfeltáró és békéltető bizottságoké. Míg a következő fejezetben írtak szerint a nemzetközi büntetőbíráskodás esetében beszámolhatunk egy annak második világháborút követően történt megvalósulását megelőző hozzávetőlegesen félévszázados elmélet-fejlődésről, a békéltető bizottságok esetében a gyakorlati szükségszerűség vezette az egyes államokat és a nemzetközi közösséget az intézmény születéséhez. Ily módon a szűk értelemben vett nemzetközi büntetőbíráskodás egy évszázados történetével szemben (melyben fél évszázad elméletfejlődést követett a gyakorlati tapasztalatok gyűjtése) a tényfeltáró és békéltető bizottságok esetében mindössze három évtizedes történetről számolhatunk be, mely időszak kezdetétől a gyakorlati megoldási alternatívák fejlődése jellemző.

Az átmeneti igazságszolgáltatás intézményrendszerének ezen újnak nevezhető

⁴ A tisztán nemzetközi természetű törvényszékek (mint a nürnbergi, tokiói, az ex-jugoszláv, ruandai törvényszékek, valamint a 2002-től működő Nemzetközi Büntetőbíróság) mellett említhetők ezen intézmények sorában az ún. hibrid (létrehozásában és működésében nemzetközi és nemzeti elemet is hordozó testületek) törvényszékek, mint például a kelet-timori Súlyos Büntettek Egysége, a Sierra Leone-i Különleges Bíróság, melyek az értekezés oldalain is megjelennek majd.

jelensége az 1980-as években jelent meg először dél-amerikai elnyomó rezsimek uralmát maga mögött hagyó országokban (mint például Chile, El Salvador, Argentína). Ezek a testületek azonban még elsősorban az eltűnt személyek felkutatására fókuszáltak, amely szűk mandátum kiterjesztése és az intézményi keretek adta lehetőségek kiaknázása első ízben az apartheid-rezsim bukását követően valósult meg a dél-afrikai bizottság 1995 és 1998 közötti működése során. Ez a testület már kvázi-bírói funkciókkal, amnesztia-ítélési jogosultsággal lett felruházva, ami indokolta, hogy kutatásom kiindulópontjaként ezt a bizottságot kezeljem.

A napjainkban felállításra kerülő tényfeltáró és békéltető bizottságok fogalma négy alapvető jellemzővel írható körül. A múlt eseményeinek elemzése kerül a testület fókuszába. Nem egyetlen eseményt vizsgál, hanem alapvető célja a múltban, egy meghatározott időszakban elkövetett jogsértésekről egy átfogó kép alkotása; olyan autoritással bír a testület, ami lehetővé teszi, hogy széles körben hozzájusson a vizsgálatához szükséges információkhoz, és hogy nagyobb biztonságban folytathassa le a sok esetben az aktuális politikai és társadalmi helyzetben érzékeny kérdéseket feszegető vizsgálatait. A békéltető bizottságok negyedik alapvető jellemzője pedig, hogy határozott ideig működik, melynek végeztével a testület vizsgálatainak eredményeit egy általában nyilvánosságra kerülő zárójelentésbe foglalja.⁵

A békéltetési folyamatok zsákutcája lehet a helyi tradicionális igazságszolgáltatási mechanizmusokra való támaszkodás. Előnyt jelent a helyi lakosság általi elfogadottság, a széleskörű áldozati, elkövetői részvétel, ugyanakkor ez a megoldás komoly veszélyt rejthet, ami Ruanda estében realizálódott a laikusok széleskörű bevonásával, egy pártoskodó és visszaélésekkel, korrupcióval terhes rendszer kialakulásához vezetve.

A büntető bíróságok és békéltető bizottságok egyidejű, egymás melletti működése ad jelentőséget a kérdésnek, milyen hatást gyakorolnak a bünvádi eljárások a megbékélésre, valamint hogy hogyan lehet és kell koordinálni a két intézmény esetleges együttműködését. Ennek vizsgálatába bocsátkozom a Sierra Leone-i konfliktust, közelebbről az ott felállított bizottság és a Különleges Bíróság együttműködését (illetve annak hiányát) elemző fejezet keretein belül. Igen szoros

⁵ Priscilla B. Hayner, *Past Truths, Present Dangers: The Role of Official Truth Seeking in Conflict Resolution and Prevention*, in INTERNATIONAL CONFLICT RESOLUTION AFTER THE COLD WAR. (National Academy Press, Washington DC, 2000.), 341. old.

együttműködést, sőt a bizottság büntetőbírói rendszerbe való beépítését célozták meg Kelet-Timor esetében az irányadó határozatok szövegezői, akiknek révén az Egyesült Nemzetek Szervezetének a testület létrehozásában betöltött szerepe is a figyelem középpontjába kerülhet.

A dél-afrikai, ruandai, Sierra Leone-i, kelet-timori helyzetek elemzésének eredményei új megvilágításba kerültek a Nemzetközi Büntetőbíróság felállításával, mely bírói testület a figyelem középpontjába került azon gyakran hangoztatott vádból fakadóan is, miszerint az eljárásának felfüggesztésére való hajlandóság hiánya hátráltatja a folyamatban lévő ugandai béketárgyalások menetét. Észak-Uganda helyzete jelenti értekezésem utolsó esettanulmányának tárgyát, melynek kapcsán a Nemzetközi Büntetőbíróság szerepét vizsgálom az átmeneti igazságszolgáltatás hatékonyságának biztosításában és a hosszútávú helyi konszolidáció támogatásában.

Az esettanulmányok bemutatása során olyan alapvető kérdések kerülnek tárgyalásra, mint az amnesztia nemzetközi jogi megítélése, a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek elkövetőinek felelősségre vonása tekintetében fennálló állami kötelezettség, vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság szerepvállalási kötelezettsége a konfliktusok körülményeinek mérlegelése tekintetében. A rendelkezésre álló példák hibáinak és előnyeinek összegzésével, valamint a jogi keretet biztosító nemzetközi jogi normák vizsgálatával amellet kívánok érvelni, hogy a nemzetközi jog jelenlegi állása szerint lehetséges egy összetett átmeneti igazságszolgáltatási rendszer modelljének megalkotása. Egy többszintű átmeneti igazságszolgáltatási rendszer keretein belül pedig a Nemzetközi Büntetőbíróság, a belső bírói fórumok, a tényfeltáró és békéltető bizottságok együttműködése és a helyi tradicionális mechanizmusok adta lehetőségek kiaknázása mellett hatékony megoldás található azon kihívásokra, melyekkel a konfliktuson túljutott társadalmaknak szembe kell nézniük a büntetlenség elleni harc és a jogrend megerősítése érdekében.

1. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐ BÍRÁSKODÁS ELMÉLETÉNEK ÉS GYAKORLATÁNAK TÖRTÉNETE AZ ÉRINTETT TÁRSADALOMRA GYAKOROLT HATÁS SZEMSZÖGÉBŐL

A fegyveres konfliktusok során alkalmazandó nemzetközi jogszabályok XIX. századi kodifikálása adott létjogosultságot a nemzetközi szintű büntetőjogi ítélkezés megvalósítására irányuló gondolatoknak.

Számos javaslat született a század második felétől kezdve a lehetséges nemzetközi büntető bírászkodás realizációja tekintetében. Születtek megvalósíthatatlan elképzelések egy abszolút egységes nemzetközi büntetőjogi kódex megalkotására, melyek parázs vitákat eredményeztek, és realizistikusabb tervek is egy nemzetközi büntető bíróság felállítására vonatkozóan. A háború idején alkalmazandó jogszabályoknak az első világháborúban számtalan esetben előforduló megsértését követően pedig elkerülhetetlenül a figyelem középpontjába került a háborús bűnösök felelősségre vonásának az érintett állam hatóságaitól való elvonásának kérdésköre. Első nekifutásra az eredményesnek nem nevezhető lipcsei perekben merült ki a terv megvalósítása.

A ténylegesnek nevezhető nemzetközi szintű ítélkezés azonban a második világháborús jogsértések kapcsán alakult ki a nürnbergi és tokiói törvényszékek keretein belül. Érdekes ebből a kezdeti időszakból elsősorban a nürnbergi ítélkezést vizsgálat tárgyává tenni, a későbbiekben az Egyesült Nemzetek Szervezete által felállított ex-jugoszláv és ruandai törvényszékekkel egyetemben a büntető bírászkodás érintett lakosságra és megbékélésre gyakorolt hatása szempontjából. E perspektíva irányadó az értekezés következő, történeti témájú fejezete folyamán.

1. 1. A nemzetközi büntetőjogi ítélkezés első világháborút megelőző története

A nemzetközi büntető bíraskodás történetének első, korai megjelenése a XV. századra tehető, amikor az első *ad hoc* jellegű törvényszéket felállították. Burgundia hercege, Merész Károly ültette Peter von Hagenbachot a felső Rajna mentén fekvő Breisach város kormányzói székébe. Az új kormányzó kezdetektől fogva brutális módszerekkel gyakorolta hatalmát, a lakossággal szemben embertelen bánásmódot tanúsítva. A lakosság tizedeléséért és sanyargatásáért lett felelős emberölés, nemi erőszak, jogtalan adóztatás elkövetése révén.

A herceg ellen koalíció szerveződött a Habsburg Birodalom, Franciaország, Bern és a felső rajnai városok és lovagok között. A Hagenbach által megvalósított embertelen kormányzási módszerek felszámolása, a kormányzó felelősségre vonása jelentette Merész Károlynak a Nancy melletti csatában 1477-ben bekövetkezett halálának előzményét.

Ausztria főhercege rendelte el Hagenbach bíróság elé állítását, miután az ő fennhatósága alá tartozó területen fogták el a véres kormányzót. A kor viszonyaihoz képest sikerült egy valóban nemzetközi szintű büntető törvényszéket felállítani ezen ügy kapcsán, hiszen a már létező koalíció, illetve annak tagjainak véleménye egységesen negatív volt a történetekkel kapcsolatban, és a megtorlás mindenkinek szándékában állt. Az *ad hoc* jellegű ítélőszéket Elzász, Németország és Svájc városaiból érkező 28 bíróból állították fel, élére állítva a Habsburg uralkodó delegáltjaként érkező elnöklő bírát.

Azt nem lehet állítani, hogy nemzetközi jellegű normák alapján járt el a bíróság, hiszen a vád alapja az volt, hogy Hagenbach az „emberi és isteni törvényeket” súlyosan megsértette. Az azonban megállapítható, hogy a vádlott ellenkezése ellenére, miszerint csak Burgundia hercegének joghatóságát ismeri el maga felett, az államok közötti egyetértés folytán első ízben egy ténylegesen nemzetközi szinten összeállított bírói testület járt el. Bűnösnek nyilvánították az ex-kormányzót, megfosztották lovagi rangjától és az ehhez kapcsolódó privilégiumoktól, és halálra ítélték.⁶ Részletesebb

⁶ Edoardo Greppi, *The evolution of individual criminal responsibility under international law*, in 835 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (1999.), 531-553. old.

esetelemzésbe jelen értekezés keretei között nem érdemes bocsátkozni e történelmi példa kapcsán. A megbékélésre gyakorolt hatás tekintetében azonban illusztrálhatja a hatalmi pozícióból való eltávolítást, melyet a büntető bíraskodás eredményezhet.

Peter von Hagenbach felelősségre vonását követően az első komolyabb javaslat 1872-ig váratott magára, amikor Gustave Moynier, aki a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának egyik alapítója és hosszú évekig elnöke volt, megalkotta egy olyan jellegű nemzetközi bíróság felállításának tervezetét, amely alkalmas lett volna eljárni az 1864-es genfi egyezményekben szereplő szabályok megsértése esetén. Eredetileg nem támogatta egy nemzetközi büntető bíróság létrehozásának ötletét. Bízott abban, hogy a közvélemény, a „közlelkiismeret” elegendő lesz az Egyezmény hatékony érvényesítésére. Emellett a részes államok belső jogszabályainak a genfi egyezményeknek megfelelő módosítását várta, azonban egyik reménye sem teljesedett be, és a francia-porosz háborúban elkövetett sorozatos jogsértéseket követően (ami kellőképpen bizonyította, hogy jóhiszeműségéből adódó várakozásai nem teljesedhetnek be a valóságban) alkotta meg a tervezetet.⁷

Az elképzelt bíróság *ad hoc* jellegű lett volna. A tervezetnek megfelelően, a bírói tanács öt tagból állt volna. Az esetleges háború kitörése után a Svájci Konföderáció elnöke választott volna három tagot a részes államok képviselői közül, miután a konfliktusban résztvevő államok is kineveztek volna egy-egy bírát. Ha több állam vett volna részt a háborúban, az egymással szövetségben lévők közös bírát választhattak volna. Az eljárási szabályokat a már megalakult tanács alkotta volna meg.⁸ Esetleges és kiszámíthatatlan, sok esetben valószínűsíthetően egy elhúzódó folyamat eredménye lett volna tehát a Moynier elképzeléseinek megfelelő bíróság felállítása, ami kétséges, hogy megfelelő elrettentő hatást lett volna képes gyakorolni.

Ezzel szemben ügyelt a szerző a pártatlanság elvének érvényesülésére az érintett államok panaszai alapján (azoknak előzetesen megszürésével) eljáró bírósággal kapcsolatban. Amennyiben egy bírát kinevező semleges állam háborús féllé vált volna a konfliktus kiszélesedése során, új bírót választottak volna az adott, már nem

⁷ Christopher Keith Hall, *The first proposal for a permanent international criminal court*, in 322 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (1998), 57-74. old.

⁸ Gustave Moynier, *Draft Convention for the establishment of an international judicial body suitable for the prevention and punishment of violations of the Geneva Convention*. Genf, 1872. 2-3. cikk

semleges állam által kinevezett személy helyére.⁹

A vádlott bűnössége kérdésében döntő bíróság elküldte volna az ítéletet az érintett kormányoknak, illetve a minél szélesebb körű publicitást használta volna preventív eszközként. Dönthetett volna esetlegesen kártérítésről is, mely előrevetítette a napjainkra kellő súlyt nyerő áldozati részvétel helyét a büntetőeljárásokban. A meghozott határozat végrehajtásáért az elítélt kormánya lett volna felelős.¹⁰

Alapjaiban nem rugaszkodott el hát Moynier a földtől, nem tervezett lehetetlen újításokat, a bíróság alá tartozó önálló végrehajtásért felelős szervet, illetve állandó jelleggel működő bíróságot sem, innovatív gondolatai mégsem találtak termékeny talajra kora szakértőinek körében. A nemzetközi jog egyes kiemelkedő kutatói, mint Francis Lieber, Achille Morin, Franz de Holtendorff, John Westlake, szembe helyezkedtek a javaslattal. Nem tartották lehetségesnek, hogy kellő hatékonysággal érne el célját egy büntető bíróság nemzetközi szinten. Lieber például az államok közti választott bíráskodást preferálta, míg Franz de Holtendorff inkább nemzetközi vizsgáló bizottságok felállítását javasolta és a humanitárius segély-szervezetek megerősítését.¹¹ A Nemzetközi Jogi Intézet Cambridge-i, 1895. évi találkozásán ugyan felvetődött egy háborús bűntettekkel foglalkozó nemzetközi bíróság szükségességének gondolata, de a Moynier-féle javaslatot végül nem tárgyalták meg. Ez a tervezet tehát nem került a figyelem középpontjába, még kevésbé élvezett támogatást, azonban egyértelmű jele volt annak, hogy a XIX. század nemzetközi jogi gondolkodóit már foglalkoztatta egy nemzetközi büntető bíróság felállításának lehetősége.

Az első világháborút követően egyik napról a másikra került a szövetséges hatalmak figyelmének középpontjába egy pártatlan, nemzetközi büntető bíróság felállításának szükségessége. Alapot teremtett erre, hogy az 1899. és az 1907. évi hágai konferenciákon deklarált, háború idején követendő jogi normákat számtalan esetben sértették meg a világháborús ellenségeskedések alatt. 1919. január 25-én az Előzetes Békekonferencia felállította a 'Tizenötök Bizottságát', hogy az vizsgálja meg, milyen nemzetközi jogsértésekért felelnek Németország és szövetségesei.

A bűntettek négy csoportját állapították meg:

⁹ *Uo.*, 4. cikk

¹⁰ *Uo.*, 5-7. cikk

¹¹ KEITH HALL (1998.), 57-74. old.

– a Szövetséges Nemzetek civil lakossága és katonái ellen elkövetett bűncselekmények, ide értve különösen a hadifogolytáborokban elkövetett jogsértéseket,

– a hivatalos személyek által elkövetett bűncselekmények, akiknek parancsai érintették a Szövetséges csapatok elleni műveleteket,

– azon civil vagy katonai tisztviselők bűncselekményei, tekintet nélkül a betöltött fokozatra, akiknek parancsai nyomán követték el a háború jogának és szokásainak megsértését, vagy akik tartózkodtak azok elkövetésének megelőzésétől,

– azon egyéb, ellenséges hatalmakhoz tartozó személyek büntettei, akiknek ügyében (tekintettel az elkövetett bűntett vagy a sértett állam jogainak sérelmének speciális jellegére) tanácsos egy nemzetközi bíróság előtt eljárni.

Végeredményben a Bizottság általános jelleggel hasznosnak találta egy nemzetközi bíróság felállítását. E törvényszék maga határozta volna meg eljárási szabályait, és a nemzetközi jog alapelvei szerint járt volna el, melyeket a civilizált nemzetek szokásai, az emberiség alapvető normái és a közlelkiismeret diktálnak.

A bemutatott tervezet világosan tükrözi, hogy a Szövetséges Hatalmak elsődleges szándéka a Központi Hatalmak büntetése volt. Félreérthetetlenül fogalmazták meg, hogy a felállítandó bíróság joghatóságának a Németország és szövetségeseinek állampolgárai által elkövetett bűntettekre kell kiterjednie. Önámítás lenne azt képzelni, hogy pusztán nemes elhatározások, a nemzetközi jogszabályok hatékonyabb érvényesítése felé törekvés, illetve az önkontroll bármiféle formája inspirálta a Szövetségeseket egy Nemzetközi Büntető Törvényszék felállítására. Elsődlegesen nagyhatalmi, politikai szándékok diktáltak. Ezen szándékok között pedig nem élvezett még előkelő helyet az érintett lakosságra nézve gyakorolt hatások mérlegelése. Ez a kérdés napjainkban már annál nagyobb súllyal jelenik meg például a Nemzetközi Büntetőbíróság előtti eljárások megindítása során, a Bíróság ilyen természetű szerepvállalása tekintetében parázs vitákat generálva.

A Tizenötök Bizottságának javaslatait végül nem fogadta el a Békekonferencia, mivel az amerikai delegátus nem támogatta a nemzetközi bíróság felállításának ötletét, amire addig véleményük szerint nem volt precedens az államok közti történelemben (úgy tűnik, nem minősítették annak a fentebb bemutatott Peter von Hagenbach elleni eljárást).

Egyetlen kiemelkedő „elkövető”, nevezetesen Németország ex-államfője, II. Hohenzollern Vilmos esetében tartották mégis szükségszerűnek egy speciális, nemzetközi és *ad hoc* jellegű törvényszék felállítását. A Versailles-i békeszerződés VII, büntetésekre vonatkozó részében szereplő 227. cikkben bűnösnek nyilvánították a „nemzetközi erkölcsiség és a szerződési kötelezettségek legsúlyosabb megsértése” miatt. Öt bíróból álló törvényszéket kívántak létrehozni. Az Amerikai Egyesült Államokat, Nagy-Britanniát, Franciaországot, Olaszországot és Japánt jogosította fel e cikk egy-egy bíró jelölésére.¹²

A II. Vilmosra vonatkozó ítéletet a törvényszék a nemzetközi politika legfelsőbb elveire és a nemzetközi erkölcsiségre tekintettel kívánta volna meghozni, mely igen általános jellegű meghatározása volt az alkalmazandó jognak. Másfelől Hollandia politikai menekültként kezelte a Szövetségesek által háborús bűnösnek minősített II. Vilmost. Ezen az alapon megtagadták a kiadatást, amiből adódóan sosem állították fel végül a törvényszéket.

Az államfői felelősségen kívül az érintett szövetséges államok igazságszolgáltatási fórumai előtt kívánták foganatosítani a felelősségre vonást a további elkövetők tekintetében. Habár a háborúban való részvételnek sajnálatos, de nehezen elkerülhető velejárói a jogsértések minden érintett állam hadserege és katonái részéről, a Versailles-i békeszerződés 228. cikkében csak a német részről elkövetett bűncselekményekről esett szó.¹³

Ezen rendelkezések érvényre juttatása végett össze is állítottak egy népes listát a megbüntetendő személyekről. Az amerikai külügyminiszter, Robert Lansing elnökletével, a 'Háború kezdeményezőjének felelősségre vonásával és a háborús jogszabályok és szokások megsértésével szembeni büntetések végrehajtásával kapcsolatban' működő Bizottság hozta létre az erre vonatkozó jelentést.¹⁴

¹² Versailles-i szerződés, 1919. június 28, 227. cikk

¹³ „A Német Kormány köteles átadni a Szövetséges és Társult Hatalmaknak, illetve szükség esetén azok valamelyikének, a háborús jogszabályok és szokások megsértésének elkövetésével vádolt személyt, akinek a német hatóságok által adott rangja, hivatala vagy foglalkozása van. Azon személyeket, melyek a Szövetséges és Társult Hatalmak egyikének állampolgárai ellen elkövetett bűncselekmények elkövetésében bűnösnek találtnak, a sértett hatalom katonai törvényszéke elé fogják állítani. Azon személyeket, melyek több Szövetséges és Társult Hatalom állampolgárai ellen elkövetett bűncselekményekben bűnösök, az érintett hatalmak katonai törvényszékeinek tagjaiból összeállított katonai törvényszék elé fogják állítani.”

Verailles-i szerződés, 1919. június 28, 228. 229. cikk

¹⁴ House of Commons, *Research Paper 01/39, The International Criminal Court bill*. 2001. elérhető: www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2001/rp01-039.pdf

E munka eredményeként 1920. február 3-án egy összesen 900 (!) névből álló listát nyújtottak át a németeknek. Franciaország 334, Nagy-Britannia 100, Belgium 265 személyt jelölt meg, valamint Lengyelország, Románia, Olaszország és Jugoszlávia is követelte egy sor magas rangú személy kiadatását.

Igen terjedelmes listát sikerült összeállítania a győzelemittas és revansra éhes államoknak, azonban megfeledkeztek arról, hogy igen kényes pontja az állami szuverenitásnak a büntető igazságszolgáltatás, amit egy állam sem enged ki könnyen a kezéből. Nem segített a lakosság általi elfogadáson sem a háborús bűnösök felelősségre vonásának egyoldalúsága. Így a német kormányzaton kívül a közvélemény igényei is azt diktálták, amint azt a lista átadását követő tömeges demonstrációk mutatták, hogy Németország tagadja meg, a Békeszerződés fentebb említett, 228. cikkében vállalt kötelezettsége ellenére, állampolgárai kiadását.

A bűnösök idegen államok hatóságainak való átadása helyett Németország kompromisszumos megoldást javasolt, mi szerint a gyanúsított személyek ügyében a lipcsei Legfelsőbb Bíróság járjon el, a már 1919. december 13-án hatályba lépett, német, háborús bűnösökre vonatkozó törvény rendelkezései alapján. Számos diplomáciai tárgyalást követően 1920 májusában a Szövetségesek elfogadták ezt a javaslatot, és átadták az immáron csupán 45 magas rangú személy nevét tartalmazó listát, a többi esetet pedig ugyancsak a német törvényszékekre bízták.

A lipcsei perek el is kezdődtek 1921 májusában a Német Birodalmi Bíróság Bűnügyi Szenátusának hét tagú tanácsa előtt, azonban a végrehajtással kapcsolatban különböző nehézségek adódtak. Egyeseket a gyanúsítottak közül állítólag nem tudtak kézre keríteni.¹⁵ Végül 12 személyt állítottak bíróság elé, közülük hatot felmentettek, hatot pedig hat hónaptól két évig terjedő szabadságvesztésre ítélték. Köztük elítéltek egy tábornokot, aki francia hadifoglyokat ölt meg, azonban a felettesét, akinek parancsait teljesítette mind e közben, felmentették, annak ellenére, hogy számtalan tanú bizonyította bűnösségét. A két leghosszabb büntetésre ítélt személy hamarosan meg is szökött a börtönből tisztázatlan körülmények között. A lipcsei perek tehát, mondhatjuk, az eredeti elképzelésekhez képest eredménytelenül zajlottak, eltekintve attól, hogy valamelyest precedenst teremtettek a háborús bűnösök felelősségre vonása

¹⁵ Például állítólag Patzig parancsnok (akinek a tengeralattjárója előzetes figyelmeztetés nélkül torpedózta és süllyesztette el a brit 'Llandoverly Castle' nevű kórház-hajót) hollétéről sem szereztek tudomást a hatóságok, holott köztudott volt annak danzigi címe.

terén.

1. 2. A nemzetközi büntetőjogi gondolkodás fejlődése a második világháborút megelőzően

A gyakorlatban tehát a második világháborút megelőző időszak vonatkozásában nem beszélhetünk az elméleti törekvések realizálódásáról az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonása terén, érdemes ugyanakkor szemügyre venni az ezen irányba haladó elméletek ütközését és fejlődését. A XIX. században is születtek ugyan államok közti egyezmények a nemzetközi jellegű bűncselekmények prevenciójának szolgálatában (például a tengeri rablásról, a tengeralatti kábelek védelméről, a rabszolga-kereskedelemtől), de az állami szuverenitás védelme címén és az egyén nemzetközi jogalanyiségének hiányával indokolva, egy tényleges nemzetközi bíróság működése ekkor még elképzelhetetlen volt. A nemzetközi szintű büntetőjogi együttműködés csak a kiadatás intézményének keretei között valósult meg.¹⁶

Születtek azonban már ezekben a korai időkben is túlságosan optimista elképzelések a nemzetközi büntetőjogi igazságszolgáltatás létrehozásáról. E felfogás egyik képviselője a román jogtudós, Vespasian V. Pella volt, aki szerint egységesíteni kellene a világ összes büntetőjogi rendszerét, és helyettük létrehozni a nemzetközi büntetőjogot. Már 1919-20. évi előadásaiban is hangoztatta optimista nézeteit egy nemzetközi büntetőjogi kódex és bíróság szükségességéről.¹⁷ A Pella-féle radikális egységesítő törekvés utópisztikusnak nevezhető, hiszen mire sikerülne (ami valójában lehetetlen) egyeztetni az államok közötti álláspontokat, a mindenkorli helyzet állandó változásával újabb komoly nehézségekbe ütközne a már megszületett kódex

¹⁶ A második világháborút megelőző időszakban érvényesülő kiadatási szabályok vonatkozásában lásd: Faluhelyi Ferenc, *ÁLLAMKÖZI JOG I. ÁLLAMKÖZI ALKOTMÁNYJOG ÉS JOGTAN* (Dr. Karl Könyvesbolt, Pécs, 1936.), 320-324. old.

¹⁷ Elveinek hangot adott az *Union Interparlamentaire* és az *Association internationale de droit pénal* ülésein is. Terjedelmes könyvet jelentetett meg e témában 1926-ban „*La criminalité collective des États et le droit pénal de l'avenir*” címmel.

Kovács Péter, *Le grand précédent: la société des nations et son action après l'attentat contre Alexandre, roi de Yougoslavie*, in *1/1 EUROPEAN INTEGRATION STUDIES – TERRORISME ET DROIT INTERNATIONAL* (Miskolc University Press, 2002.), 143. old.

Számos alátámasztó, támogató kritikát kapott e műve, azonban megjegyzendő, hogy egy kivétellel mind az első világháború győztes hatalmainak képviselőitől származott.

Doleschall Alfréd, *BÜNTETŐJOG A NEMZETKÖZI JOGBAN*. (Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1931), 25.old.

módosítása.¹⁸

Nemhogy az egyes államok akaratát nem lehet teljes mértékben azonos irányba terelni, de a jogtudomány képviselői is számtalan különböző álláspontot hangoztattak, amely helyzet azóta sem változott. Sokan tágabb, mások szűkebb körű minősítés mellett „tették le voksukat” a nemzetközi bűncselekmény definiálása szempontjából. Saldana a nemzetközi morál és szerződések tekintélye elleni politikai büntetteket emelte ki, mint nemzetközi jellegűnek minősítendő büntetteket, míg Pella az államok és egyének által elkövethető büntettek kategóriáján belül felsoroltakon kívül ide sorolt volna minden „államok által elkövethető egyéb bűncselekményt”. Lévvit bármely szerződéses kötelezettség megsértését minősítette volna így, és a Nemzetközi Jogi Egyesület is itt említette minden nemzetközi kötelezettség megsértését.¹⁹ Ezen kívül pedig a lehetséges szankciók tekintetében is megoszlottak a vélemények ahhoz, hogy egységesen alkalmazható anyagi büntetőjog születhetett volna egy leendő bíróság számára.

1. 2. 1. Vélemények ütközése a Nemzetközi Jogi Egyesület berkein belül

Az 1920-as években már jelentősen fellendült az eltérő vélemények ütköztetése a témában és a nemzetközi szintű büntető bíraskodás eszméjének támogatása az első világháborút követő eljárási nehézségek, a nemzetközi szinten felelős, az 1899-es és az 1907-es hágai szabályokat lábbal tipró személyek felelősségre vonásának elmaradása feletti töprengésekből adódóan. Ezen irányvonal Pellán kívüli jeles képviselője Bellot, londoni professzor volt. Ő már 1916-ban síkra szállt az ügy érdekében a londoni Grotius Társaság ülésein. Miután a Nemzetek Szövetsége felkérte a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesületet (*Association internationale de droit pénal*) és a Nemzetközi Jogi Egyesületet (*International Law Association*) véleményadásra a kérdéssel kapcsolatban, ez utóbbi egyesület őt kérte fel ennek tervezetének elkészítésére. E

¹⁸ Az elmélet magyarországi kritikája tekintetében lásd: Irk Albert, A NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNY ÉS A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ESZMÉJE. (Különlenyomat az „Angyal Pál Emlékkönyv”-ből. Budapest, 1933.), 7.old.

¹⁹ *Uo.*, 2-4.old.

döntésre az egyesület 1922. évi, Buenos Aires-i kongresszusán került sor, melyen született határozat szerint:

„A kongresszus véleménye szerint a Nemzetközi Büntető Bíróság felállítása az igazságszolgáltatás érdekében szükséges és ezen terv megvalósítása sürgős.”²⁰

Az állandó nemzetközi büntető bíróság felállításának hangsúlyozására tehát ezúton is lehetőséget kapott Bellot. Tervei szerint a bíróság székhelye az Állandó Nemzetközi Bíróságé mellett lett volna, Hágában. 15 bíróját és 10 pótbíróját a Népszövetség választotta volna a legkiválóbb jogászok közül tekintet nélkül az állampolgárságukra. A bíróság bármely állam polgára ellen indított eljárást lefolytathatta volna, feltéve, hogy az érintett állam igazságügyminisztere vagy nemzeti főügyésze hozzájárult a panasz előterjesztéséhez. Vádlott csak egyén lehetett volna, panaszos viszont egyén és állam egyaránt. Csak katonai bűncselekmények tartoztak volna a bíróság joghatóságába.

A Bellot-féle tervezetet az 1924. évi stockholmi kongresszuson tárgyalták. Számtalan ellenvélemény született. Lord Phillimore az ítélet végrehajthatatlanságát említette fő problémaként. Edwin Katz szerint bíróság nem állítható fel konkrétan még nem kodifikált szabályok érvényesítésére, hiszen ez sértené a *nullum crimen sine lege* elvét. Sir Graham Bower pedig egy, a vitarendezés szempontjára összpontosító ellenérvet hangoztatott, miszerint nem lenne előnyös, ha a háború befejezése és „a katonák kézfogása” után előlépnének a jogászok, és elkezdenék a vádaskodást, ezzel aláásva a vitarendezés hatékonyságát,²¹ mely gondolat máig meghatározó és parázs viták tárgyává teszi a kérdést, vajon egy nemzetközi büntető igazságszolgáltatási fórumnak mennyiben kötelessége a politikai viszonyok latolgatásával foglalkozni.²²

A terv végül némi átdolgozást követően a bécsi kongresszus elé került 1926-ban. Pella arra vonatkozó javaslata alapján, hogy ne önálló bíróságot állítsanak fel, hanem az Állandó Nemzetközi Bíróságon belül egy új, önálló tanácsot, a kongresszus a következő határozatot hozta:

„A kongresszus helyesli egy nemzetközi büntető bíróság felállítását a hágai Cour kebelén belül, amelynek működését alapszabályai és speciális egyezmények határoznák

²⁰ Geöcze Bertalan, A NEMZETKÖZI BÜNTETŐ BÍRÁSKODÁSRÓL. (Dunántúl R-t. Egyetemi Nyomdája. Pécs, 1929.), 4.old.

²¹ *Uo.*, 5.old.

²² Ezen problémakör kapcsán a Nemzetközi Büntetőbíróság vonatkozásában lásd a 4. 3. 2. alfejezetben kifejtetteket.

meg.”²³

A nemzetközi büntető bíróság felállításának terve azonban, mint tudjuk, ekkor még a tudományos berkekben zajló viták keretein belül maradt. Az ezt követően bekövetkező második világháborút követően pedig a fenti elképzelésektől igen eltérően alakuló nemzetközi szintű ítélkezés valósult meg a nürnbergi és tokiói perek formájában.

1. 2. 2. A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület tevékenysége a büntető bírászkodás eszméjének fejlesztése tekintetében

A fentebb említett felkérés nyomán, amelyet a Nemzetek Szövetsége intézett nemzetközi jogi szervezetekhez véleményadás iránt a nemzetközi büntető bírászkodás ügyében, a francia *Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület* esetében is napirendre került a kérdés 1926-ban a brüsszeli kongresszusokon. Számos ellentétes álláspont ütközött e szervezet berkein belül is. Saldana²⁴ és Pella fentebb már említett nézeteiknek megfelelően egy széles körű nemzetközi fórum mellett kardoskodtak, míg Donnedieu de Vabres párizsi professzor és Politis volt görög külügyminiszter egyelőre csak egy szűkebb körű bíróságot tartott megvalósíthatónak.

Végül programszerű ajánlásokat tettek e kongresszuson a kérdés pontosabb kidolgozásáért és a nézetek közelítéséért felelős bizottság munkájának előkészítéseként. Ez a bizottság Pella tervét alapul véve megállapodott egy lehetséges statútum rendelkezéseiben, mely hivatalos álláspontot 1928-ban tettek közzé „*Projet de statut pour la création d'une chambre criminelle au sein de la Cour permanente de justice internationale*” címmel.²⁵

²³ GEÖCZE (1929.), 6.old.

²⁴ Saldana professzor is a bíróság felállítását támogató gondolkodók között említhető. Ezt igazolja 1925-ben, a hágai Nemzetközi Jogi Akadémián tartott előadása, melyet követő lépésként az Akadémia elé terjesztett egy nemzetközi büntető jogi kódex-tervezetet. Pella mellett tehát ő is pártolta a büntető jogi rendszerek egységesítésének gondolatát. Államközi, államellenes, nemzetközi és államon kívüli bűncselekményeket utalt volna nemzetközi szintű joghatóság alá. Főszabály szerint az elkövető az őt letartóztató állam bírósága elé kerülne, azonban ha nemzetközi területen követnék el a cselekményt, automatikusan a nemzetközi fórum elé kerülne az ügy, és a nemzetközi egységes kódex kerülne alkalmazásra.

GEÖCZE (1929.), 3-4.old.

²⁵ DOLESCHALL (1931.), 15-17.old.

A 70 cikkből álló javaslat szerint a *Nemzetközi Jogi Egyesület* által alkotott tervhez hasonlóan a bíróság a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság önálló kollégiumaként működött volna 15 állandó és 8 póttaggal. Nemcsak ítélezői, hanem véleményező hatáskört is juttattak volna neki. Olyan jogsértések esetén járt volna el, amelyeket az állami büntetőjog nem minősített bűncselekménynek, de nemzetközi jogszabályok rendelkezéseibe ütköztek, valamint amelyek minősítve voltak a belső jogrendben is, de az egyes államok átengedték a joghatóságot a nemzetközi fórumnak. Az egyes állami panaszok alapján a Nemzetek Szövetsége Tanácsa előzetes engedélye után lehetett volna eljárni, amely rendelkezésben ismét tükröződik, hogy ezek az elképzelések nem léteztek a Nemzetek Szövetsége érintettsége és politikai befolyása nélkül. A végrehajtásra vonatkozó rendelkezések megegyeztek a bécsi tervezetben foglaltakkal.²⁶ Több ponton is azonosak voltak a két egyesület gondolatai a létrehozandó büntető bíróság tekintetében, ami jó táptalaja lehetett volna az eszme továbbfejlesztésének, illetve megvalósításának.

A francia társaság tekintetében még egy lépést kell megemlíteni, ami meghatározó volt a kérdés fejtegetésében. Az 1933. évi palermói kongresszusukon azon álláspontra helyezkedtek, miszerint szükséges lenne az összes nemzetközi jellegű bűncselekményre vonatkozó szerződést felülvizsgálni, és még egységesebbé tenni a majdani bíróság előtt alkalmazandó anyagi jogot. Ez a nyilatkozat inspirálta a Büntetőjog Egységesítését előkészítő Nemzetközi Iroda (*Bureau international pour l'unification du droit pénal*) munkáját, amelynek eredményeként 1935-ben megszületett egy tervezet, a „Világ büntetőtörvénykönyve” címmel (*Code répressif mondial*). Ez a törvénytervezet hasonlóan a belső büntetőjogi kódexekhez, tartalmazott általános és különös részt, és rendelkezett a lehetséges szankciókról is.²⁷ Így tárgyiasult Pella már említett utópiája az abszolút egységes büntetőjogról, a valóságban azonban ilyen típusú egységes nemzetközi büntetőjogi törvénykönyv sohasem lépett életbe.

Az intenzív vita-életet alapvetően az első világháborút követő, megváltozott államok közötti helyzet generálta. A győztes hatalmak kihasználva a háborús jogsértések tényét, előtérbe helyezték a nemzetközi büntető bírászkodás aktualitását és

²⁶ *Uo.*, 17-20.old.

²⁷ Krisztinkovich Antal, *A NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOG KÉRDÉSE.* (Hungária R.T. Budapest, 1940.), 14-16.old.

szükségességét, ezzel tulajdonképpen saját politikai törekvéseiket, a vesztes hatalmak minél hatékonyabb gyengítését szolgálva.

A pezsgő álláspont-ütköztetések idején, az 1930-as évek végén azonban új világpolitikai helyzet, egy új globális konfliktus volt kialakulófélben. Kibört a második világháború, mely során az elsőhöz képest hatványozottan súlyosabb háborús jogsértésekre került sor, ami még inkább intenzívvé és indokolttá tette az egyének nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonására irányuló igényt, ami meg is valósult a nürnbergi és tokiói törvényszékek felállításával és ítélezésével.

A két világháborút követő helyzet és az ezzel kapcsolatos következmények között igen lényeges különbség volt tehát, hogy míg az első világháború csupán az eszme gondolati síkon történő fejlesztését eredményezte, addig a másodikat követően ténylegesen megvalósult a nemzetközi büntető bírászkodás.

1. 3. A második világháborút követő nemzetközi büntetőbíráskodás és a nemzetközi büntetőbírói fórumok személyi hatáskörének szűkülése

A nemzetközi büntető bíráskodás fejlődésének gyakorlati szakaszába a második világháborút követően lépett a nemzetközi közösség. Adolf Hitler 12 éves diktatori uralma több mint 36 millió ember életét követelte a harctéren kívül a kényszermunkatáborokban, a sortüzekben, valamint a koncentrációs táborok gázkamráiban. Olyan atrocitásokra került sor, melyek nem maradhattak büntetlenül. A háborút követően a londoni egyezményvel felállították a Nemzetközi Katonai Törvényszéket 1945-ben Nürnbergben, azon kevés német városok egyikében, ahol még állt bírósági épület. Tizenkét perre került sor 1945 és 1949 között, de a figyelem elsősorban a 21 legfőbb háborús bűnös felelősségre vonását célzó eljárásra összpontosult. Az ítélet 1946. október 1-jén került nyilvánosságra, melyben tizenkét halálos ítélet, három életfogytiglani, két húsz, egy tizenöt, egy tízéves börtönbüntetés kiszabásáról rendelkeztek, valamint három vádlott felmentéséről.²⁸

Ezzel egy időben, az amerikai és szovjet érdekek ütközéséből adódóan a japán főbűnösök felelősségre vonását megvalósító Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszék felállítására nem egy nemzetközi szerződés megkötése útján került sor. A Japánt megszálló csapatok vezérkari főnökségének élén álló MacArthur tábornok 1946-ban hozott rendelete teremtett jogalapot a Törvényszék eljárására.²⁹ A vád alá helyezett elkövetők mindegyikét bűnösnek találták az ítélező bírák, melynek eredményeként 1948-ban hét halálos ítéletet hoztak, és tizenhat esetben életfogytig tartó, két esetben pedig határozott idejű szabadságvesztés büntetést szabtak ki.³⁰

A nemzetközi büntetőbírói fórumok működésének érintett lakosság általi elismertségének napjainkban is létező problematikája már ezen korai törvényszék esetében is felmerült. Máig ellenérzéseket kelt japán gondolkodókban a nyugati hatalmak sokat hangoztatott értékítélete, miszerint a törvényszék ítélete a civilizáció

²⁸ Tim Coates (szerk.), THE WORLD WAR II COLLECTION. (The Stationery Office, London, 2001.), 395. old.

²⁹ M. Charif Bassiouni, *L'expérience des premières juridictions pénales internationales*, in DROIT INTERNATIONAL PÉNAL (Éditions A. Pedone, Paris, 2000.), 646. old.

Lásd még: Antonio Cassese, INTERNATIONAL CRIMINAL LAW (Oxford University Press, New York, 2008.), 319-323. old.

³⁰ Ushimura Kei, BEYOND THE „JUDGEMENT OF CIVILIZATION” – THE INTELLECTUAL LEGACY OF THE JAPANESE WAR CRIMES TRIALS, 1946-1949 (The International House of Japan, Tokió, 2003.), 5-6. old.

bírálata volt a barbarizmus felett. Olyan büntettekről volt szó tudniillik, amelyek függetlenül attól, hogy nyugati vagy keleti térségekben járt az ember, mindenhol az alapvető emberi értékrendet legsúlyosabban sértő cselekedeteknek minősültek.³¹ A nyugati hatalmak „arroganciájával” szembeni ellenérzéseket csak tovább mélyítették az eljárások során felmerülő kulturális és eljárásjogi különbségek. Illusztrálандó a problémát, említhető példaként az első vádlott, Araki Sadao tábornok esete, akit az eljárás kezdetén a nürnbergi gyakorlathoz hasonlóképpen kérdezett meg Webb bíró, bűnösnek találja-e magát vagy sem. Araki a hazai szokásoknak megfelelően hosszas elbeszélésbe kezdett, amit néhány mondatot követően erélyesen félbeszakított Webb bíró, egyszavas választ követelve. Az eljárási gyakorlat különbözősége tükröződik abban a tényben is, hogy Araki ezen mondatai már nem is szerepelnek az angol nyelvű jegyzőkönyvekben, valószínűleg utólag kitörölték azokat.³² Az eljárások által érintett helyi lakosság oldalán fennálló vagy éppen hiányzó elismertség problémaköre a napjainkban eljáró nemzetközi büntetőbírói fórumok működése tekintetében is meghatározó, amelynek bővebb tárgyalására az értekezés további fejezeteiben kerül sor.

1. 3. 1. A nürnbergi ítékezés és a múltbeli események értékelése

A nemzetközi bűncselekmény-kategóriák (béke elleni, emberiség elleni és háborús bűncselekmények) meghatározása, és a jövő nemzetközi büntetőbíráskodására is irányadó alapelvek (mint például, hogy nem mentesít a felelősség alól a kormányzati pozíció, vagy a parancsra cselekvés) kinyilvánítása³³ mellett számtalan olyan konklúzió született a nürnbergi ítékezés kapcsán, melyek alapvetően meghatározó tapasztalatot jelentenek a jövőre nézve. A napjaink és a jövő nemzetközi büntetőbíráskodására hagyományozott tanulságok nem hangsúlyozhatóak eléggé, ugyanakkor mindezek ismertetését nem célozza a jelen értekezés. Mindemellert az

³¹ *Uo.*, 8-13. old.

³² *Uo.*, 87. old.

³³ Cherif Bassiouni, *CRIMES AGAINST HUMANITY IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW* (Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1999.), 368-395. old.

értekezés tárgya tekintetében leginkább arra a kérdésre érdemes mégis figyelmet áldozni, hogy milyen hatással voltak a nürnbergi perek a múlttal való szembesülésre, és ezzel a hosszú távú konszolidációra, ami a német társadalom esetében a konfliktust követő helyzetek sorában példaértékűnek bizonyult.

Azon túl, hogy első ízben kerekedett felül az eljárásjogi garanciák betartásával folytatott ítélkezéshez fűződő szándék a háborúban győztes hatalmakban az esetleges és önhatalmú büntetésekkel szemben,³⁴ ez az egyedülálló példa bizonyította azt is, hogy a béke és a megbékélés lehetséges még a legsúlyosabb atrocitásokat követően is. A főbűnösök felelősségre vonása, az azt követő denácifikációs folyamat, az 1990-es években a német kormány és ipar által fogatosított kompenzációs folyamat egyértelmű és hivatalos elismerésévé vált a második világháború alatt sorra került események súlyosságának. Az persze tagadhatatlan, hogy ez a folyamat semmiképp nem nevezhető problémamentesnek és gyorsnak, fél évszázadra volt szükség mindehhez. Az 1960-as években még a németek többsége úgy vélte, a nürnbergi ítélkezés pusztán a győzők igazságának megnyilvánulása volt, és Drezda, Hamburg, Berlin szövetségesek által történt lebombázásával Németország már megfizette a büntetését a második világháborús tetteiért. A nürnbergi perek csak az 1970-es években kerültek más megvilágításba a fiatalabb generáció szemléletváltása révén.³⁵

A múltbeli események kezelésében a nürnbergi ítélkezés mind a kollektív emlékezést, mind a kollektív amnéziát elősegítette. Bírói és történeti bizonyítékok összegyűjtésével és a feltárt tények nyilvánosságra hozatalával tagadhatatlanná tette az elkövetések súlyát és körülményeit, míg másrészt a főbűnösök kiemelésével és „kirakatba állításával” egy időre bezárta az alacsonyabb beosztásban lévő elkövetők büntetendőségének kapuit, az érintettek pedig könnyen érezhették magukat is a főbűnös vezetők manipulációjának áldozatainak. A tényfeltárást nagyban megkönnyítette, hogy a bizonyítékként szolgáló dokumentumok nagy számban rendelkezésre álltak.³⁶ Az új német kormányzat válláról pedig a szövetségesek

³⁴ Ugyanakkor nem volt egyöntetű az igazságszolgáltatásra vonatkozó döntés a Szövetségesek soraiban. Például a brit Miniszterelnök, Winston Churchill nem támogatta egy büntetőjogi eljárás lefolytatását, mely véleménye szerint csak kirakatper lehet, sokkal inkább hangoztatta egy a német polgári lakosságot kollektíven terhelően érintő reparációs politika szükségességét.

Mark Aarons, *Justice Betrayed: Post-1945 Responses to Genocide, in THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE?* (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008.), 70. old.

³⁵ Pierre Hazan, *Measuring the impact of punishment and forgiveness: a framework for evaluating transitional justice, in 88/861 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS* (2006.), 27. old.

³⁶ Ellentétben a 20. század második felében zajló latin-amerikai tényfeltáró bizottságok vizsgálódásainak

beavatkozása levette a felelősségre vonás terhét. Konrad Adenauer, a Német Szövetségi Köztársaság első kancellára bizonyos források szerint titokban kérte is az Egyesült Államok Főbiztosát, McCloy tábornokot, hogy minél előbb hajtsák végre a háborús bűnösök halálbüntetését, hogy ne a német kormánynak kelljen azt megtennie. Ez a pozitív hatás általános értelemben is megjegyezhető a nemzetközi szinten zajló büntetőbíráskodás javára, hiszen felmenti az érintett, konfliktuson túljutott társadalmakat és annak rendszerváltást követően felállított intézményeit a magas rangú vezetők felelősségre vonásához kapcsolódó, a belpolitikai viszonyok összefüggésében adott esetben kényes feladatok alól.

Bár a lakosság múltbeli eseményekről való felvilágosítása az elsőrendű célok egyike volt a nürnbergi perek során, a napjainkban zajló nemzetközi büntetőbírói eljárásokhoz képest jóval korlátozottabb volt a tájékoztatás. Attól tartva, hogy a vádlottak náci propaganda terjesztésére és önmaguk mártírként való feltüntetésére használhatják fel az eljárást, komoly szelekció tárgyává vált a hozzáférést nyerő újságírók köre, és a heti két-három alkalommal megjelenő sajtóhírek igen szűkszavúak voltak. Mindemellett igen intenzív figyelem követte a tárgyalásokat, a lakosság 65-80 százaléka tisztában volt a perek jelentőségével.³⁷ Adenauer kompenzációs politikáját, melyet a zsidó lakosság és Izrael irányában teljesített, a németek hozzávetőlegesen 45 százaléka tartotta jogosnak, ami a nürnbergi ítéletek ismerete nélkül nehezen lett volna elképzelhető.³⁸

Az 1950-es évek már a kollektív amnézia időszaka volt, mely a demokratikus átalakulás jegyében zajlott és e tekintetben szükséges is volt. A denácifikációs bíróságok igen nagyvonalúan minősítették az érintett személyeket pusztán manipuláció áldozatául esett követőknek, és mentették fel őket, ami egyfajta folyamatos bűjtatott amnesztia-ítélési gyakorlathoz vezetett.

Az 1960-as és 70-es évek hozta vissza a német kollektív emlékezés körébe a nürnbergi pereket, különösképp az Izraelben 1961-ben zajló Eichmann-perrel és a Németországban 1963-65-ben, illetve 1975-ben lefolytatott Auschwitz- és Majdanek-

tárgyává váló diktatúrákkal, ahol, mint például Argentínában vagy Chilében, maguk az érintett tisztviselők gondoskodtak a terhelő bizonyítékok, dokumentumok megsemmisítéséről.

Martin Imbleau, *Initial truth establishment by transitional bodies and the fight against denial*, in 15 CRIMINAL LAW FORUM (2004.), 181. old.

³⁷ Susanne Karstedt, *The Nuremberg Tribunal and German Society*, in THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE? (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2008), 21. old.

³⁸ *Uo.*, 29. old.

perekkel.³⁹ Az Eichmann-per fórumot teremtett arra, hogy a holokauszt áldozatai is hallathassák hangjukat, amelyhez hasonló aktív áldozati részvétel mára már be is épült a nemzetközi büntetőbíráskodás intézményrendszere adta lehetőségek közé a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárási szabályai révén. Az Auschwitz per során pedig ugyan a több mint ezer ott szolgált őr és tisztviselő közül mindössze 20 elkövető ügye került tárgyalásra, a haláltáborokkal kapcsolatos földrajzi és technikai részletek leleplezésre kerültek, és első ízben került megállapításra az ipari és gazdasági szereplők részvétele a népirtás végrehajtásában, mely a nemzetközi közösség nyomására egy kompenzációs folyamat lebonyolításába torkollott. Ezek a tárgyalások újra a figyelem középpontjába helyezték a háborús bűnösök felelősségének problematikáját, és megindítottak egy új felelősségre vonási hullámot⁴⁰ és egy máig tartó diskurzust a múltbeli események tárgyában, mely elengedhetetlen volt a nemzeti identitás tisztázása és megerősítése érdekében.

1. 3. 2. Az ex-jugoszláv törvényszék felállításának és lakosság általi elfogadásának problematikája

A nürnbergi és tokiói ítélezést követően szűk fél évszázad telt el, mire ismét intézményi formát öltöttek a nemzetközi szintű büntető bíráskodásra való törekvések. Míg a második világháborút követő esetekben egyértelműen konfliktust követő ítélezhésről beszélhetünk, addig az 1990-es években az ENSZ által a volt Jugoszlávia területén és Ruandában elkövetett jogsértések kapcsán felállított két *ad hoc* törvényszék működéséhez egy folyamatban lévő, illetve újjáéledéssel fenyegető konfliktus megfékezésének szándéka is fűződött. A ruandai törvényszék működésével kapcsolatos problémák fejtegetésére a jelen értekezés egy későbbi fejezetében kerül sor, míg az aktuális alfejezetben az ex-jugoszláv törvényszék (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, a továbbiakban Törvényszék) lakosság általi elfogadottsága kerül a figyelem középpontjába, mint a helyi konfliktusoldást és

³⁹ *Uo.*, 17. old.

⁴⁰ 1945 óta összesen hozzávetőlegesen 6500 elkövetőt ítéltek el Németországban.

békéltetést alapvetően befolyásoló tényező.

A dél-szláv konfliktus⁴¹ még folyamatban volt, amikor a Cherif Bassiouni vezetésével működő Szakértő Bizottság jelentései alapján a Biztonsági Tanács akképp nyilatkozott, hogy olyan súlyos mértékű nemzetközi jellegű bűntettek elkövetésével vádolhatók a konfliktusban tevékenykedő katonai vezetők, hogy az indokoltá teszi egy nemzetközi szintű büntető igazságszolgáltató hatóság felállítását.⁴² Az ex-jugoszláv törvényszék felállításának szándékát első ízben az 1993-ban született 808. számú határozatában nyilvánította ki a Biztonsági Tanács, a létrehozásról való végleges döntés pedig az ugyanezen évben elfogadott 827. számú határozatban manifesztálódott.⁴³

Egy nemzetközi szintű büntetőbírói fórum működésének természetesen az lehetett volna a legnyilvánvalóbb jogi kerete, ha egy nemzetközi szerződéssel hozták volna létre, az érintett államok hozzájárulásával, szuverenitásuk tiszteletben tartásával. Azonban a szövegezési, aláírási és ratifikációs eljárás évekig is elhúzódott volna, a Törvényszék felállítása viszont nem tűrt halogatást, ha valamiféle visszatartó erőt akartak tulajdonítani a működésének a még mindig zajló konfliktusban szereplőkkel szemben.⁴⁴

A sürgős intézkedés szükségessége legitimé tette az ENSZ Alapokmányának VII. fejezetére való hivatkozást. A haladéktalan intézkedést pedig nemcsak a helyzet súlyossága indokolta, hanem a nemzetközi színtér közszereplőinek nyomatékosított

⁴¹ A konfliktus fejlődése tekintetében lásd: Marco Sassòli, *Armed Conflicts in the Former Yugoslavia*, in HOW DOES LAW PROTECT IN WAR (International Committee of the Red Cross, Genf, 2003.), Mark Thompson, *Yugoslavia*, in *ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY*, (Macmillan Reference USA, 2005.)

⁴² A emberi és humanitárius jogokat sértő cselekmények megfigyelésének, felfedésének és az elkövetők felelősségre vonásának indítványozása alapvetően szükséges volt, és mindenképpen óriási előrelépésnek számít a nemzetközi büntető bíraskodás fejlődésének történetében. Ugyanakkor nem gondolom, hogy ezek az intézkedések felmenthetik a nemzetközi közösséget és közelebbről a Biztonsági Tanácsot a konfliktusba való haladéktalan beavatkozás és a további bűnök elkövetése megelőzésének kötelezettsége alól, aminek teljesítése hiányában az ex-jugoszláv területeken zajló összecsapások áldozatok további százezreit követelték.

Lásd Lyal S. Sunga, *THE EMERGING SYSTEM OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW – DEVELOPMENTS IN CODIFICATION AND IMPLEMENTATION*. (Kluwer Law International, The Hague/London/Boston, 1997.)

⁴³ Eszerint elhatározta, hogy „felállít egy nemzetközi törvényszéket azzal a céllal, hogy eljárást folytasson azon személyek ellen, akik felelősek a volt Jugoszlávia területén 1991. január 1-jétől a Biztonsági Tanács által meghatározandó időpontig terjedő időszakban elkövetett súlyos nemzetközi humanitárius jogsértésekért”.

S. C. Res. 827, 25 May 1993, U. N. Doc. S/RES/827 (1993)

A Törvényszék felállításával kapcsolatban lásd még: Payam Akhavan és Mora Johnson, *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, in *ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY*, (Macmillan Reference USA, 2005.)

⁴⁴ Geoffrey Robertson, *CRIMES AGAINST HUMANITY – THE STRUGGLE FOR GLOBAL JUSTICE*. (Penguin Books, London, 2002.), 307-308. old.

Lásd még: Hervé Ascensio, *Les tribunaux ad hoc pour l'ex-Yugoslavie et pour le Rwanda*, in *DROIT INTERNATIONAL PÉNAL* (Éditions A. Pedone, Paris, 2000.), 715-716. old.

véleménynyilvánítása is. Vannak, akik szerint a boszniai etnikai tisztogatás kapcsán a dél-szláv válság és a holokauszt emléke között kialakult képzettársítás váltotta ki a sokkhatást és az arra irányuló igényt, hogy a nemzetközi közösség tegyen valamit a jogsértések elkövetése ellen.⁴⁵ Az ENSZ nem engedhette meg magának egy ilyen helyzetben, hogy tétlen maradjon. A diplomáciai és szankciós eszközök eredménytelensége és a fegyveres erők tétlensége éppen eléggé aláaknázza így is a szervezet reputációját. Ezzel ugyanakkor veszélyeztette a törvényszék működésének az érintett lakosság részéről történő elismertségét.

A Törvényszék működési hatékonyságának, egyáltalán működése megkezdésének alapvető feltétele, hogy az érintett államok kellő együttműködési hajlandóságot tanúsítsanak. A Nürnbergi Törvényszék esetében fennállt helyzettel ellentétben nem állomásoztak megszálló hatalmak csapatai azon területeken, ahol a vádlottak tartózkodtak. A Törvényszék székhelye Hollandiában van, és nem rendelkezik a megfelelő eszközökkel, például helyi rendőri erőkkel, ami a vádlottak gyors kézre kerítését lehetővé tette volna, tenné.

Ennek a helyzetnek megfelelően már a 827-es számú Biztonsági Tanácsi határozat sorai között megtalálható az államokat együttműködésre kötelező rendelkezés, miszerint minden állam köteles teljes mértékben együttműködni a Törvényszékkal és annak szerveivel, és ezen belül kötelesek minden szükséges intézkedést meghozni belső jogrendszerük alakításában, hogy a Törvényszék Statútumában foglaltak hatékonyan érvényesüljenek, valamint kötelesek eleget tenni a Törvényszék által hozzájuk intézett jogsegély-kérelmeknek.⁴⁶

A Statútum ide vonatkozó szabályai szerint az államok kötelesek elfogadni a Törvényszék joghatóságát, ezen túl pedig annak primátusát is a nemzeti igazságszolgáltatási fórumokkal szemben. A belső bírói testületeknek lehetőségük van eljárni állampolgáraik humanitárius jogsértéseinek ügyében, de amennyiben a Törvényszék az eljárás bármely szakaszában kérelmezi az adott ügy tekintetében a

⁴⁵ Samantha Power, „A PROBLEM FROM HELL” – AMERICA AND THE AGE OF GENOCIDE. (Flamingo – HarperCollins Publishers, London, 2003.), 483. old.

⁴⁶ „minden állam köteles teljes mértékben együttműködni a Nemzetközi Törvényszékkal és annak szerveivel jelen határozatnak és a Nemzetközi Törvényszék Statútumának megfelelően, valamint ebből következően minden állam köteles minden hazai jogának megfelelő szükséges intézkedést megtenni a jelen határozat és a Statútum rendelkezéseinek végrehajtására, ideértve a Tárgyalási Kamara Statútum 29. cikke szerinti jogsegély-kérelmének illetve rendelkezéseinek megfelelő intézkedéshez fűződő állami kötelezettséget.”
S. C. Res. 827, 25 May 1993, U. N. Doc. S/RES/827 (1993), 4. par.

kompetencia átruházását, a bíróság illetve az állam köteles ezt lehetővé tenni.⁴⁷ A *ne bis in idem*-elvnek nyilvánvalóan ezekben az esetekben is érvényesülnie kell: ha egy nemzeti bíróság már ítéletet hozott egy adott elkövető vonatkozásában, abban az esetben a Törvényszék csak akkor járhat el, ha a cselekmény, amelynek tekintetében a bíróság eljár, rendes belső büntetőjogi tényállásként került minősítésre, nem pedig nemzetközi büntettként, a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértéseként. A másik lehetséges eset a későbbi Törvényszék előtti eljárásra, ha a nemzeti igazságszolgáltató testület nem volt pártatlan vagy független, és az eljárás valódi célja a gyanúsított nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonás alóli kivonása volt.⁴⁸ Egyes nemzetközi jogi gondolkodók szerint ezek a szabályok nem felelnek meg az *aut dedere aut judicare*-elv követelményeinek.⁴⁹ Nem tudok egyetérteni ezzel a véleménnyel, hiszen a kiadni vagy eljárni elve nem szolgálhatja a bűnösök megfelelő felelősségre vonása alól való kivonását, hanem éppen ennek biztosítását célozza. A Statútum pedig kizárólag az igazságszolgáltatás eme fő céljának aláaknázásának szándéka esetére állapítja meg a Törvényszék eljárásának jogát a nemzeti bíróság ítélethozatalát követően. Itt említendő az a tény is, hogy a Nemzetközi Törvényszék kapacitásának behatároltságából adódóan kezdetektől egyértelmű szándékként jelentkezett a helyi bünvádi eljárások ösztönzése a kevésbé súlyos bűncselekmények vonatkozásában, ami meg is valósult a Bosznia-Hercegovinában, Szerbiában és Horvátországban felállított háborús törvényszékek ítélezése révén.⁵⁰

Fennállt az a veszély, hogy a kormánnyal szemben kiszabott szankciót egyfajta kollektív büntetesként értékelje a köztudat, mely az adott állam lakosságával szemben került fogantatásra ellentétben a Törvényszék eljárásának fő céljával, a súlyos jogsértéseket elkövető magánszemélyek felelősségre vonásának szándékával. Ez az együttműködés hátráltatását eredményezheti, lehetőséget adott az érintett kormánynak a kérdés politizálására, és ezen az úton valamelyest aláaknázta a Törvényszék

⁴⁷ Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. 1993. május 25., 9. cikk

⁴⁸ *Uo.*, 10. cikk

⁴⁹ Ivo Josipović, *Implementing Legislation for the Application of the Law on the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Criteria for its Evaluation*, in YEARBOOK OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW, VOLUME 1. (T. M. C. Asser Press, The Hague, 1998.), 48. old.

⁵⁰ Mi több, a Törvényszék nyitott volt arra is, hogy az megfelelő eljárás biztosítása esetén saját ügyet is visszautaljon a nemzeti hatóságoknak. 2005-ben két vádlottat szállítottak át Bosznia-Hercegovinába, kettőt pedig Horvátországba.

Graham T. Blewitt, *The Importance of a Retributive Approach to Justice*, in THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE? (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2008.), 44. old.

reputációját és egyáltalán a nemzetközi büntető bíraskodásba vetett bizalmat.⁵¹ A Törvényszék működésének hatékonyságán kívül pedig ez a tényező jelentős szerepet játszik a hosszú távú konszolidáció és megbékélés esetleges elősegítése vagy hátráltatása tekintetében. Nyilvánvaló, hogy a Törvényszéknek érintett lakosság általi elismertsége nem nevezhető egyértelműnek. Tükrözik ezt a Milošević-pert követő, a halálának körülményeivel kapcsolatos találgatások,⁵² a boszniai szerb vezető, Radovan Karadžić és Ratko Mladić tábornok elleni vádemelésnek a törékeny békét veszélyeztető hatása és a Gotovina tábornok, vagy később Karadžić elfogatását követő ellenérzéseket sejtető visszhangok is.

Akadályja lehetett a Törvényszék működése elismertségének a Titkárság szervezeti elhelyezése is. A Törvényszék Titkársága egyaránt hivatott szolgálni a Tárgyalási és Fellebbviteli Kamarákat, valamint az Ügyészt is.⁵³ Ilyen működési struktúra mellett könnyen megkérdőjelezhető a Törvényszék előtti eljárások pártatlansága, ami megkövetelné az ügyési és a bírói funkció ellátásának teljes mértékű elkülönítését.⁵⁴ A lakosság és a Törvényszék közötti átvitt értelemben vett távolságot pedig csak tovább növelte a földrajzi távolságon kívül az intenzív tájékoztatási politika hiánya és a tény, hogy ex-jugoszláv nemzetiségű jogászokra nem ruháztak magasabb törvényszéki pozíciókat. A NATO-ban részes államok együttműködési törekvései pedig csak elmélyítették azt a szerb feltételezést, hogy a Törvényszék az észak-atlanti szövetség jogi feladatok ellátásáért felelős karja.⁵⁵

A Statútum létrehozásának sürgős szüksége is eredményezett támadási felületeket a Törvényszék előtt zajló eljárások igazságossága kapcsán. A Biztonsági Tanács előtt

⁵¹ Sunga, Lyal S. (1997.), 302. old.

⁵² A Milošević-per kapcsán lásd még: Kovács Tamás, *Háborús bűnös vagy politikus? – avagy Szlobodan Milosevics az ex-jugoszláv törvényszék előtt*, in DOKTORANDUSZOK FÓRUMA (Novotni Alapítvány, Miskolc, 2003.), 171-178. old.

⁵³ „A Nemzetközi Törvényszéknek a következő szervekből kell állnia:

(a) a Kamarák, ideértve három Tárgyalási Kamarát és egy Fellebbviteli Kamarát;

(b) az Ügyész; és

(c) a Titkárság, mely szolgálja mind a Kamarákat, mind az Ügyészt.”

Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 1993. május 25. (2006. február 28-i módosítás szerint), 11. cikk

⁵⁴ A pártatlan eljárásba vetett hitnek egyéb események sem kedveztek, mint például az, hogy a Törvényszék első Elnöke, a Tadić-ügy kapcsán már említett Antonio Cassese 1996-ban megjelent egy nemzetközi konferencián, ahol többek között arról is tárgyaltak, hogy meg kell akadályozni Szerbia részvételét az atlantai Olimpiai Játékokon, amennyiben nem működik közre Karadžić és Mladić „háborús bűnösök” elfogatásában. Éppen az ő általa elnökölt Törvényszéknek kell megállapítania, vajon valóban háborús bűnösök-e ezek a személyek, annak megállapításáig pedig elméletileg megilleti őket az ártatlanság véelme, ami az ehhez hasonló „fellépések” mellett nem igazán tűnik valójában is megvalósuló garanciának.

⁵⁵ HAZAN (2006.), 33. old.

nem kerülhetett sor alapos tárgyalásra a Statútum tökéletlenségei és hiányosságai tekintetében. Végeredményben az ENSZ Jogi Ügyek Osztálya önállóan készítette el a szöveget, jelentős sötét foltokat hagyva az eljárás szabályozásában. Így igen széles körű „hiánypótló” szerepet osztottak a bírákra, akiknek ily módon igen széleskörű, Statútum-értelmezési mozgástere keletkezett.⁵⁶

Alapvető ütközési felületet jelentett egy az alapításról szóló multilaterális szerződés hiánya, a Biztonsági Tanács politikai jellegének és ezzel kapcsolatban az ENSZ Alapokmányban megfogalmazott hatáskörök problematikája. A Törvényszék legitimitása mellett szóló érvek vonatkozásában az Antonio Cassese elnöklete alatt üléselő Fellebbviteli Kamarának a Tadić-ügyben hozott 1995. októberi határozata adott iránymutatást.

Dusko Tadić jogi képviselője első ízben azt kérőjelezte meg, hogy egyáltalán a Törvényszék jogosult-e döntést hozni saját felállítására jogosságának kérdésében, már csak azért is, mert nem hozhat határozatot politikai kérdések kapcsán, a Biztonsági Tanács hatáskörével kapcsolatos problémák eldöntése pedig ezt igényelné. A Fellebbviteli Kamara a „Kompetenz-Kompetenz”-elméletre hivatkozott ezen érvekkel szemben, amelynek bármely bírói fórum vonatkozásában érvényesülnie kell, kivéve azt az esetet, ha az adott igazságszolgáltató szervet létrehozó dokumentumban található ezt kifejezetten korlátozó rendelkezés. Az ICTY Statútumában ilyen tartalmú rendelkezés nem található, ebből fakadóan minden további nélkül hozhat határozatot saját joghatóságáról.⁵⁷ Ezen kívül megállapította, hogy amennyiben jogi eszközökkel eldönthető jogi természetű kérdés kerül a Kamara elé, azt nemcsak jogosult, de köteles megválaszolni, függetlenül attól, hogy bizonyos szempontból vannak a problémának politikai jellegű vonatkozásai is.⁵⁸

Következő lépésben a védelem azt a problematikus kérdést állította érvrendszerének középpontjába, hogy a Biztonsági Tanács egyáltalán jogosult-e politikai szervként egy igazságszolgáltatási fórumot létrehozni. Álláspontjuk szerint az ENSZ Alapokmányának 29. cikke, mely feljogosítja a Biztonsági Tanácsot kiegészítő szervek felállítására, kizárólag a saját hatásköreinek átruházására vonatkozik, a Biztonsági

⁵⁶ Paul Tavernier, *The Experience of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda*, in 321 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (1997.), 605-621. old.

⁵⁷ *Prosecutor v. Duško Tadić*, Decision on Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Case No. IT-94-1-T, 1995. október 2. 18. pont

⁵⁸ *Prosecutor v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, 24. pont

Tanács pedig semmilyen igazságszolgáltatási funkciót nem tölthet be, így nem is hozhat létre egy új szervet ilyen természetű feladattal. Ezen túl megállapították, hogy az Alapokmány 41. és 42. cikkében fellelhetőek a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetése esetén hozható intézkedések, amelyek politikai, katonai és gazdasági természetűek lehetnek csak. A Cassese által elnökölt bírói testület ezzel ellentétes véleménye tükröződik az ügy kapcsán hozott döntésben, miszerint a Biztonsági Tanács a dél-szláv konfliktus teremtette helyzetben, amikor is a nemzetközi béke és biztonság vitathatatlanul veszélybe került, igen széles intézkedési jogosultságok birtokába jutott, hiszen alkalmazhatóvá váltak az Alapokmány VII. fejezetének rendelkezései, ami alapján minden államot kötelező döntéseket hozhatott. A Törvényszék felállításával nem a saját hatásköreit kívánta átruházni egy kisegítő szervre, hanem a béke és biztonság helyreállítása céljának megfelelő legalkalmasabb lépést kívánta megtenni. A 41. és 42. cikkben szereplő intézkedések pusztán illusztratív példák, a 39. cikk pedig rendkívül széles diszkréciós jogot biztosít a Biztonsági Tanácsnak, amelynek megfelelően eldöntheti, hogy az adott helyzetben mely intézkedést tartja legoptimálisabbnak.⁵⁹ Mindemellett megjegyzendő, hogy korábban is volt már rá példa, hogy a Biztonsági Tanács büntetőjogi természetű kötelező erejű határozatot hozott, mégpedig a Lockerbie-ügy kapcsán Líbiát két állampolgárának kiadására való felhívás formájában.

A Törvényszék létrehozásával szemben felmerülő további érvként hangozott el, hogy minden bírói fórumnak érvényes jogon kell alapulnia, a nemzetközi jogban pedig nem különül el a három hatalmi ág, így önállóan működő jogalkotás hiányában legfeljebb egy ENSZ Alapokmány-módosítással lehetne igazságszolgáltatási szervet felállítani. A Fellebbviteli Kamara úgy válaszolta meg ezt a felvetést, hogy a nemzetközi jogi szabályalkotás a belső jogtól eltérően nem egy elkülönült szerv aktusain alapul, hanem az államok akaratnyilvánításain. A Törvényszék felállításával, bírái megválasztásával és költségvetésével kapcsolatban pedig az ENSZ Közgyűlése számos támogató határozatot hozott⁶⁰, ami a Közgyűlés reprezentatív jellegéből adódóan megfelelően tükrözi a tagállamok szükséges hozzájárulását. Másrészről, ez az elv valójában a bírói fórumok legitim működéséhez szükséges jogi garanciák

⁵⁹ *Prosecutor v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, 28-38. pont

⁶⁰ A Törvényszék felállításában is jelentős szerepe volt, hiszen például a Statútum ide vonatkozó rendelkezései szerint a Közgyűlés választotta ki a Biztonsági Tanács által készített listáról a Törvényszék állandó bírát. (Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 13. cikk)

biztosításának kötelezettségére vonatkozik, ami az ICTY esetében maradéktalanul megvalósul.⁶¹

Konklúzióként kijelentette a Fellebbviteli Kamara, hogy „a Nemzetközi Törvényszék az ENSZ Alapokmány rendelkezéseinek megfelelően lett felállítva, és biztosítja a jogszerű eljáráshoz szükséges garanciákat.”⁶² Az ex-jugoszláv törvényszék felállítása jogszerűségének vitatásán túljutva azonban legalább ennyire kritikus probléma lett, hogy el tudja-e látni megfelelő idő- és költség-hatékonysággal a neki szánt fő feladatot, a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek elkövetőinek felelősségre vonását. Mostanra nyilvánvalóvá vált, hogy ez a kérdés további homlokráncolatásra és fejtöresre ad okot.

Ezen túl a megcélzott, megbékélésre gyakorolandó pozitív hatás sem egyértelmű a múltbeli események feltárása kapcsán. Még mindig nem beszélhetünk egységes helyi állásponttól, egymásnak ellentmondó feltételezések léteznek a felelősség kérdése tekintetében. Emellett negatív példaként említhető a Prijedor régióban lévő egykori Omarska tábor, ahol történt jogsértések több ICTY által folytatott eljárás tárgyává váltak.⁶³ Ennek ellenére a tábor helyén ma már egy vasgyár leplezi a múltbeli eseményeket.⁶⁴

Elősegíthette volna a tényfeltárás folyamatát egy tényfeltáró és békéltető bizottság felállítása, azonban a helyi nem-kormányzati szervezetek ösztönzésére⁶⁵ 2001-ben Kostunića elnök által vezényelt, erre irányuló kezdeményezések nem voltak eredményesek az eljáráshoz szükséges politikai konszenzus hiányából adódóan.⁶⁶

⁶¹ *Prosecutor v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, 44-46. pont

⁶² *Prosecutor v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, 47. pont

⁶³ *Prosecutor v. Mejakić et al.*; *Prosecutor v. Kvočka et al.*, *Prosecutor v. Banović*.

⁶⁴ Az információ forrása: Morten Bergsmo „*Cross-fertilisation among international criminal tribunals*” című előadása (Marie Curie Research Course, Grotius Centre for International Legal Studies, Hága, 2008. október 24.)

⁶⁵ Paul van Zyl, *Reality Demands: Truth and Justice after Kosovo*, in 39 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (2000.), 295. old.

⁶⁶ Ruti Teitel, *The Law and Politics of Contemporary Transitional Justice*, in 38 CORNELL INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2005.), 859. old.

1. 3. 3. A nemzetközi büntetőbírói fórumok hatáskörének szűkülése

A költségek mértékéhez kapcsolódó kritikákból formálódott a gondolat, hogy általános értelemben egy nemzetközi büntetőbírói fórum esetében nem az ügyésznek kellene széleskörű diszkrecionális jogosultságot biztosítani az eljárások indítása, vádemelés tekintetében, hanem előzetesen, már a bírói fórumot létrehozó alapidokumentumban rögzíteni kellene a bíróság hatáskörének szűkítését, hogy az megfeleljen a korlátozott gyakorlati kapacitásnak. E gondolat folytán a súlypont átkerült az elkövetett bűn súlyáról⁶⁷ az elkövető felelősségének nagyságára. Másfelől a korábbi álláspont, mely szerint a határokon belül működő igazságszolgáltatási rendszer nem képes biztosítani a súlyos nemzetközi jellegű bűntettek elkövetőinek felelősségre vonását,⁶⁸ átalakult, és a nemzetközi és hazai bírói fórumok közti egyfajta párhuzamos viszony szükségessége került előtérbe. Az ENSZ források kíméletének szándéka megjelent a továbbiakban felállított nemzetközi jellegű bírói fórumok vegyes természetű felállításában is. A 2002-ben felállított Sierra Leone-i Különleges Bíróság szervezetenként elkülönült mind az ENSZ-től, mind a Sierra Leone-i belső igazságszolgáltatási rendszertől, és a nemzetközi közösség felől érkező önkéntes felajánlások biztosítják működésének finansziális hátterét. A Különleges Bíróság személyi hatáskörének legfelsőbb vezetőkre való szűkítésétől⁶⁹ eltérő módon a Kelet-Timorban felállított Súlyos Bűntettek Egységének vizsgálatait tíz kiemelkedő

⁶⁷ Ez a megközelítés jelent még meg az ICTY Statútumában:

„A Nemzetközi Törvényszéknek joghatósága van azon személyek ügyében való eljárásra, akik a nemzetközi humanitárius jognak a korábbi Jugoszlávia területén 1991 óta elkövetett súlyos megsértéséért felelősek a jelen Statútum rendelkezéseinek megfelelően.”

Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 1993. május 25. (2006. február 28-i módosítás szerint), 1. cikk

Lásd továbbá: Natalie Wagner, *The development of the grave breaches regime and of individual criminal responsibility by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, in 850 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2003.)

⁶⁸ Ezen a feltevésen alapult az ICTY primátusának Statútum-ban történő rögzítése.

„A Nemzetközi Törvényszék primátust élvez a nemzeti bíróságok felett. Az eljárás bármely szakaszába a Nemzetközi Törvényszék formális kérést intézhet a nemzeti bíróságokhoz, hogy azok engedjék át az adott ügyet a Nemzetközi Törvényszék kompetenciájába a Nemzetközi Törvényszék jelen Statútuma és Eljárási és Bizonyítási Szabályainak megfelelően.”

Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 1993. május 25. (2006. február 28-i módosítás szerint), 9. cikk (2) bek.

⁶⁹ „A Különleges Bíróságnak hatalmában áll [...] vádat emelni mindazon személyek ellen, akik a legnagyobb felelősséget viselik a Sierra Leone területén 1996. november 30. óta elkövetett nemzetközi humanitárius és Sierra Leone-i jog szerinti súlyos jogsértésekért, ideértve azon vezetőket, akik ezen bűntettek elkövetésével veszélyeztették a Sierra Leonében zajló békefolyamat létrehozását és lefolytatását.”

Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 1. cikk 1. bek.

jelentőséggel bíró esetre korlátozták. Az intézkedések mögötti szándék azonban itt is a bírói fórum reális potenciáljainak való megfelelés célja volt.⁷⁰

A két világháború közti időszakban még csak álomként dédelgetett egységes büntetőjog és a nemzetközi szinten ítélkező állandó büntetőjogi bíróság elképzelése vált valóra a Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court*, a továbbiakban ICC) 2002-ben történt felállításával.⁷¹ Az intézmény alapdokumentumául szolgáló Római Statútum személyi hatáskört érintő rendelkezései visszakanyarodnak az elkövetett bűntett súlyának előtérbe helyezéséhez,⁷² ami azonban logikusan adódik a bírói fórum eddigiekétől eltérő természetéből. Állandó fórum lévén szükségszerűen kellett tágabb kört szabni a lehetséges joghatóságnak ezzel szabadabb mozgásteret engedve a Bíróságnak az egyes esetek speciális körülményeinek mérlegelésére. Ugyanakkor a Bíróság Főügyésze és Elnöke által tett nyilatkozatok szerint a Statútum adta szélesebb körű mozgástéren belül a gyakorlatban csak a nemzetközi bűntettek elkövetésért leginkább felelős személyekre kívánják kiterjeszteni hatáskörüket.⁷³

A Római Statútum rendelkezéseinek megfelelően azonban az *ad hoc* törvényszékekkel ellentétben a Nemzetközi Büntetőbíróság működése alapvetően a komplementaritás elvére épül, elsőbbséget engedve a hazai eljárásoknak.⁷⁴ Az ex-jugoszláv és ruandai törvényszékeknek a nemzeti bíróságokkal szemben biztosított primátusát indokolta a különleges helyzet, hogy a helyszínen zajló eseményeket a Biztonsági Tanács a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztetőnek minősítette.

⁷⁰ A Sierra Leone-i Különleges Bíróság és a Kelet-Timor-i Súlyos Bűntettek Egységének felállításáról és működéséről lásd bővebben a 3. 2. és 3. 3. fejezetekben kifejtetteket.

⁷¹ A létrehozó nemzetközi szerződést, a Római Statútumot 1998. július 17-én fogadták el, és 2002. július 1-jén lépett hatályba.

A Nemzetközi Büntetőbíróságról és annak alternatív mechanizmusokhoz való viszonyáról a továbbiakban bővebben a 4. fejezetben lesz szó.

⁷² „A Bíróság joghatóságát a nemzetközi közösség egészét sértő legsúlyosabb bűntettekre kell korlátozni.”

Rome Statute of the International Criminal Court, 1998. július 17., 5. cikk 1. bek.

⁷³ Xavier Philippe, *The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh?*, in 88/862 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.), 395. old.

⁷⁴ Ezt a megközelítést tükrözi egy a Bíróság Főügyésze, Luis Moreno-Ocampo által 2004-ben tett nyilatkozat: „Egy globális rendszerben a peresedésnek fókuszálni kell lennie. Éppen ezért, csak azok ellen kellene vádat emelni, akik a legnagyobb felelősséget viselik. Kifejlesztésre került egy rendszer, mely ezt célozza. Csak a legsúlyosabb bűntettek elemzésével kezdődik, és azután folytatódik. Majd a legsúlyosabb bűntetteket elkövetett csoportok kerülnek azonosításra. Ezt követi mindazoknak az azonosítása, akik ezekben a csoportokban a legveszélyesebbek.”

Az idézet megtalálható: John H. Ralston és Darah Finnin, *Investigating International Crimes: A Review of International Law Enforcement Strategies – Expediency v Effectiveness*, in THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE? (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2008.), 66. old.

Még ilyen körülmények között sem maradt kritikai reakciók nélkül az ICTY Statútumának vonatkozó rendelkezése.⁷⁵ Közvetlenül a Statútum szövegének elfogadását követően a BT négy állandó tagja tett nyilatkozatot a primátust érintő rendelkezések megszorító értelmezésének szükségességéről. A francia és amerikai ENSZ-küldöttek értelmezése szerint a primátus érvényesítése csak azon esetekben szükséges, ha a nemzeti bírói fórumok nem képesek az eljárásjogi garanciák betartásával lefolytatni az adott eljárást. Az Egyesült Királyság delegáltjának értelmezése szerint a primátus csak a volt Jugoszlávia területén működő joghatóságokkal szemben kell, érvényesülni, míg az orosz képviselő alapjaiban vitatta a primátus elvét, miszerint az csak az ICTY állami hatósághoz intézett felkérés „komoly megfontolásának” kötelezettségét takarja.⁷⁶ Az ENSZ Alapokmánya nem rendelkezik a hasonló nyilatkozatok jogerejéről, másrészt a nyilatkozatok nem voltak egységesek, amelyből fakadóan értelmét veszti a hosszas elmélkedés e kérdés felett. Másfelől a jogi következményektől függetlenül a nyilatkozatok gyakorlati jelentősége nem elhanyagolható: ha a Statútumot elfogadó BT tagok nem tudták „fenntartások” nélkül elfogadni a Törvényszék primátusát, hogyan lehet elvárni harmadik államoktól ugyanezt. Mindemellett ez a szabály sem volt jótékony hatással a közvetlenül érintett államok lakossága részéről való elismertség ügyére nézve.

Mindezek ellenére a Biztonsági Tanács soraiban később konszenzus alakulhatott ki a primátus kérdése felett, hisz az ICTR Statútumában már egy szigorúbb megfogalmazása szerepel ugyanezen elvnek, miszerint a primátus kifejezetten „minden állam” bírói fórumai felett érvényesül.⁷⁷ Számos állam, többek között Németország és az Egyesült Államok jogalkotója is fogadott el a primátus elismeréséről szóló törvényeket. E két állam példája az alkalmazás tekintetében is figyelemreméltó: Németország és a Tadic-ügy átengedése az ICTY-nak példaértékű volt, míg a Ntakirutimana-ügy ICTR-nak való átengedése az Egyesült Államok

⁷⁵ „Egy nemzeti hatóság előtt súlyos humanitárius jogsértésért elítélt személy ügyében csak abban az esetben járhat el ezt követően a Nemzetközi Törvényszék, ha:

(a) rendes köztörvényes bűncselekménynek minősített tettért vonták felelősségre; vagy

(b) a nemzeti bíróság előtt folyó eljárások nem voltak függetlenek vagy pártatlanok, és a vádlott nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonás alóli kivonását célozták.”

Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 1993. május 25. (2006. február 28-i módosítás szerint), 10. cikk (2) bek. valamint a korábban hivatkozott 9. cikk

⁷⁶ Bartram S. Brown, *Primacy or Complementarity: Reconciling the Jurisdiction of National Courts and International Criminal Tribunals*, in 23 YALE JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (1998.), 399. old.

⁷⁷ „A Ruandai Nemzetközi Büntető Törvényszék primátussal rendelkezik minden állam nemzeti bírósága felett.” Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda. 1994. november 8., 8. cikk (2) bek.

bíróságának ellenkezése révén illusztrálta az elv alkalmazása kapcsán lehetségesen adódó nehézségeket.⁷⁸ Az elv az állami szuverenitást igen érzékenyen érintő konstrukciót alapozott meg, ami szükséghelyzetben indokolt lehet, azonban egy állandó jellegű fórum esetében nem állja meg a helyét. Az ICC kapacitásainak korlátozottsága gyakorlatilag sem indokolná a primátus elvének érvényesülését.

Másfelől napjaink fegyveres konfliktusainak természete, a polgári lakosság széleskörű érintettsége olyan kihívást teremt, mellyel a leszűkített személyi hatáskörrel rendelkező nemzetközi büntetőbírói fórumok és a belső büntetőbírói rendszerek együtt sem képesek megbirkózni. A bűnösök felelősségre vonása a konfliktuson túljutott társadalmakban sok esetben állítja erőn felüli kihívás elé a büntető igazságszolgáltatás nemzetközi és hazai rendszerét. A probléma megoldásához szükséges eszközök tárházába így indokoltá vált az alternatív mechanizmusok felvétele, melyek máig ismert legmegfelelőbb formája a tényfeltáró és békéltető bizottságok intézménye.

⁷⁸ 1996-ban vád alá helyezték a Texas államban élő Elizaphan Ntakirutimanát a népiirtás tekintetében folytatott vezető tevékenységéért. Az ICTR haladéktalanul kérelmezte a helyi eljárás felfüggesztését, és a vádlott kiadatását. A két ENSZ törvényszékkal való együttműködésre vonatkozóan ugyanezen évben elfogadott belső jogszabály szerint ennek foganatosítását azonban meg kellett előznie egy szövetségi bírói felülvizsgálati döntésnek. Az Egyesült Államok kormánya együttműködési szándékának jegyében e szabályt megkerülve kívánta kiadni a vádlottat a Törvényszéknek. Ezt megakadályozta a Texas államban eljáró bíró, aki alkotmányértőnek minősítette egy hasonló kiadatás foganatosítását, ezzel igen kínos helyzetbe hozva az együttműködésre más államokat bőszen buzdító szövetségi kormányzatot. Végül 2000-ben került sor a vádlott ICTR-hoz való átszállítására.

Az eset részletesebb ismertetéséért lásd: BROWN (1998.), 411-413. old.

1. 4. Következtetések

A békéltető testületek intézményének részletesebb ismertetését megelőzően a büntetőbíráskodás kapcsán szükséges összegezni, hogy annak nemzeti és nemzetközi szintű gyakorlása milyen előnyökkel és hátrányokkal járhat a megbékélés és a hosszú távú konszolidáció tekintetében. Indokolt ez azért is, mert a bizottságok működését alapvetően befolyásoló tényezők sorában kiemelkedő jelentőséggel bír a békéltetési intézmény és a büntető bíróságok kapcsolata.

A büntetőjogi felelősségre vonás átmeneti periódusban betöltött lehetséges szerepét és arra gyakorolt hatásait azonban az adott szituációt jellemző konkrét körülmények határozzák meg. Másfelől levonhatóak általános érvényű következtetések a múltbeli tapasztalatok elemzése nyomán.⁷⁹

1. 4. 1. Az érintett társadalomra gyakorolt hatás

Az emberi jogsértéseket elkövető, hatalmukkal visszaélő vezetők, akik korábban egy állam vagy egy közösség képviselői voltak, a nemzetközi bűnvádi eljárás során vádlottakként jelennek meg. Ezen az úton, például Nürnberg esetében a második világháborús bűnök elkövetéséért való felelősség a német nép teljes csoportjáról áthelyeződött azokra az egyénekre, akiknek vezetőkként betudhatóak voltak ezek a tettek.⁸⁰

A nemzeti büntetőjogi felelősségre vonás eredményeként a közösség egyes tagjainak szintjén ugyanez az individualizáló hatás biztosítható. Egyszerűen szólva, a

⁷⁹ Richard Goldstone öt pozitív hatást emelt ki, melyeket a büntetőjogi eljárások gyakorolhatnak a békéltetésre nézve. Ezek pedig a bűnösség egyéniesítése, a jogsértéseknek az áldozatok irányában történő nyilvános és hivatalos elismerése, a múltbeli események akkurátus rögzítése, a hatékony elrettentő erő, valamint az állami intézmények konfliktusban, emberi jogsértések folyamában betöltött szerepének feltárása.

Richard Goldstone, *Justice as a tool for peace-making: truth commissions and international criminal tribunals*, 28 NEW YORK UNIVERSITY JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW AND POLITICS (1995-1996.), 488-490. old.

Ezeken túl megjegyzendő, hogy a nemzetközi szintű büntetőjogi eljárások esetén a nemzetközi közösség figyelmének a jelenléte egy további előnyt jelenthet.

⁸⁰ *Uo.*, 489. old.

továbbiakban már nem feltételezhető a szomszéd szomszédjáról, hogy ő is bűnös, pusztán azon az alapon, hogy egymás mellett élnek, ha a büntetőjogi eljárás ezt nem erősítette meg. Az ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ez az egyéniesítő hatás csak hatékonyan működő igazságszolgáltatási rendszerek fennállása révén érhető el, ami egy konfliktuson túljutott társadalomban korántsem egyértelmű.⁸¹ A kérdés másik megfontolandó aspektusa, hogy a bűnvádi eljárások általában véve olyan nézethez vezethetnek, miszerint a bíróság előtt ülő személyek az egyedüli felelősek az összes múltbeli emberi jogsértés megtörtéért.

Ha azt a kérdést szemléljük, hogy a nemzeti bűnvádi eljárások mennyiben valósítják meg a múltbeli jogsértések elismerését, hangsúlyozni kell, hogy az áldozatoknak nem csupán egy üres gesztusra van szükségük bocsánatkérés címén, hanem hivatalos elismerésére mindazon eseményeknek, melyeknek emléke éjszakáról éjszakára kísérti őket.⁸² A pártatlan és szigorú büntetőjogi eljárás megfelelő hivatalos elismerése lehet a múltbeli eseményeknek, egyszerre jelentheti a büntető és a szimbolikus igazságszolgáltatás megvalósulását. E tekintetben egy nemzetközi szinten

⁸¹ Másfelől az elkövetők magas számából és ennek megfelelően számos helyi közösség érintettségéből adódóan optimálisabbnak tűnhet például egy afrikai társadalomban egy békéltetésen alapuló mechanizmus, hiszen ott általában inkább azt az eljárást tekintik „igazságosnak”, ami a közösség harmóniájának helyreállítását célozza. DAVID (1977.), 448. old.

⁸² A közelmúltból negatív példaként említhető e tekintetben a dél-afrikai igazságszolgáltatás lebonyolítása az apartheid-rezsim bukását követően. A dél-afrikai Tényfeltáró és Békéltető Bizottság Zárójelentésének nyilvánosságra hozatalát követően Nelson Mandela nyilvánosan bocsánatot kért az áldozatoktól a kormány nevében. Ez a szép gesztus azonban semmiképp nem volt elegendő a problémák valós megoldására, és különösen hitelrontó hatással volt az elnök nyilatkozatára a kellően széleskörű politikai támogatás hiánya a büntető eljárások szigorú lefolytatása tekintetében.

Magnus Malant és 19 társát felmentették annak ellenére, hogy bizonyítottá vált a politikai ellenfelek meggyilkolását végző csoportok létrehozására irányuló tevékenységük. 2002-ben számos további felmentésre került sor politikai jellegű bűncselekmények esetében. Wouter Bassont, az apartheid rezsim kémiai és biológiai fegyver-programjának fejtét szintén felmentette a Pretoriai Legfelsőbb Bíróság az apartheid ellenes aktivisták meggyilkolásának minden vádpontja alól, figyelmen kívül hagyva a rendelkezésükre álló mintegy 150 terhelő tanúvallomást.

Ugyanebben az évben Mbeki elnök kegyelemben részesített számos további elkövetőt, akik politikai jellegű bűncselekmények miatt töltötték szabadságvesztés-büntetésüket.

A hivatalos álláspont szerint mindezek az ítéletek az ügy érdemi elbírálása nyomán jogszerűek voltak, ugyanakkor valószínűsíthető, hogy ezen ésszerűtlen felmentési és kegyelmi eseteknek az okai politikai természetűek voltak. Vannak, akik szerint ezeknek a fő célja pusztán az volt, hogy könnyebben kormányozhatóvá váljon az ország az apartheid tárgyú eljárások lezárása útján, és ezekben az esetekben már régóta nem arról volt szó, hogy feláldozzák az igazságszolgáltatáshoz fűződő érdekeket a demokratikus átmenet nemes céljának oltárán, hanem sokkal inkább az állam ügyeinek olajozottabb intézésének szándékáról. 1994-ben és 1995-ben, a rendszerváltás idején, a civil társadalom, amely eredetileg bármi nemű amnesztiát ellenzett, csak azért fogadta el a feltételes amnesztiára vonatkozó javaslatot, hogy ezzel hozzájáruljon a demokratikus átalakulás problémamentes lefolytatásához, 2002-ben viszont már nem lehetett beszélni semmiféle morálisan elfogadható indokról, amely elfogadhatóvá tette volna a végeredményben általános, *de facto* amnesztia biztosítását.

Lásd Jeremy Sarkin, *To prosecute or not to prosecute?*, in THE PROVOCATIONS OF AMNESTY: MEMORY, JUSTICE AND IMPUNITY, (Africa World Press, Trenton NJ, 2003.), 249-254. old.

zajló eljárás erőteljesebb eszköznek bizonyulhat. Mint ahogy az egyik nürnbergi fővadász, Robert Jackson is hangsúlyozta, a Katonai Törvényszék által megvalósított hiteles és részletes vizsgálatok és tényfeltárás például lehetetlenné tették a második világháború során elkövetett bűnök megtörténtének későbbi tagadását.⁸³

A tények hiteles rögzítésén túl az áldozatok büntető eljárásokon való széleskörű részvételének biztosítása és annak megfelelő szabályozása még inkább elősegítheti a „sebeik gyógyulását”. Az eddigi nemzetközi büntetőbírói fórumok nem szenteltek elég figyelmet ennek a kérdéskörnek, a Nemzetközi Büntetőbíróság felállítása ezen a téren is jelentős változásokat hozott. A Római Statútum és az Eljárási és Bizonyítási Szabályok már az áldozatok széleskörű részvételét biztosítják végig az eljárás folyamán.⁸⁴ Az ENSZ által felállított *ad hoc* törvényszékek gyakorlatából okulva, ahol egyrészt sokszor igen agresszív jogászok keresztkérdéseinek vannak kitéve, másrészt már nemcsak tanúként vehetnek részt az áldozatok az eljáráson, de saját nevükben, áldozati minőségben, ami megnöveli a részvételre való nyitottságuk esélyeit is.⁸⁵ A kérdés jelentőségének növekedését jól illusztrálja az áldozatok és tanúk helyzetével foglalkozó szervezeti egységének (Victims and Witnesses Unit), mint az ICC szervezete egyik elemének létrehozása. A Bíróság előtt megjelenő áldozatok rehabilitációs intézkedésekben részesülhetnek (többek között poszt-traumás állapotok szakértői által nyújtott kezelésekből), valamint biztonsági intézkedésekben. Másfelől ezek a lehetőségek csak a Bíróság előtt zajló eljárások kapcsán releváns személyek, áldozatok és tanúk számára nyitottak. Rajtuk kívül pedig nehezen elképzelhető, hogy például egy egyszerű ugandai polgár valaha elutazna a saját költségén Hágába, hogy figyelemmel kísérhesse az eljárást a múlt megértésének céljával. E tekintetben az ICC megbékélésre gyakorolt hatása korlátozott, amit azonban szélesít az egyre intenzívebbé váló tájékoztatási program. Mindezen túl az áldozatok és családjuk javára létrehozott Felelősségi Alap egyfajta helyrehozatali mandátumot biztosít a Bíróságnak.⁸⁶ Az

⁸³ Michael P. Scharf, *The Amnesty Exception to the Jurisdiction of the International Criminal Court*, in 32 CORNELL INTERNATIONAL LAW JOURNAL (1999.), 513. old.

⁸⁴ Az áldozati részvétel kérdése kapcsán lásd Carsten Stahn, Héctor Olásolo és Kate Gibson, *Participation of Victims in Pre-Trial Proceedings of the ICC*, in 2/4 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2006.), 219-238. old.

⁸⁵ Ioana-Alina Apreotesei, *The Victims of the Crimes under the Jurisdiction of the International Criminal Court – Some Aspects of Legal Responsibility*, in 1/4 MISKOLC JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (2007.), 99. old.

⁸⁶ Jürg Lindenmann, *Transitional justice and the International Criminal Court: some reflections on the role of the ICC in conflict transformation*, in PROMOTING JUSTICE, HUMAN RIGHTS AND CONFLICT RESOLUTION THROUGH

azonban nyilvánvaló, hogy a megfelelően széleskörű kártérítési politika megvalósítása nem várható el egy büntetőbírói testülettől. Másfelől az áldozatok részvételéhez és a büntetőbírói eljáráshoz fűződő békéltető hatás sem egyértelmű, az ICTY működéséhez fűződő tapasztalat épp ellenkező hatásra nyújt példát. A Törvényszék elnöki tisztségét 1993 és 2000 között betöltő Antonio Cassese annak a véleményének adott hangot, hogy a tárgyalások során tanúi lehettek a különböző etnikai csoportok közötti konfliktus, az egymással szemben érzett gyűlölködés folytatásának, és mindez a legkevésbé sem sugallta, hogy az eljárások elősegítenék a megbékélést.⁸⁷

Más tekintetben az érintett társadalom egészét nézve, a bünvádi eljárások által biztosított igazságszolgáltatás adott esetben részlegesen szolgálja a közösség érdekeit. Az áldozatoknak az elkövetők felelősségre vonása utáni vágyát optimális esetben kielégítve figyelmen kívül hagyják az elkövető helyzetét. Ebből adódóan az áldozat közösségén belüli megbékélésre nagy hatást gyakorolhatnak, nem úgy az elkövető közösségére.

A feltárandó tények köre mindig érzékeny kérdése az átmenetnek egy rendszerváltozáson átment vagy konfliktusból felépülő társadalomban. Az mindenképp vitathatatlan állítás, hogy a történelem megfelelő ismerete és oktatása nélkül nem képzelhető el egészséges társadalom, a múlt homályos foltjai sötétre festhetik a közösség jövőjét. Richard Goldstone szavait idézve: „*az igazság nyilvánosságra hozatala az egyetlen hatékony útja a történelem akkurátus és hiteles rögzítésének. A nürnbergi perek jócskán megnehezítették a holokausztagadók dolgát.*”⁸⁸ A bünvádi eljárások nyilvánossága pedig ezt a célt hatékonyan és a kellő objektivitás megléte esetén megbízhatóan szolgálhatja mind határokon belül, mind nemzetközi szinten. A nemzetközi büntetőbírói eljárásokhoz, mint „kirakat-perekhez” fűzött kritika pedig pusztán azon az alapon, hogy nagy nyilvánosságot élveznek, nem állja meg a helyét, hisz ez a jogbiztonság hirdetése szempontjából egy előnyös velejárója az eljárásoknak.

Másfelől a vád és védelem szemben álló érdekpozíciójából adódóan a felfedett igazság egyszerűsítéséhez vezethetnek mind a nemzetközi, mind a nemzeti eljárások. A vád képviselője azon tényeket vizsgálja csak, amelyek relevánsak az ügy és a

INTERNATIONAL LAW, (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2007.), 328. old.

⁸⁷ Antonio Cassese, *Clemency versus Retribution in Post-Conflict Situations*, in 46 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (2007.), 8. old.

⁸⁸ GOLDSTONE (1995-1996.), 489. old.

vádpontok igazolása szempontjából, míg a védelem igyekszik kivonni és felhasználni az igazság azon szeleteit, melyek védelmi érvek alátámasztását szolgálhatják. Másfelől az objektív körülmények és lehetőségek sem teszik alkalmassá a büntetőbírói fórumokat arra, hogy elegendő áldozati, elkövetői vallomást gyűjtsenek össze és elemezzenek ahhoz, hogy egy átfogó képet alkothassanak a múltbeli eseményekről. Mindez egy részleges igazsághoz vezet. Ha pedig ennek ellenére úgy tartják a tárgyalásokat, hogy azzal egyfajta történelem órákat kívánnak tartani, hamar megalapozottá válhatnak a „kirakat-percek” bélyegét eredményező kritikai megjegyzések. Mindezek okán, a tárgyalások fő célja és mandátuma semmiképp nem lehet az igazság széleskörű és általános jellegű feltárása, hanem kizárólag a tényeknek és eseményeknek a konkrét esetre korlátozott és koncentrált elemzése, hogy ezáltal megállapításra kerüljön, hogy a vádlott bűnös-e vagy ártatlan.⁸⁹

A nemzetközi büntetőbíráskodás terén jelentkező fejlesztési törekvésekben azonban ez a szempont is helyet kapott már. A büntetőbírók tényfeltáró funkcióval való felruházásának szándéka tükröződik abban az ICC kapcsán felmerült gondolatban, hogy hasznos lenne, ha az Ügyészi Hivatal, mint a tények nemzetközi és objektív elemzője, az eljárása végeztével a következtetéseit összegző jelentéseket alkotna, az Egyesült Államokban működő független ügyészek modelljét követve, akik egy adott ügy lezárását követően összegző jelentéseket adnak ki.⁹⁰ Az már ugyanakkor egyáltalán nem egyértelmű, hogy a teljes igazság konfliktust közvetlenül követő felfedése elősegíti-e a békéltetés folyamatát.

1. 4. 2. A büntetlenség elleni küzdelem

Az általános vélekedés szerint a nemzetközi büntetőbíráskodás jelenti a leghatékonyabb eszközt a büntetlenség elleni küzdelemben és a prevenció tekintetében.⁹¹ Ugyanakkor ellenkező hatást is kiválthat egy konfliktust követő

⁸⁹ Priscilla B. Hayner, UNSPEAKABLE TRUTHS-FACING THE CHALLENGE OF TRUTH COMMISSIONS, (Routledge, London, 2002.), 211. old.

⁹⁰ *Uo.*, 212. old.

⁹¹ Ezt az ICC működését vizsgáló szereplők is megerősítették. Így az Átmeneti Igazságszolgáltatás Nemzetközi Központjának (*International Center for Transitional Justice*) közlése szerint minél sikeresebb az Bíróság

környezetben, és az eddig szerzett tapasztalatok, ahogy az ICTY felállítását, például, követhette egy srebrenicai vérengzés, semmiképp nem engedik meg e kérdésben a túlzott optimizmust.⁹² Az elrettentő hatás alapvető feltétele a hatékonyság. A délszláv térségben tartózkodó békefenntartó erők számoltak be arról, hogy az ICTY felállítását követő néhány hétben érzékelhető volt, hogy a harcban álló felek tartottak a törvényszéki felelősségre vonástól, azonban a későbbiekben, látván a szükséges állami együttműködés hiányát, az intézmény létezése már nem jelentett különösebb visszatartó erőt.⁹³

Sokan tehát a bünvádi eljárások konszolidációra gyakorolt hatásait szemlélők közül azt állítják, hogy a büntetőbíróságok működése a megelőzés és a kollektív bűnösség eltörlésének leghatékonyabb eszköze, mások épp a gyűlölködés és az erőszak újraélesztésének következményét tartják valószínűbbnek az eljárásokat követően.⁹⁴ Az tagadhatatlan, hogy mára már hivatkozhatunk pozitív példákra a büntetőjogi felelősségre vonás elrettentő ereje tekintetében,⁹⁵ ugyanakkor további tényező, mely vitathatóvá teheti ezt a hatást, hogy korántsem biztos, hogy a radikális ideológiai nézetek által vezérelt, meghatározó hatalommal bíró politikai erők tetteit és döntéshozatalát befolyásolni tudná egy jövőbeli vádemelés előképe.⁹⁶

E tekintetben egy erőteljesebb végrehajtó erővel rendelkező helyi intézményrendszer működése hatékonyabb lehet. Ugyanakkor a nemzeti eljárások kapcsán óhatatlanul felmerül egy további kérdés, hogy vajon az állami intézmények sorában a bírói fórumok (akiknek a hallgatása és szemhunyása nélkül a múltbeli eseményekre nem kerülhetett volna sor) szerepének vizsgálata mely egyéb

működése, annál inkább várható egy erőteljes elrettentő hatás rövid- és középtávon. Ezt igazolja néhány elemző szerint a Kongói Demokratikus Köztársaság példája.

Paul Seils és Marieke Wierda, *THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND CONFLICT MEDIATION*. (International Center for Transitional Justice, New York, 2005.) 19. old. elérhető: www.ictj.org/en/news/pubs/index.html

⁹² Luigi Condorelli, *La répression des crimes et la Cour Pénale Internationale: une innovation majeure en droit international*, in *JUSTICE ET JURISDICTIONS INTERNATIONALES* (Éditions A. PEDONE, Paris, 2000.), 158. old

⁹³ HAZAN (2006.), 35. old.

⁹⁴ Laura M. Olson, *Provoking the dragon on the patio, Matters of transitional justice: penal repression vs. amnesties*, in 88 *INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS* (2006.), 291. old.

⁹⁵ Az 1998-99-es koszovói konfliktust követően Macedóniában előforduló etnikai villongások során fordult elő, hogy egy macedón falu albán rebellek által való megszállását felszámolandó a kormány parancsot adott ki a faluba való behatolásra és a rend helyreállítására. Az érintett katonai vezető azzal a kérdéssel reagált a művelet elvégzése előtt, hogy ha hibát követ el, vajon Hágában végzi-e a Nemzetközi Törvényszék előtt. Az erre adott válasz értelemszerűen a jogszabályok betartására ösztönözte a tisztet.

BLEWITT (2008.), 46. old.

⁹⁶ Kai Ambos, *On the rationale of punishment at the domestic and international level*, in *LE DROIT PÉNAL À L'ÉPREUVE DE L'INTERNATIONALISATION* (L.G.D.J.-Georg Éditeur-Bruylant, Párizs, Genf, Brüsszel, 2002.), 318. old.

intézményre hárulhat? Az igazságszolgáltatási rendszer jogsértésekben való közrehatása értelemszerűen itt nem kerül górcső alá.

Egyértelmű előnyként könyvelhető el, hogy egy nemzetközi jellegű büntető törvényszék, illetve az ICC vizsgálatai a nemzetközi közösség figyelmének bizonyítékául szolgálhatnak. Ennek kiemelkedő jelentősége lehet olyan államokban, ahol a konfliktus során összeomlott az igazságszolgáltatási rendszer, és így nincs lehetőség arra, hogy megfelelő módon felelősségre vonják a legsúlyosabb bűnök elkövetőit. Mindemellett, ezek az eljárások nagyban elősegíthetik az éppen aktuálisan a demokratikus átmenetről zajló tárgyalások pozitív kimenetelét. A hazai közszereplők, akik a demokráciába való átmenet ügyén dolgoznak, ily módon nincsenek bezárva a határokon belül adott lehetőségek korláta közé, és szabadabb kezet kapnak azon döntés meghozatalában is, hogy kik ülhetnek egyáltalán a tárgyalóasztalhoz.⁹⁷ A demokratikus átalakulás előtt álló ország újszülött intézményei mentesülnek a felelősségre vonás problematikus feladata alól. Továbbá azokat a korábbi, jogsértéseket elkövető politikai és katonai vezetőket, akik valójában hátráltatnák a demokratikus megegyezés irányába mozdítandó tárgyalások menetét,⁹⁸ egy csapással „ki lehet ütni” mind az átmenetet alakító diskurzusból, mind a jövőbeli politikai arénából.⁹⁹ Ugyanakkor a legsúlyosabb jogsértések elkövetőinek elfogatása hiányában a már említett tárgyalási és politikai pozícióból való „kiütési” hatás is elmarad, ilyenkor a bűnvádi eljárással való fenyegetés még hátráltathatja is az esetleges tárgyalási folyamatot azáltal, hogy az elnyomó rendszer vezetőit visszatartja a politikai

⁹⁷ SEILS ÉS WIERDA (2005.), 19. old.

⁹⁸ Például a Sierra Leone-i Különleges Bíróság vádemelése eredményeként jelentősen megingott Charles Taylor, a libériai elnök pozíciója és elismertsége, végül további nemzetközi nyomásra lemondott elnöki tisztségéről és Nigériában kért menedéket, ahol végül 2006-ban őrizetbe vették.

⁹⁹ Különös jelentősége van ennek a hatásnak egy még folyamatban lévő konfliktus esetén, mint ez történt az ICTY eljárása kapcsán Bosznia-Hercegovinában, a Prijedor régióban. Az ezen a területen lefolytatott etnikai tisztogatásokért felelős három politikai és egy rendőri vezetőt vád alá helyezte a Törvényszék. Ez utóbbi, Simo Drljača és rendőri munkatársai tevékenysége nyomán szinte kivétel nélkül az összes (hozzávetőlegesen 50,000) nem-szerb etnikumú lakos súlyos jogsértéseket szenvedett, ezek veszítették életüket vagy kerültek börtönbe. 1992 októberére szinte valamennyi nem-szerb lakos eltűnt a régióból, az ellenségeskedések végeztével pedig Drljača folytatta a terület ellenőrzését. A hazatérni kívánók számára ez a tény blokkolta a visszatérés útját. Ez a helyzet akkor változott meg, amikor a NATO csapatok megpróbálták foganatosítani a Törvényszék elfogatási parancsát, és tüzet nyitottak, melynek következményeként Drljača életét veszítette. Bár ez nem a klasszikus és kívánt példája a vádlottnak a hatalomból büntetőjogi eljárással történő kivonásának, azonban a Drljača helyi tevékenységének és jelenlétének végéből adódó jelentős pozitív változások figyelemreméltóak: az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának jelentése szerint ezt az esetet követően közel 27,000 ember tért vissza Prijedorba. RALSTON ÉS FINNIN (2008.), 54. old.

konzolidáció érdekében történő együttműködéstől.¹⁰⁰ Ugyanez a konfliktus másik oldalán előnyös is lehet, hiszen tárgyalásra kényszerítheti az ellenálló erőket, mint ahogy Uganda államfője, Museveni elnök szerint az LRA¹⁰¹ vezetői is az ICC előtt az ő és kormánya által ellenük indított eljárás eredményeként ültek tárgyalóasztalhoz. (Az már egy következő probléma, hogy hamarosan az eljárás felfüggesztésének követelésével állt elő az LRA, amelynek folytatása ekkor már a békefolyamatokat hátráltató tényezőként került említésre.)

Jürg Lindenmann szerint az ICC bevonása olyan szituációkba, ahol az a többségi közvélemény alakult ki, hogy a nemzetközi közösség elmulasztotta a beavatkozást a további jogsértések megelőzése érdekében, különös jelentőséggel bír, hisz így mégis bizonyítottá válhat, hogy a nemzetközi közösség „törődik” az adott nép sorsával.¹⁰² Én visszajára fordítanám az állítást, miszerint a nemzetközi büntető bírászkodást nem lehet utólagos „jóvátételként”, kimentő érvként alkalmazni a megfelelő időben és szükséges módon történő beavatkozás helyett.

1. 4. 3. A nemzetközi büntető bíróságok és békéltető bizottságok közötti együttműködés

Az eddig tárgyaltak fényében nyilvánvaló, hogy mind a nemzeti, mind a nemzetközi szintű büntetőbíráskodásnak a megbékélésre gyakorolt pozitív hatásainak korlátokat szab a büntetőbírói testületek, mint intézmények természete és mandátuma. Éppen ezért megállapítható, hogy az átmeneti igazságszolgáltatás problémáját előidéző, konfliktust követő helyzetekben szükség van olyan intézményekre, melyek a tényfeltárás és békéltetés feladatát teljesebb körben képesek ellátni. Az ebből a célból felállított tényfeltáró és békéltető bizottságok tehát nem pusztán lehetséges alternatívák a büntető bíróságok mellett, hanem a békéltetés célját adott esetben megfelelőbb

¹⁰⁰ VILLA-VICENCIO (2000.), 210. old.

¹⁰¹ Lord's Resistance Army. Uganda kormányának megdöntéséért harcoló irreguláris fegyveres csoport. Bővebben lásd a 4. 4. alfejezetben kifejtetteket.

¹⁰² LINDENMANN (2007.), 327. old.

módon szolgáló önálló intézmények.

Másfelől a büntetlenség elleni küzdelem hatékonyabb és ily módon nélkülözhetetlen eszközei lehetnek a nemzetközi büntetőbírói fórumok kiváltképp a legfőbb bűnösök esetében. Nem vitatható tehát mindkét intézménytípus létjogosultsága egy átmeneti igazságszolgáltatási rendszer keretein belül. Az értekezés e kezdeti fejezetében részletekbe még nem bocsátkozva a bizottságok és bíróságok közötti kapcsolat tekintetében, az már elviekben leszögezhető, hogy a két intézmény kapcsolatára az együttműködés és a komplementaritás kell, jellemző legyen.

2. A BÉKÉLTETŐ BIZOTTSÁGOK MŰKÖDÉSÉNEK BEMUTATÁSA: DÉL-AFRIKA

A múltbeli eseményekről alkotandó átfogó képpel egy békéltető bizottság igen jelentős eredményeket tud elérni a hosszú távú megbékélés tekintetében.¹⁰³ Egy a bizottság záró jelentéseit elfogadó és kihirdető állam hivatalosan elismeri az abban foglalt tények helytállóságát, és attól a ponttól kezdve politikai és jogi kötelezettség terheli az abban szereplő javaslatok végrehajtására. Éppen ezért a bizottsági jelentések nem kezelhetők pusztán tudományos értékű írásokként, éppen a belőlük származó komoly következmények okán. Ebből adódóan kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a bizottság által rögzített tények a lehető legnagyobb mértékben megfeleljenek a valóságnak.

Nem jelenti ez azt, hogy a bizonyítékok megbízhatóságával kapcsolatos elvárásoknak a büntetőbírói fórumok előtt betartandó mértékben kellene megfelelnie, és minden egyes eset alapos vizsgálatára sem vállalkozhat egy bizottság, hiszen mandátumának tárgyi és időbeli keretei azt nem tennék lehetővé. Másfelől törekedni kell arra, hogy az érintett elkövetők és áldozatok széles körű bevonása, kellő bizonyíték gyűjtése és megfelelően reprezentatív példák, esetek körülményeinek feltárása mellett egy kellően objektív átfogó kép szülessen.¹⁰⁴

Az esetek dokumentálása felveti az elkövetők megnevezésének problémáját is, hiszen ezzel a társadalom irányában széleskörű publicitás mellett „bűnösnek nyilváníthatják” őket még a büntetőjogi eljárás lefolytatását megelőzően, ami sértené az elkövetők ártatlanság vélelméhez fűződő jogát.¹⁰⁵ Aggályokat okozhat az érintett és megnevezett elkövető személyes biztonságának kérdése is, jogi értelemben pedig az ártatlanság vélelméhez fűződő garanciák bizottság és bíróság előtti különbözősége.¹⁰⁶

¹⁰³ Az intézménytípus által betölthető egyéb funkciók és annak általános fogalma tekintetében lásd a bevezető fejezetet.

¹⁰⁴ A tényfeltáró és békéltető bizottságok átfogó és általános ismertetéséért lásd: Rodolfo Mattarollo, *Truth Commissions*, in POST-CONFLICT JUSTICE (Transnational Publishers, Ardsley NY, 2002.), Priscilla B. Hayner, *Truth Commissions: a schematic overview*, in 88/862 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.)

¹⁰⁵ Épp ezért vált problematikussá egyéb kritikus pontok mellett a Sierra Leone-i Különleges Bíróság és a Tényfeltáró Bizottság közötti viszony a vádlottak Bizottság általi kikérése esetében. A téma bővebb kifejtését lásd a 3. 2. 3. alfejezetben.

¹⁰⁶ Az első tényfeltáró és békéltető bizottságok egyike, az El Salvador-i testület előtt a számításba vehető bizonyítékoknak magasan meggyőző erővel kellett rendelkeznie, lényegesnek és olyan tartalmúaknak kellett lennie, amelyből adódóan inkább alátámasztásra kerültek a bizottsági konklúziók, mint ellentmondásra. Látható

A latin-amerikai bizottságok tekinthetők ezen intézmény elődjének, melyek még nem bírtak a mai bizottságokat jellemző funkciókkal, elsősorban szűkebben meghatározott mandátumukból adódóan. A bolíviai bizottság 1982-től 1984-ig tartó működését követően, mely igazán nem nevezhető sikeresnek, hisz még zárójelentést sem tett közzé, az első szélesebb körű nemzetközi figyelmet magára vonó bizottság Argentínában állt fel. A *Sábato Bizottságnak* az 1976 és 1983 között történt atrocitásokat leíró zárójelentése a Soha többé (*Nunca Más*) című könyv formájában jelent meg, mely később hazai bestseller lett. Az ezt követő évtized további két bizottság felállításával járt a latin-amerikai régióban. A Chilében 1990-ben létrehozott Nemzeti Tényfeltáró és Békéltető Bizottság a katonai rezsim azt megelőző 17 évében elkövetett halált vagy eltűnést eredményező jogsértéseket vizsgálta, mely munka nagyban hozzájárult Pinochet tábornok népszerűségének aláaknázásához és az évekkel későbbi büntetőjogi perek előkészítéséhez. Az ezt követő években pedig egy új jelenség bukkant fel a régióban, nevezetesen a nemzetközi közösség bizottságok felállítását követő intenzívebb figyelme. Az El Salvador-i Tényfeltáró Bizottságot már nem belső jogalkotás útján hozták létre, hanem az ENSZ,¹⁰⁷ és a semlegességi aggályok miatt egy tisztán nemzetközi jellegű intézmény vált belőle, helyi tisztviselők részvétele nélkül. E bizottság fő feladata az 1980 után elkövetett jogsértések vizsgálata volt.¹⁰⁸

A szűken megszabott mandátum előnye, hogy az adott bizottság jóval több ügyet képes feldolgozni, mint ahogy az például a chilei bizottság esetében történt, mely 2920 ügyben járt el.¹⁰⁹ Másfelől az esetek sokaságának feldolgozása leköti a bizottság minden energiáját, ami megakadályozza abban, hogy egy átfogó képet alkothasson a múltbeli eseményekről, ami ugyancsak alapvető jelentőséggel bír a hosszú távú békéltetés tekintetében.¹¹⁰

hát, hogy az effajta rugalmasan megfogalmazott kritériumok semmiképp nem mérhetőek össze a bírói fórumok előtt irányadó szabályokkal.

MATTAROLLO (2002.), 318. old.

¹⁰⁷ Mexico Peace Agreements – Provisions creating the Commission on Truth, Mexico City, 1991. április 27.

¹⁰⁸ Priscilla B. Hayner, *Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study*, in 16 HUMAN RIGHTS QUARTERLY (1994.), 614-629. old.

¹⁰⁹ *Uo.*, 645. old.

¹¹⁰ A latin-amerikai bizottságok működése kapcsán lásd még Margaret Popkin és Naomi Roht-Arriaza, *Truth as Justice: Investigatory Commissions in Latin America*, in 1/20 LAW & SOCIAL INQUIRY (1995.); Paul Seils, *The Limits of Truth Commissions in the Search for Justice: An Analysis of the Truth Commissions of El Salvador and Guatemala and Their Effect in Achieving Post-Conflict Justice*, in POST-CONFLICT JUSTICE (Transnational Publishers, Ardsley NY, 2002.), 775-795. old.; Massimo Starita, *Amnesty for crimes against humanity: coordinating the state and individual responsibility for gross violations of human rights*, in IX ITALIAN

2. 1. A dél-afrikai bizottság létrehozása

A latin-amerikai bizottságokkal összevetve, a dél-afrikai bizottság mandátumának kontúrjai már jóval szélesebb körben lettek meghúzva, holott a dél-afrikai bizottság felállításakor a leginkább meghatározó modellként a chilei példát vették alapul. Heine dél-afrikai nagykövet évekig dolgozott emberi jogokkal foglalkozó jogászként Chilében. Ő volt az, aki meghívta Fokvárosba Aylwin Elnököt és az ottani Bizottság tagjait egy szemináriumra, ami aztán meghatározó lökést adott a dél-afrikai testület működése elindításához,¹¹¹ melynek fő feladatává tették az apartheid-rendszerben elkövetett atrocitások korábbi áldozatainak és elkövetőinek vallomásainak begyűjtését, az amnesztiáról való egyedi döntések meghozatalát, valamint a jövőben szükséges intézkedésekre vonatkozó ajánlások szövegezését.

Az apartheid-rendszer (mely hivatalos politikaként állt fenn 1948 és 1992 között)¹¹² bukását követően, 1994-ben megtartották az első demokratikus

YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW (1999.), 86-109. old.; Mark Ensalaco, *Truth Commissions for Chile and El Salvador: A Report and Assessment*, in 16 HUMAN RIGHTS QUARTERLY (1994.), 656-675. old., Andrew Rigby, JUSTICE AND RECONCILIATION – AFTER THE VIOLENCE (Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2001.), 63-91. old.; Jaume Ferrer Lloret, *Impunity in cases of serious human rights violations: Argentina and Chile*, in III SPANISH YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW (1993-1994.), 3-41. old.; Cynthia J. Arnson, COMPARATIVE PEACE PROCESSES IN LATIN AMERICA (Woodrow Wilson Center Press, Washington, D.C., Stanford University Press, Stanford, 1999.)

¹¹¹ Richard J. Goldstone, *Past Human Rights Violations: Truth Commissions and Amnesties or Prosecutions*, in 51 NORTHERN IRELAND LEGAL QUARTERLY (2000.), 166-167. old.

¹¹² Az apartheid-rendszer az embereket alapvetően fehér, bantu (fekete), színes bőrű (kevert fajú) és ázsiai osztályba sorolta. A lakosság 8 százalékát tette ki a fehérek csoportja, akik főként holland, német és francia bevándorlók leszármazottai voltak. A bantuk csoportja további etnikai közösségeket foglalt magába: a zuluk, xhosák és szotók nagyobb törzse mellett ide tartoztak a tswana, venda, szvázi, pedi és más kisebbségek. Az élet számos területén ez az osztályozás határozta meg a jogok és kötelezettségek körének alakulását.

A kormány politikájának egyik fő célja az etnikai csoportok megosztása, egymás ellen fordítása volt, ezzel biztosítva saját politikai és gazdasági hatalmukat. Az egyes fekete törzsek közti különbözőségeket is igyekeztek kiélesíteni (foglalja le őket az egymás közti küzdelem, ne a kormány ellen forduljanak), de a különbségek elsősorban a fehérek és feketék között rajzolódtak ki.

A megkülönböztetés politikájának jogi keretet is biztosítottak. A színes bőrűekhez és ázsiaiakhoz képest is kivételesen hátrányos tartalmú jogszabályokat alkottak a fekete lakosságra vonatkozóan. Alapul szolgált ehhez az 1950-es népesség-regisztrációs törvény és a csoport területi törvény, amely kötelező tartózkodási elkülönítést hozott létre. Diszkriminációs tartalmú normákat tartalmaztak ezeken kívül a munkajogi törvények, az 1953-as bantu oktatási, valamint az 1959-es bantu önkormányzatról szóló törvény. Ez utóbbi jogszabály szolgált alapul a Hendrik Verwoerd miniszterelnök és nyomában járó, a Nemzeti Páthoz tartozó utódai által megvalósított ún. „nagy apartheid” politika megvalósításához, amely alapján jelentős mértékben korlátozták a bantuk politikai jogait.

Azon túl, hogy nem rendelkeztek gyülekezési és egyesülési jogokkal, nem jutottak megfelelő egészségügyi ellátáshoz és oktatáshoz. Átlagosan 40 ezer fekete személyért volt felelős a faluról falura járó, ott hetente megjelenő orvos, míg ez az arány a fehérek esetében 500 főt jelentett orvosonként. Az iskolák elérhetősége is faji szempontokat figyelembe véve került szabályozásra. A „bantu oktatás” gyakorlatilag az alárendelt pozíciókra való képzést jelentette. Bizonyos szakmák elsajátítása nem volt lehetséges számukra. Az egyetemi oktatásba való felvétel tekintetében komoly akadályokba ütköztek a fekete, színes bőrű és ázsiai diákok.

Engedély nélkül nem léphettek az ún. „nem-fekete” területekre. Az elővárosokban sokszor csak egy vasút

választásokat. Az Afrikai Nemzeti Kongresszus (*African National Congress*, a továbbiakban ANC) Nelson Mandela vezetésével a szavazatok 61 százalékával nyerte meg a választásokat, és megalakította az új kormányt. Rendszerváltó intézkedéseik egyikeként előterjesztették a Nemzeti Egység és Megbékélés Törvényének tervezetét, mely 1995-ben elfogadásra került.¹¹³

A törvény rendelkezéseinek érvényesítéséért az e törvény által létrehozott Tényfeltáró és Békéltető Bizottság (*Truth and Reconciliation Commission*, a továbbiakban TRC) lett felelős.¹¹⁴ A Bizottság felállítását a múltbeli események tisztázásának célja mellett ösztönözte az igazságszolgáltatási rendszer alkalmatlansága a nagy számú esetek feldolgozására, amely helyzet a konfliktuson túljutott társadalmakra napjainkban tipikusan jellemző.¹¹⁵ Az apartheidtel kapcsolatos bűntettek elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása alapvető jelentőséggel bírt volna az átmeneti igazságszolgáltatás tekintetében, azonban a bírói és rendőri szervek nem voltak alkalmasak ennek megvalósítására. Számos ügyész és bíró maradt korábbi pozíciójában, sokan közülük a korábbi elkövetők szimpatizánsai voltak, az előző rezsim rendőri erői pedig nem voltak megfelelően képezve a jogszerű büntetőjogi eljárásokra.¹¹⁶

választotta el a „két világot”, amelyek között este 9 óra után nem volt átjárás. A vegyes házasságok tilalmazottak voltak. 200 ezerre rúgott azok száma, akiket faji alapon tartóztattak le, és többségüket gyakori kínzás alá vetették.

A jelenségek összessége vitathatatlanul lefedte az 1973-as apartheid-egyezményben szereplő fogalmat, miszerint apartheidnek minősülnek azon faji elkülönítésen és megkülönböztetésen alapuló politikai gyakorlat, amelyet az emberek valamely faji csoportja által az emberek egy másik faji csoportja feletti uralom megszerzése és fenntartása, illetőleg a másik faji csoport rendszeres elnyomása céljából folytatnak.

A fekete lakosságot ért sérelmek azonban nem maradtak válaszreakciók nélkül. A fehérek előnyös státuszát biztosító rendszer nyomán megszületett egy nem kevésbé agresszív ellenállás a feketék részéről, akiknek többsége hitte, hogy minden Dél-Afrikában fennálló nehézség és probléma forrása az apartheid jelensége. Így sokan teljes bizonyossággal vélték, hogy az apartheid elleni küzdelem „igazságos háborúnak” tekinthető, melynek keretein belül elkezdődött a kölcsönös támadások kora.

¹¹³ A dél-afrikai bizottság demokratikus átmenetben betöltött szerepe kapcsán lásd: Xavier Philippe, *La spécificité du droit de transition dans la construction des États démocratiques*, in DROIT ET DÉMOCRATIE EN AFRIQUE DE SUD (Laurent Sermet & L'Harmattan, Párizs, Budapest, Torino, 2001.), 33-55. old.

¹¹⁴ A Bizottság létrehozásának részletesebb történetéért lásd Terry Bell, *UNFINISHED BUSINESS: SOUTH AFRICA, APARTHEID AND TRUTH* (Verso, London, 2003.)

¹¹⁵ Ugyanezzel a problémával kellett szembesülnie például a továbbiakban tárgyalt esetekben a ruandai, Sierra Leone-i illetve a kelet-timori társadalomnak is.

¹¹⁶ Benjamin N. Schiff, *Do Truth Commissions Promote Accountability or Impunity? The Case of the South African Truth and Reconciliation Commission*, in POST CONFLICT JUSTICE (Transnational Publishers, Ardsley NY, 2002.), 339. old.

2. 2. A bizottságok működését befolyásoló tényezők

Különböző tényezők befolyásolták az intézmény működését, amely tényezők relevánsak voltak az összes valaha működő és meghatározóak lesznek valamennyi jövőben felállítandó bizottság hatékonysága tekintetében. Ennek megfelelően érdemes ezeket a körülményeket általános értelemben szemügyre venni. Az adott bizottság személyzeti összetétele kiemelkedő jelentőséggel bír. Törekedni kell a politikai érdekcsoportok minél szélesebb körű és hasonló arányú részvételére. Ez azonban nagyban növelheti a személyzet létszámát, ami pedig magával vonja a költségek növekedését is.

Azokon a területeken, ahol a hazai, számba vehető személyek nem kifejezetten örvendenek köztiszteletnek, vagy a bizottsági beosztásuk veszélyt jelentene életükre nézve, helyettük határokon túlról érkező személyeket érdemes megbízni a feladatok ellátásával. Ennek a lépésnek azonban vitathatatlan hátránya, hogy nagy valószínűséggel nem lesznek olyan mértékben tisztában a konkrét helyzet részleteivel, körülményeivel, mint a hazai élet szereplői. A biztosok személyén kívül a nemzetközi támogatás megjelenhet a bizottságok létrehozásában és működtetésében a módszertani és általános szakmai segítséget nyújtani képes nem-kormányzati és nemzetközi szervezetekkel folytatandó folyamatos konzultáció formájában. Ily módon hozzáférést nyerhet a bizottság a más államok archívumaiban őrzött szükséges dokumentumokhoz. Ezen kívül a bizottság által tett javaslatok érvényesítésének utólagos ellenőrzésében is kiemelkedő jelentősége lehet a nemzetközi jelenlétnek. Másfelől az ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága is felhívta a figyelmet a témára vonatkozó 2006-os jelentésében, hogy az általában 5-10 millió USD költségvetésű bizottsági programok finansziális biztosítása a legtöbb esetben nem oldható meg az érintett állam saját költségvetéséből. A programok pénzügyi megvalósításához is elengedhetetlen a határon kívülről érkező segítség. A lehetséges donor államok és a bizottság állama közti közvetítésben pedig kiemelkedő jelentősége lehet és kell, legyen az ENSZ-nek is.¹¹⁷

A bizottság összetétele tekintetében további meghatározó tényezőt jelent a korábbi konfliktus szereplőinek érintettsége. Minél több korábbi áldozatot vonnak be a

¹¹⁷ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *RULE-OF-LAW TOOLS FOR POST-CONFLICT STATES. TRUTH COMMISSIONS* (United Nations, New York, Genf, 2006.), 25. old.

bizottsági munkába, annál hitelesebben működhet a bizottság az áldozatok érdekeinek védelme vonatkozásában. Más szempontból tekintve a kérdésre, ha nagyobb számban kerülnek a bizottság falai közé a korábbi elkövetők, akik megtartották korábbi politikai pozícióik egy részét, nagyobb bizonyossággal válik reálissá a bizottsági döntések végrehajtása.¹¹⁸

A bizottsági munka hatékonyságának megfelelő szinten tartásához elengedhetetlen, hogy a meghallgatások megbízható, hiteles és részletes tanúvallomások gyűjtéséhez vezessenek. A meghallgatások folyamatát pedig számtalan tényező befolyásolja. Meghatározó kérdés, hogy mennyiben lehetséges a nyilvános meghallgatások megvalósítása, hiszen ezek közvetlen tájékoztató eszközként szolgálhatnak. Az azonban kétségtelen, hogy a korábbi elkövetők hatalmon maradása alapvető akadályt jelent e tekintetben.

A tanúval való beszélgetés keretei meghatározó tényezőkként tarthatóak számon, különösen az esetek sajátos természetét figyelembe véve. Gyakran speciális eljárásra van szükség, például az áldozatoknak otthonukban történő meglátogatására. Minél kevésbé hivatalos jellegű a beszélgetés, annál inkább érzékeltethető az áldozat szenvedéseivel, fájdalma kapcsán érzett empátia, és így annál nagyobb valószínűséggel lehet hiteles vallomásra számítani. A Bizottság előtt lehetséges a bírósági meghallgatásokon betartott viselkedési formák rugalmas, a konkrét körülményeknek megfelelő alakítása. Egy a hatóságokhoz szkeptikusan és az alárendeltség érzésével közelítő tanú számára önmagában egyfajta elismerést sugall, ha a bírósági etikettől eltérően, vallomástétele során informálisabb keretek között mesélheti el a vele történeteket. Mint ahogy azt a dél-afrikai özvegy, Nohle Mohapi elképedve említette a TRC előtt, hogy mindazon évek során, míg hivatalnokokkal volt dolga, még soha senki nem kérte arra, hogy foglaljon helyet. Egy ehhez hasonló egyszerű gesztus ösztönzőleg hathat a vallomást tevő személyre.¹¹⁹

Kiemelkedő jelentőséggel bír annak biztosítása akár tolmács segítségével, hogy a vallomást tevő személy saját nyelvén nyilatkozhasson. Egyfelől ez alapvető feltétele a részletek pontosabb feltárásának, másrészt a tisztelet jeleként is szolgál, a tanú

¹¹⁸ *Composition of Commission*, in STRATEGIC CHOICES IN THE DESIGN OF TRUTH COMMISSIONS, elérhető: www.truthcommission.org/factor.php?fid=3&lang=en

¹¹⁹ Donald W. Shriver, *Truth Commissions and Judicial Trials: Complementary or Antagonistic Servants of Public Justice?*, in THE PROVOCATIONS OF AMNESTY: MEMORY, JUSTICE AND IMPUNITY (Africa World Press, Trenton NJ, 2003.), 72. old.

kulturális, etnikai identitásának elfogadásának kifejezéseként. Ez kiemelkedően fontos egy Dél-Afrikához hasonló, etnikailag igen összetett környezetben, ahol tizenegy hivatalos nyelvet tartanak számon. Továbbá nem hagyható figyelmen kívül, hogy a saját nyelv használatához fűződő jogosultság alapvető emberi jog, melynek érvényesítését egy bizottság előtt is biztosítani kell.¹²⁰

A konfliktusos szituáció egyértelműen megköveteli ezen túl a tanúk biztonságának garantálását legalább a közösségtől való eltávolítás formájában, ha a jelenlét veszélyt jelenthetne. A tanúvédelem terén nagy előnyt jelenthet a rendőrséggel való együttműködés. Csak úgy lehet kimerítő vallomásokra számítani, ha a tanúnak nem kell attól tartania, hogy ennek következményeként veszélybe kerülhet saját vagy családja élete, egészsége.¹²¹

Mindezeket a releváns tényezőket pedig alapvetően meghatározza az adott politikai helyzet. Eltérő módon alakulhat az erőszak időszakának lezárulása. Ha a változás egyoldalú katonai győzelem útján valósult meg, a kényszerítő hatalom révén érvényesített megtorlás, felelősségre vonás lesz jellemző; míg a tárgyalások útján létrejött konszolidáció esetében a további tárgyalásokon és alapvetően önkéntességen alapuló tényfeltárás jelenik meg nagyobb valószínűséggel.

Amennyiben a korábbi elkövetők bizonyos mértékben megtartják politikai vezető pozícióikat, fennáll annak a veszélye, hogy megfelelő nyomásgyakorlás segítségével aláaknázzák a bizottsági tényfeltáró munka hatékonyságát. Ezen kívül pedig sokkal inkább várható a feltétel nélküli amnesztia meghirdetése, amire azonban egyre kisebb esély nyílik a nemzetközi jog e tekintetben történt fejlődéséből adódóan.

Feltételekhez kötött amnesztia esetén ugyanakkor lehet arról szó, hogy a bizottságot ruházzák fel amnesztia-ítélési jogosultsággal. Mindeztidáig összesen kettő ilyen jellegű, széleskörű mandátummal bíró bizottság került felállításra, nevezetesen az El Salvador-i valamint a jelen fejezet tárgyát képező dél-afrikai testület. Egyéb megoldást jelenthet a vádemelésre való javaslattevési, illetve a büntetőjogi felelősség korlátozásának elrendelésére vonatkozó jogosultság. Ezzel a kérdéssel azonban át is tértünk egy következő központi kérdésre, nevezetesen a bizottság mandátumának

¹²⁰ „Olyan államokban, ahol a nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják vallásukat, vagy hogy saját nyelvüket használják.”

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 1966. december 16., 27. cikk

¹²¹ *Proceedings, in STRATEGIC CHOICES IN THE DESIGN OF TRUTH COMMISSIONS*, elérhető: www.truthcommission.org/factor.php?fid=5&lang=en

kiterjedésére. Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosságának erre vonatkozó jelentésében is megjelenik a javaslat, hogy a bizottsági mandátumnak tárgyi értelemben kellően rugalmasnak kell maradnia, teret engedve a munka természetét és a konkrét helyzet által támasztott követelményeket leginkább ismerő biztosok diszkrecionális jogkörének. Másfelől kellő egyensúlyt kell létrehozni azzal, hogy konkrét meghatározásra kerül a bizottsági vizsgálatok tárgyát képező emberi jogsértések köre, hogy a bizottság képes legyen betölteni a feladatát, ugyanakkor nem maradnak ki a vizsgálandó jogsértések sorából a legsúlyosabbak, melyek haladéktalan vizsgálatot követelnek. Ha adott a társadalomnak egy konkrét csoportja, melyet célzottan érték támadások (például gyakori nemi erőszak esetén a nők), annak a rétegnek különös figyelmet kell szentelnie a bizottságnak.¹²²

A mandátum időbeli kiterjedésének át kell fognia mindazon periódusokat, melyekben a legtöbb és legsúlyosabb emberi jogsértések elkövetésére sor került, valamint azon időszakokat, melyek a legnagyobb jelentőséggel bírnak a konfliktus kialakulása és fennmaradása tekintetében. A másik meghatározó időtényező pedig a bizottság fennállásának ideje, melynek rugalmasnak kell lennie egy-egy rövidebb mandátum-hosszabbításra lehetőséget adva, azonban fennállásának teljes időtartamát rögzíteni kell (két-három évben), hogy ne veszítse el koncentráltságát a vizsgálati és tényösszegzési munka.¹²³ A tényleges működés megkezdése előtt azonban érdemes egy néhány hónapos előkészítési fázist szabni a későbbi munka hatékonysága érdekében.

A tényfeltárás lefolytatásához pedig elengedhetetlen a hatékonysághoz szükséges jogkörök biztosítása. A bizottságnak képesnek kell lennie kikérdezni a releváns információk birtokában lévő személyeket, valamint élveznie kell a hatóságok együttműködését. Az esetleges idézési és helyszíni szemlézési, házkutatási jogosultságok tovább erősíthetik a testület vizsgálati kapacitását.¹²⁴

Domináns tényező a bizottság működésével kapcsolatban, hogy milyen széles a bizottság létezésének és konkrét döntéseinek elfogadottsága a politikai pártok, a politikai és katonai elit és a közvélemény részéről. Ez utóbbi, közvélemény által való

¹²² UNHCHR (2006.), 9-10. old.

Az Emberi Jogi Főbiztosság jelentésében szereplő javaslatokat és ajánlásokat már csak abból a tényből fakadóan is érdemes figyelembe venni, mert annak kidolgozásáért elsősorban a tényfeltáró bizottságok működése terén az egyik legkiterjedtebb tapasztalattal rendelkező szakértő, Priscilla Hayner volt felelős.

¹²³ UNHCHR (2006.), 8. old.

¹²⁴ *Uo.*, 10-11. old.

támogatottságot megalapozzák az alapvető ideológiai szempontok.¹²⁵ Ezt Dél-Afrika esetében a humanitás elvének központi szerepet szánó Ubuntu teológia és a megbocsátás, megbékélés keresztény értékeinek ötvözete biztosíthatta volna.¹²⁶

A tényfeltárás központi eleme a legtöbb hagyományos afrikai igazságszolgáltatási rendszernek, amelynek fő célja, hogy mind az elkövetőt, mind az áldozatot reintegrálják a társadalomba, saját helyi közösségeikbe.¹²⁷ Ebben a régióban a közösségben fennálló egyensúly helyreállítása sokkal fontosabb, mint a bűnelkövető megbüntetése, minthogy az afrikai társadalmak alapegysége nem az egyén, hanem a közösség.¹²⁸ Az afrikai civilizáció olyan értékekre épült, mint a közösségi szellem, az ősök tisztelete és az ellentétes érdekű osztályok hiánya,¹²⁹ és bár a gyarmatosítás alól függetlenedő államok új vezetői sokkal inkább tartják előnyösnek ezen értékek és az erős közösségi kötődések leépítését a gazdasági fejlődés és haladás jegyében, ez a megközelítés nem vezethet eredményre a teljes lakosságot lefedő békéltetési törekvések tekintetében. Ezekben az esetekben a megbékélés fő céljának megvalósulását sokkal inkább elősegítheti az állami büntető bíraskodás helyett egy alternatív igazságszolgáltatási mechanizmus, mely nem a jogsértéssel „megtámadott” arctalan államra koncentrál, hanem a büntett által közvetlenül érintett egyének és közösségek igényeire. Ugyanakkor ezek a megoldások a lakosság egészének stabilitás és béke iránti vágyát helyezik a középpontba „feláldozva” az áldozatnak az elkövető felelősségre vonásához fűződő esetleges igényét.

¹²⁵ Kulturális és antropológiai szempontok tekintetében lásd Richard A. Wilson, *Reconciliation and Revenge in Post-Apartheid South Africa*, in INTERNATIONAL LAW AND SOCIETY – EMPIRICAL APPROACHES TO HUMAN RIGHTS (Ashgate, Connecticut, 2007.), 451-463. old.

¹²⁶ *South Africa: The South African Truth and Reconciliation Commission*, in STRATEGIC CHOICES IN THE DESIGN OF TRUTH COMMISSIONS, elérhető:

www.truthcommission.org/commission.php?lang=en&cid=3&case.x=42&case.y=7

¹²⁷ Charles Villa-Vicencio, *Why perpetrators should not always be prosecuted: where the International Criminal Court and Truth Commission meet*, in 49 EMORY LAW JOURNAL (2000.), 211. old.

¹²⁸ Jeremy Sarkin és Erin Daly, *Too many questions, too few answers: reconciliation in transitional societies*, in 35 COLUMBIA HUMAN RIGHTS LAW REVIEW (2003-2004.), 671. old.

¹²⁹ René David, *A JELENKOR NAGY JOGRENDSZEREI* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.), 458. old.

2. 3. Az Amnesztia Tanács működése és helye a dél-afrikai Bizottság szervezetében

A dél-afrikai Bizottság munkája három szervezeti egység keretei között zajlott: az Amnesztia Tanács foglalkozott az amnesztia-kérelmekkel, az Emberi Jogsértéseket Vizsgáló Tanács jelentette azt a fórumot, ahol az áldozatok történetei kerültek rögzítésre, a Rehabilitációs és Jóvátételi Tanács pedig első sorban ajánlásokat készített az áldozatoknak fizetendő kártérítés tekintetében. A három tanács működését 17 biztos ellenőrizte.¹³⁰ A Bizottság elnökének Desmond Tutut nevezték ki, a nagy tiszteletnek örvendő, s 1984-ben Nobel-békedíjjal kitüntetett fokvárosi anglikán érseket. A Bizottságot alkotó három testület közül az Amnesztia Tanács munkája érdemli a legnagyobb figyelmet jelen tanulmány keretein belül, hiszen itt születtek a korábbi elkövetők ügyében az amnesztia odaítéléséről hozott döntések.

A törvényi szabályozásnak megfelelően az Amnesztia Tanács eredetileg öt tagból állt, azonban a munkateher láttán az 1997-es év folyamán a tagok számát felemelték először 11, majd 19 főre, akik mind a Legfelsőbb Bíróság bírái, ügyvédek és ügyészek voltak. Mivel a Tanács nem tudott megfelelő munkajogi biztonságot és pontos információt nyújtani a megbízás időtartamára vonatkozóan, rendszeresen veszített értékes szakmai emberállományából, amely hézagok pótlása gyakran okozott akadozást a testület működésében.¹³¹ A teljes személyzet létszáma ugyanakkor a kezdeti 13 főről idő közben 94-re emelkedett. Ekkora személyi állománnyal működött a testület 2001. május 31.-ig, amikor Dél-Afrika elnöke feloszlatta.¹³²

Bár a Tanács a Bizottság egységes szerkezetébe integrált testületként volt felállítva, és nem rendelkezett a Bizottságétól elkülönülő saját költségvetéssel, fennállása során jellemzőbb volt rá egy a teljes intézménytől elkülönült működés. Ez különösen kidomborult az Afrikai Nemzeti Kongresszushoz tartozó elkövetők ügyében, amikor a Bizottság bírói segítséghez fordult a Tanács néhány döntésének felülbírálása céljából. A függetlenséget igazoló további példaként szolgál a Bizottság

¹³⁰ Kristin Henrard, *Post-Apartheid South Africa: Transformation and Reconciliation*. elérhető: www.findarticles.com/p/articles/mi_m2393/is_1_166/ai_106560181/pg_1

¹³¹ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee (1998.), 34. old.

¹³² *Uo.*, 18. old.

Tanácsához intézett kérése, hogy először a nagyobb jelentőségű, vezető pozícióban lévő elkövetők amnesztia-kérelmét bírálja el, ezzel elősegítve a Bizottság tényfeltáró munkáját. A Tanács szigorúan tartva magát a törvényi kötelezettségéhez, miszerint az őrizetben lévő elkövetők kérelmeinek kell prioritást biztosítania, elutasította ezt a felkérést.¹³³

Az amnesztia-kérelmek mérlegelése az atrocitások hosszú sorának csupán egy töredékének vizsgálatát eredményezte, az Amnesztia Tanács és az Emberi Jogsértéseket Vizsgáló Tanács egymástól független működése pedig nagy mértékben csökkentette a tényfeltárási munka eredményességét, amely helyzetet csak tovább gyengítette a nyomozati kapacitásban mutatkozó hiány.¹³⁴

2. 3. 1. Az amnesztia meghirdetésének jogszerűsége nemzetközi jogi szemszögből és fogadtatása a dél-afrikai társadalomban

Vitatható az itt zajló eljárások alapját képező, széles körben lehetővé tett amnesztianak a jogszerűsége, ha az 1973-as apartheid egyezményben foglalt kötelezettségekre gondolunk. Az állam ez alapján kötelezett az apartheid büntette eseteiben megfelelő büntetőjogi eljárást foganatosítani és kellő súlyú büntetést kiszabni. E tekintetben pedig vizsgálat tárgyává kell tenni mind a kormányzó hatalomhoz, mind a nemzeti ellenállási mozgalomhoz tartozó személyek eseteit. A rendőri brutalitás néhány áldozatának családja az Alkotmánybírósághoz fordult ezzel a problémával. Az *AZAPO*¹³⁵ v a *Dél-Afrikai Köztársaság Elnöke* ügyének kezdeményezői szerint az amnesztiaira vonatkozó rendelkezések sértették az Átmeneti Alkotmány által biztosított bírói eljáráshoz való jogukat, másfelől pedig az

¹³³ Martin Coetzee, *An Overview of the TRC Amnesty Process*, in *THE PROVOCATIONS OF AMNESTY: MEMORY, JUSTICE AND IMPUNITY* (Africa World Press, Trenton NJ, 2003.), 191. old.

¹³⁴ Piers Pigou, *Degrees of Truth: Amnesty and Limitations in the Truth Recovery Project*, in *THE PROVOCATIONS OF AMNESTY: MEMORY, JUSTICE AND IMPUNITY* (Africa World Press, Trenton NJ, 2003.), 219. old.

¹³⁵ Azanian Peoples Organization

Az üggyel és az amnesztia társadalombeli megítélésével kapcsolatban lásd még Hugh Corder, *The law and struggle: the same, but different*, in *LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA* (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.), 99-106. old.; Richard Lyster, *Amnesty: the burden of victims*, in *LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA* (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.), 184-192. old.

állam nem kerülheti ki a súlyos emberi jogsértéseket elkövető személyek felelősségre vonására vonatkozó nemzetközi jogi kötelezettségének végrehajtását.¹³⁶ Az Alkotmánybíróság elutasította a kérelmeket kijelentve, hogy az amnesztiára vonatkozó rendelkezések töltik be a híd funkcióját az apartheid-rendszer és a demokrácia között, így azok elengedhetetlenül szükségesek.¹³⁷ E politikai jellegű magyarázat mellett belső jogi indokokra támaszkodott, miszerint az Átmeneti Alkotmány epilógusa felülírta a bírói eljáráshoz való jogot biztosító rendelkezéseket az amnesztiát hirdető törvény elfogadására való felhívás formájában.

Sajnálatos tény, hogy a Bíróság indoklásában nem helyezett hangsúlyt a kérdés alapvető nemzetközi jogi vonatkozásaira, melyet maguk a felperesek is kidomborítottak kérelmükben. Ezzel a testület nyitva hagyta a kérdést, hogy nemzetközi jogi szempontból nem lett volna-e köteles az apartheid-rezsimet követő jogutód állam felelősségre vonni az apartheid elkövetőit, s ily értelemben gátat szabni bármiféle, akár feltételes amnesztia-rendeletnek. Bár a nemzetközi szerződési kötelezettségek kérdése megjelent a bírósági határozatban mint döntésüket alátámasztó bizonyítékok,¹³⁸ azonban az azokkal szemben említhető szokásjogi vonatkozások figyelmen kívül maradtak. Ezen kívül az Alkotmánybíróság megemlítette ítéletében az Emberi Jogok Amerika-közi Bíróságának ítéletét, melyet 1988-ban hozott a *Velasquez Rodriguez* ügyben, felemlítve azt a tényt, hogy a dél-afrikai helyzet nem egyedülálló, hiszen latin-amerikai államoknak is szembe kellett nézniük az átmeneti igazságszolgáltatás problematikájával. Ugyanakkor e gondolatmenet útján odáig már nem jutott el a Bíróság, hogy figyelembe vegye az ügyben hozott ítélet 174. paragrafusát, mely hangsúlyozza a korábbi rezsim súlyos emberi jogsértéseket elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonására vonatkozó

¹³⁶ John Dugard, *Is the Truth and Reconciliation Process Compatible with International Law? An Unanswered Question*, in 13 SOUTH AFRICAN JOURNAL ON HUMAN RIGHTS (1997.), 261. old.

¹³⁷ John Dugard, *International Law and the South African Constitution*, in 8/1 EUROPEAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (1997.) VII. Amnesty

¹³⁸ Dél-Afrika csak 1995-ben vált részesévé a második 1977-es genfi kiegészítő jegyzőkönyveknek, ennek ellenére a Bíróság ennek 6. cikkének (5) bekezdésére hivatkozott, miszerint:

„Az ellenségeskedések megszűnésekor a hatalmon levő hatóságoknak igyekezni kell a lehető legszélesebb körű amnesztiát adni a fegyveres összeütközésben részt vett személyek vagy azok részére, akiket a fegyveres összeütközéssel összefüggő okok miatt szabadságuktól megfosztottak, akár internáltak, akár fogvatartották őket.”

Hivatkozott Dél-Afrika erre a rendelkezésre mondván, hogy ezen rendelkezés a legszélesebb lehetséges körben ösztönzi a nem-nemzetközi konfliktusokat követő kormányzatokat az amnesztia meghirdetésére. Ha pedig a releváns időpontban Dél-Afrika részese lett volna ennek a szerződésnek, ez is megerősíthette volna az amnesztiára vonatkozó döntés helyességét.

DUGARD (1997.), 265. old.

kötelezettséget.¹³⁹ E tekintetben a dél-afrikai Alkotmánybíróság már nem kívánt párhuzamot vonni az amerikai regionális jogrendszerrel.

Valójában már az is vitatható, hogy a nemzetközi szokásjog kötelezi-e a jogutód kormányzatokat az előző rezsim emberiség elleni bűntettek elkövetésében bűnös tagjainak felelősségre vonására.¹⁴⁰ Az a kérdés pedig további viták tárgyává vált, hogy a Dél-Afrikában elkövetett apartheid besorolható-e ebbe a bűncselekmény-kategóriába. Az ügy eldöntésének idején komoly ellenkezésbe ütközött az a feltevés, hogy a Dél-Afrikában történeteket egy lapon említsék a II. világháborús német vezetők bűntetteivel azáltal, hogy emberiség elleni bűntettnek minősítik az apartheidet.¹⁴¹ A fehér lakosság körében élt az a nézet is, hogy az apartheid egy jó politikai elgondolás volt, ami a közös jólétet szolgálhatta volna az etnikai csoportok elkülönítésével, hiszen ez megfelelő teret biztosított volna a dinamikusabb fejlődésre. Az apartheid felszámolása pedig nem azért történt meg, mert egy jogszerűtlen rendszerről volt szó, hanem mert az elgondolás megvalósítása lehetetlennek bizonyult.¹⁴²

A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma, melynek Dél-Afrika részes állama, az emberiség elleni bűntettek kategóriájába sorolja az apartheid tényállását.¹⁴³ Ennek megfelelő nézet tükröződik a TRC Zárójelentésében is.¹⁴⁴ Mindezek ellenére az apartheid biztos kategóriába sorolása máig nem nevezhető egyértelműnek. Az 1977-es első genfi kiegészítő jegyzőkönyv például háborús bűntettnek minősíti.¹⁴⁵ Mindenesetre egyik álláspont felülkerekedése sem jelentheti azt, hogy az apartheid súlyos és nemzetközi jellege kétségbe vonható lehetne.

¹³⁹ "Az állam köteles megtenni az emberi jogsértések megelőzését szolgáló lépéseket, és felhasználni a rendelkezésére álló eszközöket a jogsértések alapos kivizsgálása érdekében, a felelősöket azonosítani, rájuk nézve megfelelő büntetést kiszabni, és az áldozatoknak arányos kártérítést biztosítani."

Velasquez Rodriguez case, Inter-American Court of Human Rights, 29 July 1988, Series C no 4, 174. par. Létezik olyan értelmezése is az ítéletnek, mely szerint a Bíróság nem pusztán a legsúlyosabb emberi jogsértések esetére írta elő ítéletében a büntetőjogi felelősségre vonás kötelezettségét, hanem minden lehetséges emberi jogsértés vonatkozásában. Lásd: Emily W. Schabacker, *Reconciliation or Justice and Ashes: Amnesty Commissions and the Duty to Punish Human Rights Offenses*, in 12 NEW YORK INTERNATIONAL LAW REVIEW (1999.), 30-31. old.

¹⁴⁰ Lásd e kérdés tekintetében az 5.1.3. fejezetben kifejtetteket.

¹⁴¹ Claudia Braude és Derek Spitz, *Memory and Spectre of International Justice: A Comment on AZAPO*, in 13 SOUTH AFRICAN JOURNAL ON HUMAN RIGHTS (1997.), 281. old.

¹⁴² Paul van Zyl, *Unfinished Business: The Truth and Reconciliation Commission's Contribution to Justice in Post-Apartheid South Africa*, in POST-CONFLICT JUSTICE (Transnational Publishers, Ardsley NY, 2002.), 747. old.

¹⁴³ Rome Statute of the International Criminal Court, 1998. július 17., 7. cikk 1 (j) bek.

¹⁴⁴ John Dugard, *INTERNATIONAL LAW. A SOUTH AFRICAN PERSPECTIVE* (International Legal and Academic Publishers, Cape Town, 2006.), 162. old.

¹⁴⁵ 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, I. Jegyzőkönyv, Genf, 1977. június 8, 85. cikk 4 (c) bek.

A felelősségre vonásra vonatkozó nemzetközi jogi kötelezettségtől függetlenül azonban az igazságszolgáltatás fogalmának tágabb értelmezésére volt szükség Dél-Afrika esetében. Bár az Alkotmánybíróság ezzel a döntésével zöld utat adott az amnesztia jogszerűségében kételkedőknek, ami sokakban kételyekre adott okot a Bizottság és az Amnesztia Tanács működésének legitimitása kapcsán,¹⁴⁶ ugyanakkor általános jelleggel kijelenthető az, hogy az áldozatok csoportjában kisebbséget alkottak azok, akik teljes mértékben elutasították az amnesztiát, és az adott politikai és társadalmi helyzetben elvileg legalábbis ez szolgálhatta a hosszú távú konszolidáció közös érdekét.¹⁴⁷ Az viszont bizonyos, hogy intő példává vált ez az alkotmánybírósági döntés arra, hogy egy a dél-afrikaihoz hasonló Amnesztia Tanács és TRC felállítása esetén szükség van a belső jogalkalmazó szervek támogató együttműködésére. A hasonló testületek létrehozásának legitimitása felől kielégítő magyarázatot kell biztosítani a lakosság általi elfogadottság és így a hatékonyság elősegítése érdekében.

Visszakanyarodva az amnesztia nemzetközi szempontból való megítélésének kérdésköréhez, elmondható, hogy mind az állami, mind a nemzetközi bírói fórumok esetjogi gyakorlata a lehetséges amnesztiák korlátozottságának szükségességére utal a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények tekintetében.

Ugyanakkor nem létezik annak alkalmazását kifejezetten tilalmazó nemzetközi szerződésbeli rendelkezés, szokásjogi alapon pedig ugyancsak nehéz lenne bizonyítani egy tilalmi szabály létezését. Éppen ellenkezőleg, a második genfi kiegészítő jegyzőkönyvben szereplő lehető legszélesebb körű amnesztia meghirdetésére buzdító rendelkezés ösztönzése jelenik meg számos államok közötti különleges megállapodásban és állami jogalkotásban is.¹⁴⁸ Az ENSZ főszervei

¹⁴⁶ DUGARD (1997.), 267. old.

¹⁴⁷ Hugo van der Merwe, *Reconciliation and Justice in South Africa. Lessons fro the TRC's Community Interventions*, in RECONCILIATION, JUSTICE AND COEXISTENCE. THEORY AND PRACTICE (Lexington Books, Lanham, Boulder, etc., 2001.), 197. old.

Ugyan kisebb arányban előfordultak, akik csalódottak voltak az elkövetőknek biztosított amnesztia-lehetőség miatt, az amnesztia-ítélési gyakorlat történeti fejlődését tekintve a dél-afrikai megoldás jelentős javulást hozott például a latin-amerikai előzményekhez, az ott meghirdetett feltétlen amnesztiához képest, amely mellett például Argentínában és Chilében igen kevés elkövetőt sikerült a bizottság elé citálni tényfeltárási cézzal.

Priscilla B. Hayner, *Same species, different animal: how South Africa compares to truth commissions worldwide*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.), 36. old.

¹⁴⁸ Példaként említhetők: 1994 Quadripartite Agreement on Georgian Refugees and IDPs, 1995 Agreement on Refugees and Displaced Persons annexed to the Dayton Accords, Canada's LOAC Manual, New Zealand's

hasonlóképpen több nem-nemzetközi konfliktust követően nyilatkoztak támogatóan az amnesztia kapcsán. A dél-afrikai ellenállás tagjai vonatkozásában is hozott ilyen tartalmú határozatokat a Biztonsági Tanács.¹⁴⁹

Másrésről gátat szab a lehetséges amnesztiáknak a korábban említett kivétel, nevezetesen a súlyos nemzetközi bűntettek köre. Már a második genfi kiegészítő jegyzőkönyv 6. cikkének elfogadása során felszólalt a Szovjetunió delegáltja azzal a szavazatához fűzött magyarázattal, hogy a rendelkezés nem adhat alapot arra, hogy háborús és emberiség elleni bűntettek elkövetői kivonják magukat a felelősségre vonás alól.¹⁵⁰ Megjelenik ez a korlátozás a nemzetközi szervezetek nyilatkozataiban is.¹⁵¹ Megerősíti ezt a nemzetközi esetjogi gyakorlat is.¹⁵²

Military Manual, UK Military Manual, etc.

Jean-Marie Henckaerts és Louise Doswald-Beck, CUSTOMARY INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW, VOL. II: PRACTICE, PART 2. (Cambridge University Press, Cambridge, 2005.), 4017-4027. old.

¹⁴⁹ 1964-ben két itt említendő határozat is született, melyekben a Biztonsági Tanács felhívta a dél-afrikai kormányt, hogy „biztosítson azonnali amnesztiát minden az apartheid politikával szemben folytatott tevékenységéért már bebörtönzött, eltelepített vagy más hátrányos intézkedéssel sújtott személynek” (S. C. Res. 190, 9 June 1964, 1. par. (c) bek.) és „minden személynek, akiket a kormány rasszista politikájával szembeni ellenállásuk miatt tartanak fogva, tartanak eljárás alatt, vagy ítéltek el.” (S.C. Res. 191, 18 June 1964, 4 par. (b) bek.) A későbbiekben 1980-ban és 1986-ban emelt hangot ennek kapcsán ismét a Tanács felszólítva a dél-afrikai kormányt, hogy tegyen meg minden szükséges intézkedést az apartheid politika felszámolására, és ennek megfelelően „biztosítson feltétlen amnesztiát minden apartheiddel szembeni ellenállás miatt bebörtönzött, személyes szabadságától megfosztott, vagy száműzött személy számára.” (S.C. Res. 473, 13 June 1980, 7. par.), majd „feltétel nélkül engedjen szabadon minden személyt, akiket az apartheiddel szembeni ellenállás miatt börtönöztek be, tartanak fogva, vagy fosztottak meg személyes szabadságától.” (S.C. Res. 581, 13 February 1986, 8. par.)

HENCKAERTS ÉS DOSWALD-BECK (2005.), 4033. old.

¹⁵⁰ Jean-Marie Henckaerts és Louise Doswald-Beck, CUSTOMARY INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW, VOL. I: RULES (Cambridge University Press, Cambridge, 2005.), 612. old.

A második genfi kiegészítő jegyzőkönyv megkötésének folyamata vonatkozásában lásd még: Herczegh Géza, A HUMANITÁRIUS NEMZETKÖZI JOG FEJLŐDÉSE ÉS MAI PROBLÉMÁI (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.), 285-307. old.

¹⁵¹ Lásd például az ENSZ Biztonsági Tanácsának az értekezésben a továbbiakban tárgyalt Sierra Leone-i Különleges Bíróság felállítása kapcsán hozott határozatát, melyben emlékeztetett arra, hogy „az Egyesült Nemzetek értelmezése szerint a (Lomé-i) Megállapodásban szereplő amnesztia rendelkezések nem vonatkoznak a népirtás, emberiség elleni bűntettek, háborús bűntettek nemzetközi bűncselekményeire, valamint a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéseire.” (S. C. Res. 1315, 14 August 2000, U. N. Doc. S/RES/1315 (2000), Preambulum)

¹⁵² Megjelenik ez a felfogás mind az ex-jugoszláv törvényszék (ICTY), mind az Emberi Jogok Amerika-közi Bíróságának joggyakorlatában:

„A tény, hogy a kínzást a nemzetközi jog egy feltétlen alkalmazást igénylő normája tiltja, más hatással bír az állam-közi és egyéni szinten. Állam-közi szinten nemzetközileg jogtalanak minősít bármely kínzásra feljogosító jogalkotási, közigazgatási vagy bírói intézkedést. Értelmetlen lenne egyrésztől amellet érvelni, hogy a kínzás tilalmának kogens természetéből adódóan a kínzást lehetővé tevő szerződések és szokásjogi normák ab initio semmisek és érvénytelenek, ugyanakkor viszont olyan nemzeti intézkedést tenni egy államnak, mellyel engedélyezné vagy elnézné a kínzást, vagy felmentené annak elkövetőit egy amnesztia törvény formájában.”

Prosecutor v. Furundžija, Judgement, Case No. IT-95-17/1-T, 1998. december 10., 155. par.

„Jelen Bíróság úgy tekinti, hogy minden amnesztia rendelkezés, vagy bármely olyan egyéb rendelkezés, mely a felelősség alóli kivonást szolgáló intézkedéseket ír elő vagy hoz létre, elfogadhatatlan, mert ezek olyan súlyos emberi jogsértések elkövetéséért felelős személyek vád alá helyezésének és megbüntetésének megelőzését célozzák meg, mint a kínzás, bírói eljáráson kívüli, tömeges és önkényes kivégzés és a kényszerített eltűnés, melyek mind azért tartoznak tilalom alá, mert a nemzetközi emberi jogok normái által korlátozhatatlannak elismert jogokat sértenek.”

Ugyanakkor a gyakorlat hozhat olyan helyzeteket is, melyekben az érintett társadalom és az áldozatok közös érdeke is az amnesztia megítélését diktálja, hisz ennek hiányában a konfliktusok és atrocitások folytatása lenne várható. Ezen esetekben az amnesztiával kapcsolatos elvárások Louise Mallinder szerint a következőkben állapíthatóak meg a teljes büntetlenség kizárásának érdekében:

(1) demokratikus alapon kell nyugodnia (ez az adott konkrét körülmények között mérlegelendő fogalom, hisz egy kisebbségben lévő etnikai csoport esetén a pusztán többségi vélemény nem elfogadható),

(2) egyértelműen a béke és békéltetés céljait szolgálja,

(3) korlátozott az érintett személyeket illetően (például a főbűnösökre nem terjed ki),

(4) feltételes,

(5) és kártérítési politika társul hozzá az áldozati érdekek kielégítésére.¹⁵³

Dél-Afrika esete pedig mindezeknek megfelelően az amnesztia egy elfogadható esetét példázza. Az amnesztiák megítélésének lehetősége demokratikus alapon létrehozott alkotmányi és törvényi rendelkezéseken nyugodott. Az Alkotmánybíróság is megerősítette a korábban ismertetett AZAPO ügyben hozott döntésében, hogy a konszolidált átmenet érdekében elkerülhetetlen szükség jelentkezett az amnesztia meghirdetésére. A legsúlyosabb emberi jogsértések elkövetői nem részesülhettek amnesztiában, és azok sem, akik nem tettek eleget a vallomástételi kötelezettség feltételének. Ezeken túl pedig a Rehabilitációs és Jóvátételi Tanács működése révén a kártérítési politikára vonatkozó követelménynek is megfelelt a dél-afrikai amnesztia-ítélési gyakorlat.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az érintett lakosság részéről is biztosítottá vált ennek elismerése. Az amnesztia-eljárások mögött húzódó fő gondolat az volt, hogy a büntetőbírói eljárások "furkósbotja" mellett az amnesztia lehetősége egyfajta vonzó "mézesmadzagként" funkcionáljon a tényfeltáró és békéltető bizottság előtt zajló eljárásokon való részvétel tekintetében. A dél-afrikai megvalósítás során azonban a program meghirdetése korántsem aratott osztatlan sikert a dél-afrikai társadalom érintett szervezetei körében.

Barrios Altos vs. Perú, Inter-American Court of Human Rights, 14 March 2001, Series C No. 75, 41. par.

¹⁵³ Louise Mallinder, *Can Amnesties and International Justice be Reconciled?*, in 1 THE INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSITIONAL JUSTICE (2007), 228-229. old.

Az ANC jogtanácsosának, Mathews Phosának az amnesztia eljárásokról tett nyilatkozata szerint a szervezet tagjainak nem kell amnesztiáért folyamodniuk, hiszen az apartheiddel szemben vívott háború jogos volt. A Bizottság Alelnöke, Alex Boraine a pártatlan eljárás híveként utasított vissza bármely efféle álláspontra hangsúlyozva, hogy *„csak annyira lehet jogellenes cselekedeteket végrehajtani egy igazságos háborúban, mint amennyire jogos cselekedeteket egy igazságtalan háborúban.”*¹⁵⁴ Tutu hasonlóképpen foglalt állást, és kijelentette, hogy lemond elnöki tisztségéről, ha az ANC amnesztiát hirdet a tagjai számára.

Végül azonban éppen az ANC tanúsított a leginkább együttműködést az érintett szervezetek közül. Átadta a Bizottságnak mindazon erőszakos támadások listáját, melyekért felelősséget vállalt, valamint azokét, melyekért valószínűsítette tagjai felelősségét. Ezzel szemben a konfliktus egyéb igen jelentős szereplői, mint a katonaság vagy az Inkatha Freedom Party tagjai, távolmaradásukkal is nemtetszésüket fejezték ki az amnesztia-eljárások kapcsán. Ez is hozzájárult ahhoz a sajnálatos tényhez, hogy az Amnesztia Tanács a múltbeli eseményeknek csupán egy töredékét vizsgálta.¹⁵⁵

Általában véve a Tanács csalódottságát fejezte ki zárójelentésében a politikai pártok együttműködése tekintetében. Több hónapot vett igénybe részükről már egy adott személy pártban való tagságának megerősítése is.¹⁵⁶ A bizonyítási eljárást nehezítette az is, hogy a korábbi bírósági és rendőrségi jegyzőkönyveket rendkívül nehéz volt felkutatni, sok esetben megsemmisítették a régi aktákat, s ha sikerült is beszerezni őket, előfordult, hogy a Tanács előtt álló tanú korábbi vallomásának igaztalanságáról számolt be, a hamis tanúzás okaként a letartóztatástól való félelmet feltüntetve. Ezek után azonban máris kérdésessé válhatott a Tanács előtt tett vallomásának hitelessége is.¹⁵⁷

¹⁵⁴ SHRIVER (2003.), 71. old.

¹⁵⁵ PIGOU (2003.), 220. old.

¹⁵⁶ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee, 35. old.

¹⁵⁷ *Uo.*, 37. old.

2. 3. 2. Az amnesztia-eljárások menete

Az amnesztia-eljárások szabályait az 1995-ben született Nemzeti Egység és Megbékélés Törvényében rögzítették. Korábbi, hasonló mandátummal rendelkező testület hiányában azonban túlzott mélységekbe nem bocsátkoztak a jogalkotók. Az eljárás részleteinek meghatározását a Tanácsra hagyták, ami első alkalommal 1996 februárjában ült össze, és ugyanazon év májusában tartotta meg első tárgyalásait.¹⁵⁸ A törvény által biztosított széles mozgástérben végül a Tanács valahol az inkvizitórius és akkuzatórius eljárási modellek közé kívánta beilleszteni az előtte zajló procedúrákat, végül azonban a gyakorlatban inkább akkuzatórius jelleget öltöttek ez eljárások. A büntetőjogi eljárásokban fennálló helyzethez viszonyítva az alapvető különbséget az jelentette, hogy míg annak során a vádlott igyekszik kivonni magát a felelősség alól, addig az amnesztia-eljárásban gyakorlatilag önmagát inkriminálja.

Az amnesztia-kérelmek leadásának eredeti határidejét 1996 decemberéről végül kitölték 1997 szeptemberére, így összesen több mint 7000 kérelem érkezett be. Az e célból létrehozott formanyomtatványt mind a tizenegy hivatalos dél-afrikai nyelvre lefordították, és elérhetővé tették a Bizottság, az Igazságügyminisztérium hivatalaiban és a büntetésvégrehajtási intézetekben.¹⁵⁹ A kérelmet személyesen, eskütétel mellett kellett benyújtani. A már őrizetben lévő elkövetők kérelmei prioritást élveztek.¹⁶⁰

A Tanács működésének olajozott menetét akadályozta, hogy a legtöbb kérelmet benyújtónak nem volt lehetősége jogi képviselő szakmai segítségét igénybe venni a formanyomtatvány kitöltése érdekében, ezért igen gyakoriak voltak a Tanács és a kérelmező közötti hiánypótlási tárgyú levelezések.¹⁶¹

Ezt követően a Tanács lefolytatta az ügy részleteinek kivizsgálását saját nyomozói munkája révén, a Bizottság kutatói csoportjától, az Emberi Jogsértéseket Vizsgáló Tanácstól, a rendőrségtől, a büntetésvégrehajtási hatóságoktól, a nemzeti

¹⁵⁸ *Uo.*, 22. old.

¹⁵⁹ *Uo.*, 22. old.

¹⁶⁰ „A Tanácsnak elsőbbséget kell adnia az őrizetben lévő személyek kérelmeinek, és ezen kérelmek tekintetében a Büntetésvégrehajtási Miniszterrel való konzultációt követően kell elrendelnie a szükséges intézkedéseket.”

Act No. 34 of 1995, Promotion of National Unity and Reconciliation Act. 1995. július 26, 18. cikk (2) bek.

Az amnesztia-kérelmek 65 százalékát nyújtották be őrizetben lévő személyek.

¹⁶¹ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee, 34. old.

vádhatóságtól és bíróságoktól szerzett információk felhasználásával. Megfelelő jogi képviselő esetén természetesen mindez kisebb saját erőfeszítéseket vett volna igénybe a Tanács részéről.¹⁶² Az egyes esetekben lefolytatott vizsgálatok között nagy különbségek adódtak, akadtak esetek, melyekben csupán apró részletek tisztázására volt szükség, más esetekben hónapokig is elhúzódhatott a nyomozás.

A vizsgálat lefolytatását követően a Tanács elutasíthatta a kérelmet, megítélhette az amnesztiát meghallgatás nélkül, fogva tartott személy esetén egyben annak haladéktalan szabadlábra bocsátásáról is döntve, ha viszont súlyos emberi jogsértések elkövetőjéről volt szó, nyilvános tárgyalásra utalta az ügyet, értesítve erről az érintett feleket.¹⁶³ A Tanács döntése tekintetében súlyos emberi jogsértésnek minősült az emberölés, emberrablás, kínzás, vagy súlyos bántalmazás elkövetése, annak megkísérlése, vagy arra való felbujtás, illetve az elkövetésre vonatkozó parancs kiadása.¹⁶⁴ A nyilvános tárgyalásra a kérelmeket szakmai gyakorlattal rendelkező jogászok készítették elő.¹⁶⁵

Az amnesztia megítélésének feltétele a bűncselekmény elkövetésének hátterében álló politikai motívum volt. Az amnesztiáért folyamodó jóhiszemű feltevése, miszerint tetteivel valamely felszabadítási szervezet, vagy a kormányerők céljait szolgálta, bizonyítottá kellett, hogy váljon. További feltétel volt, hogy az adott tett elkövetésére 1960. március 1. és 1997. május 11. között került sor, és az elkövető a tetteivel kapcsolatos összes releváns tényt felfedte a Tanács előtt tett vallomásában.¹⁶⁶ Releváns tényeknek viszont kizárólag az amnesztia-kérelemben szereplő atrocitás körülményei számítottak, bármely egyéb információt elhallgathatott a kérelmező, ha az nem az

¹⁶² COETZEE (2003.), 183. old.

¹⁶³ Act No. 34 of 1995, Promotion of National Unity and Reconciliation Act. 1995. július 26, 19. cikk (1-4) bek.

¹⁶⁴ „Az 'emberi jogok súlyos megsértése' a következőkben megvalósult emberi jogsértéseket jelenti-
(a) bármely személy megölése, elrablása, kínzása vagy a vele szemben gyakorolt súlyosan rossz bánásmód; vagy
(b) bármely kísérlet, összeesküvés, felbujtás, uszítás, parancs vagy felhatalmazás az (a) bekezdésben megnevezett cselekmények elkövetésére, mely a múltbeli konfliktusokból ered, és melyet az 1960. március 1-je utáni időszakban követtek el a Köztársaságon belül vagy azon kívül, és melynek elkövetését politikai céllal elkövető személy tanácsolta, tervezte, irányította, rendelte el vagy parancsolta.”

Act No. 34 of 1995, Promotion of National Unity and Reconciliation Act. 1995. július 26, 1. cikk (1) ix bek.

¹⁶⁵ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee, 20. old.

¹⁶⁶ „Ha a Tanács az amnesztia-kérelem vizsgálatát követően meggyőződik arról, hogy-

(a) a kérelem megfelel a jelen törvényben szereplő követelményeknek;
(b) a tett, mulasztás vagy vétség, amelyre a kérelem vonatkozik, politikai motívummal társul, és (2) és (3) alpontok rendelkezéseinek megfelelően a múltbeli konfliktusok során követték el; és
(c) a kérelmező minden releváns tényre fényt derítő kimerítő vallomást tett, meg kell ítélnie az amnesztiát az adott tett, mulasztás vagy vétség tekintetében.”

Act No. 34 of 1995, Promotion of National Unity and Reconciliation Act. 1995. július 26, 20. cikk

eljárás tárgyát képező ügyszámhoz tartozott, ami miatt számos kritika érte az eljárást, hiszen ily módon sok, a múltbeli eseményekről alkotott globális kép tekintetében hasznos tény a nyilvánosság és a bizottság szeme elől rejtve maradt.¹⁶⁷ A feltételek vizsgálata során, az amnesztia odaítélhetőségéről való döntés előtt a Tanács figyelembe vette a bűncselekmény elkövetésének motívumán kívül annak kontextusát alkotó eseményeket, a tett jogi és ténybeli természetét, annak súlyát, az érintett személy elkövetésben való szerepét (parancsot teljesített-e), a cél és büntett közötti arányossági viszonyt, valamint az esetleges személyes haszon elérésének szándékát. Ez utóbbi motívum fennállta esetén az amnesztia kérelmet a Tanács elutasította.¹⁶⁸

Az eljárások különböző tárgyalási kamarák előtt zajlottak, melyek az egyes esetek konkrét körülményeit mérlegelve hoztak határozatokat. Kezdetben egyéni alapon zajlottak a tárgyalások, később azonban a munka felesleges ismétlésének elkerülése érdekében politikai csoportok és földrajzi régiók szerint csoportosították a kérelmeket.¹⁶⁹ A meghallgatásokat több releváns tényező figyelembevételével lokalizálták. Számításba vették az elkövetés helyét, hogy a helyi és érintett közösség tagjai részt vehessenek az üléseken (bárkinek jogában állt szerepelni a kérelmet támogató vagy ellenző színekben¹⁷⁰), az áldozatok és elkövetők tartózkodási helyét. A Bizottság rendelkezésére álló forrásoknak köszönhetően biztosítottá váltak a logisztikai feltételek, megfelelő helység, tolmácsberendezések, tanúvédelmi eszközök, valamint jogi képviselő mind az elkövető, mind az áldozat számára. Miután kitűzték a tárgyalást a Tanács elnöke kinevezett egy bírót a tárgyalást lefolytató kamara élére, valamint további két – bonyolultabb ügyekben további négy – tagot, akik ugyancsak jogászok voltak, ami különösen erősítette az eljárások bírói jellegét.¹⁷¹ Ugyanakkor ez kritikára is adott okot, miszerint más tudományágak képviselőinek részvétele gazdagíthatta volna az amnesztia-ítélési folyamatot.

A tárgyalásokat teljes média-figyelem követte a Tanács kezdeti aggodalmi ellenére, hogy ez visszatartó erőt jelenthet az esetleges vallomástevőknek a testület elé járulása tekintetében. A közvetítéseknek pedig bármikor gátat szabhatott a Tanács, ha

¹⁶⁷ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee, 10. old.

¹⁶⁸ COETZEE (2003.), 185. old.

¹⁶⁹ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee, 27. old.

¹⁷⁰ *Uo.*, 49. old.

¹⁷¹ *Uo.*, 28. old.

úgy látta, az veszélyeztetné az igazságszolgáltatás érdekeit. Végül nagyon jó együttműködési kapcsolat alakult ki a sajtó és a Tanács között, ami alapját jelentette a lakosság széleskörű tájékoztatásának, melynek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni.¹⁷²

A vallomástevőket eskütételi kötelezettség terhelte, a Tanács engedélyezhette a kereszkérdezést bármely érdekelt fél vagy annak jogi képviselője által. Az eljárásban résztvevő jogi képviselők gyakran tévesztették össze a Tanács előtti eljárást egy rendes bírói procedúrával, ami olykor a kereszkérdezések órákig való elhúzódásához is vezetett. Ugyanakkor a Tanács elfogadhatott hallomásból szerzett információkat is, és dönthetett azoknak bizonyító erejéről.¹⁷³ Nem hártották a kérelmezőre a bizonyítás terhét, az amnesztia megítélésének feltétele pusztán az volt, hogy a Tanács meggyőződjön a törvénybeli feltételek kimerítéséről.¹⁷⁴

Akadtak, akik a kamarák működése közti különbségek miatt illették bíráló szavakkal a Tanács működését, és egy formális precedens-rendszer létrehozásában látták a lehetséges megoldást. A Tanács azonban nem bírói fórum lévén, ellenezte bármilyen kötött precedens szisztéma megalkotását, és így csak bizonyos ténybeli kérdésekben vették alapul a kamarák egymás döntéseit. Erre szolgálhat például az Azanian People's Liberation Army tagjai ügyéhez kapcsolódó eljárás. Miután bizonyítottá vált egy kamara előtt, hogy az APLA politikai céljai eléréséhez szükséges eszközei közé sorolta a rablást is, a további szervezethez tartozó elkövetőknek ezt a tényt már nem kellett újra bebizonyítani, bármely kamara elé került is az ügyük.¹⁷⁵ Ehhez hasonló döntésekre azonban ritkán került sor, és az tagadhatatlan, hogy a precedensek szélesebb körű elfogadása lehetővé tette volna a Tanács egy integráltabb és így hatékonyabb működését.

A vizsgálatok folyamán a Tanács által szerzett információkat, az amnesztia-kérelmeket és az azokhoz kapcsolódó dokumentumokat teljes mértékben bizalmasan kezelték, kivéve, ha azok kiadásáról maga a Tanács döntött másként. Amennyiben az amnesztia-kérelmet a Tanács elutasította, és egyéb bírói fórum előtt zajló eljárás volt felfüggesztve a Tanács döntésének megszületéséig, a kérelem elutasítását követően a bírói eljárás folytatódott. Ugyanakkor ebben az esetben sem juthatott hozzá az érintett

¹⁷² *Uo.*, 30. old.

¹⁷³ *Uo.*, 31-32. old.

¹⁷⁴ *Uo.*, 53. old.

¹⁷⁵ *Uo.*, 12-13. old.

bíróság az amnesztia-kérelemben szereplő nyilatkozatokhoz.¹⁷⁶

Az eljárás többségi döntéssel alapuló kimeneteléről a Tanács értesített minden érdekelt szereplőt, az elkövetőt, az áldozatot, ha fogva tartott személy kapcsán született döntés, a fogva tartó hatóságot, valamint az esetlegesen függőben lévő bírósági eljárást lefolytató igazságszolgáltatási hatóságot. Ezen kívül pozitív döntéséről értesítette a Rehabilitációs és Jóvátételi Tanácsot, az áldozat helyzetét annak vizsgálata körébe utalva.¹⁷⁷ A döntést tartalmazó határozatokat a Hivatalos Közlönyben tették közzé.

Amennyiben a Tanács az amnesztia odaítéléséről pozitív döntést hozott, ez a határozat mentesítette az érintett elkövetőt minden büntetőjogi vagy polgári jogi felelősség alól az ügy kapcsán, melyre a döntés vonatkozott. Elutasító határozat esetén rendes jogorvoslati lehetőség nem állt az elkövető rendelkezésére, egyedül a Legfelsőbb Bírósághoz fordulhatott a döntés felülvizsgálatáért. A fő bírói fórum azonban nem dönthetett arról, vajon a Tanács döntése helyes volt-e, csak arról, hogy indokolható volt-e, érdemben az ügyet nem vizsgálta meg.¹⁷⁸ Mindössze nyolc alkalommal éltek e rendkívüli jogorvoslat lehetőségével, a Tanács döntésének érdemben való megváltoztatására azonban egyetlen esetben sem került sor.

2. 3. 3. A Tanács működésének eredményei és annak kritikája

Az Amnesztia Tanács 7116 ügyben hozott döntést, 1167 esetben ítélte indokoltnak az amnesztia kérelmet, 5143 kérelmet meghallgatás nélkül, 362-t meghallgatást követően utasított el, a leggyakrabban pedig a politikai motívum hiányát jelölte meg az elutasítás okaként.¹⁷⁹ Sajnálatos módon a Tanács által elutasított kérelmek tárgyát képező esetekkel kapcsolatos információk nem kerültek nyilvánosságra.¹⁸⁰

¹⁷⁶ *Uo.*, 14. old.

¹⁷⁷ Act No. 34 of 1995, Promotion of National Unity and Reconciliation Act. 1995. július 26, 21-22. cikk

¹⁷⁸ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee, 15-16. old.

¹⁷⁹ COETZEE (2003.), 193-194. old.

¹⁸⁰ PIGOU (2003.), 219. old.

Mint azt az említett számadatok is mutatják, a rendelkezésre álló idő rövidege komoly hiányosságokat okozott, valamint túlzott rugalmasságot a nyomozati és bizonyítási eljárásban. A bírói fórumokon irányadó minden kétséget kizáró bizonyítás terhével szemben a Tanács döntéseihez elegendő volt a bizonyítékok mérlegelése, és a valószínűbb tényállást erősítő bizonyítékok elfogadása.¹⁸¹ Ennek eredményeként az amnesztiáról hozott döntések mögötti bizonyítékok bizonyos esetekben nem feleltek meg a teljes bizonyosság elvárásának. Ezekben az esetekben sem maga a döntés, sem az így nyilvánosságra került tények nem nevezhetők kielégítőnek békéltetési szempontból.¹⁸² A békéltető hatás tekintetében az amnesztia megítélésének feltételeit is érte kritika. Az elkövetett bűncselekmény politikai természete és az eset körülményeinek részletes feltárásának követelménye mellett az intézményesített amnesztia-eljárás keretein belül az áldozatok nem váltak meghatározó tényezővé. Előnyösebb lehetett volna az elkövetői és áldozati csoportok közötti megbékélés szempontjából, ha az amnesztia megítélésének további feltétele lett volna az áldozat ahhoz való hozzájárulása.¹⁸³

Maga az Amnesztia Tanács is kiemelte az amnesztia-elbírálási eljárás bizonyos gyengeségeit, hiányosságait. Ezek egyikeként említette a zárójelentésben, hogy bizonyos incidensek kapcsán, ahol összevont eljárásra került sor több elkövető ügyében, előfordult, hogy a törvényi szabályozásnak megfelelően a bűnösségüket beismerők amnesztiában részesültek, fogva tartottak lévén haladéktalanul szabadlábra helyezték őket. Mellettük azonban azok érdekében, akikről a vizsgálatok során

¹⁸¹ Lyn S. Graybill, *TRUTH AND RECONCILIATION IN SOUTH AFRICA* (Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002.), 67. old.

¹⁸² Ezen esetek sorából említhető az Ellis Parkban 1988. július 2-án végrehajtott bombamerénylet ügye. Két ember lelte halálát, és 30 személy sérült meg a Lester Dumakude parancsai nyomán történt robbanás következményeként. Az eset kapcsán amnesztiáért folyamodók kitartottak végig azon állításuk mellett, hogy úgy időzítették a támadást, hogy a bombák helyül szolgáló autó melletti stadionban még ne érjen véget a futballmeccs, s így senki se sérülhessen meg. Dumakude vallomásában elismerte, hogy látta két személy közeledését az autó felé, ugyanakkor mást nem látott a közelben, így jobbnak látta a merényletet haladéktalanul végrehajtani, mielőtt még több ember áramlik ki a stadionból a meccs végeztével. Ez az állítás nehezen lett volna igazolható amellet, hogy a sérülések természetéből megállapítható volt, hogy az autó pár méteres közelségében 11 ember tartózkodott. Emellet az ügyben érintett elkövetők egyike sem tudott megfelelő magyarázattal szolgálni arra nézve, hogy miért telepítettek ilyen nagy erejű robbanószerkezetet, és miért helyezték azt el ilyen közel a stadionhoz, ha csak üzenet-értékűnek szánták a támadást. Mindezen tisztázatlan részletek ellenére a Tanács úgy döntött, a kérelmezők kielégítették a törvény által szabott feltételeket, és amnesztiát ítelt a javukra. PIGOU (2003.), 230-232. old.

¹⁸³ Laurent Sermet, *Essai sur les justifications de la Commission Vérité et Réconciliation*, in *DROIT ET DÉMOCRATIE EN AFRIQUE DE SUD* (Laurent Sermet & L'Harmattan, Párizs, Budapest, Torino, 2001.), 103. old. Ez máskülönbén általános véleményként tartható számon az emberi jogvédelem szakértői körében. Lásd még: Marc Henzelin, *Droit international pénal et droits pénaux étatiques. Le choc des cultures*, in *LE DROIT PÉNAL À L'ÉPREUVE DE L'INTERNATIONALISATION* (L.G.D.J.-Georg Éditeur-Bruylant, Párizs, Genf, Brüsszel, 2002.), 105. old.

bebizonyosodott, hogy ártatlanok, semmit nem tehetett a Tanács, hiszen rájuk nem terjedt ki a törvény és így a Tanács hatásköre. Ezek a személyek fogva tartás esetén visszasétáltak a börtöncelláikba, és ott várták az őket érintő bünvádi eljárás végén hozott ítéletet.¹⁸⁴

Hozzájuk hasonlóan estek ki a Tanács hatásköre alól a helyi közösségek önvédelmi egységeinek azon tagjai, akik állításuk szerint pusztán önvédelemből, tehát szigorú jogszabály-értelmezés alapján nem politikai motívumok mentén cselekedtek, így nem is részesülhettek amnesztiában.¹⁸⁵

További, már a Bizottság egészének működése kapcsán említhető kritikaként fogalmazódott meg, hogy míg az amnesztiában részesülő elkövetők a döntést követően azonnal szabadságot nyertek, addig az áldozatoknak éveket kellett várniuk, ha egyáltalán részesültek valamiféle anyagi kompenzációban.

A Rehabilitációs és Jóvátételi Tanács által egyéni kártérítésre javasolt összeg hat évig biztosítandó évi 4-6000 dollárnak megfelelő összeg lett volna, ami összesen 400 millió dollár kiadást jelentett volna a kormány számára. Ezen kívül pedig szimbolikus kártérítésre tett javaslatot a testület, ami emlékművek felállítása, közösségi kártérítési összegek kifizetése formájában valósulhatott volna meg, és mint egy kollektív kártérítésként, az áldozatok társadalmi státuszának szimbolikus úton történő helyreállítását valósíthatta volna meg.¹⁸⁶ A Zárójelentés nyilvánosságra hozatalát követően egy évvel a kormány bejelentette, hogy 80 millió dollárt különített el erre a célra, azonban végül még ebből a csekélyre szabott terv-összezből is csupán kis mértékű „sürgős kártérítési összegeket” fizettek ki az áldozatoknak.¹⁸⁷ A ténylegesen erre a célra fordított összeg kevesebb, mint 4 millió US dollárnak megfelelő összegben merült ki, ami egyénenkénti 250 dollár körüli kártérítésre volt elegendő. A teljes kártérítés politikájának kérdéséről végül semmilyen döntés nem született.¹⁸⁸ Ily módon a kormány nem tett eleget a kártérítések kifizetésére vonatkozó kötelezettségének,

¹⁸⁴ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee, Section 1, Chapter 1, The legal basis of the amnesty process, 7. old.

¹⁸⁵ *Uo.*, 42. old.

Az elkövetések politikai természetének minősítése tekintetében lásd még: Anurima Barghava, *Defining Political Crimes: a Case Study of the South African Truth and Reconciliation Commission*, in 102 COLUMBIA LAW REVIEW (2002.), 1304-1339. old.

¹⁸⁶ Xavier Philippe, *Réparations et responsabilités dans les périodes post-confliktuelles: Le cas de l'apartheid en Afrique du Sud*, (2007.), 7. old. elérhető: www.courdecassation.fr/IMG/File/pdf_2007/cycle_assurance_2007/15-02-2007/15-02-2007_philippe.pdf

¹⁸⁷ ZYL (2002.), 756. old.

¹⁸⁸ Andie Miller, *Truth and Reconciliation: 'Many layers, many seasons'*, in A JOURNAL OF MEDIA AND CULTURE. elérhető: www.media-culture.org.au/0102/truth1.html

melyre egyértelműen jogosultakká váltak azok az áldozatok, akiknek ez ügyekben való polgári eljárás indítási jogukat eltörölték az amnesztiára vonatkozó rendelkezések, miszerint az abban részesült elkövetők mentesültek minden további büntető vagy polgári jogi felelősség alól.¹⁸⁹ Annyi bizonyos, hogy a kártérítési kifizetéseket blokkoló politikai döntés nem pénzügyi indokokon alapult, hiszen a tárgyalt években például a kormány 4 billió dollárnyi fegyverbeszerzésre vonatkozó szerződésben vált részes féllé.¹⁹⁰ A kormány kártérítések kifizetésére való hajlandósága hiányából és a közvetlenül elkövetők és áldozatok közötti kártérítési modell elvetéséből adódóan a civil és nem-kormányzati szervezetek a kártérítésben való részvételre szólították fel az apartheid politikájából profithoz jutó gazdasági társaságokat. Az érintett társaságok különböző reakciót tanúsítottak az önkéntes részvállalástól kezdve a teljes elutasításig. Az utóbbi esetekben az áldozati szervezetek által kezdeményezett bírósági eljárásokat azonban a kormány fenntartásokkal kezelte, azoknak a befektetői kedvre gyakorolt negatív hatása okán.¹⁹¹

Az Igazság és Megbékélés Intézete által 2002-ben a dél-afrikai lakosság körében végzett felmérés szerint a kártérítés mértékével kapcsolatban igen nagy volt az elégedetlenség. A megkérdezettek csupán 38 százaléka tartotta megfelelő szintűnek az áldozatok felé teljesített kifizetéseket. Míg a fekete válaszolók 34 százaléka volt elégedett a kompenzációval, addig a fehérek 69 százaléka vallotta ezt a nézetet. Ezek a válaszok nem jelentenek meglepetést, azonban ilyen úton és általános hozzáállással nem lehet feloldani az etnikai és társadalmi csoportok közötti ellentéteket. Másfelől a teljes népesség 70 százaléka már egyetért azzal az állásponttal, hogy a megfelelő mértékű kártérítés megfizetésének elmaradása ellenére is el kell szakadnia az embereknek a múlt árnyaitól, és tovább kell lépni a fejlődés felé,¹⁹² annak azonban természetesen megfelelő gazdasági alapot kellene teremteni.

¹⁸⁹ „Azon személyek, kiknek tette, mulasztása vagy vétsége tekintetében amnesztiát ítéltek meg, azon tett, mulasztás vagy vétség miatt nem vonható felelősségre sem büntetőjogi, sem polgári jogi eszközökkel, és egyéb személy vagy államszerv sem tehető másodsorban felelőssé ezen tettek, mulasztások vagy vétségek vonatkozásában.”

Act No. 34 of 1995, Promotion of National Unity and Reconciliation Act. 1995. július 26, 20. cikk (7) (a) bek.

¹⁹⁰ ZYL (2002.), 755-756. old.

¹⁹¹ PHILIPPE (2007.), 8. old.

¹⁹² Lombard, K., REVISITING RECONCILIATION: THE PEOPLE'S VIEW. RESEARCH REPORT OF THE RECONCILIATION BAROMETER EXPLORATORY SURVEY (2003.), 13-14. old. elérhető: www.ijr.org.za/barometer/Exploratory%20Survey%20Report.pdf

2. 4. A Bizottság tényfeltárási tevékenysége

Tényfeltárás tekintetében a dél-afrikai testület jóval jelentősebb eredményeket ért el, mint a kártérítésekre vonatkozó javaslataival. E tevékenység hatékonysága pedig alapvetően az Emberi Jogsértéseket Vizsgáló Tanács munkáján nyugodott. A Bizottság e szervezeti egységét két alapvető feladattal ruházták fel: egyrészt a súlyos emberi jogsértések áldozatainak meghallgatásával, másrészt tematikus és intézményi meghallgatások lebonyolításával, melyeken a legfőbb társadalmi és politikai csoportok adhattak számot arról, hogy ők hogyan értékelik és értelmezik az apartheid-időszak történelmi összefüggéseit és az emberi jogsértések okát jelentő tényezőket. Mintegy 21 000 áldozati vallomást gyűjtött össze a Tanács, azonban nyilvános meghallgatáson mindössze 2000 személy hallathatta hangját. Ők mind a meghallgatások előtt, mind azokat követően pszichológiai tanácsadásban részesültek. A meghallgatásokon nem korlátozták a vallomástétel időtartamát.¹⁹³ Az érintett közösség tagjainak és vezetőinek részvételével zajló nyilvános meghallgatások végül általában egy-három napig tartottak 10-12 áldozat bevonásával.¹⁹⁴

A megfelelően széleskörű részvétel érdekében a Tanács előzetes találkozókat szervezett az érdekelt társadalmi csoportokkal. A meghallgatást megelőzően a Tanács megkereste a közösség számos tagját, többek között a városi tanács, a szakszervezetek és a helyi egyházközségek tagjait is, hogy előzetesen informálja őket a meghallgatás céljáról és menetéről. Ez a megközelítés és előkészítő munka kiemelkedően pozitív eredményekhez vezetett a részvétel tekintetében.¹⁹⁵

Az áldozatokat az eljárásban való részvételre ösztönző tényezők voltak a pozitív személyes pszichológiai hatás hangsúlyozása, az ahhoz fűződő remény, hogy ily módon további információkhoz juthatnak a vizsgálatok révén az eltűnt vagy áldozatul esett hozzátartozókról, valamint ebből a szempontból alapvető jelentőséggel bírt az az 1995-ös kormányzati ígéret, hogy kártérítésben részesülhetnek, ha a Bizottsághoz folyamodnak, ami aztán a korábban leírtak szerint egy beteljesítetlen remény

¹⁹³ Stéphane Leman-Langlois és Clifford D. Shearing, *Repairing the future: the South African Truth and Reconciliation Commission at work*, in CRIME, TRUTH AND JUSTICE: OFFICIAL INQUIRY, DISCOURSE, KNOWLEDGE (Willan, Portland, 2004.), 226. old.

¹⁹⁴ MERWE (2001.), 189. old.

¹⁹⁵ *Uo.*, 193. old.

maradt.¹⁹⁶

Ugyanakkor a Tanács korlátozott vizsgálati kapacitásából adódóan a hozzátartozókkal kapcsolatos információk napvilágra kerüléséhez fűzött elvárások sokszor kielégítés nélkül maradtak. A meghallgatások közvetlen pozitív pszichológiai hatása sem érvényesült maradéktalanul, hiszen az áldozatok mindössze 10 százalékanak részvétele vált lehetővé.¹⁹⁷

2. 4. 1. A Bizottság Zárójelentése

A múltbeli eseményekről alkotott átfogó kép azonban egyedülálló színvonalon és terjedelemben járult hozzá a hosszú távú békéltetési célok megvalósulásához. Ennek pedig legmegfoghatóbb bizonyítéka a Tényfeltáró és Békéltető Bizottság a munkájának eredményeit tartalmazó Zárójelentés, melyet 1998-ban küldtek el Mandela elnöknek.¹⁹⁸ Az eredeti formájában 4000 oldalas jelentés öt fő részből áll, melyek bemutatják a Bizottság működésének alapelveit és folyamatát; az emberi jogok megsértésének formáit mind a fekete, mind pedig a fehér etnikai csoportok részéről; az áldozatok vallomásait; egy összetett képet a dél-afrikai társadalom állapotáról; valamint a történetek kapcsán megalkotott bizottsági véleményt és ajánlásokat.

Az első fejezet foglalja magába az alapvető fogalmakat és célokat, melyek nyomán a Bizottság a munkáját végezte. Alapvető hozzáállását tükrözik azok a gondolatok, melyek egyértelművé tették, hogy mindkét oldalon (feketék és fehérek) elkövetett bűntettekre fényt kívánt deríteni. A feketék által vallott „igazságos háború”-teória nem jelentett felmentést az atrocitásokért való felelősség alól. Az ellenállás eszközeit a következőképpen értékelte a Bizottság:

„Egy tiszteletre méltó hagyomány szerint, akik egy igazságtalan rendszer megdöntése, vagy támadása érdekében alkalmaznak erőszakot, morális értelemben

¹⁹⁶ LEMAN-LANGLAIS ÉS SHEARING (2004.), 233. old.

¹⁹⁷ MERWE (2001.), 195. old.

¹⁹⁸ John Dugard, *South Africa's Truth and Reconciliation Process and International Humanitarian Law*, in 2 YEARBOOK OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW (1999.), 257. old.

felette állnak azoknak, akik a rendszer fenntartásának céljából ragadnak fegyvert... Ez azonban nem jelenti azt, hogy akik ezt a fajta morális felsőbbiséget magukénak tudhatják, fehér lapot kapnak a módszereik kiválasztása tekintetében.”¹⁹⁹

Ez a gondolat megfelel a *jus ad bellum* és *jus in bello* nemzetközi jog szerinti elkülönítésének. A háború indításának jogossága a háború során alkalmazható eszközökétől elkülönülő kérdéskör. Álljon bár a népek önrendelkezési joga érvényesítésének szándéka az erőszak alkalmazása mögött, az nem jogosít fel szükségtelen szenvedés és pusztítás okozására.

Megemlítendő azonban, hogy ezek a hovatartozástól független felelősségre vonási törekvések nem feltétlenül és minden esetben ütköztek ellenállásba a korábbi ellenállási mozgalmak körében. Az ANC például, az amnesztia-eljárással kapcsolatos kezdeti szembehelyezkedésének ellentmondva két emberi jogsértéseket vizsgáló saját bizottságot is létrehozott azzal a céllal, hogy fényt derítsen a saját tagjai felelősségére különböző atrocitásokban, majd a Bizottság munkájában is együttműködően vett részt.²⁰⁰

Az áldozatok köréről alkotott bizottsági definíció is azt a célt tükrözi, hogy fel kell tárni minden esetet tekintet nélkül az áldozat faji hovatartozására. E szerint „*a legsúlyosabb emberiség elleni bűntettek áldozatainak körébe tartoznak mindazok, akiket politikai alapon meggyilkolnak, megkínóznak, vagy egyéb úton megtámadnak a kijelölt időszakban*”²⁰¹ mindenféle etnikai vagy egyéb alapon történő megkülönböztetés nélkül.²⁰²

Hasonlóképpen kivétel nélkül mindenkit felhívott itt Desmond Tutu, a Bizottság elnöke a toleranciára és a megbékélésre:

„Zárjuk be a múlt kapuit – nem azért, hogy elfelejtsük, hanem hogy ne hagyjuk, hogy bebörtönözzön bennünket. Induljunk el egy teljesen új társadalom dicső jövője felé vezető úton, ahol minden ember számít, és nem biológiai adottságok, vagy más

¹⁹⁹ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 1, Ch. 1, 54. par.

²⁰⁰ SHRIVER (2003.), 70. old.

²⁰¹ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 1, Ch. 4, 92. par.

²⁰² E tekintetben körültekintően kell eljárni bármely tényfeltáró és békéltető bizottság létrehozása és működése során, mert könnyen válhat egy bizottság a viktimizáció eszközévé. Erre int a perui bizottság példája, melynek jelentéseiben a terroristákat kizárták az áldozatok fogalmi köréből még azokban az esetekben sem lehetett őket áldozatoknak minősíteni, ha bűncselekmény elszenvedése folytán veszítették életüket, megkínózták őket, vagy eltűntek. A bizottság elnöke, Salomón Lerner nyilatkozata szerint a gyakorlatban áldozatokként kezelték őket, de azt nem lehetett volna elfogadtatni a lakossággal, hogy bármilyen formában kártérítést javasoljanak a hozzátartozóiknak.

Elizabeth Salmón és Philippe Gaillard, *Interview with Salomón Lerner*, in 88/862 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.), 232. old.

*külső jegyek alapján, hanem mert az Isten saját képére teremtett minden egyes embert...*²⁰³

A múlt kapuinak bezárása azonban csak az arról alkotott helyes és tiszta kép megteremtése után lehetséges. Különösen egy ilyen etnikai szempontból ezerarcú társadalom esetében, ahol ország-szerte minden egyes egyéni kapunak be kell zárulnia a megbékélés érdekében. Ezért tartotta fontosnak a Bizottság is a lehető legnagyobb mélységben foglalkozni a múltban rejtőző okokkal. A Zárójelentés e fejezete bemutatja, hogy a konfliktusos szituáció gyökerei nem a 20. század közepére nyúlnak vissza. Szemügyre kell venni a távoli múltat is: a rabszolgaság, a gyarmati háborúk és foglalások, az angol-búr háború idejét, mindazon konfliktusos időszakokat, amelyek során meghatározóak voltak a faji különbségek. A közeli, 1948-at követő múlt feltárásának egyébként sem könnyű folyamatát viszont jelentős mértékben hátráltatta az, hogy az 1990-es évek elején az állami, és elsősorban a biztonsági apparátussal kapcsolatos dokumentumokat tömeges méretekben semmisítették meg.²⁰⁴

Alapelvként fogalmazta meg a Bizottság, hogy a múltban történt események felfedése nem a bosszút kell, hogy szolgálja, hanem azt a továbblépéshez elengedhetetlenül fontos közös célt, hogy az áldozatok láthatóvá, a szenvedéseik és tapasztalataik pedig nyilvánosan és hivatalosan elismertté váljanak.²⁰⁵ A terminológia és a bizottsági tevékenységet meghatározó alapelvek meghatározásán túl az első fejezetben megtalálhatóak a Bizottság létrehozásával kapcsolatos körülmények, a Bizottság szervezeti keretei és a tisztviselőinek a feladatai és felelőssége, a meghallgatások és a nyomozás, valamint az amnesztia-eljárások módja, egy szóval a munka különböző fázisainak leírása.

Az ide tartozó mellékletben került sor az apartheid jelenségének Bizottság általi minősítésére, ami gyakorlatilag teljes mértékben összhangban van az 1973-as apartheid-egyezmény szavaival. Ugyanakkor e tekintetben fontosnak tartotta a Bizottság, hogy rávilágítsanak a vizsgálatok során az egyes elkövetők motivációi alapján tehető különbségekre:

„...a Bizottság ...megítélése szerint az apartheid, mint egy faji alapú diszkriminációra és szeparációra épülő rendszer, emberiség elleni

²⁰³ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 1, Ch. 1, 91. par.

²⁰⁴ *Uo.*, Vol. 1, Ch. 8, 104-106. par.

²⁰⁵ *Uo.*, Vol. 1, Ch. 5, 27-28. par.

büntett...Ugyanakkor a Bizottság elismeri, hogy különbség teendő azok között, akik komolyan ennek megfelelő elvekben hittek, és akiket elvakított egy közös, 'totális támadástól' való félelem."²⁰⁶

Az első fejezetet az apartheid-rendszer belső jogi kereteit biztosító törvényhozás kronológiája zárja, melynek legfőbb építőköveiként említendő az 1950-es években alkotott, a történeti eseményeket taglaló fejezetben felsorolt törvények.

A második fejezet kronológiai sorrendben tartalmazza a mind a kormány, mind az ellenállási szervezetek által elkövetett atrocitások bemutatását. Elsőként a Dél-Afrikán kívül 1960 és 1990 között elkövetett bűntettekkel foglalkozik. A Dél-Afrikai Biztonsági Erők kilenc különböző afrikai államban (Botswana, Lesotho, Sváziföld, Angola, Mozambik, Zimbabwe, Zambia, Tanzánia és a Seychelle-szk.) és öt további európai országban (Egyesült Királyság, Franciaország, Belgium, Hollandia és Svédország) foganatosítottak támadásokat. Példaként említhető a Dél-Afrikai Védelmi Erő (SADF: South African Defence Force) által Angolában végrehajtott támadás a Dél-nyugat Afrikai Ellenállási Párt ellen, mely során 600 embert gyilkoltak meg.

A Dél-Afrikán belüli atrocitások különböző formát öltöttek: sor került száműzetésre, bírói úton, de politikai alapon történt kivégzésekre, az őrizetben lévőekkel szemben gyakorolt kínzásra, és emberölésre.²⁰⁷

A felszabadítási mozgalmak által elkövetett bűntettekkel is foglalkozott a Bizottság. Ebből a szempontból az Afrikai Nemzeti Kongresszust (ANC: African National Congress), a Pán-Afrikai Kongresszust (PAC: Pan Africanist Congress), az Azániai Nemzeti Felszabadítási Hadsereget (Azanian National Liberation Army) és a Tömeges Demokratikus Mozgalom (Mass Democratic Movement) elnevezésű szervezetet kellett megfigyelniük.

Számtalan áldozatot temettek el titokban, akiket a vizsgálatok során a Bizottság exhumált, kielégítve a hozzátartozók felvilágosításhoz fűződő igényét.²⁰⁸

²⁰⁶ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 1, Ch. 4, Melléklet, 1. par.

²⁰⁷ Az elkövetések módját kellő részletességgel mutatta be a Bizottság, mint például a kínzás szexuális erőszakban való megnyilvánulása tekintetében:

„A szexuális jellegű kínzást különböző módon hajtották végre: mind női és férfi fogva tartottakat kényszerítettek a ruháik levételére; a nemi szerveiket és melleiket megcsonkították; mind női és férfi fogva tartottakat megfenyegettek, illetve ténylegesen megerőszakoltak; különböző tárgyakat (például gumibotot és pisztolyt) helyeztek be testnyílásaikba, valamint éjszakára olyan foglyokkal helyezték őket közös cellába, akikről tudták, hogy megerőszakolják az újonnan érkezetteket.”

Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 2, Ch. 3, 115. par.

²⁰⁸ A KwaZulu-Natal tartományban meggyilkolt Phila Portia Ndwandwe titkos eltüntetését a következőképpen írták le:

A fejezet utolsó mozzanataként kerültek sorra a tárgyalások és már a békéltetés időszakában, 1990 és 1994 közötti politikai erőszak gyakorlásának esetei. Ez azért is jelentős korszak, mert az emberölési esetekről kapott 9043 nyilatkozat közül 5695 ezt az időszakot érinti.

Miután a harmadik fejezet bemutatja az áldozatokkal kapcsolatos releváns tényeket Dél-Afrika különböző régióit sorra véve (Keleti Fokföld, a korábbi Natal Provincia és KwaZulu, a korábbi Orange Szabad Állam, a korábbi Nyugati és Északi Fokföld, valamint a korábbi Transvaal terület), a negyedik fejezet már a politikai, gazdasági és szociális helyzettel foglalkozik. A társadalmi élet különböző rétegeit és szereplőit veszi sorra, és azoknak a konfliktusok tekintetében vett jelentőségét.

Az ötödik fejezet összefoglaló jellegű. Itt került sor a jogsértések és azok hatásainak elemzésére, az Amnesztia Tanács munkája eredményeinek bemutatására, valamint a kártérítési politika leírására. Ez utóbbi témán belül írták le az öt lehetséges kártérítési kategóriát, melyek a sürgős jellegű, az egyéni teljes összegű, a szimbolikus, a közösségi és az intézményi reformokra szánt kártérítési formák.

Elméletben tehát létrejött egy terv a kártérítések foganatosítására és a konszolidáció folyamatára. A gyakorlati megvalósulás lehetőségét azonban a Jelentést követő időszaknak kellett volna igazolnia. Egyelőre nem létezik olyan átfogó elemzés, melynek tárgyát többek között a dél-afrikai bizottság zárójelentésében szereplő ajánlások hatóságok általi érvényesítése (illetve annak hiánya) képezné. Ugyanakkor Neil Kritz részéről született már javaslat arra, hogy az érintett államoknak időszaki jelentéseket kellene tennie az ajánlások betartásáról, illetve annak hiánya esetén az érvényesítés elmulasztásának okairól.²⁰⁹ A kérdés ennek lehetősége kapcsán értelemszerűen felmerül, hogy kinek tartoznának beszámolási kötelezettséggel ezek az államok? Ha csak az afrikai kontinens esetét szemléljük, felmerül a 2006-ban felállított Emberek és Népek Jogainak Afrikai Bírósága, mint lehetséges felügyeleti

„Egy kicsi beton kamrában tartották fogva annak a kis erdőnek a szélén, amiben később eltemették. Az öt meggyilkoló személyek állításai szerint meztelenül tartották ebben a kamrában és folyamatosan vallatták, a halálát megelőző időszakban. Amikor exhumáltuk, a hátán volt magzatpozícióban, mert a sírt nem ásták elég hosszúra, és egyetlen golyó ütötte sebet találtunk a homlokán, amiről az is kiderült, hogy térdelt a halála pillanatában.”

Uo., Vol. 2, Ch. 6, 1.par.

²⁰⁹ HAZAN (2006.), 39. old.

szerv, azonban ez a feladat túlzottan kiszélesítené a mandátumát, ami veszélyeztetné a Bíróság hatékonyságát mindamelllett, hogy a testület még egyébként sem dicsekedhet stabil működéssel. Másik alternatívaként gondolhatunk az Emberek és Népek Jogainak Afrikai Bizottságára, ebben az esetben is felmerülne azonban a kérdés, hogy a jelentéstételi mechanizmus kellően hatékony érvényesítő erővel bírna-e. Például szolgálhatnának a beszámolási rendszer létrehozásakor az európai és az amerikai emberi jogi kontrollmechanizmusok. Annyi bizonyos, hogy egy univerzális, nemzetközi szintű ellenőrző testület felállításának gondolata a realitások fényében nem támogatható, gátat szabnak e lehetőség gyakorlati megvalósításának a hatékonysághoz fűződő elvárások, az ehhez szükséges állami konszenzus várható hiánya, amelyekhez további gátló tényezőként társulnak természetesen a pénzügyi akadályok is. E kérdés tekintetében a regionalizmus lehet a racionális válasz. Nem hiába jelenik meg napjainkban egyre több tudományos fórumon általában véve a nemzetközi büntettek elkövetőinek felelősségre vonása kapcsán is a regionális szinten működő nemzetközi bírói testületek felállításának gondolata.²¹⁰

A Bizottság Zárójelentésének megérkezését követően Mandela elnök nyilvános beszédben kért megbocsátást az apartheid-rendszer áldozataitól az előző kormány nevében. Ez a szép gesztus azonban korántsem elegendő a problémák tényleges megoldásához, miközben hiányzott a jelentés politikai támogatottsága például a korábbiakban tárgyaltak szerint a kártérítések tekintetében.

A munka eredményeit vizsgálva azonban így is kiemelkedő szerep jut a Dél-Afrikában működő testületnek a valaha működött békéltető bizottságok sorában, példa értékűnek nevezhető a működése. 38 ezerre rúgott a feldolgozott esetek száma, 21 ezer áldozat és több mint 7 ezer elkövető vallomását rögzítették. Biztosították a saját nyelv használatát, biztonságos vallomástételt tettek lehetővé, a meghallgatások idő közben megfelelő körben nyilvánosságra kerültek.²¹¹ Elmondható tehát, hogy a tényfeltárás folyamata a többi bizottsághoz viszonyítva kellő intenzitással és hatékonysággal zajlott.

²¹⁰ Az ICC mellett regionális szintű büntető bíróságok felállításának lehetőségére hívta fel a figyelmet Thomas Buergenthal bíró úr is a 2008-as John Dugard's Lecture Series keretein belül tartott „Contemporary significance of Human Rights Law” című előadásán. (Hága, 2008. október 21.)

²¹¹ *Proceedings-case data*, in STRATEGIC CHOICES IN THE DESIGN OF TRUTH COMMISSIONS, elérhető: www.truthcommission.org/factor.php?fid=5&lang=en

2. 4. 2. A tényfeltárási munka eredményei és visszhangja

Nem egyszerű feladat egy tényfeltáró és békéltető bizottság munkáját az eredményesség szempontjából értékelni, hisz ez az érintett társadalomra gyakorolt hatás nehezen ellenőrizhető, mivel a hatások kiváltó okait nem lehetséges egymástól elkülöníteni az átmeneti igazságszolgáltatás és a demokratikus átalakuláshoz kapcsolódó intézkedések rendszerének komplexitásából adódóan.²¹²

Bizonyos tevékenységi területeken lehet relatív következtetéseket levonni a munka lezárását követő felmérések eredményeiből. Ilyen megközelítés mellett nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a Tényfeltáró és Békéltető Bizottság munkájának célja a kártérítés megállapításán túl első sorban a letisztult közös emlékezet kialakítása volt, amely tekintetben a dél-afrikai testület kiemelkedő eredményekre jutott.²¹³ Ugyanakkor a Bizottság jelentései csak akkor hathatnak kellő intenzitással az egyes emberek gondolkodására, ha a munka hitelt érdemlő eredményei széles körű elfogadásra tesznek szert. E tekintetben a dél-afrikaiak nyitottságát nagyban befolyásolták kedvező irányban Desmond Tutu érsek megbocsátásra ösztönző üzenetei, és Mandela elnök folyamatos felhívásai a megbékélésre és a Bizottság jelentéseinek, munkájának elfogadására.²¹⁴ Működtek azonban ezzel szemben az elfogadást aláaknázó erők is az országon belül. Példaként említhető az Inkatha Szabadság Párt, melynek vezetője, Lionel Mtshali számos esetben nyilvános úton megkérdőjelezte a Bizottság elnökének, Desmond Tutunak és a Zárójelentésnek hitelességét.²¹⁵ Lehetőséget adott erre a Bizottság előtt zajló eljárások természete. Az áldozatok többnyire (az esetek 90 százalékában) eskütétel nélkül tettek vallomást, és

²¹² A tényfeltáró és békéltető bizottságok munkája és általában az átmeneti igazságszolgáltatás eredményességének vizsgálati szempontjai tekintetében lásd:

Pierre Hazan, *Measuring the impact of punishment and forgiveness: a framework for evaluating transitional justice*, in 88/861 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.)

²¹³ Lásd Yazir Henry, *Where healing begins*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.), 166-173. old.

²¹⁴ James L. Gibson, *Overcoming Apartheid: Can Truth Reconcile a Divided Nation?* (2004.), 24. old. elérhető: [www.ijr.za-Monograph\(2\).pdf](http://www.ijr.za-Monograph(2).pdf)

²¹⁵ TRC final report 'flawed' (Johannesburg, 2003 márc. 21.) elérhető: www.news24.com/News24/South_Africa/Politics/0,,2-7-12_1336533,00.html

keresztkérdésre is igen ritkán került sor, a hallomás alapján tett vallomásban szereplő információkat pedig az első kézből kapott vallomásokhoz hasonlóan vette figyelembe a testület.²¹⁶ Másrészt bár az összes konfliktusban részes fél által elkövetett jogsértések vizsgálatát feladatául tűzte ki a Bizottság, adódtak hiányosságok az ellenállási mozgalmaknak betudható atrocitások tekintetében. Habár a korabeli rendőrségi feljegyzéseket semmiképp nem lehet elfogadható és hiteles forrásként kezelni, melyek szerint az ANC tehető felelőssé 9200 ember meggyilkolásáért és 18000 sérüléséért a rendszerváltást megelőző nyolcéves periódusban végrehajtott műveleteik eredményeként, a Bizottság meg sem kísérelte ezen esetek szisztematikus vizsgálatát.²¹⁷

Általános jellegű kritika érte a Bizottság munkáját abból a szempontból is, hogy csak bizonyos emberi jogsértésekre fókuszált, és vizsgálatai hatáskörén kívül hagyta az apartheid politika ugyancsak szisztematikus eszközeit, mint a termőföldek kisajátítása, vagy az oktatási és munkalehetőségek terén megvalósított egyenlőtlen elbánást. Ezt a vádat azonban érvénytelenítette a Bizottság alapvető megközelítése, melynek okán mind a meghallgatások során, mind a jelentéseiben hangsúlyozta, hogy a kínzási és emberölési eseteket a faji és gazdasági megkülönböztetés politikájának összefüggésében kívánja elemezni és értelmezni. Emellett speciális "intézményi meghallgatásokra" is sor került, melyeken kifejezetten az apartheid-politikával átszőtt média, jogi, egészségügyi, oktatási és üzleti szektor szerepét vették górcső alá. A Zárójelentés egy teljes fejezetét pedig éppen az apartheid rendszerként való működésének szentelték. Másfelől beláthatatlan terheket rótt volna a testületre ezen kérdések esetenként történő elemzése. Ez a kritikai megközelítés pedig figyelmen kívül hagyja mindazon egyéb intézmények csoportját, melyeket éppen a különböző szektorokban történő visszaélések vizsgálatára hoztak létre, mint például az Emberi Jogi Bizottság, a Termőföld-ügyi Bíróság és Bizottság, vagy a Nemi Bizottság.²¹⁸

Ezek a hiányosságok csökkentik a Zárójelentés erejét, ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az, hogy sokaknak a szemét valójában felnyitották a Bizottság jelentései, mindazokét, akik addig nem szembesültek az atrocitások tömeges

²¹⁶ Anthea Jeffery, *The Truth about the Truth Commission*, in SECTION OF INDIVIDUAL RIGHTS AND RESPONSIBILITIES (American Bar Association, 2007.)

²¹⁷ *Uo.*

²¹⁸ ZYL (2002.), 748-749. old.

méreteinek valóságával.²¹⁹

A széles körű média-lefedettség útján a meghallgatások, a kétezer áldozat nyilvános vallomástétele és a Bizottság jelentései nagy hatással voltak a társadalmi psziché alakulására, és teljes mértékben megvalósította az áldozatok sérelmeinek nyilvános elismerését. Tagadhatatlanná vált az apartheid politikából eredő súlyos emberi jogsértések megtörténte.²²⁰ Mindemellett a bizottsági jelentések intenzív vitákat katalizáltak számos érintett csoportban, mint például a médiában, az egészségügyi és jogász közösségben.²²¹ Másfelől a résztvevők, a bizottság előtt megjelent érintettek oldalán korántsem annyira egyértelmű a „gyógyító” hatás. A vallomást tevők százai szenvedtek komoly pszichés traumát a meghallgatások során újraélve a korábbi atrocitásokat.²²²

Éppen ezen okból sem lehetett a Bizottság működésének remélt eredménye a teljes megbékélés biztosítása. A dél-afrikai alkotmánybíró, Albie Sachs magyarázata szerint a legnagyobb kihívás az áldozatok előtt a korábbi elkövetők emberi mivoltának elfogadása, ami alapját képezheti a tényleges megbékélésnek. Azonban ez nem várható el közvetlenül a Bizottság működéséhez kapcsolódóan. Annak legszerencsésebb kimenetele a múltbeli események és azok összefüggéseinek egységes értelmezése lehet,²²³ amit összességében sikerült is megvalósítani az azóta is a leghatékonyabbnak tekinthető dél-afrikai Tényfeltáró és Békéltető Bizottságnak.

²¹⁹ Az áldozati és elkövetői vallomások ezrei hallatán lehetetlenné vált a történetek tagadása. Fehér dél-afrikaiak egy csoportja a következőképpen fogalmazta meg döbbenetét a kormány túlkapásaival szemben:

„Az gondoltam, Istenem, hol éltem eddig? Ez valóban Dél-Afrikában történt?”

„Megdöbbenett, amikor értesültem a történetekről, hiszen eddig a kormány szárnyai alatt éltünk.”

GIBSON (2004.), 18. old.

²²⁰ De Klerk ex-elnök, Nemzeti Párt vezetőjeként a Bizottság előtt nyilvánosan bocsánatot kért az áldozatoktól a apartheid politikából adódó szenvedéseikért. Emellett Marthinus van Schalkwyk, az Új Nemzeti Párt vezetője a Bizottság Zárójelentésének parlamenti megvitatása során erkölcstelennek és igazságtalannak nevezte az apartheidet. Mindez nemcsak a történetek hivatalos elismerését jelentették, hanem egy új politikai attitűdöt is tükröztek a múltbeli események kapcsán, mely részben a Bizottság tényfeltáró tevékenységének köszönhető.

Mary Burton, *Making moral judgements*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.), 80. old.

²²¹ ZYL (2002.), 759. old.

²²² HAZAN (2006.), 41. old.

²²³ Albie Sachs, *His name was Henry*, in AFTER THE TRC: REFLECTIONS ON TRUTH AND RECONCILIATION IN SOUTH AFRICA (Ohio University Press, Athens; David Philip Publishers, Cape Town, 2000.), 96-97. old.

2. 5. Következtetések

2. 5. 1. Az érintett társadalomra gyakorolt hatás

A dél-afrikai bizottság működése példaértékű az érintett lakosságra gyakorolt hatás szempontjából. Tényfeltárási tevékenysége kiterjedt a múltbeli események kapcsán minden kritikus kérdésre, melyeknek elemzésére szükség volt egy átfogó tényfeltárási tevékenységhez. Ez az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosságának korábban tárgyalt jelentésével összhangban irányadó kell, legyen a jövő békéltető bizottságaira is.

A tényfeltárás a büntető bíróságokhoz képest így hatékonyabban és szélesebb fókusszal valósul meg. Ezen kívül a békéltető bizottságok előtt az áldozati érdekek képviselete is hatékonyabban teljesül. A tényfeltárási tevékenység hitelességének szilárd alapot teremtve, a lakosság széleskörű részvétele is figyelemreméltó volt a dél-afrikai testület esetében. Az intenzív és folyamatos média-figyelem a kezdeti aggodalmak ellenére nem jelentett elrettentő erőt a bizottság előtti megjelenés tekintetében. Éppen ellenkezőleg, a bizottság és a média közötti együttműködésnek köszönhetően a rendkívül széleskörű tájékoztatás növelte a testület működésének elismertségét, és így annak hatékonyságát, eredményességét. Ugyanez a hatás a korábbiakban tárgyaltaknak megfelelően egy nemzetközi büntetőbírói fórum esetében nehezebben érhető el, és adott esetben nem is kap kellő hangsúlyt a társadalomra gyakorolt hatás kérdése sem.

Ezek a tényezők rávilágítanak arra a tényre, hogy az átmeneti igazságszolgáltatásnak nem lehet egyedüli célja a megtorlás, a restitúciós, békéltetési és tényfeltárási szempontoknak ugyanakkora jelentőséget kell tulajdonítani. E célokat pedig egy békéltető testület hatékonyabban szolgálhatja, mint egy nemzetközi büntetőbírói fórum.

2. 5. 2. A büntetlenség elleni küzdelem

A társadalomra kifejtett hatáson kívül a dél-afrikai bizottság eljárása egy további kérdésre is felhívja a figyelmet, ami a nemzetközi büntető bírói testületek mandátumát, működésének alapvető célját érinti, nevezetesen a büntetlenség elleni küzdelmet. A kérdés, mely a bizottság kvázi-bírói funkciójából adódik, hogy összeegyeztethető-e egyáltalán a hasonló békéltető bizottságok működése a nemzetközi büntettek elkövetőinek felelősségre vonására vonatkozó állami kötelezettséggel.

A jelen tendenciák szerint nem számíthatunk számos békéltető bizottságra, mely hasonló amnesztia-ítélési jogosultsággal bírna. Mindezidáig csupán két bizottság, az El Salvador-i és a dél-afrikai testület rendelkezett ezzel a hatalommal. Ez a folyamat üdvös, hiszen a bizottság eljárását körülbástyázni rendelt emberi jogvédelmi garanciák és a pártatlanságot biztosító megfelelő nemzetközi figyelem hiánya könnyen vetheti a gyanú árnyékát az adott bizottságra, miszerint a büntetlenség kultúrájának szolgálatában áll. A jelenlegi gyakorlat éppen ezzel ellentétes irányba mutat, egyre kevésbé jellemző, hogy a békéltető bizottságokat, mint egy a büntetőjogi eljárást kiváltó, helyettesítő intézményekként kezelnék. Ezzel szemben nem kizárható annak jövőbeli esélye, hogy egy adott helyzetben a kényszerítő politikai és társadalmi szükségletek egy dél-afrikaihoz hasonló megoldást tesznek elkerülhetlenné.

A nemzetközi büntetőjogot nem lehet egyfajta önmagában létező jogágként szemlélni. Az emberi jogok védelmével való kapcsolata pedig nem merülhet ki annyiban, hogy a nemzetközi büntetőbírói fórumok ítéleteik megalapozottságának további alátámasztásaként hivatkoznak egy-egy alapvető emberi jogra, illetve az emberi jogi bíróságok ítéleteire. A nemzetközi büntetőjognak, madártávlatból nézve, az emberi jogok érvényesülésének elősegítését kell szolgálnia. Ilyen értelemben nemzetközi büntetőjogi szemüvegen keresztül is figyelembe kell venni a bűnvádi eljárások lehetséges hatásait az egyes alapvető emberi jogok hosszú-távú érvényesülése tekintetében. Amennyiben egy bűnvádi eljárás előidézheti az élethez való jog további sorozatos megsértését, a konfliktusok újraéledésének előidézésével, annak szükségessége más megítélés alá kell, hogy essen. A holisztikus szemlélet e tekintetben alapvető jelentőségű, és annak hiánya súlyos következményekkel járhat.

Az állami kötelezettség nemcsak a nemzetközi bűntettek elkövetésének megtorlására, hanem annak megelőzésére is vonatkozik. Ez a két kötelezettség mérlegelésre kell, kerüljön egy átmeneti igazságszolgáltatási rendszer kiépítése során. A lehetséges intézkedések tárházából éppen ezért nem lehet kiiktatni az amnesztia lehetőségét. Jelenleg nem létezik olyan kifejezett nemzetközi szerződési rendelkezés, mely tilalmazná az amnesztia alkalmazását. Még nagyobb nehézséget jelentene e kötelezettség létezésének bizonyítása a nemzetközi szokásjog alapján. Bár implicit módon a nemzetközi bűntettek elkövetőinek felelősségre vonására vonatkozó állami kötelezettségről szóló nemzetközi szerződések magukban hordozzák ezt a tilalmat, azonban csak nemzetközi büntetőjogi szemüvegen keresztül tűnik kizárólagosnak a felelősségre vonásra vonatkozó állami kötelezettség.

A feltétel nélküli amnesztia jogossága és szükségessége nem fogadható el, azonban a dél-afrikai megoldáshoz hasonló, szigorú feltételekhez kötött amnesztia adott esetben hasznosnak bizonyulhat a hosszú-távú konszolidáció érdekében. E megoldást azonban mindenképpen *ultima ratio* jelleggel kell számon tartani. Alkalmazásának alapvető feltétele kell, legyen, hogy elkerülhetetlen emberi jogi szükségszerűség indokolja alkalmazását, és egyértelműen a béke és békéltetés célját szolgálja. Az amnesztia intézkedésének „bevetése” előtt mindenképpen meg kell vizsgálni az egyéb megoldások (büntetőjogi eljárás, katonai intézkedések, alternatív megoldásként csökkentett büntetési tételek, etc.) alkalmazhatóságát és szükségességét. A dél-afrikai helyzetben megszabott hasonló feltételekkel kellően körülbástyázott amnesztia esetében nem feltétlenül kell a büntetlenség kultúrájának fenntartásától tartani. A Dél-Afrikában kiszabott feltételek lehetővé tették, hogy akár a legsúlyosabb bűntettek elkövetői is amnesztiában részesüljenek, ugyanakkor a korábban kifejtettek fényében az is egyértelmű, hogy ez nem jelentett büntetlenséget. Másfelől pedig elengedhetetlen feltétel volt mindez a tényfeltárás folyamatának hatékony megvalósulásához. Ez utóbbi szempont pedig egy további emberi jogot tesz a mérleg büntetőjogi felelősségre vonás melletti serpenyőjébe, nevezetesen az áldozatok és a lakosság igazsághoz fűződő jogát. Ennek érvényesítése egy holisztikus szemlélet mellett legalább annyira jelentős a hosszú-távú konszolidáció érdekében, mint a retribúcióé. Egy a dél-afrikaihoz hasonló szituációban a körülmények részletes feltárásának feltétele mellett fennálló amnesztia-lehetőség az igazsághoz való jog

érvényesítésének alapvető eszközévé válhat. Ugyanakkor ismételten hangsúlyozandó, hogy az amnesztia megítélését végső megoldási alternatívaként lehet számon tartani.

2. 5. 3. A nemzetközi büntető bíróságok és békéltető bizottságok közötti együttműködés

A nemzetközi büntetőbírói és a békéltető testületek lehetséges együttműködésének vonatkozásában is levonható néhány következtetés a dél-afrikai tapasztalatokból. A két intézmény közötti információ-megosztás tekintetében kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a bizottság által felvett vallomások mekkora bizonyító erővel bírnak. Megfelelő feltételek mellett, és a bizottsági eljárásban való részvételt akadályozó elrettentő erő elkerülésével kivételes esetekben akár bizonyítékként is felhasználhatóak a bizottság előtt tett vallomások. A feltételek részletesebb tárgyalására az értekezés utolsó fejezetében kerül sor a Nemzetközi Büntetőbíróság kapcsán, hogy konkrét szabályok tükrében lehessen vitatni a kérdést. A dél-afrikai testület működése azonban példaként szolgál arra, hogy amennyiben a bizottságot felruházzák a vallomások gyűjtéséhez szükséges jogosultságokkal (pl. idézési jogosultság), és kellőképpen elősegítik a lakosság részvételi szándékát a bizottsági üléseken, rendkívül értékes információk és vallomások birtokába juthat egy békéltető testület. Az Amnesztia Tanács és az Emberi Jogsértéseket Vizsgáló Tanács tevékenysége folytán összességében közel 30 000 vallomást rögzítettek. A tényfeltáró bizottságokban rejlő e potenciál rendkívüli előnyt jelenthet egy a továbbiakban vagy egyidejűleg zajló nemzetközi bünvádi eljárás során. Ha közvetlen bizonyítékként nem is hasznosíthatóak a vallomások, az ügyészi hivatalok munkáját az előzetes vizsgálatok során jelentősen felgyorsíthatják. A bizonyítékként való felhasználás nemcsak a lakosság békéltető eljárásban való részvétele tekintetében felmerülő esetleges elrettentő hatás miatt problematikusabb kérdés, hanem a vádlotti jogok biztosítása és a bíróság előtt fennálló követelmények miatt is, amelyeknek érvényesítése a vallomások bizonyító ereje és a bizottság által ez alapján hozott konklúziók hitelessége tekintetében nem feltétlenül valósul meg maradéktalanul. A

dél-afrikai testület esetében például nem volt biztosított a vallomást tevő személyek jogi képviselése, az Amnesztia Tanács döntéseihez pedig elegendő volt a bizonyítékok mérlegelése, és a valószínűbb tényállást alátámasztó bizonyítékok elfogadhatónak minősültek. Az Emberi Jogsértéseket Vizsgáló Tanács előtt az áldozatok az esetek többségében eskütétel nélkül tettek vallomást, és kereszkérdezésre is igen ritkán került sor, valamint a hallomás alapján tett vallomásban szereplő információkat az első kézből kapott vallomásokhoz hasonlóan vette figyelembe a testület. Mindezen, bizonyítékok bíróság által való elfogadhatóságát aláaknázó tényezők tekintetében éppen ezért a jövőre nézve iránymutatást ad a dél-afrikai példa. A bizottságok jogosítványait és az eljárási szabályokat úgy érdemes megállapítani, hogy az lehetőséget adjon a büntető bíróságokkal való esetleges együttműködésre, különösen azokban az esetekben, amikor majd a Nemzetközi Büntetőbíróság és egy békéltető bizottság egyidejűleg jár el egy adott szituáció tekintetében.

3. A TÉNYFELTÁRÁS ÉS BÉKÉLTETÉS HELYE A BÜNTETŐBÍRÁSKODÁS RENDSZERÉBEN

Bár a tényfeltáró és békéltető bizottságok önálló intézményként kell, játsszák az átmeneti igazságszolgáltatásban betöltött szerepüket, a konfliktusok során elkövetett emberi jogsértésekkel kapcsolatos felelősségre vonás kapcsán óhatatlanul felmerül a kérdés, hogyan kerüljön szabályozásra a viszonyuk a büntetőbírói fórumokkal. Ha pedig nem kerül sor békéltető bizottság felállítására, hogyan kell, hogy megvalósuljon a tényfeltárás és békéltetés lefolytatása a büntető bírászkodás rendszerén belül.

Jelen fejezet célja, hogy bemutasson három lehetséges megoldást azok hátrányaival és előnyeivel egy-egy esettanulmány példáján keresztül. A helyi tradicionális igazságszolgáltatási mechanizmusok felhasználásából adódó veszélyekre int Ruanda; a bíróságok és bizottságok közötti viszony szabályozatlanságának csapdait illusztrálja Sierra Leone; és az elméletileg a büntetőbírói rendszer integrált részeként felállított bizottság esetében felmerülő problémákra hívja fel a figyelmet Kelet-Timor példája.

3.1 A büntető bírászkodási funkció alternatív igazságszolgáltatási testületekre való ruházásának zsákutcája: Ruanda

Ha szemügyre vesszük a „kisebb súlyú” bűnök elkövetőinek esetét, szembeötlik számos konfliktust követő helyzet példája, ahol a szomorú valóság az, hogy függetlenül az államot terhelő nemzetközi kötelezettségektől, nincs lehetőség az összes érintett személy felelősségre vonására. Erre talán a legjobb példa Ruanda helyzete.²²⁴

²²⁴ A ruandai területek igazgatása az első világháború folyamán került a belga gyarmatosítók kezébe. A helyi lakosságon belüli ellentétek gyökerei ebből a korszakból eredeztethetők. A gyarmatosítók igazgatási rendszerében kialakult egy mesterségesen létrehozott preferencia-rendszer a két meghatározó népcsoport, a hutuk és a tuszik közül az utóbbiak javára. A népcsoport elnevezés azonban valójában nem feltétlenül helytálló e két közösség vonatkozásában, hiszen a kérdés vitatható, hogy egyáltalán vannak-e természetes, etnikai

Csak az első felmérések szerint 650,000 elkövető vált felelőssé az 1994-ben hozzávetőlegesen 800 ezer ember halálát eredményező népirtásban. Őket egy akkor nem létező büntetőbírói rendszernek kellett volna felelősségre vonnia. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az elkövetők egy része áldozatoknak is tekinthető volt, egy jól szervezett népirtó gépezet tömegesen legyártott csavarjaiként. A konfliktus során az igazságszolgáltatási rendszer összeomlott. A bírósági épületek többségét elpusztították, vagy megkárosították, a gyakorló jogászoknak pedig a már a népirtást megelőzően is meglehetősen szűk köre gyakorlatilag egyáltalán nem volt számításba

különbségek közöttük: közös nyelvük a kinyarwanda, azonos kultúrával, hagyományokkal, vallással rendelkeznek, egyetlen közös népcsoporthoz tartoznak, a banyarwandához. A belga fennhatósággal azonban megjelent az intézményesített megkülönböztetés, az újonnan bevezetett személyazonossági igazolványokat már ennek megfelelően állították ki: a vékonyabb testalkatú tusziknak tuszi-pecsét, a hutuknak hutu-pecsét járt. A politikai vezető pozíciókat a tuszokra ruházták, és a munka- és oktatási lehetőségek is elsősorban tuszik számára voltak elérhetőek.

1959-ben a hutuk felkelést szerveztek, melynek eredményeképpen 1962-ben Ruanda elnyerte a függetlenségét. Ezt követően fordult a kocka, a hutuk kerültek hatalomra, tuszik ezrei hagyták el az országot, és az 1960-as évekre gyakorivá váltak az etnikai alapon történő atrocitások.

Az etnikai alapú érdekellentéteket a gazdasági fejlődés közös szándéka szorította háttérbe, miután a mérsékeltbb felfogású Habyarimana parancsnok egy államcsíny útján megszerezte az elnöki pozíciót. Azonban az 1980-as évekre ez a konszolidáló tényező is eltűnt az ország legfőbb export-cikkének, a kávé az árának drasztikusan csökkenésével.

A gazdasági hullámvölgygel és a demokratikus mozgalmak működésének felpeszülésével egy időben „külső” támadás is érte az országot. Az időközben tuszi menekültekből megalakult Ruandai Hazafias Front (*Rwandan Patriotic Front*, a továbbiakban: RPF) megszállta az ország egy részét a hazatérés joga megszerzésének célját zászlajára tűzve.

Az elkövetkező években az etnikai konfliktus egyre intenzívebbé vált, a Habyarimana köré szerveződő hutu politikai elit, az ún. AKAZU tagjaiban pedig megszületett a gondolat, hogy a szélesebb körű és kizárólagos politikai hatalom kialakítását el lehetne érni egy tömegmészárlás útján.

Habár az ENSZ támogatásával 1993-ban sikerült az ellenérdekű felekkel aláírni egy békeszerződést, az Arusha-i Megállapodást, egyik fél sem volt túlzottan elégedett annak tartalmával, kiváltképp a hutu erők, melyek nem vették jó néven az RPF-nek biztosított jogok bő felsorolását. Ezek az „elégedetlen” erők létrehozta egy „Hutu Hatalom” elnevezésű koalíciót. E szervezet szolgálatára hozták létre 1993 végén a Mille-Collines Szabad Rádiót, mely azonnal megkezdte a tuszi-ellenes propagandát támogató műsorszórását. Ezzel egy időben katonai szerveződésbe is kezdett a koalíció, és létrehozott egy fiatalokból álló hadtestet, az Interahamwét.

Már ekkor sor került politikai indítékú gyilkosságokra. Az ENSZ ruandai missziójának (*United Nations Assistance Mission for Rwanda*, a továbbiakban UNAMIR) a vezetője értesítette is a világszervezetet a hutu szélsőséges csoportok népirtásra vonatkozó terveiről. A tömegkatasztrófa közeljövőbeli rémére a nemzetközi közösség figyelmét felhívó üzenetre azonban nem érkezett válasz.

Végül 1994. április 6-án került sor a népirtás gépezetét beindító eseményre, nevezetesen az elnök gépe ellen végrehajtott merényletre. Akkor még nem vált bizonyítottá, hogy az RPF-nek volt betudható a gyilkosság, a hutu tuszi-ellenes propagandát viszont kiteljesíthette ez a hír. Órákon belül elit katonai alakulatok járták be a fővárost, Kigalit RPF-szimpatizánsok neveit tartalmazó listákkal. Így a politikai kivégzésekkel kezdetét vette az erőszak-hullám.

Ezt látván a külföldi állampolgárokat azonnal evakuálták az országból, és a UNAMIR erőket is lecsökkentették az addig jelen lévő 2500 katonáról összesen 270-re. Miután pedig nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzetközi közösség magára hagyta a tuszi lakosságot, a népirtás elérkezhetett a második fázisába, amelyben már válogatás nélkül minden tuszi lakost igyekeztek lemészárolni. Az erőteljes gyűlöletkeltő propaganda megtette a hatását, a hutu civil lakosságot is be tudták vonni az öldöklésbe.

A népirtásról érkező hírek eredményeként végül az ENSZ Biztonsági Tanácsa májusban elhatározásra jutott egy következő ruandai kontingens felszereléséről, mire azonban ez ténylegesen megvalósításra került, az RPF ellentámadásainak eredményeként véget ért a száz napos vérengzés, és megalakították az új átmeneti kormányt, amit egy sokak által elhibázottnak nevezett politikai átalakulás követett, mely egy elnyomó rezsim hatalmának állapotából egy másik uralmába torkollott.

A ruandai népirtás három hónapja alatt 500,000 és 1 millió közé tehető azon emberek száma, akik életüket veszítették.

vehető a felelősségre vonás folyamatában, hiszen sokan halottak voltak, elmenekültek az országból vagy maguk is elkövetőkké váltak. Mindezek eredményeként mindössze körülbelül öt bíró és összesen ötven gyakorló jogász volt elérhető az újjáéledni készülő ruandai igazságszolgáltatási rendszerben.²²⁵ Néhány év eltelte sem volt elegendő az igazságszolgáltatási rendszer helyrehozatalára. Az ENSZ Különleges Megbízottja az Emberi Jogi Bizottságnak 1999-ben tett jelentésében bár be tudott számolni pozitív irányú változásokról, azonban hangsúlyozta a bírói fórumok kapacitása, a megfelelően képzett jogászok és az infrastruktúra tekintetében jelentkező hiányosságok problémáját. Megemlítette, hogy a bírák mindössze 2 százaléka rendelkezett jogi diplomával, a többiek 3 vagy 6 hónapos gyakorlatpaló képzésen vettek részt. Általános problémaként emelte ki, hogy a bírák és jogi személyzet igen alacsony bérezés mellett látják el munkájukat, mely melegágyává válhat a korrupciónak.²²⁶

1998-ban még mindig 120,000 ember volt embertelen körülmények között fogva tartva a ruandai börtönökben, mely helyzet fenntartásának hozzávetőlegesen évi 20 millió US dolláros finanszírozását csak nemzetközi támogatással sikerült biztosítani.²²⁷ A fogvatartottak száma 2004-ben még mindig több mint 80,000 főre rúgott, akiknek 83 százalékát tartották fogva a népirtásban való részvétel vádjával. Ehhez hasonló, fenntarthatatlan helyzetekben meg kell fontolni egy alternatív igazságszolgáltatási forma létjogosultságát, hogy ezzel elkerülhetővé váljon egy a konfliktus lezárását követő, következő hosszú távú társadalmi katasztrófa. Ezekben az esetekben a büntetőjogi felelősségre vonás jogi kötelezettségéhez való szigorú ragaszkodás az érintett ország további hanyatlásához vezethet, és ennek elkerülése érdekében az alternatív megoldásokhoz való fordulás válhat szükségessé.

²²⁵ Erin Daly, *Between Punitive and Reconstructive Justice: the Gacaca Courts in Rwanda*, in 34 NEW YORK JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW AND POLITICS (2001-2002.), 364-366. old.

²²⁶ Report on the situation of human rights in Rwanda submitted by the Special Representative, Michel Moussali, 54th Session of the Commission on Human Rights, 1999. február 8., E/CN.4/1999/33, 12. old.

²²⁷ Phil Clark, *Hibridity, Holism and „Traditional” Justice: The Case of the Gacaca Courts in Post-Conflict Rwanda*, in 39 GEORGE WASHINGTON INTERNATIONAL LAW REVIEW (2007.), 776. old.

3. 1. 1. A Ruandai Nemzetközi Büntető Törvényszék szerepe az átmeneti igazságszolgáltatásban

A ruandai politikai vezetés külső segítségtől való elzárkózása mellett megemlíthető, hogy az ENSZ által felállított Ruandai Nemzetközi Büntető Törvényszék (*International Criminal Tribunal for Rwanda*, a továbbiakban ICTR) mandátuma a legfőbb bűnösök felelősségre vonására szorult, így nem kerülhetett szóba lehetséges megoldásként a többi elkövető népes csoportja tekintetében.

Ruanda éppen a Biztonsági Tanács nem állandó tagja volt a Törvényszék felállítása idején. Bár kezdetben ő maga kérte annak létrehozását, az arról szóló BT Határozat meghozatalán az intézkedés ellenében szavazott. Alapvetően nem látták valószínűnek, hogy a felelősségre vonás feladatát a Törvényszék képes lenne ellátni a maga szűkre szabott kapacitásaival, egy már egyébként is leterhelt ex-jugoszláv Törvényszékkal megosztott fellebbviteli kamarával.²²⁸ Később, a Törvényszék működésének láttán sem változott az a ruandai kormány által hangoztatott vélemény, hogy az ICTR egy költséges és az igazságszolgáltatást hatékonyan megvalósítani nem képes intézmény.²²⁹ A kormány állásfoglalása mögött gyanítható „saját irhájuk” féltése is, de másfelől az általuk felsorakoztatott ellenérvek, melyek a Törvényszék időbeli hatályát, szervezeti felépítését, a bírák jelölésének mechanizmusát, a vádlottak Ruandán kívüli bebörtönzését, a halálbüntetés kiszabhatóságának hiányát és a székhely telepítését érintették, már ekkor rávilágítottak arra a problémára, hogy az érintett országnak valószínűsíthetően a lakossága sem fogja fenntartások nélkül elfogadni a Törvényszék legitimitását.²³⁰

A Törvényszék székhelyének Arushába, Tanzániába helyezésének betudható, hogy a ruandai lakosság szemszögéből nézve a Törvényszék működése távoli és a

²²⁸ Evo Popoff, *Inconsistency and Impunity in International Human Rights Law: Can the International Criminal Court Solve the Problems Raised by the Rwanda and Augusto Pinochet Cases*, in 33 GEORGE WASHINGTON INTERNATIONAL LAW REVIEW (2001.), 373. old.

²²⁹ Kagame elnök 2003-ban tett nyilatkozata szerint „a világ kész vagytonokat áldozni a semmire. A Törvényszéket nem azért állították fel, hogy azzal a problémával foglalkozzon, amelyről mi beszélünk, a ruandai népirtás problémájával. Azzal foglalkozik, hogy hatalmas fizetéseket biztosítson az ENSZ alkalmazottaknak és egyéb személyeknek.”

CLARK (2007.), 817. old.

²³⁰ L.J. van den Herik, *THE CONTRIBUTION OF THE RWANDA TRIBUNAL TO THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LAW* (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.), 43. old.

személyes helyzetük tekintetében irreleváns.²³¹ Ezt a helyzetet a Törvényszék működése során nem hagyhatták figyelmen kívül, igyekeztek a körülményekhez képest elősegíteni a lakosság értesültségét ruandai bírák, újságírók, áldozati csoportok, parlamenti képviselők, civil szervezetek képviselői, jogászok és joghallgatók Törvényszéken tett látogatásainak megszervezésével. Rendszeres rádióközvetítésekben sugározták a törvényszéki híreket. 2000 szeptemberében pedig létrehozták az ICTR Információs és Dokumentációs Központját Kigaliban, ahol elektronikus módon és papír alapon is hozzáférhetővé tették a Törvényszék működése tekintetében releváns információkat kinyarwanda, francia és angol nyelven.²³²

Mindezen tájékoztatási törekvések mellett azonban nem segített a helyzetben, hogy a Törvényszék és a ruandai belső bírói fórumok közötti kapcsolat nem volt megfelelően szabályozva, sőt gyakorlatilag egymástól elszigetelve működtek. Az ICTR sem dolgozott ki egy egységes stratégiát a személyi hatáskör megosztása tekintetében. Sokkal inkább múlt az esetek megosztása azon a praktikus szemponton, hogy az érintett személyt mely országban vették őrizetbe. Például az Ezer Domb Szabad Rádió (*Radio Television Libre Mille Collines*, a továbbiakban RTL^M)²³³ kommentátorának, Georges Ruggiunak az ügyét a Törvényszék tárgyalta, nem úgy a hasonló elkövetői szinten lévő, ugyancsak RTL^M kommentátor Bémériki ügyét, akit ruandai bíróság elé állítottak. A két eset közötti egyetlen és meghatározó különbség az volt, hogy míg Ruggiut Kenyában tartóztatták le, addig Bémérikit Ruandában sikerült kézre keríteni.²³⁴ Másfelől ez a példa rávilágít a Törvényszék eljárásából adódó igen jelentős előnyre is, nevezetesen, hogy a Biztonsági Tanács által történt felállításból adódóan a Törvényszék kötelezhet más államokat a vádlottak elfogatásában, dokumentumok átadásában, a bizonyítékok gyűjtésében való együttműködésre.

A nemzetközi és állami bírói fórumok közötti kapcsolat tisztázásának és részletes szabályozásának hiányán kívül az elfogadottsághoz fűződő problémák másik oka az volt, hogy a halálbüntetés (melyet Ruandában csak 2007-ben töröltek el) természetesen nem jelent meg az ICTR által kiszabható büntetések listáján, és a

²³¹ M. Paradelle, H. Dumont és M. Boisvert, *La Distance entre le TPIR et les Rwandais*, in 50 MCGILL LAW JOURNAL (2005.), 406-411. old.

²³² Adama Dieng, *International Criminal Justice: from Paper to Practice – A Contribution from the International Criminal Tribunal for Rwanda to the Establishment of the International Criminal Court*, in 25 FORDHAM INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2002.), 699. old.

²³³ A tuszi-ellenes propaganda terjesztését biztosító csatorna.

²³⁴ HERIK (2005.), 53. old.

kényelmes nyugati börtönökben letöltendő, akár életfogytig tartó szabadságvesztés érthető módon nem tűnt kielégítő büntetésnek a népirtás áldozatainak hozzátartozói szemében.²³⁵ Már a Törvényszék felállítását kísérő tárgyalásokba bevont ruandai képviselők szóvá tették azon meggyőződésüket, hogy a testület létrehozásának alapvető oka valójában nem a nemzetközi közösségnek a ruandai társadalom irányában való elkötelezettsége volt, hanem sokkal inkább a népirtás idején való be nem avatkozás felelőssége leplezésének, valamint az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság felállítását megelőzően egy további precedens fogantatásának a szándéka.²³⁶

Az ehhez hasonló vélemények mellett a Törvényszék működése során annak pártatlanságát érintő kétségek is felmerültek. Bár a korábbi Főügyész, Louise Arbour 1999-ben még a kérdésre úgy reagált, hogy „*ahhoz, hogy egy nap a Főügyész úgy ítélhesse meg, hogy beteljesítette a mandátumát, mindkét oldal szereplői által elkövetett jogsértéseket ki kell vizsgálnia*”,²³⁷ végül a Törvényszék egyetlen Ruandai Hazafias Front (*Rwandan Patriotic Front*, a továbbiakban RPF) élén álló vezető ügyében sem járt el, holott ők is felelőssé tehetőek számos súlyos atrocitásért. Amikor az Arbourt a főügyészi hivatalban követő Carla del Ponte nyilvánosságra hozta az államvezetéshez közelálló személyekkel szembeni vádemelési szándékát, a Kigali kormány kezdeményezte a főügyészi tisztségtől való megfosztását. Bár a hivatalos álláspont szerint a pozícióból való elmozdítását az indokolta, hogy nem tűnt teljesíthetőnek az ICTY és az ICTR főügyészi feladatainak egy személy által való ellátása, létezik egy feltevés, miszerint a ruandai kormány kezdeményezése is közrejátszott a döntés meghozatalában.²³⁸ Mindez ajtót nyitott a Törvényszék pártatlanságához kapcsolódó kritikára, és azt az üzenetet hordozza, hogy a mindenkori hatalmon lévőknek nem kell a büntető igazságszolgáltatás pallosától tartaniuk.²³⁹

Jól példázza a Törvényszék esetjoga azt a korábban tett észrevételt is, hogy a büntetőbírói fórumok nem láthatják el a múltbeli eseményekről alkotandó átfogó kép

²³⁵ Wendy Lambourne, *Justice and Reconciliation. Postconflict Peacebuilding in Cambodia and Rwanda*, in RECONCILIATION, JUSTICE AND COEXISTENCE: THEORY AND PRACTICE (Lexington Books, Lanham, Boulder, etc., 2001.), 325. old.

²³⁶ POPOFF (2001.), 378-379. old.

²³⁷ Slim Laghmani, *Le Tribunal pénal international pour le Rwanda*, in JUSTICE ET JURISDICTIONS INTERNATIONALES (Éditions A. PEDONE, Paris, 2000.), 186. old.

²³⁸ HAZAN (2006.), 30. old.

²³⁹ Nem segített ezen a helyzeten a korrupció feltételezett megjelenése a Törvényszéken belül a gyenge pénzügyi háttér miatt, melyből fakadóan előfordult, hogy toll-papír hiány problémával is szembe kellett nézniük a tisztviselőknek.

Elizabeth Neuffer, *THE KEY TO MY NEIGHBOUR'S HOUSE – SEEKING JUSTICE IN BOSNIA AND RWANDA* (Bloomsbury, London, 2000.), 265-270. old.

létrehozásának feladatát, hiszen mandátumuk keretei csupán egy részleges igazság felfedését teszik lehetővé. Az ICTR elutasító állásfoglalása a tekintetben, hogy kivizsgálja a népirtás kipattanásához vezető elnöki gép elleni merénylet esetét, szintén ezt a tényt igazolja. A Törvényszék világossá tette, hogy bár nyilvánvaló, hogy annak a kérdésnek, ki áll a merénylet mögött, kiemelkedő politikai jelentősége van, jogi értelemben nem nélkülözhetetlen ez az információ, hiszen akár ha az RPF is állt az eset hátterében, az nem gördítene akadályt a népirtást elkövetők felelősségre vonása elé.²⁴⁰

Másfelől gyenge pontként említhető a Törvényszék működésének megbékélésre gyakorolt hatása vonatkozásában az is, hogy még mindig vannak nyitott ügyek olyan személyek esetében, akik szabadlábon vannak, mint például a népirtás egyik szellemi atyja, Félicien Kabuga, aki a bozótívágó kések importját intézte és finanszírozta, és aki az RTLM tulajdonosa volt.²⁴¹ Amíg a hozzá hasonló elkövetők szabadon és büntetlenül élik életüket, nem lehet kijelenteni, hogy a Törvényszék beteljesítette a misszióját.

Az azonban tagadhatatlan, hogy a legfőbb bűnösök politikai arénából való eltávolításában a Törvényszék jelentős szerepet játszott, a népirtás 27 főszervezőjének és vezetőjének, a legfőbb bűnösök többségének ügyében eljárva. Életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést szabott ki olyan főbűnösökre nézve, mint az 1994-es átmeneti kormány miniszterelnöke, Jean Kambanda, a korábbi felsőoktatási és tudományos kutatási ügyek minisztere, Jean de Dieu Kamahunda, vagy a korábbi pénzügyminiszter, Emmanuel Ndindabahizi. Rajtuk kívül hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélt számos *Interahamwe* vezetőt, polgármestereket és prefektusokat²⁴², akik a leginkább felelősek voltak az országban véghezvitt mészárlásokért.²⁴³ Ezen túl általában véve is jelentős mértékben hozzájárult a Törvényszék működése a büntetlenség kultúrájának megszüntetéséhez.

Ezen kívül igen jelentős praktikus előnyként tartható számon, hogy a Ruandában korábban még elfogadott halálbüntetés és a börtönökben uralkodó embertelen körülmények miatt számos állam nem adhatta volna ki Ruandának az őrizetbe vett elkövetőket, amit viszont minden további nélkül megtehettek az ICTR irányában.

²⁴⁰ HERIK (2005.), 70. old.

²⁴¹ *Trial Watch*, 2007. november 9., elérhető:

www.trial-ch.org/en/trial-watch/profile/db/facts/felicien_kabuga_96.html

²⁴² A prefektúrák élén álló, legmagasabb szintű közigazgatási hivatalnokok.

²⁴³ *Status of Cases* (WEBSITE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR RWANDA), 2007. november 10., elérhető: www.69.94.11.53/default.htm

Bár a Törvényszéknek nem volt feladata átfogó képet alkotni a múltbeli eseményekről, a békéltetés tekintetében el nem hanyagolható eredménye lett annak működésének azáltal, hogy a népirtás megtörténte hivatalos, megbízható és objektív elismerésre került. Ez is igazolja azt az állítást, hogy a főbűnösök ügyében eljáró nemzetközi büntetőbírói fórumok nagy mértékben járulnak hozzá a békéltetés megvalósulásához, az azonban legalább ennyire helytálló kijelentés, hogy önmagukban nem képesek e cél elérésére. Amint az nyilvánvaló volt a népirtást követően, hogy a ruandai belső igazságszolgáltatási rendszer nem képes eljárni a nagy horderejű ügyekben, az is minden kétség felett állt, hogy a kisebb súlyú bűnök elkövetőinek felelősségre vonása tekintetében határokon belül kell megoldást találni.

3. 1. 2. A korábbi elkövetők nagy száma okozta problémák megoldására keresett válasz, a *gacaca* eljárások irreguláris megoldása

Az amnesztia meghirdetése nem volt lehetséges alternatívaként számon tartható, ez az ötlet radikális ellenkezésbe és felháborodásba ütközött volna a lakosság részéről. Ezen túl még a lehetséges megoldásként kilátásba helyezett dél-afrikai békéltetési modell sem volt elfogadható az áldozati csoportok részéről, akik teljes büntetőjogi felelősségre vonást követeltek. E nélkül az elengedhetetlen első lépés nélkül a békéltetés folyamata megvalósulás nélküli üres kifejezés maradt volna. Másrészt a felelősségre vonás érvényesítése nem tűnt egyszerű feladatnak, különösen úgy, hogy az új kormány nem volt nyitott jelentősebb külső segítségre külföldi jogászok delegálása formájában.²⁴⁴

A probléma megoldására tett első kísérlet a beismerő vallomás hagyományos bűnvádi eljárásba meghatározó tényezőként való bevonása volt. A beismerő vallomás kivételesen nagy súllyal bíró enyhítő körülmény lett az eljárásokban, amelynek célja a tömött börtönökben lévő fogva tartottak rendkívül magas számának csökkentése volt. Másfelől komoly kétségek adódtak az eljárási garanciák biztosítása tekintetében.

²⁴⁴ William A. Schabas, *Genocide Trials and Gacaca Courts*, in 3 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2005.), 883. old.

Kis számban azonban közreműködtek az Avocats sans Frontières határon túlról érkező jogászaik. E/CN.4/1999/33, 11. old.

További biztonsággal kapcsolatos aggodalmakra adott okot, hogy a vallomást tevő fogva tartottakat nem tudták elkülöníteni az azt megtagadóktól. Mindemellett a tényleges konszolidációhoz és megbékéléshez szükséges tényfeltárással értelemeszerűen nem kerülhetett sor, minthogy a bíróságok mandátuma erre a feladatra nem terjedt ki.

A különleges helyzet adta kérdések rendkívüli válaszokat követeltek, így az átmeneti igazságszolgáltatás egy alternatív rendszerének létrehozatala elkerülhetetlennek tűnt. Végeredményben a tradicionális *gacaca* rendszer átalakításában valósult meg ez az alternatív megoldás. Az eredeti eljárás a közösségek belső vitáinak rendezését, az integráció helyreállítását célozta. A közösség vezetőinek irányítása alatt zajló eseti jellegű összejöveteleket jelentett, melyeken család- és tulajdonjogi, öröklési viták feloldása érdekében vettek részt a közösségnek a konkrét ügyben érdekelt tagjai. Ez az eljárás sosem érintett büntetőjogi ügyeket, és nem eredményezett egyéni ítélethozatalt, helyette közösségi megoldásokhoz vezetett, egyes esetekben pusztán szimbolikus jóvátétel követelményét eredményezte a jogsértést elkövető személlyel szemben, aminek tipikus példája volt a közösség tagjainak sörrel való megvendégelése.²⁴⁵

Ez a tradicionális rendszer volt az alapja a népiirtást követő átmeneti igazságszolgáltatás alternatív megvalósításának. Az alap gondolat mindenképpen helytálló volt a tekintetben, hogy az afrikai társadalmak hagyományosan elvetik a haladás eszméjét és a változásokat, egy statikus szemlélet jellemző rájuk, azonban mivel a büntető igazságszolgáltatásra a gyarmatosítást követően is jellemzőek maradtak a kontinentális, bevitt jogi elemek,²⁴⁶ a *gacaca* rendszer pedig erre sosem volt hivatva, a helyi viszonyok kiaknázása ebben az esetben egy decentralizált, megbízhatatlan és visszasságokkal teli büntetőjogi rendszer létrehozásához vezetett. Az első, *gacaca* bíróságok felállításáról szóló 40/2000. számú törvény az átalakított *gacaca* rendszer ideális szerkezeti felépítését vázolta fel, mely az adott körülmények között utópisztikusnak nevezhető elképzeléseket takart. Ezen eredeti terv szerint 250 ezer laikus bíró²⁴⁷ alkalmazására lett volna szükség. Az első néhány kísérleti évet követően nyilvánvalóvá vált, hogy ez az irányszám a valóságban elérhetetlen. Ebből

²⁴⁵ Lars Waldorf, *Rwanda's failing experiment in restorative justice*, in HANDBOOK OF RESTORATIVE JUSTICE (Routledge, London, 2006.), 425. old.

²⁴⁶ DAVID (1977.), 446, 453. old.

²⁴⁷ *Gacaca* bírácoknak választhatóak voltak azok a civilek, akik nem viselnek semmilyen tisztséget a kormányban, a katonaságnál, a vallási szervezeteknél, illetve bármely nem-kormányzati szervezetnél.

adódóan megszületett a 16/2004. számú törvény, melynek alapvető célja a rendszerre vonatkozó tervek egyszerűsítése volt a szükséges személyzet számának 170 ezer főre való csökkentésével.²⁴⁸ Ez az új jogszabály vált végül a *gacaca* bírósági rendszer alapjává, mely ténylegesen 2005-ben kezdte el működését.

A *gacaca* rendszer két szinten működik: helyi szinten több mint 9000 bíróságot hoztak létre előkészítő funkciókkal felruházva őket, megyei szinten pedig több mint 1500 bíróság foglalkozik a súlyosabb és a fellebbviteli ügyekkel. Az előkészítő szakaszban a helyi bíróságok listákat készítenek azok nevével, akik a népirtást megelőzően az adott közösség lakosai voltak, akik áldozatul estek a népirtásnak és a családjuk kompenzációra jogosult, és akik elkövetőként tarthatók számon. Mindeközben el kell készíteniük egy átfogó leírást a helyi közösség életében 1994 tavaszán történekről.²⁴⁹

A másik fő feladatuk az elkövetett bűncselekmények minősítése és kategorizálása, ami meghatározza, hogy az adott elkövető ügye mely hatóság elé kerüljön. Ez a megoldás sajátosan osztja fokozatokra a népirtás lehetséges elkövetési módjait. Az 1996-ban született törvény rendelkezett arról, hogy a népirtást és az emberiség elleni bűntetteket elkövető személyek felelősségre vonását három nemzetközi szerződéssel összhangban kell megvalósítani, melyeknek Ruanda részes állama.²⁵⁰ Ezek az 1948-as Genocídium-egyezmény, az 1949-es civil lakosság védelméről szóló IV. genfi egyezmény, valamint az 1968-as háborús és emberiség elleni bűntettek elévülhetetlenségéről szóló New York-i egyezmény. Ezek az egyezmények a részes államokra bízzák a felelősségre vonás megvalósításának módját. A ruandai megoldás e mozgástéren belül sajátos formát öltött, az elkövetési magatartások szerinti kategorizálás formáját. Az első bűncselekményi kategória kívül esik a *gacaca* bíróságok joghatóságán. Ide tartozik a népirtás vezetése, tervezése és megszervezése, többrendbeli emberölés, a nemi erőszak, valamint a 2004-es törvény módosításait követően a kínzás, holttestek meggyalázása és több nemi visszaélés elkövetése. Egy ember megölése képezi a második kategóriát, fizikai sérülések okozása a harmadikat, a tulajdon elleni bűncselekmények pedig a negyedik csoportba tartoznak. A *gacaca* bíróságok e három utóbbi kategóriába eső ügyeket tárgyalhatnak,

²⁴⁸ SCHABAS (2005.), 894. old.

²⁴⁹ WALDORF (2006.), 426. old.

²⁵⁰ CLARK (2007.), 789. old.

az első kategóriába eső legfőbb bűnösök pedig rendes büntetőbíróságok előtt felelnek büntetteik elkövetéséért.²⁵¹ Mindezek után az ugyancsak civil alapokon nyugvó, csekély számú jogász bevonásával működő közgyűlések állítják össze a „dossziét” egy-egy vádlottról, amely gyakorlatilag a vádiratnak felel meg.

A büntető bíróságokhoz hasonlóképpen a beismerő vallomás kiemelt enyhítő körülményként jelent meg a *gacaca* eljárásban is. Azok, akik még a nevük elkövetői listán való megjelenése előtt vallomást tesznek, a harmadik kategóriába tartozó büntettek esetén 1-3 év szabadságvesztés büntetésre számíthatnak, ugyanez a második kategória vonatkozásában 7-12 évet jelent. Ha a vádemelés után kerül sor a vallomástételre, ezek a büntetési tételek 3-5 illetve 5-7 évre módosulnak, ami a vallomástétel elmaradása esetén 5-7 illetve 25 év feletti szabadságvesztés büntetést jelent. A negyedik kategória alá eső bűncselekmények jóvátételeként az elkövetők a tettük által okozott kár áldozatok javára való megtérítésére kötelezhetők.²⁵²

3. 1. 3. Az átalakítás elhibázott ötletének következményei

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának Különleges Megbízottja már a rendszer előkészítési fázisában hangsúlyozta, hogy a tradicionális *gacaca* mechanizmus nem alkalmas a súlyos büntettek elkövetőinek felelősségre vonására, egyáltalán nem fűződött ezekhez a fórumokhoz hagyományos formájukban sem semmiféle büntető igazságszolgáltatási funkció, sokkal inkább alkalmazták őket alternatív vitarendezésre, melyből adódóan békéltető, tényfeltáró feladatok betöltésére megfelelőek lehetnének. Már ekkor kiemelte, hogy a népirtáshoz hasonló súlyos büntettek ügyében való eljárás megköveteli az emberi jogi és eljárási jogi garanciák szigorú betartását, valamint az eljáró személyek megfelelő képzettségét és pártatlanságát, amelynek biztosítása nem valószínű a vitatott rendszerben.²⁵³ Ezen kritikus előrejelzéseknek megfelelően a továbbiakban ismertetettek szerint valóban

²⁵¹ DALY, (2001-2002.), 371-373. old.

²⁵² Charles Villa-Vicencio, *Rwanda: Balancing the Weight of History*, in *THROUGH FIRE WITH WATER: THE ROOTS OF DIVISION AND THE POTENTIAL FOR RECONCILIATION IN AFRICA* (Africa World Press, Trenton, NJ, etc., 2003.), 22. old.

²⁵³ E/CN.4/1999/33, 14. old.

számos komoly hiányosság és visszásság jelentkezett a *gacaca* testületek falain belül.

Az eljárások elméletileg kielégíthették volna az áldozatok büntetőjogi felelősségre vonásra vonatkozó igényét, valamint egyúttal jelentős mértékben hozzájárulhatott volna a túlszűfolt börtönökben fogva tartott elkövetők számának csökkentéséhez. A megvalósulás elé azonban előre nem látott akadályok gördültek. A vallomástevők egyre több addig nem ismert elkövetőt azonosítottak. Minél több elkövető tett vallomást a büntetésenyhítés reményében, annál több további elkövetői név jelent meg a listákon, amely végül a fogva tartottak számának egy nem várt növekedését okozta. 2005 márciusa és 2006 júliusa között, a helyi, megyei szintet és fellebbvitelt együtt szemlélve, 2365 fogva tartottat engedtek szabadon abból adódóan hogy nem találták őket bűnösnek, vagy azonos, illetve rövidebb időtartamú szabadságvesztésre ítélték őket, mint amelyet már letöltöttek az ítélelhozatal megelőzően. Másrészt 2579 vádlottat ítélték annál hosszabb időtartamú szabadságvesztésre, valamint 1404 elkövető esetében született 25 és 30 év közötti szabadságvesztésre vonatkozó döntés.²⁵⁴ Ezen kívül ki lehet jelenteni, hogy általában véve sem nevezhető kellően hatékonynak a *gacaca* bíróságok működése. A 818.564 népirrásban való részvétel miatt eljárás alá vont személy közül 741.295 elkövető ügye minősült a *gacaca* bíróságok hatáskörébe utalhatónak.²⁵⁵ Ezen ügyekből mindössze 8836-ot sikerült lezárni a 2006 nyaráig terjedő periódusban. Megyei szinten 7721 eljárást folytattak le, ami az oda utalt akták 22 százalékát jelenti. Fellebbviteli szinten további 1115 elkövető ügyében való döntéshozatalra került sor, mely az addig másodfokra utalt ügyek 67 százalékát tette ki.²⁵⁶ Ezen statisztikai adatokat vizsgálva nem lehetünk meglepve, hogy a *gacaca* eljárások 2007 végére való lezárására vonatkozó eredeti terv nem valósult meg.

A másik alapvető probléma abból adódott, hogy a rendszer lényegében laikusokra épült, akik fizetés nélkül (ami így alapot teremtett a korrupciónak) látják el bírói feladataikat, és sok esetben a korábbi atrocitásokban személyesen voltak

²⁵⁴ *Report on Trials in Pilot Gacaca Courts*, NATIONAL SERVICE OF GACACA JURISDICTIONS, 2007. november 5., elérhető: www.inkiko-gacaca.gov.rw/En/EnIntroduction.htm

²⁵⁵ *Summary of Person Prosecuted forhaving committed Genocide*, NATIONAL SERVICE OF GACACA JURISDICTIONS, 2007. november 5, elérhető: www.inkiko-gacaca.gov.rw/En/EnIntroduction.htm

²⁵⁶ REPORT ON TRIALS IN PILOT GACACA COURTS

érintettek.²⁵⁷ Szélsőséges példaként említhető Francois-Xavier Byuma esete, aki egy helyi nem-kormányzati szervezet, a Turengere Abana (Ruandai Egyesület a Gyermekek Védelméért és Támogatásáért) tagja volt. E minőségében vizsgálatot folytatott egy 17 éves lányon feltehetően nemi erőszakot elkövetett személy ügyében. Ez a személy, habár a 10/2007. számú törvény elrendelte a *gacaca* bíróságoktól azon bírák elbocsátását, akik nem felelnek meg a feddhetetlenséghez fűződő elvárásoknak, bírói hivatalt töltött be a *gacaca* rendszeren belül, és Byumát koholt vádak alapján, a népirtásban való részvétel címén 19 év szabadságvesztésre ítélte.

E példa szélsőséges formában illusztrálja a tényt, hogy a *gacaca* rendszerben alkalmazott bírák sok esetben hosszú idejű, akár életfogytig tartó szabadságvesztésről döntenek anélkül, hogy az eljárások során a vádlott jogai garantálva lennének. A *gacaca* bíróságok jogosultak idézést, letartóztatási parancsot kiadni, nyomozati eljárást folytatni és lefoglalni az eljáráshoz szükséges tárgyi bizonyítékokat, de a vád alá helyezett személyek nem tudhatnak az ellenük felhozott vádokról a meghallgatásokat megelőzően, a jogi képviselőjük sem megoldott, nem biztosított a hallgatáshoz való joguk, minden bíróság által feltett kérdésre kötelesek válaszolni, nem válik külön az ügyészi és bírói tisztség és nincsenek védőügyvédek. Egy ehhez hasonló rendszer könnyen alááshatja a közösség bizodalját a bírói tevékenységben a jövőre nézve is, mely a konfliktuson túljutott társadalmakban központi szerepet betöltő kérdés, a jogrend erősítésének kárára válhat.²⁵⁸ Kiemelkedő jelentősége van ennek a problémakörnek egy Ruandához hasonló múlttal rendelkező országban, ahol a konfliktust megelőzően sem lehetett az igazságszolgáltatás hatalmi ágának függetlenségéről beszélni.²⁵⁹ Ellentmond ez Ruanda azon nemzetközi kötelezettségének is, miszerint biztosítani köteles a bíróság előtti egyenlőséghez és a

²⁵⁷ A teljes mértékben a civil lakosság szintjén megoldott bírójelölési és kinevezési procedúra eredményeiről általános képet pusztán hozzávetőleges felmérések mutatnak, melyek szerint általában középkorú, szakképzett személyek töltenek be *gacaca* bírói funkciót, a megyei szintű testületek falain belül többnyire felsőfokú végzettséggel rendelkezők, és 35 százalék körülire tehető a nők aránya.

CLARK (2007.), 792. old.

²⁵⁸ Donald L. Hafner és Elizabeth B. L. King, *Beyond traditional notions of transitional justice: how trials, truth commissions, and other tools for accountability can and should work together*, in 30 BOSTON COLLEGE INTERNATIONAL & COMPARATIVE LAW REVIEW (2007.), 108. old.

²⁵⁹ Catherine Cissé, *The End of a Culture of Impunity in Rwanda? Prosecution of Genocide and War Crimes before Rwandan Courts and the International Criminal Tribunal for Rwanda*, in 1 YEARBOOK OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW (1998.), 176. old.; Jeremy Sarkin, *Promoting Justice, Truth and Reconciliation in Transitional Societies: Evaluating Rwanda's Approach in the New Millennium of Using Community Based Gacaca Tribunals to Deal with the Past*, in 2 INTERNATIONAL LAW FORUM DU DROIT INTERNATIONAL (2000.), 114. old.

tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető emberi jog érvényesülését.²⁶⁰

A *gacaca* bírák előtt tett tanúvallomások sok esetben nem megbízhatóak legtöbbször abból az okból, hogy korrupció vetette árnyékát a nyilatkozatra, vagy a tanú személyesen érdekelt az igazság leplezésében (elkövetőként a büntetése enyhítése érdekében, áldozatként a bosszú által vezérelve). Joggal merül fel a kétség sokakban, hogy az enyhítő körülményként számon tartott vallomásokat sok esetben a vádemeléstől, illetve súlyosabb büntetéstől való félelemtől vezérelve tették, és nem pedig az igazság megvallásának szándékával.²⁶¹ A félelemből tett vallomás és megbánás pedig nem tekinthető valósnak, így nem járulhat hozzá a valódi megbékéléshez, valamint a múltból alkotott kép létrejöttét sem segítheti elő hiteles módon. Mindemellett sok esetben mind a tanúk, mind a bírák utcai atrocitások célpontjai, számos tanúként megjelenő túlélő és *gacaca* tisztviselő esett brutális gyilkosság áldozatául.²⁶²

A rendszer számos gyenge pontjának említésén kívül a *gacaca* eljárás előnyeiként említhető, hogy a rendes bírói eljárásokhoz képest jóval kevesebb időre van szükség a lefolytatásukra, és a laikusokra épített rendszer létrehozásakor nem kellett időt és energiát fordítani a szakemberek képzésére. Továbbá el kell ismerni, hogy az eljárások fórumot teremtenek elkövetők, áldozatok és az érintett közösségek tagjai számára, hogy megtárgyalják a múltbeli eseményeket, ami aztán a tényfeltárás egy közös élményként való megvalósulásának alapja lehet, és ily módon elősegítheti a megbékélést és a valamikori elkövetők helyi közösségeikbe való visszafogadását.²⁶³ Sok ruandai azonban a fent említett visszásságok okán már nem bízik a *gacaca* bíróságokban, és távollétükkel bojkottálják a működésüket, ezek és ezek menekültek

²⁶⁰ „A bíróság előtt mindenki egyenlő. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. [...]

Bűncselekmény elkövetésével vádolt minden személynek joga van arra, hogy ártatlannak tekintsek mindaddig, amíg bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították.”

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 1966. december 16., 14. cikk

²⁶¹ LAMBOURNE (2001.), 327. old.

²⁶² Jacques Fierens, *Gacaca Courts: between Fantasy and Reality*, in 3 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2005.), 911. old.; Christopher J. Le Mon, *Rwanda's Troubled Gacaca Courts*, in 2/14 HUMAN RIGHTS BRIEF (2007.), 17. old.

²⁶³ DALY (2001-2002.), 376. old.

Az eljárások civil természetének és a hagyományos eljárási formák megőrzésével nagyobb eséllyel érzi a lakosság sajátjának, és ilyen alapon elméletileg hatékonyabban szolgálhatná a békéltetési célokat, mint azt mutatja a lakosság egy részével készített interjúk sora. Ezen alapon helyi szinten nem válik oly éles kritika tárgyává a *gacaca* rendszer, mint például a jelen fejezetben hivatkozott nyugati gondolkodók, nemzetközi jogászok körében.

CLARK (2007.), 801. old.

a szomszédos országokba, hogy elkerüljék a hamis vád alá helyezést és a kiszámíthatatlan, sokszor pártoskodó eljárásokat.²⁶⁴ Mindezek az események külön hangsúlyt helyeznek a kérdésre: hogyan lehetséges a megbékélés hosszú távú megvalósulását elvárni egy bosszú érzetével terhes rendszertől, amelyben a tárgyalt bűntettek áldozatai az elkövetők felett ítélkező bírák? Akad a *gacaca* eljárás védelmében érvelők sorában, aki arra ösztönöz, hogy ne pusztán igazságszolgáltatási rendszerként szemléljük a *gacaca* bíróságokat, hanem egy átfogó szemlélettel a népirtást követő válság kezelésének eszközeként.²⁶⁵ Ilyen értelemben pedig nem feltétlenül kell ragaszkodni a formális eljárási garanciák betartásához. Mivel funkcióját tekintve a *gacaca* bírászkodás egyértelműen büntetőjogi felelősségre vonást hajt végre, ez az érvelés nem fogadható el.

A rendszerben rejlő hibák és visszasságok hangsúlyozásához nem sokat tett hozzá az ICTR, holott pozíciójánál és mandátumánál fogva ez elvárható lett volna. Bár 2002-es híradásai még helyet adtak olyan hangoknak, melyek a rendszerben rejlő alapvető problémákat hangsúlyozták. A *gacaca* bírászkodás egyik alapvető céljának, a békéltetésnek lehetséges megvalósulása kapcsán megállapításra került, hogy a tradicionális módszerhez képest, mellyel elsősorban a közösségen belüli harmóniát kívánták helyreállítani, a népirtást követően még évekig jelen volt a közösségen belüli indulat, félelmek, ami lehetetlenné tette az efféle békéltetést. Ezen kívül a *gacaca* eljárás alapvető vádlotti garanciákat sértő jellegére is felhívták a figyelmet, nevezetesen hogy az eljárás kezdetén a helyi *gacaca* bíróságok által foganatosított kategorizálás eleve sérti az ártatlanság vélelmét, és alapvetően meghatározza az ügy komolyabb vizsgálata nélkül az elkövetett tett súlyozását.²⁶⁶

2005-ben már az eljárás támogatása jelent meg a Törvényszék nyilatkozataiban. A főügyész, Hassan Bubakar Jallow egy, abban az évben tett látogatása után úgy nyilatkozott az öt faggató újságíróknak, hogy a *gacaca* eljárás során, melyen részt vett, az igazságszolgáltatás tiszteletét tapasztalta, a hagyományos eljárásoknak kiemelkedő jelentősége van a ruandai igazságszolgáltatásban, és a Törvényszéknek együtt kell működni ezekkel a nemzeti bírói fórumokkal is.²⁶⁷ Ez az együttműködés végül

²⁶⁴ Erin Daly és Jeremy Sarkin, RECONCILIATION IN DIVIDED SOCIETIES, (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2007), 84. old.

²⁶⁵ CLARK (2007.), 807-808. old

²⁶⁶ *Aperçu sur les juridictions gacaca*, in 7 BULLETIN DU TPIR (2002. október), 5. old.

²⁶⁷ *Prosecutor visits Rwanda*, in ICTR NEWSLETTER (2005. július), 4. old.

többnyire az archívumok rendezésében nyújtott segítségben nyilvánult meg. A Törvényszék segítséget nyújtott a *gacaca* bíraskodás nemzeti szolgálatának az összegyűjtött bizonyítékok rendszerezésének technikájában kapacitás-építő kezdeményezéseinek keretein belül. A szolgálat három képviselője részt vett a Törvényszék által nyújtott képzésen, ahol a dokumentumok megőrzésének elméleti és gyakorlati aspektusait tanulmányozhatták 2008 februárjában.²⁶⁸ Az ilyen jellegű segítségnyújtás üdvös tevékenységnek tekinthető, azonban a *gacaca* rendszer működése kapcsán általános jelleggel tett támogató nyilatkozat más lapra tartozik. Az ICTR főügyészi pozícióját viselő személyt kiemelkedően nagy felelősség terheli, ha úgy dönt, hogy a belső igazságszolgáltatási mechanizmusokról kíván nyilatkozni, kiváltképp, ha súlyos eljárási jogsértésekkel terhelt az adott rendszer.

A népirtást követően a tradicionális eljárásokra való hagyatkozás alap gondolata ugyan mindenképp indokolt volt, ugyanakkor a pártatlan és az elkövető jogait tiszteletben tartó eljárás már szakemberek bevonását tette volna szükségessé. Másfelől az is vitatható, hogy Ruandában végleg lezárult-e a kérdés, hogy szükség lett volna-e egy múltbeli eseményeket feltáró bizottság felállítására. A helyi lakosság igénye tükröződött egy hazájába visszatérő tuszi szavaiban: „*Nagyon fontos felállítani egy tényfeltáró bizottságot Ruandában. Máskülönben az emberek bezárva maradnak, és a jövőben ismét kitörhet belőlük az így gyülemlő feszültség.*”²⁶⁹ Ahogy az ICTR vizsgálati tevékenységének többek között időbeli korlátozottságából adódóan nem fedhette fel, hogy például a gyarmati időszakban történeteknek milyen hatása volt a népirtás kialakulására, úgy ennek feltárására alkalmas lehetett volna egy pártatlan tényfeltáró testület. A népirtás óta azonban túl sok idő telt el, és a helyi politikai viszonyok sem tennék lehetővé egy békéltető bizottság utólagos felállítását. Ruanda példájából ugyanakkor mindenképp levonható az az általános következtetés, hogy bármennyire előnyös a helyi viszonyok adta lehetőségek kiaknázása, megfelelő intézményi keretek és képzett jogászok kellő számban való bevonása elengedhetetlen egy hatékonyan működő és az eljárási garanciákat biztosítani képes átmeneti igazságszolgáltatási rendszer kiépítéséhez.

²⁶⁸ *Representatives of the Rwandan National Gacaca Service visit the ICTR, in ICTR NEWSLETTER* (2008. február), 9-10. old.

²⁶⁹ LAMBOURNE (2001.), 327. old.

3. 2. A Békéltető Bizottság és a Különleges Bíróság párhuzamos egymás mellett működése: Sierra Leone

A békéltető bizottságokkal szemben felhozott egyik legerőteljesebb ellenérv, hogy a működésük nem egyeztethető össze az igazságszolgáltatás fogalmával, minthogy a vádemelés elutasítására épülnek, és éppen ezért veszélyeztetik az igazságszolgáltatáshoz fűződő érdek megvalósulását. Az tagadhatatlan, hogy a korábbi elkövetők felelősség alóli kivonása, így a feltétel nélküli amnesztia nagy eséllyel aknázza alá egy újonnan születő demokrácia alapjait. Továbbá, a békéltető eljárásokat nem lehet az általános amnesztia álcájaként felhasználni, mint ahogy az például a volt guatemalai védelmi miniszter, Mario Enriquez elképzelései szerint alakulhatott volna: *„Teljes mértékben támogatjuk a békéltető bizottságot. Csak úgy mint Chilében: igazság, tárgyalások nélkül.”*²⁷⁰ A büntetlenség a békéltetés folyamatát is aláaknázná, hisz arra ösztönözhetné az áldozatokat, hogy saját kezükbe vegyék a jogukon esett csorba kiküszöbölését, „bosszúhadjáratba” kezdjenek, míg az elkövetőket pedig az erőszakos tettek folytatására bíztatná. Mindemellett, sok esetben hasznos lehet egy alternatív megoldás a büntetőjogi eljárások helyett mellett, mely nem teszi lehetővé a múlt megtagadását, ugyanakkor abban segít a társadalom tagjainak, hogy a jövő felé fordítsák tekintetüket a múlt helyett.

Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a békéltető bizottságok nem lehetséges alternatívák, melyeket a büntető bíróságok helyett lehet alkalmazni, hanem a békéltetés célját adott esetben megfelelőbb módon szolgáló önálló intézmények. Az igazságszolgáltatás e két formája különböző célok érdekében és különböző eszközökkel dolgozik, és akár egyidejűleg, egymás hatékonyságát elősegítve is működhetnek. A békéltető bizottságok például jelentős oktatási szerepet játszhatnak az emberi jogok terjesztése terén, viszont a súlyos jogsértéseket elkövető vezetői rétegre nézve nevelő hatást nem valószínű, hogy képesek kifejtetni. Ezzel szemben egy nemzetközi szintű büntető bíróság visszatartó erőt gyakorolhat velük szemben. Ezen okból is a kétféle intézmény párhuzamos egymás mellett működése lehet a legoptimálisabb megoldás a konfliktust követő helyzetek kezelésére.

²⁷⁰ Enriquez 1994-ben nyilatkozott így egy emberi jogvédőkkel tartott találkozón. Priscilla B. Hayner, *Truth commissions: a schematic overview*, in 88/862 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.), 86. old.

A bizottságok és a bíróságok előtt zajló eljárásokat össze lehet kötni, úgy mint Bolíviában és Argentínában, ahol a büntetőjogi eljárások megkezdődhettek a békéltető bizottság által foganatosított vizsgálatok alapján is.²⁷¹ Emellett, sor került különleges megoldásokra, mint Etiópiában, ahol nem a békéltető bizottság feladata volt vizsgálatokat folytatni, amelyek felhasználhatóak lettek volna a büntető bíróságok által, hanem épp ellenkezőleg, a Különleges Ügyészi Hivatal volt megbízva egy békéltető bizottsághoz hasonló, a Mengistu rezsim alatt elkövetett jogsértéseket bemutató jelentés megalkotásával. Igaz, végül a Hivatal nem tett eleget ennek az elvárásnak, csak a bűnvádi eljárásra koncentrálna tevékenységét.²⁷² A Sierra Leone-i szereposztás szerint a Különleges Bíróság foglalkozik azon elkövetők ügyeivel, akiket a legnagyobb felelősség terheli a polgárháborús eseményekért, a „kisebb súlyú” bűnök elkövetői pedig a Tényfeltáró és Békéltető Bizottság hatásköre alá estek annak működése idején.

3. 2. 1. A két intézmény felállítása

A polgárháború²⁷³ során mind a kormányerők és a békefenntartók, mind a lázadó

²⁷¹ Priscilla B. Hayner, *Fifteen Truth Commissions – 1974 to 1994: A Comparative Study*, 16 HUMAN RIGHTS QUARTERLY (1994.), 604. old.

²⁷² Priscilla B. Hayner, *Past Truths, Present Dangers: The Role of Official Truth Seeking in Conflict Resolution and Prevention*, in INTERNATIONAL CONFLICT RESOLUTION AFTER THE COLD WAR, (National Academy Press, Washington DC, 2000.), 348. old.

²⁷³ A Sierra Leone-i konfliktus speciálisnak nevezhető a többi afrikai országban begyűrűző konfliktusok sorában. Nem etnikai ellentétek generálták, mint az például Ruanda és Dél-Afrika esetében történt, és nem is egy függetlenedési harc okozta az erőszakos cselekedetek sorát. Elsősorban az áthidalhatatlan gazdasági különbségek kerültek itt az ellentétek középpontjába. Az ENSZ Fejlődési Programjának kimutatásai szerint Sierra Leone a Fejlődési Indexen az utolsó államok egyikeként szerepel. A megfelelő életszínvonalra és a modern oktatásra keveseknek adódik lehetősége, míg a többség túrhetetlen szegénységben él, és többnyire az alapoktatás sem érhető el számukra. Az általános magyarázatok szerint a konfliktus alapvető oka ilyen körülmények között a gyémánttermelés megszerzésének tétje volt, valamint a szegénységből kiemelkedésre irányuló személyes törekvések. Ugyanakkor a Tényfeltáró és Békéltető Bizottság két éves kutató munkája után hangsúlyozta, hogy ez csak részben volt okozója a konfliktusnak. Jól tükrözi ezt, hogy a Forradalmi Egyesült Front (*Revolutionary United Front*, a továbbiakban: RUF) csak a konfliktus utolsó éveiben igyekezett ilyen gyémántlelőhelyek –amelyek egyébként a Freetown-i elit kezében voltak– birtokbavételével a forrásait kibővíteni. A határon kívüli tényezők helyett is (Charles Taylor libériai erőinek, Kadhafi líbiai támogatása, a nemzetközi gyémántmaffia működése, stb.) inkább a belső problémákra hívta fel a figyelmet. Alapvetően az ország rossz kormányzása, a demokrácia és jogállamiság hiánya, a korrupció, az emberi jogok tiszteletének hiánya és sorozatos megsértése osztotta meg végzetesen a társadalmat, és vezetett elkerülhetetlenül a konfliktushoz.

Az így kialakult polgárháború tizenegy éve alatt hozzávetőlegesen 150,000 ember vesztette életét, 600,000 menekült (a lakosság 12 százaléka) keresett menedéket a szomszédos országokban, több mint 200,000 nő lett

csapatok tagjai felelősekké váltak a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek elkövetéséért. A civil lakossággal szemben elkövetett erőszakos cselekmények sora magába foglalta a szándékos emberölést, számos esetben a legnagyobb kegyetlenséggel elkövetve, így az élve elégetés módszerét, a felnőtt személyek mellett gyerekek, csecsemők csonkítását, gyerekek harcra való kényszerítését, fiatal lányok elrablását és szexuális rabszolgaságra való felhasználását. A polgári lakosság elleni bűntettek pedig ez esetben nem kollaterális károkozásaként jelentek meg, hanem a hadviselés tudatosan folytatott módszereként, sok esetben a büntetés és a kényszerítés eszközeként.

Az 1999-ben bekövetkezett békekötést követően létre kellett hozni egy hatékony felelősségre vonási mechanizmust. A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága ki volt zárva, hiszen ez az univerzális büntető jogi fórum csak a Római Statútum hatályba lépését követően, tehát 2002. július 1-je után elkövetett bűntettek vonatkozásában rendelkezik eljárási jogkörrel. Egy speciális megoldást kellett találni, melynek kereteit végül az ENSZ és Sierra Leone Kormánya között 2002. január 16-án született megállapodásban határozták meg. Ebben a dokumentumban foglalták írásba egy Különleges Bíróság felállításának szándékát. A UNAMSIL feladatává tették a Freetown-i székhelyű Bíróság működésének és a személyzet biztonságának garantálását, a Kormány pedig kötelezettséget vállalt arra, hogy az eljárások minden szakaszában együttműködik a bírói testülettel. Ezen belül kötelessé vált közreműködni az eljárás alá vont személyek azonosításában, tartózkodásuk felfedésében, a szükséges dokumentumok és adott esetben a vádlott személy Bíróságnak való kiszolgáltatásában,

nemi erőszak áldozata, és körülbelül ezer civilnek vágták le egy vagy több végtagját.

Az ellenségeskedések végeztével a Togo állambeli Lomében írták alá végül 1999. július 7-én a békeszerződést. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa felhívta a megállapodásban részes feleket, hogy amnesztia nem gyakorolható a népirtás, az emberiség elleni és háborús bűntettek, valamint a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértése esetén. Az erőszak megszüntetésének és a békéltetés folyamatának elősegítése érdekében már a Lomé-i megállapodásban megemlítették egy Tényfeltáró és Békéltető Bizottság létrehozásának szükségességét, mellyel fórumot kívántak teremteni az áldozatok és elkövetők számára, ahol tisztázhatják az 1991-től zajló konfliktusos időszakban történtek részleteit.

A konszolidáció irányában tett lépés azonban nem hozta el a várt eredményt, mivel a RUF számos egysége folytatta támadásai kivitelezését. 2000 áprilisában az ECOMOG funkcióit átvette az ENSZ Sierra Leone-i Missziója (*United Nations Mission in Sierra Leone*, a továbbiakban: UNAMSIL). A békefenntartók, bár keveset tudtak a konkrét körülményekről és a RUF keretein belül működő harci csapatokról, megkísérelték a RUF egységeinek lefegyverzésre kényszerítését. A lázadók ellentámadásaiból fakadóan 2000 májusa során félezerre rúgott a túsul ejtett kéksisakosok száma. Az Egyesült Királyság által kivezényelt ejtőernyősök közreműködésével a UNAMSIL megmenekült a teljes katonai vereségtől, és ezt követően a misszió létszámát is megemelték. Novemberben a hadviselő felek ismét tüzszünetet kötöttek, így született meg az erről szóló Abuja-i Megállapodás. A lefegyverzési folyamatok azonban csak 2001 végén fejeződtek be, miután 2002. január 18-án Kabba elnök kihirdette, hogy a háború véget ért.

adott személyek elfogatásában és fogva tartásában.²⁷⁴

A korábban felállított *ad hoc* nemzetközi büntető törvényszékekkel (ICTY, ICTR) ellentétben ezt az ítélő fórumot egyfajta kevert karakterrel hozták létre, nemzeti és nemzetközi vonásokkal is rendelkeznek. E specialitás oka a kormány akarata volt, hogy beleszólása lehessen a Bíróság működésébe, másrészt nemzetközi szinten sem élvezett volna támogatást egy újabb költséges nemzetközi törvényszék felállítása. Az eltérő létrehozási forma egyik hátránya, hogy mivel nem a Biztonsági Tanácsnak az ENSZ Alapokmány VII. cikke értelmében élvezett hatáskörének keretein belül állították fel a testületet, esettől a lehetőségtől például, hogy kötelezzen egy másik államot az együttműködésre, például egy vádlott személy kiadására, ehelyett így az adott állam együttműködési szándékának lett kiszolgáltatva.²⁷⁵ Másrészt előnyére válik a helyi elismertség vonatkozásában, hogy gyakorlatilag Sierra Leone kormányának kezdeményezésére állították fel egy kétoldalú megállapodás keretein belül. 2000. június 20-án a kormány nyilvánosságra hozta szándékát, hogy a Biztonsági Tanácshoz fordul azzal a felvetéssel, hogy kerüljön létrehozásra egy „nemzetközi törvényszék”, augusztus 10-én pedig Kabbah elnök hivatalosan is felkérte a testületet az e folyamatban való segítségnyújtásra.²⁷⁶ Ezzel kizárttá vált azon kritika, mely a felállítás jogosságát vitathatta volna az érintett állam hozzájárulásának hiánya alapján, ami a korábban kifejtettek szerint komoly gondot okozott az ICTY és ICTR esetén. A vegyes természetű törvényszékek alapvető előnyei tehát az érintett állam általi elismertség, és így a lakosság általi elismertség valószínűsége, másfelől pedig a nemzetközi támogatás, melynek híján az érintett állam nem lenne képes az igazságszolgáltatási testület felállítására. A nemzetközi büntetőbírói fórumok sorában tehát a Különleges Bíróság is egyike volt azon precedenseknek, melyek alapkövei

²⁷⁴ “1. A Kormány köteles együttműködni a Különleges Bíróság minden szervével az eljárás minden szakaszában. Különösképpen elő kell segítenie, hogy az Ügyész hozzáférjen olyan helyekhez, személyekhez és releváns dokumentumokhoz, melyek a nyomozás lefolytatásához szükségesek.

2. A Kormány köteles haladéktalanul eleget tenni bármely Különleges Bíróság által kiadott együttműködési felkérésnek, vagy a Kamarák által kiadott rendelkezéseknek, ideértve, de nem kizárólag ezekre korlátozva a következő intézkedéseket:

a. helyek és személyek azonosítása;
b. dokumentumok szolgáltatása;
c. személyek letartóztatása vagy fogva tartása;
d. egy adott vádlott Bírósághoz szállítása.”

Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16. 17. cikk

²⁷⁵ Avril McDonald, *Sierra Leone Special Court*, in *ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY*, (Macmillan Reference USA, 2005.), 955. old.

²⁷⁶ Laurent Lombart, *LE TRIBUNAL PÉNAL SPÉCIAL SIERRA-LÉONNAIS* (Publibook, Paris, 2003.), 25. old.

voltak azon folyamatnak, melynek során egyre preferáltabb megoldássá vált a nemzetközi büntetőbírói testületek megállapodáson alapuló felállítása, amely folyamatnak kiteljesedése a többoldalú nemzetközi szerződéssel létrehozott Nemzetközi Büntetőbíróság születése.

Visszakanyarodva a Különleges Bíróság felállításában szerepet játszó nemzetközi tényezőhöz, azt példázta a tisztségviselők kiválasztásán és az alkalmazandó joganyag kevert jellegén²⁷⁷ kívül, hogy bizonyos szabályok kialakítása során kiindulási pontként kezelték az ex-jugoszláv és a ruandai törvényszékekre vonatkozó joganyagot. A Különleges Bíróság Statútuma a szükséges kiegészítő szabályok megalkotásának lehetőségét fenntartva, az *ad hoc* törvényszékek eljárási szabályait a Bíróság működésére nézve is érvényesítendőnek nyilvánította.²⁷⁸ A fellebbviteli fórum vonatkozásában a Biztonsági Tanács eredetileg felhívta a Főtitkár figyelmét arra a lehetőségre, hogy a Bíróságnak közös fellebbviteli kamarája lehetne a két *ad hoc* törvényszékkal, ami a jogalkalmazás koherenciáját is biztosította volna.²⁷⁹ A Főtitkár ugyan elutasította ezt a javaslatot, mégis az ICTY és ICTR Fellebbviteli Kamarájának döntéseit irányadónak minősítette a Bíróság Statútuma saját fellebbviteli fórumának jogalkalmazása számára.²⁸⁰

A Különleges Bíróság és Sierra Leone nemzeti bíróságainak konkuráló joghatósága között a Statútum a Különleges Bíróságnak biztosított elsőbbséget. Ennek megfelelően a Bíróság az eljárás bármely szakaszában hivatalos felkéréssel élhetett a nemzeti igazságszolgáltatási fórumokkal szemben, hogy egy adott ügyet az ő eljárási hatáskörébe utaljanak.²⁸¹ Másfelől a Tényfeltáró és Békéltető Bizottsággal való viszonya jóval problematikusabban alakult.

A kisebb súlyú büntettek elkövetőinek magas száma már a Lomé-i Megállapodás

²⁷⁷ Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 1-5. cikk

²⁷⁸ "A Ruandai Nemzetközi Büntető Törvényszék Különleges Bíróság felállítása idején érvényben lévő Eljárási és Bizonyítási Szabályai *mutatis mutandis* alkalmazandóak a Különleges Bíróság előtt zajló eljárások során."

Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 14 (1). cikk

²⁷⁹ McDONALD (2005.), 956. old.

²⁸⁰ "A Különleges Bíróság Fellebbviteli Kamarájának bírái számára irányadó példák legyenek a volt Jugoszlávia és Ruanda Nemzetközi Törvényszékei Fellebbviteli Kamarájának döntései. Sierra Leone jogának értelmezése és alkalmazása tekintetében ezt a szerepet Sierra Leone Legfelsőbb Bíróságának döntései töltsék be."

Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 20 (3). cikk

²⁸¹ "1. A Különleges Bíróságnak és Sierra Leone nemzeti bíróságainak konkuráló joghatóságának kell lennie.
2. A Különleges Bíróságnak elsőbbsége kell legyen Sierra Leone nemzeti bíróságainak joghatósága felett. Az eljárás bármely szakaszában a Különleges Bíróság hivatalos kérelmet intézhet bármely nemzeti bírósághoz hogy az függessze fel kompetenciáját az Eljárási és Bizonyítási Szabályoknak és jelen Statútumnak megfelelően."
Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 8. cikk

szövegezőit arra ösztönözte, hogy megemlítsék egy békéltető testület felállításának szükségességét.

Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa, Mary Robinson ajánlotta fel segítségét a bizottság felállításához Kabba elnöknek 1999-ben. Az elnök elfogadta az ajánlatot, amit az Emberi Jogi Főbiztosi Hivatal két megbízottjának két hetes látogatása követett, akiknek feladata a helyi viszonyok feltérképezése és a Hivatal támogatásának megvalósulására vonatkozó javaslat elkészítése volt. Végül a kormány a Hivatal által tett javaslatoknak megfelelően szövegezte meg a tervezetet, mely a 2000. február 22-én elfogadott, Bizottság felállításáról szóló törvény alapja lett.²⁸²

A Bizottságot tehát alapvetően nemzeti intézményként alapították a belső törvényhozás útján, mégsem nélkülözi a nemzetközi jelleget. Tükröződik ez a már említett segítségnyújtásban, valamint a Bizottság gyakorlati létrehozásában. A Szelekciós Koordinátori tisztséget az ENSZ Főtitkár Sierra Leone-i Különleges Megbízottja töltötte be.²⁸³ A Bizottság elnökét, Joseph Humper metodista püspököt és alelnökét, Laura Marcus-Jones nyugalmazott legfelsőbb bírósági bírát is a Szelekciós Koordinátor és Mary Robinson ajánlása alapján nevezte ki Sierra Leone elnöke. A Bizottság többi öt tagjának kiválasztásában hasonlóan meghatározó szerepük volt. Rajtuk kívül a Sierra Leonében működő releváns intézményekből²⁸⁴ álló Szelekciós Tábla működött közre a legmegfelelőbb személyek kiválasztásában.²⁸⁵

A Bizottság felállítása az Emberi Jogi Főbiztosság programjai közé tartozott, és a pénzügyi háttér is főként nemzetközi szereplők támogatásával vált biztosítottá. Ennek eredményeként a testület függetlensége kapcsán is felmerültek aggályok, kiváltképp, hogy a 4 millió US dolláros támogatás nagy része az ENSZ-től, az Egyesült Államoktól, az Egyesült Királyságtól, az Európai Uniótól, Dániától, Svédországtól és Norvégiától érkezett. Sierra Leone kormánya mindössze 100 ezer dollárt tudott erre a célra fordítani.²⁸⁶

²⁸² Richard Bennett (UNAMSIL), *THE EVOLUTION OF THE SIERRA LEONE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION*, (2001.), elérhető: www.sierra-leone.org/trcbook-richardbennett.html

²⁸³ The Truth and Reconciliation Act. 2000. február 22, elérhető: www.sierra-leone.org/trcact2000.html Part I Art. 1

²⁸⁴ A Szelekciós Tábla tagjai: az ország elnöke, a Forradalmi Egyesült Front, a Fegyveres Erők Forradalmi Tanácsa, a Vallásközi Tanács, a Nemzeti Emberi Jogi Fórum és a Nemzeti Bizottság a Demokráciáért és az Emberi Jogokért egy-egy képviselője.

²⁸⁵ The Truth and Reconciliation Act, Schedule: Procedure for the Selection of Nominees for Appointment to the Commission.

²⁸⁶ William A. Schabas, *The Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission*, in *ROADS TO RECONCILIATION*, (Lexington Books, Lanham, Boulder, etc., 2005.), 134. old.

A Bizottság működésének kezdetén számos nem-kormányzati szervezet mutatkozott lelkes támogatónak, amely lelkesedés azonban a pénzügyi támogatások csökkenésével egyenes arányban hagyott alább, és végül egyedül a Nemzetközi Központ az Átmeneti Igazságszolgáltatásért (*International Center for Transitional Justice*, a továbbiakban ICTJ) maradt elérhető, és nyújtott tényleges segítséget technikai eszközök és szakértők rendelkezésre bocsátásával. A többi szervezet nem váltotta be a korábban tett ígéreteket, akadt olyan is, mely azzal mentegetőzött, hogy figyelemmel kísérik a bizottsági meghallgatásokat a televíziós közvetítések révén.²⁸⁷

Már a Lomé-i Megállapodás ide vonatkozó utalásaiban is megfogalmazták a Bizottság felállításának fő célját, mely egy tiszta kép alkotása a múltból, hogy azzal elősegítse a megbékélést a helyi lakosság körében.²⁸⁸ Annak érdekében, hogy ezt a célt megvalósíthassa a Bizottság, és hatékonyan hozzájárulhasson az erőszakos cselekedetek megelőzéséhez, az intézményt alapító törvény igen széles körben határozta meg a betöltendő funkciókat és az ahhoz szükséges és Bizottság által felhasználható eszközöket. E szerint a Bizottság feladata lett feltárni a konfliktus okait, természetét és kiterjedését, a határon belüli és azon kívüli befolyásoló tényezőket, elősegíteni az áldozatok személyes méltóságának helyreállítását és ezen az úton a megbékélést, különös tekintettel a szexuális erőszak esteire és a gyermekek tapasztalataira. Ezen funkciói betöltése folyamán nyomozásokat, kutatásokat folytathatott, üléseket, meghallgatásokat tarthatott és egyéni nyilatkozatokat gyűjthetett,²⁸⁹ ezen intézkedések foganatosítása során szerzett információit és ezek alapján alkotott ajánlásait jelentésekbe foglalta, és mindezen tevékenységek tekintetében nem lehetett tárgya semmilyen személy vagy hatóság utasításának vagy

²⁸⁷ *Uo.*, 133-134. old.

²⁸⁸ "1. Fel kell állítani egy Tényfeltáró és Békéltető Bizottságot a büntetlenség felszámolása és a további erőszakos események megakadályozása érdekében, fórumot teremtve az emberi jogsértések áldozatainak és elkövetőinek, hogy elmesélhessék történetüket, ezzel tiszta képet teremtve a múltból a valós gyógyulás és megbékélés érdekében.

2. A nemzeti megbékélés szellemében a Bizottságnak foglalkoznia kell a Sierra Leone-i konfliktus 1991-es kezdete óta elkövetett emberi jogsértések kérdésével.

Ennek a Bizottságnak, egyéb teendőkön túl, ajánlásokat kell tennie az emberi jogsértések áldozatai javára teljesítendő kártérítési intézkedésekre.

3. A Bizottság személyzetét a Sierra Leone-i társadalom keresztmetszetéből kell összeállítani a Nemzetközi Közösség részvételével és technikai támogatásával. A Bizottságot a jelen Megállapodás aláírását követő 90 napon belül fel kell állítani, és annak a munkája megkezdését követő legfeljebb 12 hónapon belül el kell küldenie jelentését a Kormánynak a javaslati haladéktalan végrehajtása végett."

Peace Agreement, Lomé: XXVI. cikk

²⁸⁹ The Truth and Reconciliation Act: III. rész 6-7. cikk

ellenőrzésének.

Két szervezeti egységből állt a Bizottság: a vizsgálati és kutatási funkciókat az Információs Igazgatási Egység²⁹⁰, a békéltetéssel, nyilatkozatok felvételével, meghallgatásokkal és jelentésszerkesztéssel kapcsolatos feladatokat pedig a Jogi és Békéltetési Egység²⁹¹ látta el. A meghallgatások során több mint 7 ezer nyilatkozatot sikerült rögzítenie a testületnek. Két éves működésének végeztével pedig, 2004 októberében hozta nyilvánosságra a Zárójelentését, melyben egy-egy fejezetet szántak minden döntő fontosságú kérdéskörnek.²⁹² A könnyebb megértés és a minél szélesebb terjesztés céljából publikáltak egy gyermekeknek szóló és egy videó-verziót, valamint egy-egy összefoglalót a helyi nyelveken megszóvegezve.²⁹³

Az intézménytípusra jellemző módon a Bizottság ajánlásokat alkotott az emberi jogok védelme, a jogállamiság megteremtése, a korrupció elleni küzdelem, a gyerekek, fiatalok és nők védelme, és egyéb a jövőben meghatározó kérdés tekintetében. Ezen kívül az áldozatok számára teljesítendő kártérítések különböző kategóriáit állapította meg: az egészségügyi, rendszeres juttatás-jellegű, oktatási, szakképesítési, közösségi és szimbolikus kártérítési csoportokat.²⁹⁴

Azt azonban az ajánlások mellett egyértelműen megfogalmazta, hogy a megbékélés és konszolidáció folyamata nagyon sok időt fog igénybe venni, és ahhoz elsősorban arra lesz szükség, hogy mindenki érezze a személyes felelősséget a konfliktusok feloldása tekintetében, a politikai vezetők pedig feleljenek meg a rájuk háruló még nagyobb felelősség adta elvárásoknak. E felelősség részének tekinthető az arra vonatkozó kötelezettség, hogy a felállításra kerülő átmeneti igazságszolgáltatási testületek közötti kapcsolatot megfelelően szabályozzák a kellő hatékonyság érdekében.

²⁹⁰ Information Management Unit.

²⁹¹ Legal and Reconciliation Unit.

²⁹² Overview of the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission Report, (2005.), elérhető:

www.nuigalway.ie/human_rights/Docs/Publications/Sierra%20Leone%20Report/SL.TRC.Overview.pdf, 3. old.

A Zárójelentés fejezetei, illetve a vizsgálat kulcskérdéskörei: a konfliktus történeti háttere, a kormányzat szerepe, a konfliktus katonai és politikai története, természete, ásványi kincsek, külső szereplők, nők, gyermekek, fiatalok a konfliktusban, a Bizottság és a Különleges Bíróság viszonya, a nemzet kilátásai.

²⁹³ Overview of the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission Report, 1-3. old.

²⁹⁴ Overview of the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission Report, 12-13. old.

3. 2. 2. A két intézmény személyi hatásköre

A Különleges Bíróság és a Tényfeltáró Bizottság viszonyának vizsgálatát érdemes a hatáskörük személyi vonatkozásának szemléletével kezdeni, ami jól illusztrálja a két intézmény mandátumának különbözőségét. A személyi hatáskörrel szóló viták végeztével az ENSZ Főtitkár javaslatával szemben az 1315. számú Biztonsági Tanácsi Határozatban²⁹⁵ szereplő tervezet került a Bíróság Statútumába. Ennek megfelelően a következőképpen fogalmazták meg a Statútum erre vonatkozó cikkét:

*„A Különleges Bíróság [...] vádat emelhet azon személyek ellen, akik a legnagyobb felelősséggel rendelkeznek a nemzetközi humanitárius jogot és a Sierra Leone-i belső jogot súlyosan sértő cselekedetek Sierra Leone területén 1996. november 30-át követően történt elkövetése tekintetében. Ide sorolandók azok a vezetők, akik e bűntettek elkövetésével veszélyeztették a Sierra Leonében zajló békefolyamat megteremtését és foganatosítását.”*²⁹⁶

A Főtitkár ellenvetése a rendelkezés második mondatára vonatkozott, ami külön hangsúlyt fektet a vezetők felelősségére. Ezzel gyakorlatilag mintegy iránymutatást adott a Biztonsági Tanács az Ügyész számára. A Főtitkár felhívta a figyelmet arra, hogy a személyi hatáskörre vonatkozó e paragrafus megszővegezése nem jelenti azt, hogy a Bíróság joghatóságát korlátozni kellene a politikai és katonai vezetők által elkövetett bűntettekre.²⁹⁷

A békefenntartók esetében a küldő állam hatóságainak kizárólagos hatáskörét állapították meg,²⁹⁸ ami nem jelentette semmilyen vita tárgyát, azonban a fiatal- és gyermekkorú elkövetők felelősségre vonása tekintetében annál több kérdés merült fel. A probléma két alapvető oldalát jelentette a tény, hogy igen magas volt a fiatalok

²⁹⁵ „Továbbá ajánlja, hogy a különleges bíróság személyi hatásköre terjedjen ki azon személyekre, akik a legnagyobb felelősséggel tartoznak a 2. paragrafusban megnevezett bűntettek elkövetéséért, ideértve azon vezetőket, akik ezen bűntettek elkövetésével veszélyeztették a Sierra Leonében zajló békefolyamatok megvalósítását és végrehajtását.”

S.C. Res. 1315, 14 August 2000, U. N. Doc. S/RES/1315 (2000), 3. par.

²⁹⁶ Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 1. cikk (1) bek.

²⁹⁷ McDONALD (2005.), 957. old.

²⁹⁸ „A Sierra Leone Kormány és az Egyesült Nemzetek Szervezete, Sierra Leone és más Kormányok vagy regionális szervezetek között érvényben lévő Missziós Státusz Megállapodások értelmében, vagy ezek hiányában Sierra Leone Kormányának hozzájárulásával Sierra Leone területén tartózkodó békefenntartók vagy a hozzájuk tartozó személyzet által elkövetett bűntettek esetében a küldő Államnak elsődleges joghatósága kell legyen.”

Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 1. cikk (2) bek.

katonák száma,²⁹⁹ másrészt viszont a legtöbb fiatal és gyereket a lázadó csapatok kényszerítették a fegyverek megragadására és különböző atrocitások elkövetésére. A Statútum végső, e tekintetben megalkotott rendelkezései szerint a Bíróságnak nincs joghatósága a 15 év alatti életkorral rendelkező elkövetőkre vonatkozóan.

Ugyanakkor a (büntett elkövetése idején) 15 és 18 év közötti fiatalok esetében eljárhat különböző garanciális szabályok betartása mellett, különös tekintettel az életkori sajátosságra és a reintegráció elsődleges céljára. A fiatakorúakkal szemben alkalmazható, és elsődlegesen fogantatosítandó intézkedések között szerepel a közszolgálat teljesítésének elrendelése, tanácsadás nyújtása, oktatási és szakoktatási tréningeken és gyermekvédelmi programokban való részvétel elrendelése.³⁰⁰ A Statútum az Ügyészt is arra kötelezi, hogy ahol adottak az arra szükséges feltételek, a fiatakorúak esetében részesítse előnyben a békéltetési eljárás kezdeményezését a büntető jogi eljárás helyett.³⁰¹ Ez szükséges volt már csak abból az okból fakadóan is, hogy a fiatakorúak felelősségre vonására vonatkozó hazai jogrendszer hagyott némi kívánnivalót maga után.

A belső jogszabályok szerint a büntetőjogi felelősség alsó határa 10 év, ami túl alacsony a nemzetközi standardokat figyelembe véve. A gyermekekről és fiatakorúakról szóló törvény nem tiltja az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását fiatakorúak esetében sem, és a belső bírói fórumok gyakran is választják ezt a büntetésnemet a fiatakorúak felelősségre vonása során. A rendszer másik gyenge pontja, hogy a 14 és 17 év közötti elkövetőket már küldhetik felnőttek büntetés-végrehajtási intézetébe. A perre váró, fogva tartott fiatalok ügyében pedig sokszor nem járnak el ésszerű időn belül, így jogellenesen hosszú ideig maradnak a börtönökben. A

²⁹⁹ A polgárháború során több mint 10,000 gyereket soroztak be.

³⁰⁰ "1. A Különleges Bíróságnak nem lehet joghatósága azon személyek esetében, akik a feltételezett bűncselekmény elkövetése idején nem töltötték be 15. életévüket. Ha az adott személy a feltételezett bűncselekmény elkövetése idején 15 és 18 év közötti életkorral bírt, méltósággal kell kezelni, figyelembe véve az életkorát, valamint azt, hogy a rehabilitációjára, illetve a társadalomba való reintegrációjára lehet szükség feltételezve az abban betölthető konstruktív szerepét, a nemzetközi emberi jogi és különösen a gyermekek jogaihoz kapcsolódó standardoknak megfelelően.

2. A fiatakorú elkövetők ügyében való döntés során a Különleges Bíróság a következő intézkedések egyikének végrehajtását rendelheti el: ellátási tanácsadás és felügyelet elrendelése, közszolgálat teljesítésének elrendelése, tanácsadás nyújtása, nevelési ellátás, javító, oktatási és szakoktatási tréningeken és ahol szükséges, lefegyverzési, demobilizációs és reintegrációs, valamint gyermekvédelmi programokban való részvétel elrendelése."

Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 7. cikk

³⁰¹ "A fiatakorú elkövetőkkel szembeni vádemelés során az Ügyésznek biztosítania kell, hogy a gyermek-rehabilitációs program végrehajtása nem kerül veszélybe, és amennyiben az alkalmas megoldás, igénybe venni az alternatív tényfeltáró és békéltető mechanizmusokat, ha azok elérhetőek."

Uo., 15. cikk (5) bek.

fiatalkorúak bíróságán működő tisztviselők nem részesülnek megfelelő oktatásban a gyermekek jogairól és a fiatalkorúak felelősségre vonására vonatkozó speciális szabályokról. A speciális tudásanyag hiányán kívül, ami elengedhetetlen az igazságos eljáráshoz, a legtöbb esetben nem képviselik a fiatalkorúakat a bíróság előtt, és nem részesülnek jogi tanácsadásban az elfogatásuk, illetve a rendőri cellában való fogva tartásuk során.³⁰²

Ezen körülmények között a fiatalkorúak ügyében eljáró hatóságok működése ellentmond a nemzetközi elvárásoknak, többek között a Gyermekek jogairól szóló egyezményben és az ENSZ fiatalkorúak felelősségre vonása tekintetében érvényesülő *soft law* természetű Minimum iránymutatásában szereplő rendelkezéseknek. Az utóbbi dokumentum általános és különös szabályokat is tartalmaz, a Sierra Leone-i gyakorlat pedig mindkét kategóriába tartozó normákat súlyosan sérti. A „Pekingi Szabályok” szerint a fiatalkorú személyek *„különleges gondoskodásban és támogatásban kell, hogy részesüljenek fizikai, mentális és szociális fejlődésük érdekében”*. E cél elérése végett minden fiatalkorúak ügyével foglalkozó személyt szakmai képzésben és tudásfrissítő kurzusokban kell részesíteni.³⁰³ Ezen kívül a jelen esetben kiemelendő, ugyancsak a Pekingi Szabályokban szereplő másik rendelkezés szerint, amennyiben lehetséges, előnyben kell részesíteni az alternatív megoldásokat a büntetőjogi eljárással szemben.³⁰⁴ E paragrafus kommentárja hangsúlyozza, hogy sok esetben a beavatkozás mellőzése jelenti a legjobb megoldást, és tanácsolja, hogy az eljárások negatív hatásait (mint például a vád alá helyezéssel járó stigma) elkerülendő, inkább integrálják vissza a fiatalokat a közösségükbe különböző szolgálatok teljesítésének kiszabása mellett.

Ezekben az esetekben alternatív és optimális megoldásként merülhet fel a tényfeltáró és békéltető eljárások lehetősége, amely fórumot teremthet a volt

³⁰² Rachel Harvey, JUVENILE JUSTICE IN SIERRA LEONE. AN ANALYSIS OF LEGISLATION AND PRACTICE. (The Children and Armed Conflict Unit, 2000.), elérhető: www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/000013.htm

³⁰³ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. „The Beijing Rules” 29 November 1985 A/RES/40/33, 22. cikk

³⁰⁴ *„11.1 Mérlegelendő bármely lehetséges esetben, hogy a fiatalkorú bűnelkövetővel a lentebb, a 14.1 szabályban hivatkozott kompetens hatóság előtt zajló formális eljárás igénybevétele nélkül foglalkozzanak.*

11.2 Fel kell jogosítani a rendőrséget, vádhatóságot, illetve más fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó hatóságot, hogy diszkrecionális döntési jogkörük keretein belül, a formális meghallgatások elkerülésével intézkedjenek ezekben az esetekben, az adott jogrendszerben megállapított, ide vonatkozó kritériumoknak és a jelen Szabályokban megállapított elveknek megfelelően.

11.3 Bármely elterelési intézkedés a megfelelő közösségi vagy egyéb szolgálatok bevonásával csak a fiatalkorú, illetve annak szülői vagy gyámjai hozzájárulásával teljesíthető, amellet, hogy az intézkedés végrehajtása során egy ügyátutalási döntés felett a kompetens hatóság ellenőrzést gyakorol.”

Uo., 11. cikk

gyerekkatona számára, hogy tisztázza közössége előtt, hogy mit és miért tett. Ily módon esélyt kap arra, hogy újra a közösség tagjává váljon.

A Tényfeltáró és Békéltető Bizottságról szóló törvény elrendelte, hogy a Bizottságnak különös figyelmet kell szentelnie a gyerekek fegyveres konfliktusban szerzett tapasztalatainak.³⁰⁵ A Bizottság 2004-ben lezárult működése során eleget tett ennek a kötelezettségnek: a kulcsfontosságú vizsgálati témái egyike a háború által érintett gyerekek problémája volt. Ebben a tekintetben is követte a szakértői csoport 2001. júniusi ajánlásait.³⁰⁶ A gyerek- és fiatalok elkövetők kérdésköréhez visszatérve meg kell jegyezni, hogy a Bizottság a gyerekkorú elkövetőket elsősorban áldozatokként kezelte, és külön szempontok alapján mérlegelt a lányok és a nemi jellegű bűntettek vonatkozásában. A gyerekek meghallgatását többnyire titkosan folytatták le, és biztosították pszicho-szociális dolgozók, illetve adott esetben a szülők jelenlétét. A Bizottság személyzete elegendő gyerekeket érintő kérdésekben jártas szakértőt foglalt magába. Az eljárásokon tradicionális ceremóniákra is sor került, amely gyakorlatilag a gyerek közösségbe való visszafogadását szimbolizáló aktusokat jelentett.³⁰⁷ Működésének végeztével a békéltető testület kiadott egy gyerekverziót is a záró jelentéséről, melyet gyerekek segítségével írtak, hogy még inkább elősegítsék a jelentés megértését.³⁰⁸

A gyerekkatonák esetén kívül is, a Különleges Bíróság szűk körű személyi joghatóságából logikusan adódott, hogy a Bizottság vizsgálatai jóval szélesebb spektrumát fedte le a releváns eseteknek és szereplőknek, minthogy a Bizottság tényfeltáró tevékenysége egyéneken kívül kiterjedt különböző társadalmi csoportokra, politikai és gazdasági szereplőkre (például a gyémántüzletben érdekeltkre) és a külföldi szereplőkre is. A személyi hatáskörnek ez a rendkívül széleskörű meghatározása elengedhetetlen (amint ez kiemelkedő jelentőséggel bír valamennyi tényfeltáró bizottság esetében) annak érdekében, hogy a Bizottságnak lehetősége nyíljon a múltbeli jogsértések alapos feltérképezésére.

³⁰⁵ The Truth and Reconciliation Act, 6. cikk (2)(b) bek.

³⁰⁶ INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE AND CHILDREN. (No Peace Without Justice – UNICEF Innocenti Research Centre, Firenze, 2002.), 132. old.

³⁰⁷ Például, az ország északi részén elterülő falvak tagjai megmosták a gyerek talpát, az anyja pedig megitta a vizet.

³⁰⁸ Overview of the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission Report, elérhető:

www.nuigalway.ie/human_rights/Docs/Publications/Sierra%20Leone%20Report/SL.TRC.Overview.pdf 1-3. old.

3. 2. 3. Az együttműködés megfelelő szabályozásának hiánya

Általánosan szólva, a büntető bíróságok és békéltető bizottságok közötti viszony szabályozásáról hozott döntéssort mindig az adott eset konkrét körülményeinek vizsgálata kell, hogy meghatározza, de annyi általános értelemben kijelenthető, hogy a legkevésbé optimális megoldás, ha egyáltalán nem kerül szabályozásra a kétfajta testület közötti viszony. E tekintetben Sierra Leone példáját nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága³⁰⁹ a UNAMSIL segítségével megszervezett egy munkatalálkozót annak megvitatása céljával, hogy milyen szabályozás legyen irányadó a két testület közötti viszonyra vonatkozóan. Két szélsőséges vélemény volt meghatározó. Az egyik nézet képviselői szerint a bünvádi eljárások veszélyeztethetik a békefolyamatokat az országban, így egy erős mandátumú békéltető bizottság alapjait kell lerakni, mely független a Különleges Bíróságtól. A másik táborhoz tartozók pedig afelől voltak meggyőződve, hogy a békéltetés eljárása az amnesztia biztosításával nem konzisztens az állam büntetőjogi eljárások lefolytatására vonatkozó kötelezettségével, ennek megfelelően a bizottság csak kiegészítő funkciót tölthet be a Bíróság mellett, adatszolgáltatási kötelezettséggel kell, hogy támogassa a bírói testület munkáját. A konkrét eredmények nélkül lezárult viták során célként tűzték ki egy a viszonyra vonatkozó irányelveket tartalmazó dokumentum megszövegezését, melynek elkészítése véget az Emberi Jogi Főbiztosságnak és a Jogi Ügyek Hivatalának³¹⁰ a következő évben egy szakértői találkozót szervezett. Itt a részletes szabályozás útját kikövező alapelveket sikerült meghatározni, miszerint a két testület működésének célja különbözik, és mindkét cél megvalósulása alapvető feltétele a hosszú-távú konszolidációnak, így komplementaritás kell, jellemezze az egymás mellett élésüket; ennek megfelelően a nemzeti bíróságokkal szemben érvényesülő Különleges Bírósági prioritás a Bizottság tekintetében nem létezik; az együttműködés alapköveit pedig egy részletes szabályozást tartalmazó

³⁰⁹ UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR)

³¹⁰ UN Office for Legal Affairs

megállapodás elfogadásával kell letenni.³¹¹ A két testület közötti szorosabb kapcsolat és együttműködés több okból fakadóan sem lett volna lehetséges. Ezek egyike, hogy a Bíróság nem használhatta volna fel a Bizottság előtt tett vallomásokat bizonyítékokként, hiszen a bírói testület eljárásán követelt megbízhatóságot ott nem lehetett volna biztosítani. Másfelől egy automatikus információ-megosztási mechanizmus elrettentette volna a korábbi elkövetőket a Bizottság előtt való megjelenéstől. Mindemellett a komplementaritás irányelve melletti párhuzamos működés, intenzívebb együttműködés a tanúvédelem terén, feltételes információ-megosztás és a lakosság közösen megoldott szélesebb körű tájékoztatása a két intézmény eltérő működéséről jelentős mértékben növelhette volna mindkét testület hatékonyságát.

Ennek ellenére a szakértői találkozón javasolt megállapodás sosem született meg, így a komplementaritás alapelve is elhomályosult a gyakorlati megvalósulás során a mind a Bizottság, mind a Különleges Bíróság oldalán fennálló elzárkózásból adódóan. A Bizottság létrehozásáról szóló törvény ugyan kihirdette a testület teljes függetlenségét, a Különleges Bíróság számára biztosított prioritásnak pedig a Bíróság Statútuma értelmében csak a nemzeti bírói fórumokkal szemben kellett érvényesülnie, így nem vált alkalmazhatóvá a Bizottsággal szemben, hiszen az nem volt bírói fórum. Az elméletben védhető szervezeti függetlenség ellenére a két intézményben eltérő felfogás látszott kirajzolódni. A Bíróság természetesen saját primátusa mellett állt ki egyes konkrét vitás esetekben, míg a Bizottság a független egymás mellett működés szükségességéről és védhetőségéről nyilatkozott. Sierra Leone Igazságügyi Minisztériumának érvelése szerint³¹² az előbbi álláspont jogi alapját jelenthette az ENSZ és Sierra Leone kormánya között született megállapodás, melynek korábban hivatkozott 17. cikke értelmében a kormány köteles a Bíróság minden szervét támogatni a személyek azonosításában, adatszolgáltatásban, letartóztatásban és minden egyéb területen, ahol a Bíróságnak erre szüksége nyílik.³¹³ A Bizottság azonban nem minősíthető kormány szervnek, így az ő tekintetében nem állhat be ezen az alapon a támogatási kötelezettség. Ezen a szerződésen kívül a Bíróságot alapító

³¹¹ William A. Schabas, *A synergistic relationship: the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission and the Special Court for Sierra Leone*, in 15/1-2 CRIMINAL LAW FORUM (2004.), 26-27. old.

³¹² *Uo.*, 36. old.

³¹³ Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16., 17. cikk

megállapodásról szóló 2002-es ratifikációs törvény tartalmaz utalást az államon belüli szereplők együttműködési kötelezettségéről, miszerint minden természetes és jogi személynek és bármely más Sierra Leone-i jog alapján felállított testületnek eleget kell tennie a Bíróság által hozott együttműködésre felkérő rendeleteknek.³¹⁴

A Bíróság joggyakorlata is a prioritás melletti álláspontot tükrözte, legnyilvánvalóbban az általa fogva tartott vádlottak Bizottság által történt „kikérése” ügyében. Többek között Sam Hinga Normanról volt szó, aki korábban helyettes védelmi miniszterként és a Polgári Védelmi Erők (Civil Defense Forces, a továbbiakban CDF) koordinátoraként tevékenykedett, 2003-ban pedig még a kormány tagja volt, amikor saját belügyminiszteri irodájában tartóztatták le. Sokan nemzeti hőst láttak benne a RUF³¹⁵ elleni harcok vezetőjeként, figyelmen kívül hagyva a CDF számlájára írható atrocitásokat, többek között a kényszerített kannibalizmust. 2003 februárjában még részt vett a Bizottság nyitó ünnepélyén, ahol meg is beszélt egy bizottsági taggal egy jövőbeli meghallgatást. Ugyanazon év nyarán Norman jogi képviselője már annak elutasításáról szólt, amikor a Bizottság előállt az erre irányuló hivatalos kéréssel. Miután a Bizottság befejezte működésének meghallgatási fázisát, Norman már eltérően és együttműködően nyilatkozott, mondván, hogy a bírósági eljárás elhúzódása miatt Sierra Leone népétől vár ítéletet, így beleegyezik egy nyilvános meghallgatáson való részvételbe. Norman köpönyegforgatása nyilvánvalóan a bírósági ítélethozatal manipulációját célozta meg a nyilvánosság nyomásának eszközét kívánva felhasználni. Éppen ezért került fókuszba általában is a kérdés: a Bizottság meghallgathat-e bírósági vádlottakat az ügyük lezárását megelőzően?

A Bíróság Jegyzője által megalkotott Iránymutatás-tervezet egyértelműen a Bíróság kezébe tette a teljes kontroll és döntéshozatal jogát. A bírákat jogosította volna fel a kérdés eldöntésére, amely döntésnek tartalmaznia kellett volna a Bizottság által feltehető kérdések listáját is. Ezen kívül a meghallgatást felügyelte volna egy bírósági jogász, akinek joga lett volna bármikor beavatkozni abba, és megszakítani azt. A tervezet ismertetéséből adódó bizottsági felháborodott reakciót követően módosították a javaslatot, miszerint a bizottsági kérelmet csak az elnöklő bíró utasíthatja el, ha úgy látja, hogy a vádlott meghallgatása nem szolgálná az igazságszolgáltatás érdekeit. A

³¹⁴ Special Court Agreement (Ratification) Act, 2002. elérhető: www.sc-sl.org/documents.html, 21. cikk (2) bek.

³¹⁵ Revolutionary United Front. A kormányerőkkel szemben harcoló irreguláris fegyveres csoport. Bővebben lásd a Sierra Leone-i ellenségeskedéseket bemutató mellékletet.

Bizottság korántsem volt elégedett a módosítással sem, mindemellett beadott a Bírósághoz egy kérelmet Normanre vonatkozóan. A kérelmeket Thompson bíró elutasította, mondván, hogy abban a vádlott konfliktusban betöltött központi szerepét említik, amely megjegyzéssel egyfajta ítéletet alkotnak, s ezáltal sértik az ártatlanság vélelmének alapelvét. Mindez kiváltképp azért volt érdekes, mert a vádirat hasonló kijelentést tartalmazó részét a Bíróság korábban megerősítette. A valódi indok és cél inkább a Bíróság ítélethozatalának lehetséges befolyásolásának megakadályozása volt, amit a fellebbezést elbíráló Robertson bíró is hangsúlyozott, rámutatva, hogy a nyilvános meghallgatás egy tárgyalás látszatát kelthetné, ez pedig a közvéleményben elvárásokat szülne a később a Bíróság által hozandó ítélet kapcsán.³¹⁶

Bármennyire igyekezett ezen ügy kapcsán is a prioritását hangsúlyozni a bírói testület, annak nézetét cáfolja egyfajta teleológikus megközelítés. A Bíróság felállításának fő célját vizsgálva kiderül, hogy az eredeti szándék az átmeneti igazságszolgáltatás egész rendszerének megerősítése volt, nem pedig az azt szolgáló egyéb intézmények működésének aláaknázása. Ezt tükrözi a Különleges Bíróság létrehozására tett javaslatról szóló 1315 (2000) számú ENSZ Biztonsági Tanácsi Határozat, mely világosan kifejti, hogy a Bíróság létrehozásának célja egy megbízható, hiteles igazságszolgáltatási rendszer megerősítése kell, legyen, a legfőbb bűnösök felelősségre vonása és a nemzeti megbékélés elősegítése, valamint a béke helyreállítása.³¹⁷ Ennek jegyében a Bíróság és a Bizottság között egyfajta kooperatív kapcsolatnak kellett volna kiépülnie a nemzeti egység és konszolidáció közös céljának elérése érdekében. Ezt a hozzáállást mutatta a Bizottság elnöke, Joseph Humper által tett kijelentés, miszerint mindkét intézmény „az ígéret földje felé halad, csak különböző utakon.”³¹⁸

Az ismertetett viták eredménytelensége mutatkozott meg abban, hogy a két intézmény végül egymástól teljesen függetlenül működött, ami a munka megkettőzéséhez, az idő és pénzügyi források pazarlásához vezetett. További hátrányos következményként említhető, hogy a helyi lakosok sem voltak tisztában a két testület működésével. Ezt jól illusztrálja egy kis történet egy látogatóról, aki egy taxiban arra kérte a sofőrt, hogy vigye a Különleges Bírósághoz, aki végül a Bizottság

³¹⁶ SCHABAS (2004.), 44-49. old.

³¹⁷ S.C. Res. 1315, 14 August 2000, U. N. Doc. S/RES/1315 (2000)

³¹⁸ William A. Schabas, *The Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission*, in *ROADS TO RECONCILIATION* (Lexington Books, Lanham, Boulder, etc., 2005.), 144. old.

épületéhez vitte őt.³¹⁹

3. 2. 4. Az információ-megosztásról szóló szabályok elfogadása gyakorlati érvényesülés nélkül

A legjelentősebb kérdések egyike a lehetséges együttműködés tekintetében az információ-megosztás szabályozása volt, és végül ez maradt az egyetlen kérdéskör, amelyben sikerült megegyezésre jutni. Az érdekelt nem-kormányzati szervezetek különböző megoldási javaslatokkal álltak elő. Az ICTJ a feltételes modellt tartotta optimálisnak, az Amnesty International a feltétlen megoldás híve volt.³²⁰ Végül a kormány egy szűk körű jogosultságot ruházott a Bíróságra a Bizottság adatszolgáltatásra való felkérése tekintetében. Három feltételnek kellett eszerint megvalósulnia: a kért információ kellőképpen konkrét, emellett alapvetően fontos a gyanúsított ártatlanságának megállapításához, és semmilyen más forrásból nem juthat hozzá a védelem képviselője.³²¹ A gyakorlatban azonban nem volt tisztázott, hogy hogyan és ki állapíthatja meg, hogy e három feltétel megvalósul-e.

Elméletileg ez az eljárás a „felmentő bizonyítékok feltételes megosztási” modelljének felelt meg. A Konfliktus utáni Reintegrációs Kezdeményezés a Fejlődésért³²² (a továbbiakban PRIDE) nevű Sierra-Leone-i nem kormányközi szervezet megfigyelései szerint azonban a gyakorlatban, a feltételek nem kellőképpen konkrét meghatározása miatt, lehetőség nyílt a „szabad áramlás” modelljébe való átmenetre, ami alapján feltétel nélkül hozzájuthatott a Bíróság bármilyen, Bizottság birtokában lévő információhoz.³²³ Ez pedig komoly visszavető erőt jelentett a

³¹⁹ Abdul Tejan-Cole, *The Complementary and Conflicting Relationship between the Special Court for Sierra Leone and the Truth and Reconciliation Commission*, 5 YEARBOOK OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW (2005.), 323. old.

³²⁰ Elizabeth M. Evenson, *Truth and Justice in Sierra Leone: Coordination between Commission and Court*, 104 COLUMBIA LAW REVIEW (2004.), 765. old.

³²¹ TEJAN-COLE (2005.), 327. old.

³²² PRIDE: Post-conflict Reintegration Initiative for Development and Empowerment. A szervezet 2001 áprilisában kezdte meg működését azzal a céllal, hogy a volt kombattánsok szemszögéből vizsgálja a konfliktust követő igazságszolgáltatási és békéltetési módszereket, hatékony közreműködést nyújtva a Sierra Leone-i valamikori elkövetők és a politikusok közötti kommunikáció megvalósulásában.

³²³ *Ex-Combatant Views of the Truth and Reconciliation Commission and the Special Court in Sierra Leone*, (PRIDE: Post-conflict Reintegration Initiative for Development and Empowerment, 2002) 18, elérhető:

valamikor elkövetők békéltető eljárásban való részvétele tekintetében. Sokan tartottak attól is, hogy a Bizottság előtt tett nyilatkozataik alapján beidézhetik őket a Bíróság elé, hogy tanúként tegyenek vallomást a parancsnokaik ellen, akiktől még mindig függtek gazdasági értelemben is.

Ezt a helyzetet nem támasztották alá David Crane Főügyész nyilatkozatai, aki már a Bíróság működésének kezdetén kijelentette, hogy nem szándékozik bizottsági anyagokat felhasználni munkája során, kizárólag a Bíróság által beszerzett információkra kíván hagyatkozni.³²⁴ Ugyanakkor a Bizottság működésének természetéből, a nyilvános meghallgatásokból adódóan nyilvánvalóan nem lehetett elkerülni néhány információ Bírósághoz kerülését. Másfelől elengedhetetlen volt az információk bizalmas kezelése olyan esetekben, ahol az érintett személy biztonsága múlt ezen, kiváltképp mivel ez volt az egyetlen tanúvédelmi eszköz a Bizottság kezében. Jogi alapot erre a Bizottságról szóló törvény 7. cikkének (3) bekezdése jelentett, mely bármely személy számára lehetővé tette, hogy bizalmas úton tegyen nyilatkozatot a Bizottság előtt, azt pedig senki nem kötelezhette, hogy a vallomásban szereplő információkat kiadja.³²⁵ Ennek megfelelően a Bizottság a munkájának lezárását követően is a Zárójelentés publikációja mellett e bizalmasan kezelt információk további titokban tartása mellett állt ki, és az ennek nyomán keletkező viták ellenére a Zárójelentésben is további javaslatot tett az információk őrzésére.³²⁶

Ugyanezen kérdés kapcsán a Bíróságra vonatkozó joganyagban belül annak eljárási szabályai említhetők, melyekben a titoktartás azonban csak a jogi képviselő és annak ügyfele viszonylatában jelenik meg.³²⁷ Továbbá a Statútumának 17. cikkének 4 (g) bekezdése a vádlott arra vonatkozó jogát rögzíti, hogy nem kötelezhető önmaga elleni, bűnösséget elismerő vallomásra.³²⁸ A Bíróság számára követendő mintát jelentő *ad hoc* törvényszékekre (ICTY, ICTR) vonatkozó szabályok pedig ezt a rendelkezést kiterjesztik a tanúkra is. William Schabas (egyébként kisebbségi) véleménye szerint a rendszer logikája alapján ezek a szabályok vonatkoztathatók a Bizottság előtt

www.ictj.org/downloads/PRIDE%20report.pdf

³²⁴ SCHABAS (2004.), 29. old.

³²⁵ "A Bizottság diszkrécionális döntési jogkörének keretein belül, bármely személy számára engedélyezhető, hogy bizalmas módon adjon információt a Bizottságnak, és a Bizottság nem kötelezhető, hogy a bizalmas módon neki szolgáltatott információk kiadására."

The Truth and Reconciliation Act, 7. cikk (3) bek.

³²⁶ SCHABAS (2004.), 30-31. old.

³²⁷ Rules of Procedure and Evidence of the Special Court, 16 January 2002, elérhető:

www.sc-sl.org/documents.html Rule 97

³²⁸ Statute of the Special Court for Sierra Leone, 17. cikk (4) (g) bek.

megjelent és kihallgatott személyekre is.³²⁹ Ez a vélemény már annyiban is vitatható, hogy a Bizottság előtt tett nyilatkozatok nem keletkeztetnek automatikus vád alá vonást, hisz a Bizottság mandátuma erre nem terjed ki, így nem említhető egy lapon e tekintetben a két testület. Ugyanakkor a gyakorlati esetleges következményeket szemlélve, miszerint a vallomás a Bíróság birtokába juthat, létjogosultsága lehet egy ilyen érvelésnek. Ez máris felvet egy következő, további viták alapját képező kérdést, nevezetesen hogy nem jelent-e jelentős eltántorító tényezőt az ilyen irányú információáramlás a leszerelt katonák oldalán a Bizottság előtt való megjelenéssel szemben.

A konfliktusban részt vett kombattánsok részvétele a békéltető eljárásokban több okból is alapvető jelentőséggel bírt. Egyrészt a több mint 50,000 harcban résztvevő személy reintegrációja valamikori közösségükbe elengedhetetlen a továbblépés érdekében,³³⁰ másrészt az áldozatok hogyan békülhetnének meg azokkal az elkövetőkkel, akik nincsenek jelen a meghallgatásokon? Megbékülés és reintegráció híján viszont egy út állhatott nyitva egy harcban részes személy előtt: vissza a háborúba. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a leszerelt katonák pótolhatatlan ismeretekkel rendelkeznek a konfliktus kiterjedésének módjáról, az emberek csatlakozásának okairól és egyéb részletekről, mely információk nélkülözhetetlenek a múltra vonatkozó világos és teljes kép magalkotása szempontjából.

Kérdés, hogy valóban komoly elrettentő erőt jelentett-e Sierra Leone konfliktusban részt vett kombattánsai esetében az információáramlásra vonatkozó szabályok meghatározatlansága. Akadnak, akik véleménye szerint a kérdést sokkal inkább befolyásolták kiszámíthatatlan emberi tényezők, mint az amnesztiára vagy az információ-megosztásra vonatkozó szabályok, hiszen hamar világossá vált a katonák számára, hogy a Különleges Bíróság csak a „nagy halakra” pályázik, ők, mint parancsvégrehajtók nem esnek a joghatósága alá.³³¹

Az azonban általános értelemben elmondható, hogy az eljárásban résztvevők száma mindenképpen feljavítható, ha a lakosság megfelelő tájékoztatására kerül sor, az

³²⁹ SCHABAS (2004.), 34. old.

³³⁰ PRIDE (2002.), 11. old.

³³¹ Lásd ezeket a véleményeket: SCHABAS (2004.), 30. old, EVENSON (2004.), 762. old, Priscilla Hayner, THE SIERRA LEONE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION: REVIEWING ITS FIRST YEAR (International Center for Transitional Justice, New York, 2004.), 4. old.

érintett személyek, volt elkövetők (akiknek részvétele elengedhetetlen a kellően objektív múlt-kép létrehozásához) tisztában vannak a bizottság előtti megjelenésük következményével. Ugyancsak a részvétel tekintetében hangsúlyozandó a megfelelő tájékoztatás jelentősége. Számos CDF-hez tartozó katonáról például kiderült, hogy abban a hitben volt, hogy a Bíróság joghatósága rájuk nem terjedhet ki, hiszen a műveleteik célja szentesítette az eszközeiket. A hasonló tévhitek eloszlatásához szükséges elsődleges információforrás a rádió volt, de szükség volt kellő interaktivitással bíró találkozók szervezésére is, ahol további lehetőség nyílt a felmerülő kérdések tisztázására. A Sierra Leone-i TRC Munkacsoport igen nagy hangsúlyt fektetett a csoportos beszélgetések szervezésére, és ebben a UNAMSIL Emberi Jogi Szekciója is segítségére volt.³³² Ezek a találkozók igen jelentősen emelték a Bíróság és Bizottság működését támogatók számát. A PRIDE 2001-es felmérése szerint a beszélgetéseken résztvevők 53 százaléka támogatta a Békéltető Bizottság működését a találkozó előtt, amely szám azt követően 85 százalékra emelkedett. Ugyanez a kutatás a Különleges Bíróság tekintetében 59 százalékról 79 százalékra való emelkedés eredményére jutott.³³³ A Bizottságról adott megfelelő tájékoztatás például még inkább megerősítette ezeket a katonákat abban a reményükben, hogy a békéltetés esélyt adhat nekik elmagyarázni, miért is harcoltak, és így az elősegítheti, hogy a családjuk, közösségük visszafogadja őket.

Ez kellő bizonyítóerővel bír arra nézve, hogy a megfelelően széleskörű tájékoztatás jelentős mértékben növelhette volna a Bizottság hatékonyságát az érintett személyek megjelenésre való ösztönzése révén. Ugyanakkor csak abban az esetben lehet egyáltalán szó a lakosság széleskörű informálásáról a büntető bíróságok és bizottságok közötti kapcsolat tekintetében, ha van miről tájékoztatni őket, azaz ha létrejön egy kellően részletes megállapodás az intézmények viszonyának szabályozásáról. Mint ahogy Ruanda esetében megmutatkozott, hogy az ICTR és a hazai bíróságok működésének egymástól való elszigeteltsége jelentős mértékben hátráltatja a testületek hatékonyságán kívül az érintett lakosság részéről elvárt támogatottságot, úgy Sierra Leone példája tehát megfelelő illusztráció arra, hogy a testületek együttműködésének megfelelő koordinálásának kiemelkedő jelentősége van az átmeneti igazságszolgáltatás egyéb szintjein is.

³³² BENNETT (2001.)

³³³ PRIDE (2002.), 5. old.

3. 3. Tényfeltáró bizottság, mint a büntető bíraskodási rendszer integrált része az ENSZ közrehatása nyomán: Kelet-Timor

Az első tényfeltáró és békéltető bizottságok nem bírói testületek voltak. Ez a helyzet megváltozott a dél-afrikai bizottság felállításával, amely a korábbiakban ismertetett egyedi körülményekből adódóan már egyedi amnesztia kérelmek elbírálására is jogosulttá vált, így kvázi-bírói intézményként működve. Ezt a tendenciát folytatta volna a Kelet-Timorban felállított testület, hiszen ez már intézményi részévé vált volna a büntetőbírói rendszernek az ENSZ Átmeneti Kormányzata által megszövegezett, azonban a gyakorlatban végül érvényesülésre nem kerülő szabályok értelmében.

3. 3. 1. A Befogadás, Tényfeltárás és Békéltetés Bizottságának felállítása és működése

A huszonnégy évnyi indonéz megszállást³³⁴ követően az ENSZ-re ruházott

³³⁴ Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1960-ban vette fel Kelet-Timort arra a listára, melyen az önrendelkezéssel nem rendelkező területek szerepeltek. Abban az időben Kelet-Timor területén Portugália gyakorolt igazgatási jogköröket. 1974-ben polgárháború tört ki azon két nézet támogatóinak tábora között, melyek egyik oldalon a függetlenséget, az ellenkező oldalon az Indonéziába való beolvadást látták optimális megoldásnak a terület státusza szempontjából. Portugália lemondott jogai gyakorlásáról, Indonézia katonai csapatai pedig bevonultak Kelet-Timor területére, 1976-ban 27. provinciává téve azt. Ezt a területszerzést az ENSZ sosem ismerte el.

A függetlenséget támogató Fretilin Párt egyoldalú jelleggel hirdette ki az ország függetlenségét, és az Indonézia által foganatosított invázió ellen kitartó harcot vívtak a párthoz tartozó fegyveres erők. Már a területfoglalás első két hetében tömeges mészárlásra került sor az indonéz seregek részéről. Megkülönböztetés nélkül tizedelték a helyi lakosságot. Az ezt követő, erőszakkal teli évek sorában az 1975 és 1980 közötti időszak nevezhető a legsötétebbnek, amikor az egész sziget területén intenzív katonai műveletek zajlottak. Kelet-Timor el volt zárva a külvilágtól, még a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának képviselői sem kaptak felhatalmazást a területre való belépéshez. Hozzávetőlegesen 200,000 ember vesztette életét ezekben az években a csapatok által gyakorolt erőszak vagy az éhínség és betegségek áldozataként.

A Vöröskereszt delegációinak és diplomáciai képviselőinek 1979-ben történt látogatásait követően az emberi jogi szituáció kezdett rendeződni, de továbbra is történtek súlyos atrocitások. A diszkrimináció megnyilvánulásai népiertő jelleget öltöttek. Ez nemcsak a fegyveres erőszak alkalmazásában tükröződött, hanem az oktatáspolitikában is. A kelet-timoriak anyanyelvének, a tetumnak tanítását betiltották. Az indonéz telepések ezreinek Kelet-Timorba küldése is arra a szándéokra utalt, hogy megsemmisítsék a kelet-timori kultúrát és identitástudatot.

Az indonéz megszállás 24 évig tartott. Az ENSZ 1999-ben avatkozott be a szituáció rendezése érdekében. A Biztonsági Tanács 1246-os számú határozatában jelentette ki, hogy a kelet-timori biztonsági helyzet különösen feszült és ingatag. Ennek alapján döntött úgy, hogy legkésőbb 1999. augusztus 31-ig létrehozza a Kelet-Timori ENSZ Missziót (*United Nations Mission in East Timor*, a továbbiakban: UNAMET). A UNAMET keretén belül kívánták biztosítani a népszavazás hiteles lebonyolítását, mely alapján kiderülhetett, hogy a kelet-timori emberek

területi igazgatási jogokat az 1999. október 25-én, a Biztonsági Tanács 1272-es számú határozatával felállított Átmeneti Kormányzat (*United Nations Transitional Administration in East Timor*; a továbbiakban UNTAET) hivatott gyakorolni. Az igen széles hatáskörű misszió három összetevőből állt: kormányzat és közigazgatás; humanitárius segítségnyújtás és sürgősségi rehabilitáció; valamint békefenntartás.

Az igazságszolgáltatás reformjára vonatkozó UNTAET Határozatok rendelkezései szerint az Átmeneti Kormányzatnak ezt a feladatot a kelet-timori nép képviselőivel való folyamatos konzultáció mellett kellett megvalósítania. Ezen túl az 1999/1. számú, az Átmeneti Kormány hatásköréről szóló UNTAET Határozat magába foglalt számos kikötést az ezen munka ellátása során betartandó nemzetközi jogi kötelezettségek³³⁵, és a továbbiakban alkalmazandó, illetve a nemzetközi jogi elvárásoknak való megfelelés érdekében hatályon kívül helyezendő belső jogszabályok tekintetében³³⁶. Ezen jogi keretek között kívánták garantálni az emberi jogok továbbiakban megvalósítandó tiszteletben tartását, és az újjáalakuló bírói rendszer hatékony működését. Ezen szabályok és intézkedések legalábbis papíron az ENSZ-nek a konfliktuson túljutott társadalmakban megvalósítandó jogrend-építési szándékait tükrözték.

Az Átmeneti Kormány munkáját felgyorsítandó és támogatandó a UNTAET

mely utat választanak hazájuk jövője tekintetében: az Indonézián belüli különleges autonómiát, vagy a teljes függetlenséget. A népszavazásra 1999. augusztus 30-án került sor, melyen a nyilvántartott szavazók 98 százaléka vett részt. A szavazáson megjelentek 78,5 százaléka pedig kinyilvánította azon szándékát, hogy visszautasítja a kínált autonómiát, és a függetlenség mellett teszi le voksát.

Az azonban egyértelműnek látszott, hogy Indonézia nem fogja könnyen adni a szabadságot. Az indonéz hadsereg néhány tábornoka az integrációt pártolókból irreguláris hadtesteket hozott létre a gyarmat elvesztésének megelőzése végett. Az általuk végrehajtott támadások célpontjai a függetlenséget támogatók voltak. Néhány hét leforgása alatt több mint 1500 embert öltek meg. Hozzávetőlegesen 500 ezer lakost űztek el otthonából, 250 ezret pedig Nyugat-Timorba deportáltak. A házak és épületek 73 százalékát lerombolták.

A sorozatos és már a kelet-timoriak oldalán is megnyilvánuló erőszakos események és az Egyesült Nemzetek nyomásgyakorlása végül a terület elhagyására készítette az Indonéz Katonai Erőket a közigazgatási tisztviselőkkel együtt. 1999. szeptember 28-án született meg az egyezség Portugália, Indonézia és az ENSZ között, miszerint átengedik a Kelet-Timor feletti fennhatóságot ez utóbbi tárgyaló partnernek.

³³⁵ UNTAET Regulation No. 1999/1 on the Authority of the Transitional Administration in East Timor, 27 November 1999. 2. cikk

A UNTAET által a konkrét helyzet jellegére tekintettel kiemelt betartandó nemzetközi jogi egyezmények: Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948.), Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966.) és azok kiegészítő jegyzőkönyvei, Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966.), a Faji Diszkrimináció minden formájának kizárásáról szóló Egyezmény (1965.), a Nőkkel Szembeni Diszkrimináció minden formájának kizárásáról szóló Egyezmény (1979.), a Kínzás és más Megalázó Bánásmód és Büntetés elleni Egyezmény (1984.), a Gyermekek Jogairól szóló Nemzetközi Egyezmény (1989.).

³³⁶ UNTAET Regulation No. 1999/1, 3. cikk

Kelet-Timor belső jogának átalakítása magában foglalta a főbüntetések (halálbüntetés és életfogytig tartó szabadságvesztés) eltörlését, valamint a zendülés elleni, a szociális szervezetekre, nemzetbiztonságra, nemzetvédelemre, mobilizációra és demobilizációra, valamint a közbiztonságra és védelemre vonatkozó jogszabályok hatályon kívül helyezését.

felállította az Átmeneti Bírói Szolgálat Bizottságát (*Transitional Judicial Service Commission*), mely független szakértőkből álló és kelet-timori tagokat is magába foglaló testület a bírói helyek betöltésére és a bírói rendszer reformjára tett javaslatokat. A személyi kérdések eldöntése során alapul vették a jogi képesítést és gyakorlatot, valamint a morális minőséget és az adott közösségen belül betöltött szerepet. A Bizottság gyakorlatilag tanácsadó szervként működött, ugyanakkor az Átmeneti Kormánynak minden esetben különös tekintettel kellett lennie az általa tett javaslatokra.³³⁷

Az igazságszolgáltatási rendszer fejlesztési tervének részeként állították fel a 2000. év folyamán a Kelet-Timori Főügyészi Hivatalt, a Védő Ügyvédek Szolgálatát, három kerületi bíróságot, egy Fellebbviteli Bíróságot és több büntetvégrehajtási intézetet Dili fővárosban. Két nemzetközi szakértő és a Jogfejlesztés Nemzetközi Szervezetének (*International Development Law Organization*) szakértői delegációja érkezett Dilibe, hogy segítsen a bírák képzésében.³³⁸ Ennek a folyamatnak volt része azoknak az ítélőtábláknak a létrehozása is, melyek a legsúlyosabb büntettek felett rendelkeztek kizárólagos joghatósággal.³³⁹ A Súlyos Büntettek Különleges Ítélőtáblái (*SPSC: Special Panels for Serious Crimes*) alkották a Súlyos Büntettek Egységét (*SCU: Serious Crimes Unit*) a Dili Kerületi Bíróságon belül.³⁴⁰

A súlyosabb büntettek elkövetőinek felelősségre vonása mellett egyre növekedett a szükség a múltbeli események feltárására és a „kisebb súlyú” bűnök elkövetőinek

³³⁷ UNTAET Regulation No. 1999/3 on the Establishment of a Transitional Judicial Service Commission, 3 December 1999

³³⁸ Komoly problémát jelentett a megfelelő jogi ismeretek hiánya. Az eredeti terv szerint épp ezért országon kívülről kívántak bírákat behozni az igazságszolgáltató székekbe, ezzel viszont a helyi körülmények, az elkövetések hátterének alapos ismerete hiányzott volna az ítélkezők oldalán. Ebből adódóan végül maradtak a helyi bírák képzésének megoldásánál.

A kérdés kapcsán lásd: Marco Sassòli, *Droit international pénal et droit pénal interne: le cas des territoires se trouvant sous administration internationale*, in *LE DROIT PÉNAL À L'ÉPREUVE DE L'INTERNATIONALISATION* (L.G.D.J.-Georg Éditeur-Bruylant, Párizs, Genf, Brüsszel, 2002.), 129-134. old.

³³⁹ *Rule of Law: Judiciary*, in *EAST TIMOR UPDATE*, elérhető: www.un.org/peace/etimor/untaetPU/ETupdateMGE.pdf (2000)

³⁴⁰ *Unfulfilled Expectations: Community Views on CAVR's Community Reconciliation Process*, in *JUDICIAL SYSTEM MONITORING PROGRAM 9* (2004.)

Hasonló, a nemzetközi büntettek elkövetéseinek vizsgálatát bonyolító intézmények felállítására került sor többek között Argentínában, Kanadában, Chilében, Etiópiában, Guatemalában, Mexikóban, Nagy-Britanniában, Hollandiában.

Ezen intézményeknek a büntetlenség kultúrája elleni harcban betöltött szerepéről és hasznosságáról lásd Diane Orentlichernek az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának tett jelentését:

Independent Study on Best Practices, Including Recommendations to Assist States in Strengthening their Domestic Capacity to Combat All Aspects of Impunity, by Diane Orentlicher, 60th Session of the Commission on Human Rights, 2004. február 27., E/CN.4/2004/88, 15. old.

magas számából adódó problémák megoldására. A helyzetre adott választ a 2001/10. számú UNTAET Határozat jelentette, mellyel felállították a Befogadás, Tényfeltárás és Békéltetés Bizottságát (*Commission for Reception, Truth and Reconciliation*, a továbbiakban CAVR a portugál megfelelő után) 2002 áprilisában. Ezzel El Salvador esetéhez hasonlóan az ENSZ közvetlen befolyással és intézkedéssel élt egy békéltető bizottság felállítására érdekében.³⁴¹

Két éves működési periódust szántak a testületnek, amit végül fél évvel meghosszabbítottak. Létezésének alapvető céljaiként fogalmazták meg, hogy ki kell vizsgálnia az 1974 és 1999 között elkövetett emberi jogsértések természetét, okait és kiterjedését; az áldozatok védelmét kell szolgálnia, és a megbékélést hirdetni; támogatnia az elkövetők visszafogadását a közösségükbe; jelentéseket és ajánlásokat írnia; és a súlyosabb büntettek ügyeit a Főügyész Hivatalához utalni. A Határozat feljogosította saját eljárási szabályainak megalkotására, a funkciói betöltéséhez szükséges tanácsok felállítására, valamint a tisztségek betöltésével kapcsolatos döntések meghozatalára.³⁴²

A testület 5-7 nemzeti biztosának kiválasztása során figyelembe vették az adott jelölt pártatlanságát, morális minőségét, a konkrét helyzet körülményeivel kapcsolatos viszonyát, annak ismeretét, a politikai élettől való függetlenségét és az emberi jogi elvekkel szemben tanúsított elkötelezettségét.³⁴³ A központi Bizottság mellett létrehoztak Regionális Hivatalokat is, amelyeket megbízhatott a Bizottság bizonyos hatásköreinek betöltésével, feladatainak átvételével, ezzel az érintett lakossághoz közelebb hozva az eljárás folyamatát, elősegítve az átláthatóságot. A Bizottság minden Regionális Hivatalban 25, illetve 30 főt jelölhetett ki, hogy nevében eljárjon az adott területen.³⁴⁴

A Békéltető Bizottság által lefolytatott vizsgálatok az alábbi kérdések tisztázását célozta: az emberi jogsértések kiterjedése, okai, természete; az érintett személyek, hatóságok, intézmények és szervezetek szerepe; a konfliktust előidéző és fenntartó külső és belső tényezők mibenléte. Kellően széleskörű mandátummal ruházták fel

³⁴¹ A Bizottság felállításának és működésének tárgyában lásd: Annemarie Devereux és Lia Kent, *Evaluating Timor Leste's Reception, Truth and Reconciliation Commission*, in *THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE?* (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008.), 171-203. old.

³⁴² UNTAET Regulation No. 2001/10 on the Establishment of a Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor, 13 July 2001, 3. cikk

³⁴³ *Uo.*, 4. cikk

³⁴⁴ *Uo.*, 11. cikk

tehát a múltbeli események alapos és átfogó felderítése érdekében. A vizsgálatok előmozdítása céljával joga volt meghallgatásokat fogantatosítani, ezekre az érintett személyeket beidézni, a tárgyi bizonyítékokat lefoglalni, a releváns hatóságokat és személyeket felkérni információadásra, az ügyeit érintő exhumálásokon jelen lenni, adott nyomozó bírót felkérni körözési felhívás kiadására. Amennyiben akár az igazságszolgáltatás, akár az érintett tanú védelme érdekében szükségesnek tartotta, a Bizottság dönthetett zárt ajtók mögött zajló ülés, illetve meghallgatás tartásáról is.³⁴⁵

A Bizottság kétéves működése alatt több mint 1400 esetet dolgozott fel. Az eljárást az elkövető kérése indította el, mely írásbeli bejelentésnek tartalmaznia kellett a releváns tettek teljes körű leírását, a tettekért vállalt felelősség elismerését, a tetteknek a politikai konfliktussal való kapcsolatának magyarázatát, az eljárás helyüül megjelölni kívánt közösség azonosítását.

A Közösségi Békéltetési Eljárás (*Community Reconciliation Process, a továbbiakban CRP*) Nyilatkozati Tanácsa ezután eldöntötte, hogy a konkrét ügy körülményei lehetővé teszik-e CRP lefolytatását. A kritériumok közé tartozott a bűncselekmény természete, az elkövetett tettek száma, az eljárás alá vont személy által az elkövetésben betöltött szerep. A súlyos büntettek semmilyen körülmények között nem kerülhettek a békéltető eljárás körébe.³⁴⁶ Az irányadó UNTAET határozat értelmében ha a Tanács úgy döntött volna, hogy az adott ügy túllépi a CRP kereteit, vagy a Főügyész Hivatala kívánta volna gyakorolni kizárólagos joghatóságát, az eljárás ez utóbbi fórum előtt folytatódott. Így tehát a bizottsági eljárás elméletben függővé vált volna egy ügyészi döntéstől.

Amennyiben pozitív döntés született a békéltetési eljárás elindítása tekintetében, a Regionális Biztos összehívott egy három-öt tagból álló ítélőtáblát. Az ítézők közé a konkrét büntetettel érintett közösség helyi vezetőit sorolták, a tábla elnöke pedig az adott Biztos lett. A Tábla igyekezett konszenzusos döntéseket hozni. Ha ez nem volt

³⁴⁵ Uo., 14-16. cikk

³⁴⁶ „Kritériumok annak eldöntésére, hogy az adott bűncselekmény a Közösségi Békéltetési Eljárás tárgyává válhat-e

1. Az érintett személy által elkövetett bűncselekmény természete: például, az olyan bűncselekmények, mint a lopás, kisebb súlyú erőszakos tett, gyűjtogatás (amely nem okozott halált vagy testi sérülést), állatok megölése vagy a termény elpusztítása megfelelő tárgyai lehetnek egy Közösségi Békéltetési Eljárásnak.

2. Az érintett személy által elkövetett büntettek száma.

3. Az érintett személynek a bűncselekmény elkövetésében betöltött szerepe, mégpedig hogy az érintett személy szervezte, tervezte, kezdeményezte, vagy elrendelte-e a bűncselekmény elkövetését, vagy mások parancsait követte a bűncselekmény elkövetése során.

4. Semmilyen körülmények között nem tartható Közösségi Békéltetési Eljárás a súlyos büntettek esetében.”

Uo., 1. függelék

lehetséges, a Regionális Biztosé volt a végső döntés joga.

A tárgyalás kezdetén felolvasták az elkövető állításait tartalmazó nyilatkozatot a jelenlévők előtt, amit azok kérdései követtek. Biztosították, hogy az elkövető, a tettének áldozatai és a helyi közösség tagjai is kinyilváníthassák véleményüket. Az ítézők, az elkövető és az áldozatok közötti konzultációt követően, a Tábla megszövegezte a megbékélési aktát, amelyben írásba fektette az elkövető által elvégzendő közösségi szolgálatot, kártalanítást, nyilvános bocsánatkérést, vagy a megbánás egyéb kinyilvánítási módját. Az eljárás eredményeit ezzel az aktával együtt összefoglalták a Közösségi Megbékélési Egyezségben, amely magába foglalta ezen kívül a feltárt tények, tettek leírását, a korábbi elkövető bocsánatkérését, és a felelősségének elfogadásáról tett nyilatkozatát, a megbékélési aktában foglaltak végrehajtása vonatkozásában érvényesülő határidőt, valamint a Tábla tagjainak és az elkövetőnek az aláírását.³⁴⁷ Gyakran rendeztek ezt követően egy megbékélési szertartást, alapul véve a kelet-timori hagyományokat. Ennek megnyilvánulásai voltak például a gyékény kiterítése és feltekerése, egy csirke vagy sertés feláldozása, illetve az ünnepi lakoma.³⁴⁸

Miután nyilvántartásba vették az Egyezséget az illetékes kerületi bíróságon, elküldték egy-egy másolatát a központi Békéltető Bizottságnak, az eljárás alá vont személynek és a polgárőrségnek. Egy másolatot pedig hozzáférhetővé tettek az érdekelt személyek és áldozatok számára. Az Egyezés büntető és polgári jogi mentességet biztosított az érintett elkövetőnek a tárgyalt tettel kapcsolatban, ugyanakkor az aktában kikötött kötelezettségek teljesítésének elmulasztása bűncselekménynek minősült, ami egy évet meg nem haladó szabadságvesztéssel, vagy 3000 US dollárt túl nem lépő pénzbírsággal volt büntethető.³⁴⁹

A bíróságoknak csak korlátozott joguk volt a bizottsági döntéshozatal ellenőrzésére. Vizsgálhatták azt a kérdést, hogy a Bizottság által kiszabott szankció átlépi-e az arányosság határait az elkövetett cselekmény vonatkozásában, és hogy az adott tett emberi jogsértésnek minősül-e.³⁵⁰ Ugyanakkor a Főügyészi Hivatal vétő-jogosultsága a bizottsági eljárás megkezdése tekintetében, a bizottságra ruházott

³⁴⁷ *Uo.*, 23-27. cikk

³⁴⁸ UNFULFILLED EXPECTATIONS (2004.)

³⁴⁹ UNTAET Regulation No. 2001/10, 28-30. cikk

³⁵⁰ Carsten Stahn, *Accommodating Individual Criminal Responsibility and National Reconciliation: the UN Truth Commission for East Timor*, in 95 THE AMERICAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (2001.), 959. old.

eljárási, többek között szankció-kiszabási, jogkörök széles tárháza, a bizottsági döntés lehetséges büntető és polgári jogi mentességet biztosító hatása, valamint a büntetőbírói fórumoknak a bizottsági döntés tekintetében fennálló felülvizsgálati jogosultsága egyedülálló módon tette elméletben a bizottságot a belső büntető igazságszolgáltatási rendszer integráns részévé.

A Bizottság jogosult volt bizalmas úton információkat szerezni, de nem garantálhatta egy esetleges büntetőjogi eljárás elindulását. A bizalmas információkat is át kellett adnia a Főügyészi Hivatalnak, ha erre vonatkozó kérelemmel fordult hozzá. Ilyen esetekben könnyen előfordulhat, hogy a bizottság megfelelő működését nem sikerül megvalósítani a lehetséges tanúk vádemeléstől való félelméből adódóan. Az érem másik oldala pedig, hogy egy erőteljesebb titkosításra való jogosítvány jogtalan védelmet biztosíthat azoknak az elkövetőknek, akik büntetőjogi számadással kell, hogy feleljenek. Ez korlátozhatná az ügyészség és védelem által hozzáférhető információk körét, ami viszont büntetlenséghez vezethetne.³⁵¹

Ez utóbbi érv alapozta meg a Főügyészi Hivatal információ-kikérési jogosultságának megállapítását.³⁵² Ezen túl, általában véve megállapítható, hogy a Bizottság és a SCU között egy olajozott együttműködésnek kellett volna kialakulnia az irányadó jogszabályok és UNTAET Határozatok alapján, a gyakorlatban azonban végül nem jött létre érdemi kapcsolat.

Azon kérdés tekintetében, hogy a kettő közül mely intézmény illetékes egy-egy ügyben, a papírforma szerint az SCU-nak volt erőteljesebb a pozíciója. A Bizottság Nyilatkozási Bizottságához beérkezett minden vallomás egy másolatát továbbítani kellett a Főügyészi Hivatalhoz, amely 14 napon belül eldönthette, hogy kívánja-e gyakorolni a súlyos büntettek feletti kizárólagos joghatóságát. A Bizottság csak akkor járhatott el, ha a Hivatal nem kívánta gyakorolni különleges joghatóságát. Ezen kívül, amennyiben a Bizottság előtt zajló meghallgatáson olyan bizonyíték lepleződött le, mely valószínűsítette egy súlyos büntett elkövetését, a bizonyítékot haladéktalanul el kellett juttatni a Hivatalhoz, hogy az elindíthassa az eljárást.³⁵³ A nagyobb súlyú

³⁵¹ Patrick Burgess, *Justice and Reconciliation in East Timor*, in TRUTH COMMISSIONS AND COURTS: THE TENSION BETWEEN CRIMINAL JUSTICE AND THE SEARCH FOR TRUTH (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2004.), 145. old.

³⁵² Ugyanakkor megjegyzendő, hogy ugyanezen jogosultság nem állt fenn a védelem oldalán.

³⁵³ „Ha a Főügyészi Hivatal a tanúvallomási nyilatkozat kézhezvételétől számított 14 napon belül értesíti a Bizottságot, hogy a Főügyészi Hivatal kizárólagos joghatóságát kívánja gyakorolni a 16. számú UNTAET Határozat értelmében, a Bizottságnak értesítenie kell az eskü alatt valló tanút, hogy nem folytathatja le a

büntettek elkövetőinek felelősségre vonását végző büntetőbírói fórum és a békéltetési bizottság közötti intenzívebb együttműködés szabályozására tehát Kelet-Timor esetében sor került, Sierra Leone példájával szemben itt nem feneklett meg az együttműködés kidolgozása az információáramlás feletti viták eredménytelenségében. Ugyanakkor az SCU szabályozásban megjelenő erőteljesebb és gyakorlatilag feltétlen primátusa legalább annyira jelenthetett riasztó tényezőt az elkövetők megjelenése tekintetében, mint Sierra Leone esetében a testületek közötti viszony szabályozatlansága és a lakosság megfelelő tájékoztatásának hiánya.³⁵⁴

Az első határozat-tervezet szerint a Bizottság nem volt jogosult eljárni súlyos büntettek esetében „*semmilyen körülmények között*” de a lakosság ellenségeskedésekben való széles körű részvétele nem tette lehetővé ennek az élesen meghúzott határvonalnak a tiszteletben tartását. Éppen ezért a legsúlyosabb büntettekről szóló 2002/9. számú UNTAET Határozat az említett kitélet „*elméletileg*” szócskával bővítette ki. Ez nagyobb mozgásteret biztosított az ügyésznek, hogy a vádemelés elhagyásáról döntsön még akár olyan esetben is, ahol technikailag egy súlyos büntett elkövetéséről volt szó.³⁵⁵

Ezt a kérdést szemlélve egy következő probléma is felmerül: hogyan lehet meghatározni a súlyos büntettek fogalmát, melynek elkövetésének megítélése nem tartozhat bizottsági hatáskörbe? Kelet-Timor esetében a fogalom magába foglalta a népirtást, háborús és emberiség elleni büntettet, emberölést, nemi erőszakot és a kínzást. Másfelől nem ez volt az egyetlen meghatározó tényező a tekintetben, hogy a

Közösségi Békéltetési Eljárást.”

UNTAET REGULATION NO. 2001/10, 24. cikk (6) bek.

„*Ha a Közösségi Békéltetési Eljárás keretén belül lefolytatott Meghallgatás során megbízható bizonyítéka derül fény arról, hogy az eskü alatt valló tanú súlyos büntettet követett el, a Közösségi és Békéltetési Eljárás Paneljének feljegyzést kell készítenie a bizonyítékról, és a bizonyítékot el kell juttatnia a Főügyész Hivatalnak, és fel kell függesztenie a Közösségi Békéltetési Eljárást.*”

Uo., 27. cikk (5) bek.

Lásd még: Uo., 27. cikk (6) bek.

³⁵⁴ A volt elkövetőkre gyakorolt ösztönző hatás a békéltetési eljárásban való részvételre kiemelkedő jelentőséggel bír a helyi közösségek integritásának hosszú távon történő helyreállítása tekintetében, hiszen a részvételük hiánya nagyfokú zavart okozhat a múlt ismerete terén. Így történt ez azon személy esetében is, aki megjelent a Bizottság előtt, tisztázni kívánva azt, hogy ő csupán tanúja volt a szóban forgó gyilkosságnak, megnevezve a két tényleges elkövetőt. A két elkövető viszont nem tért vissza Kelet-Timorba, így nem is jelentek meg az eljárás során. Az áldozatok özvegyei, bár az eljárás végén a közösség visszafogadta az elkövetés tanújává vált személyt, soha nem álltak vele szóba. Továbbra is őt gyanúsították. Ugyanez a magatartásforma alakulhat ki a közösség azon tagjainál, akik nem jelentek meg a meghallgatásokon, és kétségbe vonják az eljárás kimenetelét. Az eljárások önkéntességen alapuló indítása így még inkább felvetheti a kérdést, hogy milyen szándék ösztönözhetette a korábbi elkövetőket önmaguk feladására. Itt említhető elsősorban annak vágya, hogy visszafogadja őket valamikori közösségük, és hogy a gyermekeiknek ne kelljen a jövőben a gyanú és hátrányos megkülönböztetés árnyékában élniük.

³⁵⁵ BURGESS (2004.), 154. old.

Bizottságnak volt-e joga eljárni egy adott ügyben. A Bizottság felállításáról szóló UNTAET Határozat szerint e kérdés eldöntésénél a következő tényezőket kellett figyelembe venni: a bűntett természete, az érintett személy által elkövetett bűncselekmények száma, az, hogy az elkövető szervezte, tervezte vagy rendelte el a bűntett elkövetését vagy valaki más parancsát követte, és hogy az adott bűntett súlyosnak minősül-e, amely esetben a Főügyészi Hivatalhoz utalandó az ügy.³⁵⁶ Ez a fajta meghatározás közös jegyekkel bír a ruandai szempontrendszerrel az érintett személy vezetői minősége tekintetében, ugyanakkor egy finomabban kidolgozott szabályozást hozott létre. Másrészt viszont nem foglalta magába az elkövető életkorát, mint irányadó szempontot, holott ezzel figyelmen kívül maradt a fegyverfelvételre kényszerített gyerekek magas száma.

A Sierra Leone-i szabályozáshoz képest részletesebb, együttműködésre vonatkozó szabályozás gyakorlati érvényesülése terén is adódtak problémák. Az igen szegényes finanszírozással működtetett Súlyos Bűntettek Egysége nem fordított különösebb figyelmet a Bizottság előtt folytatott eljárásoknak. Akadt az SCU alkalmazottai között olyan is, aki egyfelől a Bizottsággal való együttműködés megvalósulásának teljes hiányáról tudósított.³⁵⁷ Másfelől még csak azzal sem volt tisztában, hogy milyen jogi aktussal került felállításra a békéltető testület, holott ugyanazon UNTAET szabályozta annak működését, mely az SCU létezésének alapját is megteremtette. A papírra vetett együttműködési szabályok gyakorlati érvényesítésének hiánya pedig ily módon az ENSZ számlájára írható.

3. 3. 2. A nagy halak elúsznak: az Igazság és Barátság Bizottsága

A gondosabb szabályozás ellenére az átmeneti igazságszolgáltatás így Kelet-Timorban sem ért el vitathatatlan sikereket. Kellő hatékonyságának hiánya nemcsak a különböző intézmények együttműködése megvalósulásának elmaradásában

³⁵⁶ UNTAET REGULATION No. 2001/10, 1. függelék

³⁵⁷ Lina Pimental Biscaia „*East Timor’s Special Panels for Serious Crimes: creation, composition, applicable law, jurisdiction and challenges*” című előadásán elhangzottak alapján (Supranational Criminal Law Lecture Series, Hága, 2008. október 22.)

mutatkozott, hanem a konfliktus során vezető pozíciókat birtokló egyének felelősségre vonásával megbízott intézmények működésének vérszegénységében is. A „kis halak” még mindig sokkal nagyobb számban kerültek az igazságszolgáltatás hálójába, mint „nagyobbacská” társaik. A milíciák vezetőinek többsége nem tért vissza Nyugat-Timorból, így nem is volt lehetőség a felelősségre vonásukra. A büntettek körülményeinek feltárása és az elkövetők leleplezése tehát korántsem volt teljes, ami igen nagy elégedetlenséget váltott ki a kelet-timori emberek körében. A CAVR, az SCU és a kormány hatékony együttműködésére lett volna szükség. Emellett pedig feltehető, hogy egy befejezetlen eljárásorozat, ez a fajta részleges igazságszolgáltatás csak fokozza az indulatokat. A függőben lévő ügyek problémája kiemelkedően jelentős. Ha az érintett személyekkel és az általuk elkövetett tettekkel kapcsolatos körülményeket nem tisztázzák, végül utolérheti őket a tömegek „igazságszolgáltatása”. Az igazságos ítékezéshez fűzött, végül kielégítetlen várakozások előidézhetik az erőszakos cselekedetek újabb megjelenését.³⁵⁸

A nyomozásokat 2004 novemberében lezárták, ezzel véget vetve az új ügyek kivizsgálásának, az eljárások befejezésének időpontját pedig 2005 májusában jelölte meg az 1543-as számú, 2004-ben született Biztonsági Tanácsi Határozat.³⁵⁹ Az pedig jogi tényévé vált, hogy e veszély és a lakosság felelősségre vonás iránti igénye ellenére, nem lesz lehetőség a nagyobb horderejű bűnvádi eljárások lefolytatására. Aláaknázza ennek lehetőségét egy politikai jellegű egyezség, melyet az indonéz és a kelet-timori kormányzat közötti intenzívebbé váló dialógus eredményezett. Ennek a békésebb viszonynak jegyében kötötte meg Xanana Gusmao, Kelet-Timor elnöke és Susilo Bambang Yudhoyono, Indonézia államfője az Igazság és Barátság Bizottságát (*Commission of Truth and Friendship*) létrehozó megállapodást 2005. március 9-én.

A Bizottság elnevezése ellenére semmiképp nem sorolható a tényfeltáró és békéltető bizottságok közé. Tulajdonképpen rendeltetése az, hogy megelőzze a jövőbeni nyomozati eljárásokat azoknak az indonéz magas rangú tiszteknek az esetében, akik 1999 előtt, vagy közben Kelet-Timorban elkövetett emberiség elleni büntettek elkövetéséért felelősek. A megállapodás szövege szerint „nem lesznek

³⁵⁸ Példaként említhető egy megkérdezett személy nyilatkozata, mely szerint él a közösségükben egy volt milíciatag, akit 12 ember meggyilkolásával gyanúsít a falu, és nem került sor az ő esetében sem tényfeltárára, sem büntetőjogi eljárásra. A helyi közösség egyik megkérdezett férfitagja kijelentette: „*Habár a mi közösségünkben él, és mi békések vagyunk vele szemben, nem lepődnék meg, ha bármi történe vele.*”

³⁵⁹ UNFULFILLED EXPECTATIONS (2004.), 46. old.

további bírói vizsgálatok az indonéz megszállás folyamán elkövetett bűncselekmények esetében.”³⁶⁰ A korábban említett elengedhetetlen szükségét (miszerint az abbamaradt, vagy el sem kezdett vizsgálatok miatt alapvetően fontos az eljárások folytatása a tényleges megbékélés, az indulatok feloldása érdekében) ennek a szerződésnek a szövegezése során figyelmen kívül hagyták. A döntéshozatal lehetőségét kezükben tartó politikusok pedig nem is leplezték a megállapodás tényleges célját. Kelet-Timor miniszterelnöke, Mari Alkatiri maga jelentette ki nyilvánosan, hogy a Bizottság felállításának célja „nem az igazságosság, hanem a tényfeltárás”.³⁶¹ A probléma e tekintetben ott jelentkezik, hogy az igazságszolgáltatás blokkolása ez esetben ellehetetlenített bármilyen objektív tényfeltárási folyamatot.

A Bizottság létrehozása egybehangzóan negatív visszhangot váltott ki a Kelet-Timorban működő szervezetek körében. A Bírói Rendszert Megfigyelő Program (*Judicial System Monitoring Program*) például a következőképpen fejtette ki álláspontját az ügyvel kapcsolatban:

„Az emberiség elleni bűntettek ügye az egész nemzetközi közösséget érintő probléma: nem lehet kikerülni, vagy úgy elintézni, mint egy kétoldalú politikai célszerűség alá rendelt kérdéskört. A folyamatos dialógusok és a fejlett kapcsolatok Indonéziával egy pozitív és jelentős fejlődési tényező Kelet-Timor jövőjére nézve. Ugyanakkor, nem lehet előtérbe helyezni a fejlett kétoldalú viszonyokat azoknak az áldozatoknak kiszolgáltatandó igazság kárára, akik ellen bűntetteket követtek el az indonéz megszállás alatt.”³⁶²

Igen nagy számban születtek hasonló tartalmú nyilatkozatok más nem-kormányzati nemzetközi és helyi szervezetek részéről. Az indonéz NGO-k is közös nyilatkozatban tették közzé azon álláspontjukat, miszerint mindkét államot nemzetközi kötelezettség terheli az eljárások lefolytatása tekintetében.³⁶³ Erre kötelezi őket az 1272-es számú Biztonsági Tanácsi Határozat, miszerint „az Egyesült Nemzetek elítél

³⁶⁰ „Commission of Truth and Friendship” Seeks to End the Search for Justice whilst „Commission of Experts” Keeps it Alive. Judicial System Monitoring Programme Press Release, 2005. március 14., elérhető: [www.jsmp.minihub.org/Press%20Release/CTF&CoF/ComparingCTFandCoE\(e\).pdf](http://www.jsmp.minihub.org/Press%20Release/CTF&CoF/ComparingCTFandCoE(e).pdf)

³⁶¹ John M. Miller, *Truth Known, East Timorese Need Justice. Accountability for Rights Crimes Remains an International Responsibility.* (2005.) elérhető: www.etan.org/news/2005/03just.htm

³⁶² „COMMISSION OF TRUTH AND FRIENDSHIP” SEEKS TO END THE SEARCH FOR JUSTICE WHILST „COMMISSION OF EXPERTS” KEEPS IT ALIVE (2005.)

³⁶³ *Indonesian NGOs on joint Timor-Indonesia Truth Commission.* Joint Statement Truth and Friendship Commission, 2004. december, elérhető: www.etan.org/et2004/december/26-31/30ingos.htm

minden cselekedetet, mely a Kelet-Timorban fennálló erőszak jegyében zajlik, az erőszak megszüntetésére hív fel, és elrendeli minden erőszakos tettet elkövető személy felelősségre vonását".³⁶⁴ Az e határozat által megszabott kötelezettségen túl Kelet-Timor vonatkozásában említhető a Római Statútum által rá rótt felelősség is a nemzetközi büntettek visszaszorítása tekintetében, hiszen az ország ratifikálta a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát. Ha a Római Statútum időbeli hatálya miatt nem is vonatkozhat konkrétan a kérdéses büntettekre, a szerződés céljával, tárgyával ellentétes magatartást nem gyakorolhatna a tagállam.

Továbbá Indonézia ide tartozó nemzetközi kötelezettségei körében említendő az Indonézia és a UNTAET által 2000 áprilisában megkötött memorandum, mely kifejezetten a büntetőjogi együttműködést szabályozza az emberi jogsértések tekintetében. Ebben a dokumentumban a felek kötelezettséget vállaltak arra nézve, hogy megfelelő eljárást biztosítanak mind a nyomozás, mind a bírósági eljárás vonatkozásában.³⁶⁵ Érdeemes szemügyre venni közelebbről a megállapodásnak a személyek átadásáról szóló részét, melyben kikötik, hogy a felek átadják egymásnak mindazon személyeket, akiknek az ügyében a másik fél illetékes hatóságai bünvádi eljárást kívánnak lefolytatni, vagy ítéletet kívánnak hozni. Ez vonatkozik mindazon bűncselekményekre, amelyek legalább 2 évig terjedő szabadságvesztéssel vagy más, súlyosabb szankcióval büntetendő, ide értve elsősorban az emberiség elleni büntettet. Ha a felkért fél visszautasítja az adott személy átadását, köteles lesz megfelelő eljárást biztosítani az ügyben. A vitatott, Indonézia és Kelet-Timor által kötött szerződés nem oldhatja fel az Indonéziának a UNTAET-tel létrehozott megállapodásában szereplő kötelezettségeit, ehelyett súlyosan megsérti azokat, gátat szabva a megfelelő eljárások foganatosításának.

Kelet-Timor kormánya a nemzetközi kötelezettségeken kívül alkotmányos kötelezettségeit is áthágta a Bizottság felállításával. Az Alkotmány 95. cikke határozza

³⁶⁴ S. C. Res. 1272, 25 October 1999, U. N. Doc. S/RES/1272 (1999)

³⁶⁵ Memorandum of Understanding between the Republic of Indonesia and the United Nations Transitional Administration in East Timor regarding Cooperation in Legal, Judicial and Human Rights Related Matters, 5-6 April 2000, elérhető: www.jsmp.minihub.org/Reports/MOU.htm

Az Indonéziát ezt követően terhelő együttműködési kötelezettség cselekvési keretei az 1. cikk alapján: Tárgyi bizonyítékok és releváns nyilatkozatok beszerzése az érintett személyektől; segítség a fogvatartott személyek elérhetőségében és a nyomozati cselekményekben; szükséges bírói dokumentumok átadása; letartóztatások, megkeresések és elkobzások foganatosítása; személyek átadása; törvényszéki szakértők exhumálásban való részvételének elősegítése; hatósági képviselők jogi eljárásban való részvételének elősegítése; helyszíni szemle foganatosítása; információk és releváns dokumentumok hiteles másolatának és eredetijének elérhetővé tétele.

meg az országgyűlés hatásköreit. Ide tartozik az amnesztia feletti döntési jogosultság és a nemzetközi szerződések megkötésének feladata is. A 115. cikk pedig a kormány hatáskörével foglalkozik, miszerint azon nemzetközi szerződéseket, melyek amnesztiát állapítanak meg, mivel ez a tárgykör a parlament hatáskörébe tartozik, csak annak hozzájárulásával kötheti meg. Ezt a felhatalmazást nem kapta meg a végrehajtó szerv a Bizottság felállításáról szóló egyezség esetében. A szerződés aláírását Kelet-Timor elnöke teljesítette, akinek pedig az Alkotmány 85. cikke alapján csak már lefolytatott bírói eljárást követően van jogosultsága felmentést adni.

Ezeken az általános hatáskörökön szabályozó rendelkezéseken kívül a kifejezetten az 1974 és 1999 közötti időszakra vonatkozó 160. cikk alapján az ekkor elkövetett emberiség elleni, népiirtási célzatú és háborús bűntettek esetében mindenképpen el kell járnia vagy valamely belső, vagy egy nemzetközi büntető jogi hatóságnak.³⁶⁶ A kormány által tett lépés tehát igen sok szempontból ellentétes nemcsak a köz akaratával, de az Alkotmánnyal és a nemzetközi kötelezettségekkel is.

A Kelet-Timor Nemzeti Szövetsége Egy Nemzetközi Törvényszékért elnevezésű szervezet felhívta Kofi Annan, volt ENSZ Főtitkár figyelmét is a történetek elfogadhatatlanságára, és kérte az ENSZ aktívabb szerepvállalását.³⁶⁷ Annan a UNMISSET-ről legutóbb készített fejlődési jelentésében elismerte, hogy „*a súlyos bűntettekkel kapcsolatos eljárások nem felelhetnek meg az 1999-ben történt erőszakos cselekményekkel érintetteknek szolgáltatandó igazság elvárásainak a hátramaradt idő és források keretein belül.*”³⁶⁸ A helyzet problematikáját felmérve javaslatot tett egy Szakértői Bizottság létrehozására, melynek feladatául jelölte meg az indonéz eljárások, elsősorban a jakartai Emberi Jogi Bíróság, és a Dili SCU előtt zajló eljárások értékelését. Ezen kívül a Bizottság lett volna hivatott kivizsgálni az eljárások kellő hatékonyságát gátló nehézségeket, valamint javaslatokat tennie a felelősségre vonás alól eddig mentesülő elkövetőkre nézve megvalósítandó eljárási megoldásokra.³⁶⁹ A

³⁶⁶ *The Constitutionality of the Commission of Truth and Friendship*. Justice Update 8/2005. elérhető: www.jsmp.minihub.org/News/March%202005/18mar05_jsmp_the_eng.htm

³⁶⁷ *Response to the Indonesian and East Timor governments to establish a Truth and Friendship Commission*. Timor Leste National Alliance for International Tribunal letter to Kofi Annan. elérhető: www.etan.org/news/2004/12etngo.htm

³⁶⁸ *Justice for Timor-Leste: Victims await further action from the Security Council to ensure perpetrators are held to account*. Amnesty International Public Statement, 2005. április 29. elérhető: www.jsmp.minihub.org/News/April%202005/29apr05_AI_justice%20for%20TL_eng.htm

³⁶⁹ Letter from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, U. N. Doc. S/2005/96,

Bizottság keretein belül három szakértő látta volna el a vizsgálattal kapcsolatos feladatokat.³⁷⁰

Végül 2005 áprilisában a Biztonsági Tanács az állami intézmények és a rendőrség fejlesztésében, valamint a demokratikus kormányzásban és az emberi jogvédelem fenntartásában való segítség céljából létrehozta a kelet-timori ENSZ Irodát (*United Nations Office in Timor-Leste*). Az Iroda 2006. augusztus 25-ig, az új integrált ENSZ misszió (*United Nations Integrated Mission in Timor-Leste*, a továbbiakban UNMIT) felállításáig látta el teendőit a Főtitkár Speciális Megbízottjának vezetésével. Az új misszió felállítását magába foglaló BT Határozat a felelősségre nem vont korábbi elkövetők tekintetében pusztán megállapította, hogy szükség van a továbbiakban az 1999-ben Kelet-Timorban emberi jogsértéseket elkövetők bíróság elé állítására, és minden felet felhívott a Szakértői Bizottság támogatására.³⁷¹ A Határozat semmilyen rendelkezést, konkrét javaslatot nem tartalmazott a lefolytatandó eljárások módjára, kereteire, illetve az e téren a jövőben nyújtandó támogatására nézve. Az Amnesty International jelentése szerint a súlyos bűntettekkel vádolt közel 400 személy többségét még nem vonták eljárás alá, elsősorban azért nem, mert az indonéz hatóságok továbbra sem hajlandóak kiadni az elkövetőket, megszegve ezzel a UNTAET-tel kötött memorandumban szereplő kötelezettségeiket. Az Indonézián belül foganatosított eljárások pedig nem valósították meg az igazságszolgáltatás céljait.³⁷² Az SCU kapuinak 2005. májusi bezárását követően egyetlen vádemelésre került sor a releváns események kapcsán. Az Egység által vád alá helyezett 300 elkövető közül pedig, akiknek ügyében nyitva maradt az eljárás, ugyancsak egyetlen vádlott ügyében született ítélet. Bár új vizsgálatokat indított a UNMIT, a missziónak nincs jogosultsága a vádemelésre, ami továbbra is kihasználatlan joga marad a kelet-timori Főügyésznek.³⁷³

A büntetlenség kultúrájának életben tartását segítette elő a vitatható legitimitású

11 January 2005

³⁷⁰ Letter from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, U. N. Doc. S/2005/104, 17 February 2005

A három, Kofi Annan által kijelölt szakértő: Prafullachandra Bhagwati (India), Yozo Yokota (Japán) és Shaista Shameem (Fidzsi).

³⁷¹ S. C. Res. 1599, 28 April 2005, U. N. Doc. S/RES/1599 (2005), 9. cikk

³⁷² JUSTICE FOR TIMOR-LESTE: VICTIMS AWAIT FURTHER ACTION FROM THE SECURITY COUNCIL TO ENSURE PERPETRATORS ARE HELD TO ACCOUNT (2005.)

³⁷³ Megan Hirst, TOO MUCH FRIENDSHIP, TOO LITTLE TRUTH. MONITORING REPORT ON THE COMMISSION OF TRUTH AND FRIENDSHIP IN INDONESIA AND TIMOR-LESTE (International Center for Transitional Justice, New York, 2008.), 27. old.

Igazság és Barátság Bizottságának működése. Emellett a múltbeli események további tisztázása helyett még inkább azok leplezését eredményezi. Általában véve a békéltető bizottságok előtti eljárások és a munka zárójelentésben megjelenő eredményeinek hitelességét a meghallgatásokon való széles társadalmi részvétel, és az áldozati csoportok megfelelő reprezentációja alapozza meg. Meghatározó tényező volt ez a korábbiakban ismertetett bizottságok működése során: a dél-afrikai testület előtt például 21,000 áldozati vallomás feldolgozása mellett mintegy 200 sértett vett részt nyilvános meghallgatáson. Szóban a kelet-timori békéltető bizottság is több mint 200 áldozatot hallgatott meg. Ehhez viszonyítva az Igazság és Barátság Bizottsága előtt megjelent mindössze 13 áldozat mutatja a Bizottság hiteltelenségét a megbékélés és tényfeltárás tekintetében. Mindennek igazolásaként hangzott el az érv, hogy az áldozatoknak már volt alkalmuk hallatni a hangjukat a CAVR előtt. Az áldozatok figyelmen kívül hagyása mellett nem igyekezett a Bizottság beidézni az 1999-es eseményekről autentikusabb információkkal felvértezett nem-kormányzati szervezetekhez tartozó funkcionáriusokat, újságírókat, a meghívottak szelekciója pedig alapvetően politizált módon történt, indonéz kormánytisztviselők és korábbi milícia parancsnokok elsőrendű bevonásával.³⁷⁴ Mivel a Bizottság zárójelentése még nem került kihirdetésre, csupán remélni lehet, hogy annak megtörténte nem fogja aláaknázni a Befogadás, Tényfeltárás és Békéltetés Bizottság által elért tényfeltárási eredmények társadalomra és megbékélésre gyakorolt jótékony hatásait.

³⁷⁴ HIRST (2008.), 24-26. old.

3. 4. Következtetések

3. 4. 1. Az érintett társadalomra gyakorolt hatás

A ruandai törvényszék tekintetében említésre került törekvések a lakosság széleskörű tájékoztatása érdekében (helyiek látogatásának megszervezése, rádióközvetítések, elektronikus és papír alapon történő tájékoztatás) nem voltak elegendők ahhoz, hogy az érintett társadalomban kielégítő elismertséget élvezzen a büntetőbírói fórum. A nemzetközi szereplők többségi részvételével működtetett nemzetközi testületek vonatkozásában általában jellemző, hogy nem adódik feltétlen elismertség a lakosság részéről. E tekintetben mindig előnyben lesznek a helyi igazságszolgáltatási mechanizmusok. Ez a tényező nagy erőssége a helyiek vezetésével lebonyolított békéltető eljárásoknak is. Az elismertség céljának elérése érdekében azonban a helyi eljárások esetében is elengedhetetlen az eljárások tisztességes voltának megőrzése. Éppen a Ruandában működő *gacaca* bíróságok eljárása során elkövetett visszaélések következményei (mint például a hamis vád alá helyezést elkerülni kívánó lakosok ezreinek kivándorlása) világítanak rá ennek jelentőségére.

Ezen kívül a kívánt megbékélés elengedhetetlen feltétele, hogy a legfőbb bűnösök ne maradjanak büntetlenül. A Kelet-Timorban fennálló helyzet intő példának és alátámasztó érvként szolgálhat annak szükségessége tekintetében, hogy megfelelő és hatékony felelősségre vonásra kerüljön sor a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek elkövetőinek esetében. Ez az átmeneti igazságszolgáltatási rendszer egészének érdeke, ebből fakadóan egy az ICC eljárással a jövőben egy időben zajló békéltető eljárás során az érintett békéltető bizottságnak nyitottnak kell lennie a támogató együttműködésre.

A büntetőbírói fórumok tényfeltárásban betöltött korlátozott szerepére vonatkozó korábbi állítások alátámasztását szolgálja az ICTR elutasító magatartása a népi társaság közvetlen kiváltó okaként történt elnöki gép elleni merénylet esetleges kivizsgálása

tekintetében. Ugyanakkor bár ez a példa is megerősíti a kijelentést, hogy a büntetőbíróságok nem láthatják el a múltbeli eseményekről való átfogó képalkotásának feladatát, azt is jól mintázza, hogy a nemzetközi igazságszolgáltatási fórumok miként jelentenek egyedülálló intézményeket a nemzetközi büntettek elkövetésének nemzetközi szinten történő elismerésére. Az ICTR ítékezése vitathatatlaná tette a ruandai események népi pirtásként való minősítését.

3. 4. 2. A büntetlenség elleni küzdelem

Míg az elkövetők népes csoportjának felelősségre vonása értelem szerűen nem válhatott az ICTR feladatává, addig Ruanda példája azt is egyértelművé teszi, hogy az esetek többségében várhatóan a legfőbb bűnösök felelősségre vonása nem bízható alternatív igazságszolgáltatási mechanizmusok hatáskörébe. Az eljárásjogi garanciák tekintetében súlyos visszásságokkal jellemezhető *gacaca* bíróságok alkalmatlanok lettek volna a népi pirtás megtervezéséért és irányításáért felelős személyek ügyében való pártatlan és tisztességes eljárás lebonyolítására. A nagyszámú laikussal működő testületek esetében a tisztességes bünvádi eljárásokhoz szükséges eljárási garanciák érvényesítésén könnyen eshet csorba. Ez a szélsőséges példa felhívja a figyelmet az alternatív mechanizmusok bünvádi eljárássá való átalakításában rejlő veszélyekre. A büntetlenség elleni küzdelem az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása mellett kell, megvalósuljon, e tekintetben pedig nemcsak az áldozati, de a vádlotti jogok érvényesítése is elengedhetetlen. A bünvádi eljárás feladatának a büntetőbírói fórumok autoritásán belül kell maradnia, mint ahogy a Sierra Leone-i Különleges Bíróság joghatósági körébe kerülő elkövetők esetében sem merült fel a büntetőjogi felelősségre vonás egy a békéltető bizottság előtti eljárással történő helyettesítésének lehetősége.

E logikának kell érvényesülnie az ICC esetében is. A későbbiekben kifejtettek szerint³⁷⁵ bár a Római Statútum értelmezhető egy rugalmas megközelítés mellett úgy, hogy elfogadhatóvá váljon egy alternatív mechanizmus keretein belül, adott esetben egy tényfeltáró és békéltető bizottság által lefolytatott vizsgálat a Bíróság eljárása

³⁷⁵ Lásd a 4. 3. fejezetet.

helyett, azonban erre igen csekély esély mutatkozik a komplementaritás kritériumok fényében. Másfelől nem is lehet kívánatos egy olyan tendencia, mely a Bíróság hatáskörébe tartozó elkövetői kör esetében a békéltető eljárásokat részesítené előnyben a nemzetközi vagy adott esetben a hazai rendes bünvádi eljárással szemben.

3. 4. 3. A nemzetközi büntető bíróságok és békéltető bizottságok közötti együttműködés

Mint ahogy a ruandai Törvényszék segítséget nyújtott a *gacaca* bíraskodás nemzeti szolgálatának az archívumok rendezésében, úgy a nemzetközi büntetőbírói testületeknek és kiváltképp az ICC-nek törekednie kell a helyi békéltető eljárások lehetőség szerinti támogatására. Ennek jogi vonzatai a későbbiek során kerülnek tárgyalásra.³⁷⁶

A bíróságok és bizottságok közötti viszony tekintetében ugyanakkor a jelen fejezetben tárgyalt esetek közül a Sierra Leone-i szolgál a legtöbb tanulsággal. Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága által szervezett találkozón a vitatott két szélsőséges lehetséges megoldás helyett az arany középút élvezte a legszélesebb körű támogatást a résztvevők körében. Ennek értelmében alulmaradt a megtorlás mellett kardoskodók véleménye, miszerint a békéltető bizottságnak a Különleges Bíróság kisegítő szerveként kellett volna működnie (mint ahogy annak történnie kellett volna Kelet-Timor esetében az irányadó UNTAET határozat értelmében), csakúgy mint azok nézetei, akik szerint a békefolyamatok gördülékeny lezajlásához egy erős mandátumú, a Bíróságtól teljesen független bizottságra lett volna szükség. A tárgyalásokon elért következtetés, bár nem valósult meg ebben az esetben, irányadó kell, legyen a nemzetközi büntetőbírói testületek, különösen az ICC és békéltető bizottságok közötti jövőbeli viszonyra nézve. Alapelvként a komplementaritás elve kell, meghatározó legyen. A szükséges jogi keretek között együttműködésnek kell megvalósulnia mindkét intézmény hatékonyságának növelése érdekében. A kapcsolat megfelelő részletességgel kell, szabályozásra kerüljön. A szabályozásban előírt együttműködési

³⁷⁶ Lásd a Záró gondolatokat.

kötelezettség pedig nem szabad, hogy megvalósulás nélkül papíron maradjon, mint ahogy az Kelet-Timor esetében történt.

Ezen eset kapcsán nem maradhat említés nélkül az ENSZ felelőssége, lévén hogy nem tette meg a szükséges erőfeszítéseket a közreműködésével felállított Súlyos Büntettek Egysége és a békéltető bizottság közötti együttműködés megvalósulása érdekében. Amennyiben érintetté válik a világszervezet egy hasonló szituációban, biztosítania kell a hatékony közreműködést az átmeneti igazságszolgáltatási rendszer integritásának megerősítésében.

A testületek közötti viszony szabályozása során különös figyelmet kell szentelni az információáramlás problémakörének. E tekintetben két alapvető tényezőt kell szem előtt tartani: a bizonyítékok elfogadhatóságának kérdését, valamint a lakosság békéltetési eljárásban való részvételi szándékára kifejtett lehetséges hatásokat.

Ez utóbbi tényező tekintetében kiemelkedő jelentősége van a lakosság megfelelő tájékoztatásának a két testület mandátumának különbözőségéről és a közöttük lévő információáramlás feltételeiről. A Sierra Leone-i békéltető bizottsághoz kapcsolódó munkacsoport által szervezett beszélgetések nyilvánvalóan kedvező hatása (a tájékoztató beszélgetéseken résztvevők körében jelentősen megnőtt a békéltető testület előtt megjelenni hajlandók száma) igazolja a megfelelő tájékoztatás részvételre ösztönző hatását.

Az intézményközi együttműködésnek kölcsönösnek kell lennie. Bár az ICC esetében a Római Statútum nem tartalmaz a Különleges Bíróság létrehozását elrendelő BT határozatban foglalt célkitűzéseket (miszerint a Bíróság működésének célja kell, legyen, a nemzeti megbékélés elősegítése és a béke helyreállítása), a Büntetőbíróságot az események összefüggésében szemlélve kijelenthető, hogy nem zárkozhat el a helyi igazságszolgáltatási mechanizmusok lehetségszerű támogatásától.

4. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ÉS A BÉKÉLTETŐ BIZOTTSÁGOK KAPCSOLATA

A Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court*, a továbbiakban ICC) működése elkerülhetetlen tárgya azon speciális irányú vizsgálódásnak, mely a büntetőbírói fórumoknak a fegyveres konfliktust vagy elnyomó rezsim megdöntését követő átmeneti igazságszolgáltatási folyamatokban való szerepét helyezi fókuszba.

A nemzetközi büntetőjogi ítékezés gyakorlati megvalósulásának kezdetén, a nürnbergi perek esetében nem volt szó olyan állami szuverenitást megtestesítő helyi bírói fórumokról, amelyeknek falain belül a háborús bűnösök felelősségre vonását teljesíteni lehetett volna. Ebből fakadóan nem merült fel problémaként a kérdés, hogyan viszonyuljon a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás a nemzeti hatóságokhoz. Az ezt követő évtizedekben azonban a nemzetközi szintű ítékezés fejlődésével annál jelentősebb lett a nemzetközi és nemzeti bírászkodás egymáshoz való viszonyának problémaköre.³⁷⁷ Ebben a tekintetben az ENSZ által felállított *ad hoc* törvényszékek gyakorlata a nemzetközi bírászkodás primátusát példázza, míg az ICC állandó jellegénél fogva már értelemszerűen helyezkedik a komplementaritás talajára. Ennek értelmében a nemzeti büntetőbírói fórumok alkalmassága az eljárások lefolytatására és az arra irányuló szándék fennállta kizárja az ICC eljárásának lehetőségét, mely nemzetközi bíróság ítélezési mechanizmusa pusztán az említett feltételek hiányában lép működésbe. Ezzel gyakorlatilag biztosítottá válik egy kompromisszum az állami szuverenitás elve és a nemzetközi jellegű bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásának univerzális érdeke között. Ily módon a Bíróság fő célja a jövőben nem az kell, legyen, hogy a lehető legtöbb esetben maga járjon el, hanem éppen ellenkezőleg, hogy minél több hatékony belső büntetőjogi eljárásra kerüljön sor. Ebben az összefüggésben az ICC egyfajta katalizáló szerepet kell, betöltsön. A háttérben álló ösztönző erőként kell hatnia, kilátásba helyezve eljárását az érintett állam hatóságainak inaktivitása esetére.

³⁷⁷ A nemzeti és nemzetközi bírói fórumok problematikája tekintetében áttekintésként lásd még: Jean Charpentier, *Le juge national et le juge international, organes de répression des crimes internationaux*, in LIBERTÉS, JUSTICE, TOLÉRANCE. MÉLANGES EN HOMMAGE AU DOYEN GÉRARD COHEN-JONATHAN (Vol. 1, Bruylant, Brüsszel, 2004.), 403-414. old.

Ugyanakkor egy-egy konfliktust követően számos esetben előfordul, hogy a helyi rendes büntetőbírói rendszer állapota kétségekhez vezet a komplementaritáshoz fűződő kritériumok megvalósulása tekintetében. Ehhez képest az alternatív igazságszolgáltatási mechanizmusok helyzete hasonló összefüggésben még problematikusabb kérdés, hiszen nem állnak rendelkezésre a témát szabályozó egzakt jogi rendelkezések.

4. 1. A Római Statútum adta jogi keretek az alternatív mechanizmusok elfogadhatósága vonatkozásában

A Bíróság létrehozása céljából összehívott római konferencián zajló tárgyalásokon felmerült egy esetleges békéltető bizottságokat érintő rendelkezés megszövegezésének gondolata. Igen széles körben jelentkezett szimpátia a résztvevők körében a dél-afrikai bizottság munkája tekintetében, ugyanakkor számos delegáció fejezte ki ellenérzéseit az amnesztia biztosítása mellett működő alternatív mechanizmusokkal szemben, emlékeztetve a latin-amerikai diktátorok önmaguk számára meghirdetett amnesztiájának elrettentő példáira.³⁷⁸ Ugyanakkor az Egyesült Államok delegációja javaslatot tett arra, hogy egy a Bíróság eljárásával szemben amnesztiára lehetőséget adó rendelkezést mégis be kellene iktatni a Statútum szövegébe a nemzetközi béke és a nemzeti megbékélés, valamint a demokratikus átalakulás ily módon történő elősegítésének szükségessége esetére. Hangsúlyozva, hogy olykor már a békéről szóló megállapodást is megakadályozhatja egy bűnvádi eljárás lehetősége, hisz a megállapodást kötni hivatott felek nem feltétlenül ülnek tárgyalóasztalhoz, ha azt követően büntetőjogi felelősségre vonásra számíthatnak.³⁷⁹

Mindezen indítványok ellenére végül mégsem született az amnesztia vagy a tényfeltáró bizottságok kérdését kifejezetten szabályozó rendelkezés, így széles

³⁷⁸ William A. Schabas, AN INTRODUCTION TO THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT (Cambridge University Press, Cambridge 2004.), 87. old.

³⁷⁹ SCHARF (1999.), 508. old.

Példaként említhető, hogy a Dayton-i megállapodás tárgyalásakor sem igyekeztek hangsúlyozni a háborús bűnösök felelősségre vonásának kérdését. A tárgyaláson részt vevő képviselők egyikének szavai szerint: „Mindenkinek, aki a Dayton-i tárgyalások közelében volt, tisztában volt azzal, hogy ha túlzott hangsúlyt adnak ennek a kérdésnek, az ellehetetlenítheti a békétárgyalásokat.”

Uo., 511. old.

döntési mozgásteret hagytak a Bíróságnak ebben a kérdésben a konkrét eseteknek megfelelő mérlegelésre.³⁸⁰

Már az a kérdés is számtalan dilemmát vet fel, hogy mely esetekben állapítható meg az ICC eljárásának szükségessége azon az alapon, hogy nem megfelelően működnek a hazai büntető bíróságok. E tekintetben két szempontból kerül ellenőrzésre a hazai igazságszolgáltatási rendszer: a felelősségre vonási szándék és az intézményrendszer eljárásra való alkalmassága szempontjából. A felelősségre vonási szándék fennállásának vizsgálata könnyen eltérő eredményre juthat az egyes esetekben a konkrét körülmények és érdekek összefüggés-láncolatában.³⁸¹ Az ezt a kritériumot szigorúbban értelmezők szerint akár már az is elegendő lehet, ha az emberi jogsértésekért felelős vezetők hatalmon maradnak a konfliktusrendezést követően, ahhoz, hogy megállapításra kerüljön, az érintett állam nem szándékozik felelősségre vonni az elkövetőket, és ez alapján az ICC eljárhat.³⁸²

A jogrendszer eljárásra való alkalmasságának kritériuma valamelyest objektívebb módon ítéhető meg. Két tényező került meghatározásra, amelyek előfordulása esetén az ICC eljárhat, nevezetesen az igazságszolgáltatási rendszer összeomlásának állapota

³⁸⁰ Darryl Robinson, *Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court*, in BRINGING POWER TO JUSTICE?: THE PROSPECTS OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT (McGill-Queen's University Press, Montreal, 2006.), 483. old.

³⁸¹ A felelősségre vonási szándék relativitása kapcsán sajátos véleménnyel találkozhat az olvasó a következő tanulmányban:

David Luban, *The Theory of Crimes Against Humanity*, in 29 YALE JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (2004.), 130-131. old.

E szerint megkérdőjelezhető a nemzetközi büntettek megtorlására és visszaszorítására vonatkozó szándéknak az érintett államokon való számonkérésének létjogosultsága, mivel ez a szándék valójában nemzetközi szinten sem megállapítható. A szerző véleménye szerint a legfőbb bizonyíték erre a nemzetközi közösség restsége az emberiség elleni büntettek elkövetésének megakadályozására. Mint ahogy a ruandai mészárlás esetében tétlen maradt az ENSZ, az Egyesült Államok pedig kifejezetten gátat szabott bármely beavatkozásra való kezdeményezés megvalósításának, hisz ő maga nem kívánt beavatkozni, és tartott a más államok beavatkozását követő rosszallástól. A valódi visszaszorítási szándék nem a törvényszékek felállításában mutatkozna, hanem abban, hogy az elkövetések idején megteszi a nemzetközi közösség a szükséges humanitárius intervenciók intézkedéseket, valamint „nagyobb erőbedobással” működik közre a problematikusabb államok jogrendjének építésében. Valójában a nemzetközi közösség az elkövetések idején, míg az adott jogsértő politikai erő hatalmon van, tétlen marad, míg annak hatalomvesztését és már az atrocitások megtörténtét követően lép fel mintegy utólag igazolandó az ideológia életképességét.

Igazságot és annak ferdítését is magába foglalja ez az éles kritika. Vitathatatlanul megállja a helyét az időben történő beavatkozás hiánya tekintetében, bár a szempontból sem veszi figyelembe a belügyekbe való beavatkozás tilalmának és az állami szuverenitás védelmének kógens normáit, melyek sok esetben korlátozzák a lehetséges eszközök apparátusát. Másfelől igen egyoldalúan nem tesz említést azokról a törekvésekről, melyek nemzetközi szinten megjelennek a humanitárius segítségnyújtás és a jogrendépítést ösztönző programok formájában, nem feltétlenül csak az ENSZ, hanem a releváns nem-kormányzati szervezetek (International Center for Transitional Justice, Hague Institute for Internationalisation of Law, International Committee of the Red Cross, etc.) tevékenysége révén. Ugyanakkor az vitathatatlan, hogy beszédes e tekintetben a Római Statútumban részes államok köre, melyből hiányoznak a legnépesebb és legdominánsabb nagyhatalmak, mint az Egyesült Államok, Kína, India, Indonézia, Japán, Pakisztán és Oroszország.

³⁸² Jared Wessel, *Judicial Policy-Making at the International Criminal Court: An Institutional Guide to Analyzing International Adjudication*, in 44 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (2006.), 398. old.

és az abból adódó következmények, a bizonyítékok beszerzésére és az eljárások lebonyolítására való képesség hiánya. Mindezen kérdések vizsgálata során górcső alá kell venni az állam rendelkezésére álló technikai eszközöket, melyek a felelősségre vonás megvalósításához szükségesek; a belső büntető igazságszolgáltatási rendszer munkamódszereit; valamint az alkalmazásban lévő eljárási és bizonyítási szabályokat. Az egyes államokban követett gyakorlat közötti különbségekből adódóan könnyen meglehet, hogy a gyakorlatban a komplementaritás elve eltérő értelmezést nyer az egyes esetekben. További kérdéseket vetnek fel a Statútumban nem tisztázott lehetségesen előálló helyzetek: például ha a nemzetközi standardoknak is megfelelő eljárás végén kegyelemben részesül az elkövető, vagy egy nemzetközi büntett vádpontja címén zajlik az eljárás, melynek során felhasznált bizonyítékok ereje viszont nem felel meg a nemzetközi elvárásoknak. Xavier Philippe javaslata szerint ezen problémák kiküszöbölése érdekében egy egységesítő folyamatra lenne szükség a nemzetközi büntettek esetében való eljárás tekintetében.³⁸³

Az egységesítés gyakorlati megvalósulásához nem lehet vérmes reményeket fűzni, így ezzel ellentétben éppen az válik központi kérdéssé, mennyire lehet a komplementaritáshoz kapcsolódó elvárásokat rugalmasan értelmezni tényleges elsőbbséget biztosítva ezzel a határokon belül zajló eljárásoknak az ICC eljárásával szemben. Ha elfogadjuk azt az érvelést, hogy a konfliktust követő vagy éppen annak folyamatában fennálló helyi viszonyok konszolidációja érdekében nem lehet ragaszkodni a Hágában megvalósuló „tökéletes” igazságszolgáltatás helyi szintű megvalósításához, hanem a komplementaritáshoz fűződő kritériumok kimerítése elérhető egyfajta „elégleges” igazságszolgáltatással, a következő kérdés az lesz, meddig lehet elmenni ezzel az érveléssel? Melyek azok a minimális eljárásjogi garanciák, melyek biztosításával megállapítható a helyi eljárások elfogadhatósága?³⁸⁴

Mindezen dilemmákhoz képest ugyanez a probléma a folyamatban lévő békéltető eljárások kapcsán még nehezebben eldönthető kérdés, és a békéltető testületek javára hozott döntés egy igen flexibilis Statútum-értelmezést igényel. A 17. cikk 1. bekezdésének a) és b) pontjai vizsgálatot említenek, nem korlátozzák az egyes esetek

³⁸³ PHILIPPE (2006.), 384-395. old.

³⁸⁴ William Burke White érvelése szerint e kérdés eldöntése érdekében a Hágában követett magas szintű elvárások helyett a regionális szinten érvényesülő standardokat kellene viszonyítási pontként kezelni. Forrás: William Burke White „*Regionalisation of international criminal law*” című előadása (Marie Curie Research Course, Grotius Centre for International Legal Studies, Hága, 2008. október 22.)

kezelésének fogalmát a büntetőjogi eljárásokra. Egyértelműen kitűnik a rendelkezések szövegéből, hogy a releváns tények és körülmények alapos, szisztematikus vizsgálata kell, megvalósuljon, és ezeket a vizsgálatokat állami szerveknek kell foganatosítaniuk. A vizsgálat eredménye akár a vádemelés elvetése is lehet, de ennek a döntésnek az alapja nem lehet az elkövető felelősség alóli kivonásának szándéka.³⁸⁵ Ez utóbbi szándék a Statútum iránymutatása szerint megmutatkozhat a vizsgálatok lefolytatásának szükségtelen késleltetésében, vagy a vizsgálatot végző testület pártatlanságának és függetlenségének hiányában.³⁸⁶ Ezekben az esetekben megalapozott a Bíróság joghatósága, ugyanakkor értelemszerűen ekkor sem rendelkezik az állami felelősség megállapításának jogkörével, amely jogosultság a Nemzetközi Bíróság részére van fenntartva.³⁸⁷

E tekintetben különleges dilemmát vet fel az esetleges amnesztia kihirdetése. Bár egy amnesztiát lehetővé tevő rendelkezés mögött húzódhat rosszhiszemű szándék, ez nem törvényszerű, és adott esetben a Főügyész arra a felismerésre is juthat, hogy egy feltételes amnesztia egy tényfeltárási eljárással párosítva eleget tesz ennek a követelménynek, és dönthet úgy, hogy az ICC ebből fakadóan nem járhat el az adott esetben.³⁸⁸ Másrészt a Tárgyaláselőkészítő Kamarának jogában áll ezt a döntést felülbírálnia, és felkérni a Főügyészt, hogy fontolja meg újra a döntését, amely rendelkezés megnyitja egy további Bíróságon belüli szerv diszkrecionális mozgásterét, mely még kiszámíthatatlanabbá teszi a döntések kimenetelét.

³⁸⁵ „a Bíróság megállapítja, hogy az ügyben nem járhat el, ha:

(a) Az ügyben a joghatósággal rendelkező állam folytat le vizsgálatot vagy vádemelést, kivéve ha az állam nem szándékozik vagy nem képes elvégezni a vizsgálatot vagy a vádemelést;

(b) az ügyben vizsgálatot folytatott le a joghatósággal rendelkező állam, és az állam úgy döntött, nem emel vádat az érintett személy ellen, kivéve ha a döntést az állam vádemelésre vonatkozó szándékának vagy képességének hiánya eredményezte;”

Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, 17. cikk 1. bek.

³⁸⁶ „A szándék hiány egyes esetben való meghatározása során a Bíróságnak figyelembe kell vennie, a nemzetközi jog által elismert eljárási garanciák tekintetbevétele mellett, hogy fennáll-e a következő körülmények valamelyike:

(a) Az eljárásokat azzal a szándékkal folytatták vagy folytatják le, illetve azzal a szándékkal hoznak nemzeti döntést, hogy kimentsek az érintett személyt az 5. cikkben megjelölt, a Bíróság joghatóságába tartozó bűntettekért való büntetőjogi felelősségre vonás alól;

(b) Indokolatlan késlekedés van az eljárásokban, ami a körülmények ismeretében nem felel meg a felelősségre vonási szándéknak;

(c) Az eljárásokat nem függetlenül és pártatlanul folytatták vagy folytatják le, és oly módon folytatták vagy folytatják le azokat, ami a körülmények ismeretében nem felel meg a felelősségre vonási szándéknak.”

Rome Statute of the International Criminal Court, 17. cikk 2. bek.

³⁸⁷ Paolo Benvenuti, *Complementarity of the International Criminal Court to National Criminal Jurisdictions*, in *ESSAYS ON THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT*, VOL. 1 (il Sirente, Ripa Fagnano Alto, 1999.), 44. old.

³⁸⁸ Carsten Stahn, *Complementarity, Amnesties and Alternative Forms of Justice: Some Interpretive Guidelines for the International Criminal Court*, in 3 *JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE* (2005.), 697. old.

Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ezt a rendelkezést szorosabb értelemben kell kezelni, minthogy negatív jelleggel került megfogalmazásra. Az elfogadhatóság melletti kivételek szerepelnek első sorban a tárgyalt rendelkezésben, és második lépésben pedig még ezeknek a kivételt képező eseteknek a kivételei is meghatározásra kerültek. Nyilvánvaló, hogy mindez egy tényfeltáró bizottság esetén az ICC eljárását helyezi a főszabály szintjére, a békéltetési eljárás lehetősége pedig a kivételt képezi.³⁸⁹

A joghatóság hiányának feltételeit szigorú keretek közé szorították. Ennek ellenére a 17. cikk rugalmas értelmezése mellett lehetségessé válhat, hogy egy alternatív igazságszolgáltatási fórum, mely a büntetőbíróságokhoz utalhat bármely esetet a büntetőjogi eljárás szükségessége esetén, szintén elfogadható a rendelkezésben említett feltételek kimerítésére, feltéve, hogy az ott folyó eljárások biztosítják a tisztességes eljáráshoz fűződő garanciákat. Másfelől, ez utóbbi követelmény további dilemmákhoz vezet. Korántsem nyilvánvaló, hogy a tényfeltáró bizottságok biztosítani tudják az eljárásjogi garanciák érvényesítését. A legvalószínűbb és leginkább elfogadható alternatíva pedig az, ha a bizottságok egy összetett átmeneti igazságszolgáltatási rendszer részét képezik, melynek keretein belül párhuzamosan működnek a nemzeti büntetőbírói testületek mellett.

Ilyen módon védhető csak az az álláspont, hogy a bizottságok és más alternatív igazságszolgáltatási mechanizmusok megfelelhetnek a szükséges feltételeknek, hiszen a működésük fő célja a megbékélés elősegítése, nem pedig a felelősség alóli kivonás.³⁹⁰ Egy megfelelően működő bizottság képes kivitelezni a tények hatékony feltárását tanúvallomások és írott bizonyítékok összegyűjtése útján az elkövetők nyilvános azonosításával egyetemben. Ezen kívül kellő nemzetközi támogatással az eljárások pártatlansága is biztosítható, az azonban így sem egyértelmű, hogy egy békéltető eljárás valaha elegendő lehet ahhoz, hogy a Főügyész és a Tárgyaláselőkészítő Kamara annak javára döntsön.

Ha viszont a Bíróság kapacitásának gyakorlati korlátaira gondolunk, azok már könnyen gátat szabhatnak a Bíróság fellépésének. Ezen alapon pedig elképzelhető,

³⁸⁹ *Uo.*, 709. old.

Az elfogadhatóság melletti kivétel: *“a Bíróság megállapítja, hogy az ügyben nem járhat el, ha: (a) Az ügyben a joghatósággal rendelkező állam folytat le vizsgálatot vagy vádemelést,...”*

A kivétel alóli kivétel: *“kivéve ha az állam nem szándékozik vagy nem képes elvégezni a vizsgálatot vagy a vádemelést;”*

Rome Statute of the International Criminal Court, 17. cikk 1 (a) bek.

³⁹⁰ STAHN (2005.), 715. old.

hogy mégis a helyi eljárás élvez prioritást a Főügyész eljárásindításra vonatkozó döntése tekintetében, legyen az bár büntetőbírói vagy békéltető bizottsági eljárás.

4. 2. Az eljárás felfüggesztése a Biztonsági Tanács határozata által

Elméleti lehetőség arra nézve is adott, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa kezdeményezi az eljárás felfüggesztését a Statútum 16. cikke³⁹¹ keretein belül egy tényfeltáró eljárást optimálisabb megoldásnak minősítve, és egy erre vonatkozó határozatot hozva az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete értelmében. Carsten Stahn érvelése szerint nem valószínű, hogy ez a lehetőség egy békéltető bizottság esetén érvényesülhet, hiszen ez a döntés egy 12 hónapos periódusra vonatkozhat, ami nem szolgálhatná egy amnesztia törvény és arra épülő békéltetési eljárás állandó jellegű tiszteletét.³⁹² Másfelől szemlélve a kérdést, és figyelembe véve az Egyesült Államoknak a Nemzetközi Büntetőbíróság működésével szemben gyakorolt politikáját,³⁹³ lehetségesnek tűnhet a megújítás eszközével való visszatérő meghosszabbítása egy ilyen jellegű határozat hatályának, mely az átmeneti igazságszolgáltatás határon belüli megoldását részesítené előnyben egy esetleges nemzetközi szintű büntetőjogi felelősségre vonással szemben. Ezen kívül pedig a BT

³⁹¹ „Jelen Statútum értelmében 12 hónapig nem indítható vagy folytatható le olyan vizsgálat vagy vádemelés, melyre vonatkozóan ilyen értelmű határozatot hozott a Biztonsági Tanács az ENSZ Alapokmány VII. fejezetére hivatkozva; ezt a határozatot a Tanács azonos feltételek mellett megújíthatja.”

Rome Statute of the International Criminal Court, 16. cikk

³⁹² STAHN (2005.), 699. old.

³⁹³ Habár David Scheffer nagykövet aláírta a Római Statútumot az Egyesült Államok Kormánya nevében 2000-ben a Clinton-kormány idején; a Bush-adminisztráció 2002-ben visszavonta az aláírást. Ennek a lépésnek fő okaként tüntették fel az attól való félelmet, hogy a Bíróság politikai szempontból motivált eljárások színtere lehet. A mondvaszínált indok mögött az a szándék húzódott, hogy kivonják az amerikai állampolgárokat a Bíróság hatásköre alól. Ezt a célt szolgálják azok a Kétoldalú Immunitási Megállapodások is, melyeket az Egyesült Államok igyekszik minél több állammal megkötni, és melynek rendelkezései szerint immunitást élveznek az amerikai közhivatalt viselő személyek, alkalmazottak, katonai személyzet és bármely egyéb minőségben lévő állampolgárok. Minden szerződő féllel való állam köteles ezek szerint kiadni a területén tartózkodó, nemzetközi büntett elkövetésével vádolt amerikai állampolgárokat (adott esetben a Nemzetközi Büntetőbíróság helyett) az Egyesült Államok hatóságainak. A felelősségre vonás ezt követő foganatosításának kötelezettségéről már nem szól a megállapodás.

Az Egyesült Államok állampolgárainak lehetséges ICC általi felelősségre vonása és a komplementaritás elvének e szempontból történő vizsgálata kapcsán lásd még:

Jimmy Gurulé, *United States Opposition to the 1998 Rome Statute Establishing an International Criminal Court: Is the Court's Jurisdiction Truly Complementary to National Criminal Jurisdiction?*, in 35 CORNELL INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2002.), 19-30. old.

rendelkezésre álló eljárás-felfüggesztési jogot más perspektívából érdemes szemlélni, nevezetesen úgy, hogy akár az egyszeri 12 hónapos periódus is időt biztosíthat az érintett állam számára arra, hogy megreformálja belső intézményrendszerét eleget téve ezzel a komplementaritás kritériumoknak.

Ez a kérdéskör fókuszba helyezi a Biztonsági Tanács és a Bíróság viszonyát, melyre vonatkozó rendelkezések a Római Statútum előkészítése során komoly viták és változtatások tárgyává lettek. A Biztonsági Tanács alapvetően három területen rendelkezik speciális jogosítványokkal a Bíróság működése kapcsán: (1) a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető szituációt utalhat a Bíróság hatáskörébe, ezzel az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján kezdeményezve eljárást,³⁹⁴ (2) az állami együttműködés hiánya esetén a Bíróság felkérése alapján meghozhatja a szükségesnek vélt intézkedéseket,³⁹⁵ (3) valamint felfüggesztheti a Bíróság által folytatott vizsgálatokat, ha úgy véli, ez szükséges a nemzetközi béke és biztonság megőrzése érdekében.

A Nemzetközi Jogi Bizottság szövegtervezetében szereplő eljárásindításra vonatkozó rendelkezések még igen erőteljes befolyást biztosítottak volna a Biztonsági Tanács számára. Ennek értelmében egyáltalán nem lett volna lehetséges vádemelés és vizsgálat lefolytatása a Biztonsági Tanács hozzájárulása nélkül olyan ügyekben, mellyel a Biztonsági Tanács, mint a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető helyzettel foglalkozik. A bírósági eljárás javára hozott döntésnek így pedig értelemszerűen könnyen gátat vethetett volna egy állandó tag vétója. Ez a javaslat igen komoly vitákat váltott ki a római konferencián, hiszen ezzel veszélybe került volna a Bíróság függetlensége, és azt a felfogást tükrözte volna a mechanizmus, hogy az igazságszolgáltatás veszélyeztetheti a nemzetközi békét és biztonságot, és amennyiben

³⁹⁴ „A Bíróság joghatósággal rendelkezik az 5. cikkben meghatározott bűntettek tekintetében jelen Statútum rendelkezéseivel összhangban, amennyiben:

[...]

(b) Egy helyzetet, melyben vélhetően egy vagy több ilyen jellegű bűntett elkövetésére került sor, a Biztonsági Tanács az Ügyészhez utal az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának VII. fejezete értelmében;”

Rome Statute of the International Criminal Court, 13. cikk

³⁹⁵ „Ha egy Statútumban nem-részes állam, mely ad hoc megállapodást kötött a Bírósággal, nem tesz eleget a megállapodás értelmében tett felkéréseknek, a Bíróság értesítheti erről a Tagállami Közgyűlést, vagy ha az ügyet a Biztonsági Tanács utalta a Bíróság elé, a Biztonsági Tanácsot.

[...]

Ha egy tagállam nem tesz eleget a Bíróság által hozzá intézett együttműködési felkérésnek ezzel a Statútum rendelkezéseit sértve, ezáltal akadályozva, hogy a Bíróság gyakorolhassa a Statútumban megállapított feladatait és jogköreit, a Bíróság erről szóló végzést hozhat, és az ügyet a Tagállami Közgyűlés elé utalhatja, vagy ha az ügyet a Biztonsági Tanács utalta a Bírósághoz, a Biztonsági Tanács elé.”

Rome Statute of the International Criminal Court, 87. cikk 5 (b) és 7. bek.

erről van szó, az érintett legfőbb bűnösök egy biztonsági tanácsi határozat segítségével elkerülhetik a büntetőjogi felelősségre vonást.³⁹⁶

A kompromisszumot a Statútum már említett 16. cikke jelentette, melynek értelmében a Biztonsági Tanács 12 hónapra felfüggeszheti a bírósági eljárást amennyiben ezt indokoltnak látja a nemzetközi béke és biztonság megóvása érdekében. A római konferencián elhangzottak javaslatok arra nézve, hogy tovább kellene szűkíteni a Biztonsági Tanács befolyását, illetve erősíteni a Bíróság pozícióját azzal, hogy a felfüggesztés által érintett időszakban is megtehesse a Bíróság a szükséges intézkedéseket a bizonyítékok megőrzése érdekében,³⁹⁷ és hogy ne legyen megújítható a bírósági eljárás felfüggesztésére vonatkozó határozat,³⁹⁸ de a végleges verzió szerint a Biztonsági Tanácsnak korlátlan alkalommal van lehetősége a megújításra. Ezáltal akár nemcsak felfüggeszheti, de egy folyamatos megújítással blokkolhatja is a Bíróság működését.

A korábbiakban említettek szerint a Biztonsági Tanács 12 hónapra vonatkozó eljárás felfüggesztő döntése lehetőséget és időt biztosíthat az érintett állam számára, hogy utólag nyújtson be kérelmet az eljárás visszavételére a Statútum 19. cikke értelmében. Így időt nyerhet az adott állam, hogy a rendelkezésére álló 12 hónapban konszolidálja a határokon belüli helyzetet, ennek fényében megállapodást kössön az esetleges vádlottakkal, hogy az ICC eljárásának felfüggesztése és joghatóságának megszüntetése érdekében tett állami intézkedések fényében függeszék fel az ellenségeskedéseket, és a vádlottak jelenjenek meg a hazai igazságszolgáltatási fórumok előtt.

Emellett a felfüggesztés ideje a büntetőjogi rendszer reformjára fordítható, hogy a szükséges materiális és szakmai fejlesztéseket követően az állam fel tudja mutatni a komplementaritás kritériumok kimerítésének bizonyítékait, és a joghatóság visszavétele iránti kérelem kellően megalapozott legyen a Bíróság jóváhagyásához. E lépésnél azonban ismét fókuszba kerül a kérdés, milyen magasra tegye a mércét a Bíróság a kritériumoknak való megfelelés tekintetében. Az érintett társadalom érdekeit

³⁹⁶ SCHABAS (2004.), 82-83. old.

³⁹⁷ Pietro Gargiulo, *The controversial relationship between the International Criminal Court and the Security Council*, in *ESSAYS ON THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT*, VOL. 1 (il Sirente, Ripa Fagnano Alto, 1999.), 89-90. old.

³⁹⁸ Flavia Lattanzi, *The Rome Statute and state sovereignty. ICC competence, jurisdictional links, trigger mechanism*, in *ESSAYS ON THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT*, VOL. 1 (il Sirente, Ripa Fagnano Alto, 1999.), 65. old.

szemlélve kiemelt cél kell, legyen, hogy az adott esetben továbbra is súlyos emberi jogsértéseket elkövető, vád alá helyezett személyek felfüggeszék tevékenységüket, és „eltűnjenek” a helyi politikai palettáról, hogy megnyíljon a lehetőség a helyi viszonyok konszolidálására. Ha ez egy belső eljárás útján érhető el, és lehetetlennek tűnik az ICC eljárás útján való megvalósítása, abban az esetben a helyzet a minimális eljárásjogi garanciák betartása mellett egy rugalmas kritérium-értelmezést követel.

4. 3. Az eljárás felfüggesztése ügyési döntés alapján

Egy békéltető eljárás preferálása melletti felfüggesztési döntés elméletileg megszülethet a Statútum 53. cikke³⁹⁹ alapján is, ami feljogosítja az Ügyészt, hogy a nyomozás és vádemelés elhagyása mellett döntsön, ha úgy látja, hogy az nem szolgálná megfelelően az 'igazságszolgáltatás érdekeit', és a Tárgyaláselőkészítő Kamarának sincsen ellenvetése a döntéssel kapcsolatban. Ebben az összefüggésben a Statútumot egy rugalmasan értelmezhető eszközként, az igazságszolgáltatás érdekeinek fogalmát pedig tágabb értelemben érdemes szemlélni. Az igazságszolgáltatásnak ideális esetben meg kell valósítania az elkövető felelősségre vonását az áldozati érdekek érvényesítése és a bűnelkövetés megelőzése és megtorlása érdekében, ugyanakkor mindeközben a vádlotti jogok is érvényre kell, jussanak, és tekintetbe kell venni az áldozatoknak a megtorláson kívül eső és a társadalom egészének érdekeit.⁴⁰⁰ A társadalom egészének érdeke pedig adott esetben a béke elérésére törekvést diktálja a szigorú büntetőjogi igazságszolgáltatás helyett.⁴⁰¹ Ha a

³⁹⁹ „A vizsgálat megkezdésére vonatkozó döntés meghozatala során az Ügyésznek figyelembe kell vennie, hogy: [...] (c) A bűncselekmény súlyát és az áldozatok érdekeit számításba véve, alapos oka van feltételezni, hogy egy vizsgálat nem szolgálná az igazságszolgáltatás érdekeit.”

Rome Statute of the International Criminal Court, 53. cikk 1. bek.

⁴⁰⁰ Report of the Secretary-General on 'The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, U. N. Doc. S/2004/616, 23 August 2004, 7. pont

⁴⁰¹ Az apartheid rezsim bukását követő Dél-Afrikában például csak egy igen tágan értelmezett igazságszolgáltatás-fogalommal lehetett megalapozni a társadalomban zajló konszolidációs folyamatot. Tökéletes példája volt ez a resztoratív igazságszolgáltatásnak, mely a retributív igazságszolgáltatáson túl egy átfogóbb társadalmi jóvátételi megoldást célozott.

Lásd Johnny de Lange, *The historical context, legal origins and philosophical foundation of the South African Truth and Reconciliation Commission*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.), 23-26. old.

tárgyalások közvetlenül hozzájárulnának a politikai instabilitás további fennmaradásához, valamint az erőszak megújulásához, nehezen lehetne úgy értelmezni, hogy az 'igazságszolgáltatás érdeke', mint áldozatok és elkövetői hozzátartozók közösségi érdeke indokolja őket.⁴⁰² Az eljárás esetleges konfliktus-szító, illetve –fenntartó hatásából újabb emberölési esetek sorozata adódhat, ami a megbüntetéshez fűződő áldozati és társadalmi érdekek előtérbe helyezésével szemben az élethez való jog újabb sorozatos megsértéséhez vezet. Semmilyen teljes retribúciót támogató ideológiai okfejtés nem igazolhatja ezen alapvető emberi jog megsértését, illetve annak előidézését.

Másfelől az eljárás ilyen típusú felfüggesztése csak akkor lehetséges, ha a Főügyész lát egy olyan államon belül működő mechanizmust, amely megfelelően biztosítja a felelősségre vonást. Az pedig fogós kérdés a korábbiakban kifejtett érvelés szerint, hogy vajon a Főügyész valaha elismeri-e e szempontok alapján megfelelő eljárásnak a békéltető bizottságokét.

Amellett, hogy a Statútum szövegezői egy többlet diszkrecionális jogkört biztosítottak a Főügyésznek az 53. cikk révén a 17. cikk technikai jellegű rendelkezése mellett, az nehezen védhető álláspont lenne, hogy ez alapján születhetne egy békéltető bizottsági eljárásnak teret engedő döntés, ha az nem felel meg a 17. cikkben szereplő elvárásoknak.⁴⁰³ Ebből fakadóan a jogrend védelme érdekében számtalan körülményt kell figyelembe vennie a Főügyésznek e döntés meghozatala során, nevezetesen a következőket: Demokratikus akaraton alapul az intézmény felállítása? A tényfeltárási folyamat előnyben részesítése a büntetőjogi eljárással szemben indokolható valós gazdasági, társadalmi és politikai szükségletekkel? Teljes és hatékony tényfeltárást valósít meg a bizottság? Nyilvánosan azonosítják az elkövetőket? Függetlenül működik a testület, és biztosítottak az eljárási garanciák? Sor kerül bármely jellegű büntetések kiszabására az eljárás során, akár társadalmi szolgálatok formájában? Az eljárás megfelelően szolgálja az áldozatok érdekeit és az igazságszolgáltatás célját?⁴⁰⁴

⁴⁰² Paul Seils és Marieke Wierda, *THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND CONFLICT MEDIATION*. (International Center for Transitional Justice, New York, 2005.), 12. old. elérhető: www.ictj.org/en/news/pubs/index.html

⁴⁰³ Kai Ambos, *The legal framework of Transitional Justice*, in *WORKSHOP 4 – THE LEGAL FRAMEWORK* (International Conference „Building a Future on Peace and Justice”, Nürnberg, 2007. június 25-27.), 69. old.

⁴⁰⁴ ROBINSON (2006.), 498. old.

4. 3. 1. Az igazságszolgáltatás érdekei az áldozati érdekek tükrében

Az 'áldozati érdekeknek' első ízben tulajdonít kiemelkedő jelentőséget a nemzetközi büntetőbírói fórumok alapokmányainak sorában a Római Statútum,⁴⁰⁵ ugyanakkor a fogalom meghatározása nem egyszerű feladat. A konkrét körülményeken múlik. Előfordulnak esetek, amikor a büntetőjogi felelősségre vonás valóban sokkal inkább szolgálja az érdekeiket, mint egy feltételes amnesztia melletti békéltető eljárás és az elkövetők reintegrációja, mint ahogy az Ruanda esetében megállapítható volt. A nemzetközi jog fejlődésének vizsgálata ugyanakkor lehetővé teszi az áldozati jogok összegzését, miszerint az áldozatoknak alapvető joguk fűződik az igazság feltáráshoz⁴⁰⁶, az igazságszolgáltatáshoz⁴⁰⁷, valamint a kártérítéshez⁴⁰⁸. Ezen hármas áldozati érdekcsoportosítás jelent meg az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának 2004-es büntetlenségről szóló ülésére készített Orentlicher-jelentésben is.⁴⁰⁹ Az igazsághoz fűződő érdek kapcsán hivatkozott többek között az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára, kiemelve a Bíróság által 2001-ben a *Ciprus v. Törökország* ügyben tett nyilatkozatát, miszerint ha az állam elmulasztja feltárni az eltűnések körülményeit, ezzel a mulasztással önmagában megsérti az Emberi jogok európai egyezményének az

⁴⁰⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, 68. cikk 3. bek, 75. cikk

⁴⁰⁶ „az igazsághoz való jog az áldozat és hozzátartozóinak jogát jelenti az emberi jogsértés elkövetésének körülményeinek tisztázására...”

Barrios Altos vs. Perú, Inter-American Court of Human Rights, 14 March 2001, Series C No. 75, 48. par.

„A jelen Címben foglalt rendelkezések megvalósítása során a Magas Szerződő Feleknek, az összeütköző Feleknek és a nemzetközi emberbaráti szervezeteknek az Egyezmények és a jelen Jegyzőkönyvben szabályozott tevékenységét mindenekelőtt a családoknak az a joga vezérli, hogy tudomásul bírjanak hozzátartozóik sorsáról.”

1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, I. Jegyzőkönyv, Genf, 1977. június 8, 32. cikk

⁴⁰⁷ A formális igazságszolgáltatási rendszerhez való hozzáférés, vagy alternatív mechanizmusok előtti eljárások formájában.

„A tagállamok másik kötelezettsége az Egyezményben elismert jogok szabad és teljes gyakorlásának „biztosítása” a fennhatósága alá tartozó személyek vonatkozásában. Ez a kötelezettség előidézzi a tagállamok kormányzati apparátus és általában mindazon szervezeti rendszer kiépítésére vonatkozó feladatát, melyeken keresztül közhatalmat gyakorol, hogy így igazságszolgáltatási értelemben is lehetővé tegye az emberi jogok szabad és teljes gyakorlását.”

Velasquez Rodriguez case, Inter-American Court of Human Rights, 29 July 1988, Series C No. 4, 166. par.

⁴⁰⁸ Anyagi és nem-anyagi jellegű kompenzáció formájában.

„az államok kötelesek megelőzni, üldözni és megbüntetni az Egyezmény által elismert jogok megsértését, ugyanakkor helyreállítani, amennyiben lehetséges, a sértett jogosultságot, és adott esetben biztosítani az emberi jogsértés által okozott kár megtérítését.”

Almonacid Arellano et al. vs. Chile, Inter-American Court of Human Rights, 26 September 2006, Series C No. 154, 110. par.

⁴⁰⁹ Independent Study on Best Practices, Including Recommendations to Assist States in Strengthening their Domestic Capacity to Combat All Aspects of Impunity, by Diane Orentlicher, 60th Session of the Commission on Human Rights, 2004. február 27., E/CN.4/2004/88

élethez való jogot deklaráló 2. cikkét. A bosznia-hercegovinai Emberi Jogi Kamara hasonlóképpen a kínzás tilalmát tartalmazó 3. cikk megsértésének minősítette a Republika Srpska tettét a srebrenicai mészárlás kapcsán, a 7500 áldozattal kapcsolatos információk felfedésének elmulasztásával. Emellett előírta az állam kötelezettségét az eset teljes körű kivizsgálására, és a vizsgálat eredményeinek az érintett családtagok és a nyilvánosság tudomására hozására.⁴¹⁰ További példák felsorolása mellett a jelentésben Diane Orentlicher különös hangsúlyt helyezett a tényfeltáró bizottságok jelentős szerepére az igazsághoz fűződő áldozati jog tekintetében. Külön kiemelte, hogy a kártérítésekre hasznos, ha javaslatokat tesznek a bizottságok, ugyanakkor a reparáció feladatát nem érdemes egyedül a bizottságra terhelni a kapacitásának korlátozottságán kívül amiatt sem, hogy ez csökkentené a tényfeltárás megvalósítására fordított potenciálját. Javaslatokat tett a bizottságok összetétele és mandátuma kapcsán. Érdemes e javaslatok közül kiemelni, hogy hasznosnak ítélte az információk áramoltatása érdekében információs pontok, tájékoztató irodák, valamint a bizottságok mandátuma végeztével további vizsgálati bizottságok felállítását.⁴¹¹

Az igazsághoz fűződő áldozati érdek adott esetekben más megvilágításba helyezheti az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó érdekeket és az azt diktáló jogszabályokat. A három áldozati érdek egy időben történő vizsgálata és mérlegelése szükséges ahhoz, hogy végül a tényleges társadalmi szükségletek és ennek útján a tágabb értelemben vett 'igazságszolgáltatás érdeke' fogalmának jelentését megfejtjük.

Az ICC falain belül azonban a helyi társadalmi érdekek mérlegelését követően hozott ügyészi döntésnek a Statútum jogi keretein belül kell maradnia, nem hozhat tisztán politikai jellegű döntést, hisz ez aláaknázhatná hitelességét. A Tárgyaláselőkészítő Kamara felülvizsgálati jogköre éppen a jogszerűség kereteinek tiszteletben tartására jelent intézményi garanciát.

Közelebbről szemügyre véve a büntetőjogi felelősségre vonás helyett megvalósítandó alternatív igazságszolgáltatási mechanizmusra vonatkozó kritériumokat, kiindulópontként kijelenthető, hogy az adott bizottságnak komoly alternatívát kell jelentenie a múltbeli események feldolgozása és az áldozati érdekek érvényre juttatása tekintetében. Ez feltételezi a széleskörű áldozati részvételt mind a létrehozás, működtetés, mind az eljárás során. Amennyiben ez megoldható, a testület

⁴¹⁰ E/CN.4/2004/88, 7-8. old.

⁴¹¹ E/CN.4/2004/88, 8-9. old.

felállításának legitimitását ajánlott népszavazással megerősíteni. Mindemellett az esetek feldolgozását hatékonyan megvalósító bizottság vehető számításba lehetséges alternatívaként. A tényfeltáró békéltető bizottságok elődjeinek nevezhető latin-amerikai testületekéhez hasonló szűk mandátumú eljárás e tekintetben nem nevezhető kielégítőnek, hiszen teret enged a büntetlenségnek, viszont a dél-afrikai bizottság amnesztia-ítélési jogkörében jelentkező kvázi-bírói természet megléte indokolhat egy a bizottsági eljárás előnyben részesítésére vonatkozó döntést. A napjainkban érvényesülő tendenciákat szemlélve azonban megállapítható, hogy az amnesztia-ítélési jogosultság bizottságra történő ruházása a jövőben kevésbé valószínűsíthető.

Ezen kérdéskör tekintetében meghatározó az a tényező is, hogy a bizottság előtt zajló eljárás és ott születő döntés eredménye és következménye lehet-e egy büntetőjogi eljárás. Az amnesztia-ítélési jogosultság esetenként történő vizsgálata, illetve a büntetőjogi felelősségre vonás elrendelésének lehetősége elméletileg megalapozza a büntetlenséggel szembeni küzdelem szolgálatát. A büntetőjogi felelősségre vonás kizárása a békéltető bizottság eljárása érdekében alapvetően ellentmond a jogrend követelményeinek, megvalósítja az állam felelősségre vonási szándékának hiányát és így a Statútum 17. cikke értelmében nem teremt megfelelő alternatívát a Bíróság eljárásával szemben.

A szükséges hatékonyság és elfogadhatóság megvalósításához Kai Ambosnak az általam is osztott véleménye szerint elengedhetetlen

(1) a bizottsági eljárás melletti lehetséges büntetőjogi felelősségre vonás biztosítása, az eljárás alapját képező esetleges amnesztia feltételelessége és hatékony együttműködés az átmeneti igazságszolgáltatás egyéb intézményeivel,

(2) a bizottsági tagok demokratikus akaratot tükröző konzultatív eljárás során történő kiválasztása,

(3) megfelelő számú áldozatok és tanúk számára fenntartott információs pont létesítése,

(4) a szükséges anyagi feltételek birtoklása és az állami és egyéb érdekelt szervektől való függetlenség,

(5) a bizottsági mandátum kiterjedése a felelősség egyedi esetenként való vizsgálatára, kártérítés megítélésére és a konfliktus okainak, természetének átfogó feltárására,

(6) a mandátum időbeli behatároltsága és a szükséges utólagos munkák megvalósítása,

(7) megfelelően széleskörű áldozati és elkövetői részvétel,

(8) a vizsgálati eredményeket tartalmazó zárójelentés széles körben történő közzététele és egyszerű elérhetősége, valamint

(9) a bizottsági javaslatok megvalósításának ellenőrzését végző megfigyelő testület felállítása.⁴¹²

4. 3. 2. Az Ügyészi Hivatal politikai állásfoglalása az igazságszolgáltatás érdekei kapcsán

Az áldozati érdekekhez hasonlóképpen az 'igazságszolgáltatás érdeke' is konkrét esetekhez kapcsolódik, nem határozható meg általános értelemben. Ennek megfelelően a békéltetési eljárásnak egy adott esetben történő elfogadása semmit nem jelent egy másik esetre vonatkozóan. Így a Főügyésznek is esetről esetre kell döntést hoznia, további kérdést jelentene azonban az, hogy milyen gyakorisággal lenne hivatott a Főügyész újra felülvizsgálni egy erre vonatkozó döntést. Fennáll annak a lehetősége is, hogy egy adott esetben a békéltető bizottság javára hozott döntés precedenst teremthetne, ami így még valószínűtlenebbé tesz egy effajta döntést.

Az Ügyészi Hivatal részéről ennek megfelelő megközelítés tükröződik 2007-ben az 'igazságszolgáltatás érdeke' fogalom értelmezése kapcsán kiadott politikai nyilatkozatának kezdetén. Az esetről esetre történő szabad mérlegelési jogosultság védelmét azonban a nyilatkozat egésze meglepő módon már nem képviseli. Emberi jogi nem-kormányzati szervezetek nyomására a nyilatkozat szigorúan a büntetőbírói felelősségre vonás mellett tette le a voksot, jelentősen szűkítve ezzel az egyébként a Statútum értelmében a Főügyész számára biztosított diszkrecionális jogkört.

A nyilatkozatban szereplő érvelés szerint (1) az eljárás felfüggesztése az 53. cikk értelmében csak egészen kivételes esetekben lehetséges; (2) a Főügyész az 'igazságszolgáltatás érdekének' fogalma alatt kizárólag a büntetőjogi

⁴¹² AMBOS (2007.), 29-31. old.

igazságszolgáltatás érdekét értheti az eljárás felfüggesztéséről hozott döntés tekintetében; (3) a Statútumban foglalt írott joghoz köteles ragaszkodni a mindenkori Főügyész, melynek értelmében a Bíróság elsődleges feladata a legfőbb bűnösök büntetőjogi felelősségre vonásának biztosítása. Eszerint a Főügyész az 'igazságszolgáltatás érdekének' fogalmát igen szűken kell, értelmezze, nem teheti azt politikai vagy morális megfontolások tárgyává, hiszen különbséget kell tenni a békéhez és az igazságszolgáltatáshoz fűződő érdekek között, az előbbi kérdéskör pedig egyszerűen nem tartozik a Bíróság mandátumába, így a Főügyész sem latolgathatja az ahhoz tartozó tényezőket. A Statútum-beli rendelkezések értelmében pedig fő szabály szerint köteles folytatni a vizsgálatot, ennek érdekében nem köteles bizonyítani, hogy az eljárás megfelelően szolgálja az igazságszolgáltatáshoz fűződő érdekeket, sokkal inkább biztosít egy kivételes jogosultságot az 53. cikk, ha különleges körülmények jellemzik a vitatott szituációt.⁴¹³

Már önmagában az meglepő, miért kívánta önnön diszkrecionális jogkörét korlátozni az Ügyészi Hivatal ahelyett, hogy élne a rugalmas és egyedi megközelítés és eset-megítélés lehetőségét körülbástyázó eszközökkel. Ezt indokolhatja az az egyébként éppen politikai jellegű tényező, hogy például az Egyesült Államoknak a Római Statútummal szembeni fő aggályainak egyike a nagyfokú ügyészi függetlenség.⁴¹⁴ Így a saját diszkrecionális jogkörének szűkítéséről szóló nyilatkozat e kritika ellentételeként hathat. A nyilatkozattal az Ügyészi Hivatal világossá kívánta tenni, hogy nem kíván politikai tényezőket mérlegelni, e feladatot és jogkört egyértelműen az ENSZ Biztonsági Tanácsának hatáskörében hagyja. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a politikai nyilatkozat természetesen semmilyen kötelezettséget nem keletkeztet az Ügyészi Hivatalra nézve, a jövőben az ebben foglalt elvektől eltérhet.

Másfelől viszont általában vitatható az az álláspont is, miszerint az Ügyészi Hivatal nem latolgathat politikai és morális tényezőket, hiszen az kívül esik mandátumán, és ennek megfelelően ragaszkodnia kell az írott jog által diktált kötelezettségek, mégpedig az eljárási kötelezettség végrehajtásához. A Statútum 53. cikke nem véletlenül került rugalmas értelmezést lehetővé tevő megfogalmazásra. A Főügyésznek nem kell a Statútum szövegének ellentmondó magatartást tanúsítania

⁴¹³ Policy Paper on the Interests of Justice, September 2007, ICC-OTP-2007

⁴¹⁴ WESSEL (2006.), 380. old.

ahhoz, hogy felfüggeszsen egy vizsgálatot, hiszen ezt a lehetőséget biztosító explicit felhatalmazást tartalmaz a vitatott rendelkezés. Az ennek megfelelő döntéssel nem lépne ki a rendelkezés keretein, csupán egy tágabb értelmezést szolgálna intézkedésével.

E tekintetben ugyanakkor felmerül a számos fórumon vitatott problémakör, a Nemzetközi Büntetőbíróság ragaszkodhat-e a klasszikus büntetőjogi fórumok felelősségre vonás érvényesítésére szűkített mandátumához, vagy el kell-e fogadni a tényt, hogy elkerülhetetlen a világpolitikai arénában aktív döntéshozó szervként való megjelenése. A Bíróság Főügyészen kívüli tisztviselői által is képviselt az az alapállás, miszerint a Bíróság nem politikai jellegű intézmény, így nem mérlegelhet politikai jellegű szempontokat döntései meghozatala során.⁴¹⁵ A Bíróság működésének és eljárásainak konfliktusokra és a konfliktuson túljutott társadalmakra gyakorolt jelentős hatása miatt ez az álláspont lehet hivatalosan hangoztatott profil, azonban érdemben már nehezen védhető. Egyrészt már a korábbiakban is felmerült az a tényező, hogy nem csak felülről, elvont értelemben kell vizsgálni az ICC eljárásából a helyi viszonyok vonatkozásában adódó lehetséges következményeket, hanem az érintett konkrét személyek szintjén is. A tárgyalások következtében életben maradó vagy újjáéledő konfliktus pedig ilyen perspektívából az élethez való jog további sorozatos megsértéséhez vezethet. Az emberi jogvédelem hatáskörébe tartozó természetes személyek nem válhatnak egy magasabb ideológiai cél megvalósításához, a retribúció minden áron való véghezviteléhez szükséges eszközökké. Lehet ezt az érvet vitatni, hiszen az emberi jogi dokumentumok is teret engednek bizonyos szükségszerű esetekben az alapvető emberi jogok korlátozásának, amennyiben az a közrend és a közösség általános jóléte megköveteli. Azonban ez esetekben sem korlátozhatóak az emberi jogok az ENSZ Alapokmány szellemiségébe ütköző módon.⁴¹⁶ Ebből adódóan,

⁴¹⁵ Ezt az álláspontot képviselte Mauro Politi, az ICC olasz bírója a European University Institute „Fighting Impunity in a Fragmented World – New Challenges for the International Criminal Court” című konferenciáján, 2008. május 23-án Firenzében.

⁴¹⁶ „ (2) Jogainak és szabadságjogainak gyakorlásában mindenki csak olyan korlátozásoknak lehet alávetve, amelyeket a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai kellő elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása, valamint a demokratikus társadalom erkölcse, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek teljesítése érdekében megállapít.

(3) Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.”

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 1948. december 10., 29. cikk

„A nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején az Egyezségokmányban részes államok az adott helyzet által szigorúan megkövetelt mértékben tehetnek olyan intézkedéseket, amelyek eltérnek az Egyezségokmányban vállalt kötelezettségeiktől, feltéve, hogy az ilyen intézkedések nem állnak ellentétben egyéb

ha a bűnvádi eljárások következményeként egyrészt az egyének szintjén sérül az élethez való jog, másrészt a közösség szintjén fennmaradnak vagy továbbszélesednek az ellenségeskedések, kellő nemzetközi jogi megalapozást nyerhet egy eljárás-felfüggesztési döntés.

Mindemellett ilyen esetben felmerül az arányok megállapításának problematikája. Mennyiben van arányban a Bíróság eljárása által biztosított szimbolikus, elrettentési és a jogbiztonság fenntartásához tartozó előny az esetlegesen előidézett „kollaterális kárral”? Lehet az ebben alkotott ítélet mércéje az, hogy összességében az eljárás lefolytatásával vagy annak felfüggesztésével lehet-e erősebb védelemben és tiszteletben tartani az adott emberi joghoz fűződő érték alapvető természetét.⁴¹⁷

Lehet természetesen azzal az érveléssel élni, hogy a Római Statútumhoz csatlakozó államok tisztában voltak a ratifikációból adódó kötelezettségekkel, tehát bármely egyéb tényező figyelembe vétele nélkül annak rendelkezései maradéktalanul végrehajthatók. Ez a pozitivista megközelítés azonban azon kevéssé szerencsés elméletbe torkollik, mely figyelmen kívül hagyja a Bíróság intézményének természetét is. Jelenleg 108 állam részese a Statútumnak, így az intézmény hatásköre rendkívül átfogó. Az eljárásaival esetlegesen érintett államok jogrendszere igen eltérő egymástól, rendkívül színes képet mutat. Ilyen helyzetben nem engedheti meg magának a testület, hogy figyelmen kívül hagyja konkrét döntéseinek meghozatala során az ezen különbségekből adódó eltérő megoldási módok szükségességét.

E tényezők és az eljárások által a helyi politikai és társadalmi viszonyokra gyakorolt hatáson kívül az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a Bíróság feladata, hogy biztosítsa a Római Statútum aláaknázásának megelőzését, és így éppen a Bíróság a megfelelő és kompetens testület egy ilyen kérdésben való döntésre, ideértve a politikai körülmények mérlegelését is.⁴¹⁸ Ha a béke létrehozásának célját pedig egy békéltetési mechanizmus jobban szolgálja, mint egy büntetőjogi eljárás, az alapvető szándék a büntető igazságszolgáltatás árán egy magasabb cél szolgálata, és nem pedig

nemzetközi jogi kötelezettségeikkel és nem jelentnek kizárólag faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy társadalmi származás alapján történő megkülönböztetést.”

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 1966. december 16, 4. cikk (1) bek.

⁴¹⁷ Eric Blumenson, *The Challenge of a Global Standard of Justice: Peace, Pluralism, and Punishment at the International Criminal Court*, in 44 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (2006.), 851-852. old.

⁴¹⁸ Anja Seibert-Fohr, *The Relevance of the Rome Statute of the International Criminal Court for Amnesties and Truth Commissions*, in 7 MAX PLANCK YEARBOOK OF UNITED NATIONS LAW (2003.), 573. old.

a felelősség alóli kivonás. A döntés alapját képező kérdés tehát ebben az esetben az kell, legyen, hogy a békéltetési illetve nemzeti bünvádi eljárás az elkövetők immunitását, vagy a béke elérését célozza-e.⁴¹⁹ Az e tekintetben hozott döntést megelőző mérlegelés során ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az a szempont sem, hogy nemzetközi szinten nem helyettesíthető a jogállamiság erősítésének egy helyi keretek között zajló megvalósítása. A jogbiztonság erősítésében való közreműködés pedig a Nemzetközi Büntetőbíróság egyik elsődleges céljaként került elismerésre,⁴²⁰ amelynek megvalósítása során elengedhetetlen a helyi viszonyok és jogi tradíciók alapos vizsgálata, és a szükséges intézkedésekre vonatkozóan ez alapján hozott felelős döntés.

Mindemellett a Bíróság elsősorban természetesen a Statútum-beli rendelkezéseknek kell, megfeleljen, annak keretein belül járhat el. Működésének alapvető célja eszerint pedig mindenképpen a legsúlyosabb bűnök elkövetőinek felelősségre vonása, az immunitás megakadályozása.⁴²¹ A Római Statútum Preambuluma ugyancsak a felelősségre vonás kötelezettségének megkerülhetetlenségét hangsúlyozza, amely rendelkezés mindenképp kiemelkedő jelentőséggel bír, hisz a teleologikus értelmezés kitüntetett pozíciót kell, nyerjen a nemzetközi szerződés megkötéséről szóló bécsi egyezmény alapján: „A szerződést jóhiszeműen, kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni”.⁴²² Ez is valószínűbbé teszi, hogy a Bíróság részéről mindig erőteljesebb állásfoglalás fog jelentkezni a bünvádi eljárások mellett. A nemzetközi büntető törvényszékek fejlődése szintén a büntetőjogi felelősségre vonáshoz való ragaszkodás fenntartását tükrözi. Sem az ex-jugoszláv⁴²³ és ruandai törvényszékek, sem a Sierra Leone-i Különleges Bíróság nem ismert el semmilyen kivételt a Római Statútumban szereplő súlyos büntettek elkövetőinek felelősségre vonása alól, legalábbis a legnagyobb felelősséget viselő elkövetők

⁴¹⁹ *Uo.*, 568-569. old.

⁴²⁰ Rosanna Lipscomb, *Restructuring the ICC framework to advance transitional justice: a search for a permanent solution in Sudan*, in 106 COLUMBIA LAW REVIEW (2006.), 199. old.

⁴²¹ „Megállapítva, hogy a nemzetközi közösség egésze által legsúlyosabbnak minősített bűncselekmények elkövetése nem maradhat megtorlás nélkül, és biztosítani kell a hatékony vádemelést a nemzeti szinten szükséges intézkedések és nemzetközi együttműködés megvalósításával.”

Rome Statute of the International Criminal Court, 17. cikk

⁴²² Bécsi egyezmény a szerződések jogáról, 1969. május 23., 31. cikk (1) bek.

⁴²³ „Ezek embertelen tettek, melyek a kiterjedésüknél és a súlyosságuknál fogva túllépnek a nemzetközi közösség által tolerálható határokon, ami büntetést kell hogy maga után vonjon.”

Prosecutor v. Erdemovic, ICTY-ítélet, IT-96-22-T, 1996. november 29., 28. par.

vonatkozásában.⁴²⁴ A vádlott állampolgársága szerinti állam által biztosított amnesztiákat és az ön-amnesztiákat a legfőbb bűnösök esetében mindenképpen megfelelő kritikával kell kezelni. Alátámasztja ezt az Emberi Jogok Amerikaközi Bíróságának joggyakorlata⁴²⁵, a jogbiztonság követelménye és az államok gyakorlata is.⁴²⁶

4. 3. 3. Az egyes nemzetközi büntettek elkövetőinek felelősségre vonására vonatkozó állami kötelezettség

A nemzetközi büntettek elkövetőinek felelősségre vonására vonatkozó állami kötelezettség megjelenik számos nemzetközi szerződésben, melyek nemzetközi vagy nem-nemzetközi konfliktusok esetén alkalmazandóak. Példaként említve, a négy 1949-ben született genfi egyezmény mindegyike tartalmaz a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő tettekre vonatkozó rendelkezéseket, melyek előírják nemzetközi fegyveres konfliktus esetén ezen büntettek üldözését. Megfeleltetve ezt a kötelezettséget az *aut dedere aut judicare* alapelvének, a végrehajtás módjának meghatározását pedig a részes államokra hagyva.⁴²⁷ Az egyezményekhez fűzött kommentárok egyértelművé teszik, hogy e kötelezettség abszolút jellegű,⁴²⁸ az attól amnesztia vagy egyéb módon biztosított büntetlenség formájában történő eltérést tehát

⁴²⁴ STAHN (2005.), 705. old.

⁴²⁵ „Az emberiség elleni büntettek az Amerikai Egyezményben elismert megtagadhatatlan jogok sorát sérti meg, amely jogsértés nem maradhat büntetlenül.”

Almonacid Arellano et al. vs. Chile, Inter-American Court of Human Rights, 26 September 2006, Series C No. 154, 111. par.

⁴²⁶ Lásd a korábban kifejtett érvelést a 2. 3. 1. alfejezetben.

⁴²⁷ „50. cikk. Az előző cikkben említett súlyos jogsértésnek az alábbi tényállások bármelyikét kimerítő cselekmények tekintendők, ha azokat a jelen Egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el: a szándékos emberölés, a kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket, nagy fájdalom szándékos előidézése, vagy a testi épség, illetve az egészség súlyos megsértése, a vagyontárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt nagymérvű önkényes és jogellenes megsemmisítése vagy eltulajdonítása.

51. cikk. Valamely Szerződő Fél sem magát, sem más Szerződő Felet nem mentesíthet az előző cikkben meghatározott jogsértések miatt reá vagy más Szerződő Félre háruló felelősség alól.”

A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról szóló (első) genfi egyezmény, Genf, 1949. augusztus 12., 50-51. cikk

⁴²⁸ Commentary on the I Geneva Convention of 12 August 1949, Genf, 1952., 49. cikk (2) bek.; Commentary on the II Geneva Convention of 12 August 1949, Genf, 1960., 50. cikk (2) bek.; Commentary on the III Geneva Convention of 12 August 1949, Genf, 1960., 129. cikk (2) bek.; Commentary on the IV Geneva Convention of 12 August 1949, Genf, 1958., 146. cikk (2) bek.

a szerződő felek nem engedhetik meg maguknak.⁴²⁹

A genfi egyezményekhez hasonlóan a Nemzetközi Bíróság által a Genocídium-egyezményhez fűzött fenntartások kapcsán alkotott tanácsadó véleményében univerzális szokásjogi jellegűnek,⁴³⁰ tehát minden államra kötelező erejűnek minősített népirtás tilalmáról szóló 1948-as egyezmény is abszolút kötelezettségként állapította meg az államoknak a népirtás visszaszorítására és büntetésére való kötelezettségét.⁴³¹

⁴²⁹ További releváns, a nemzetközi humanitárius jog részét képező szerződési rendelkezések:

„A Magas Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra nézve, hogy saját büntető jogrendszerük keretében minden intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy a jelen Egyezményt megsértő, vagy annak megsértését elrendelő személyeket, állampolgárságukra való tekintet nélkül, kinyomozzák és büntető vagy fegyelmi úton megbüntessék.”

A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában kötött nemzetközi egyezmény, 1954. május 14, 28. cikk;

„A Résztes Állam, melynek területén bármely 4. cikkben jelölt büntettet elkövették, az 5. cikkben megnevezett esetekben, amennyiben nem adja ki, köteles az ügyet a kompetens hatósága elé rendelni vádemelés céljából.”

A mértéktelen sérülést okozó vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetve korlátozásáról szóló Egyezmény II. módosított jegyzőkönyve, 1996. május 3, 14. cikk;

„Mindegyik Résztes Állam megtesz minden megfelelő jogi, adminisztratív és egyéb intézkedést, beleértve a büntető szankciók alkalmazását, annak érdekében, hogy megakadályozzon és elfojtsa minden, a jelen Egyezmény értelmében a Résztes Államok számára tiltott tevékenységet, akár fennhatósága vagy ellenőrzése alatt álló személyek részéről, akár fennhatósága vagy ellenőrzése alatt álló területen kezdeményezték azt.”

Egyezmény a gyalogsági aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, valamint megsemmisítésükről, 1997. szeptember 18, 9. cikk;

„1. A jelen Jegyzőkönyv értelmében jogsértést követ el az a személy, aki szándékosan és az Egyezmény vagy a jelen Jegyzőkönyv rendelkezéseit megsértve az alábbi cselekmények valamelyikét elköveti:

a) kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat támadás célpontjává tesz;

b) kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat vagy közvetlen környezetüket katonai cselekmény támogatására használ;

c) az Egyezmény és a jelen Jegyzőkönyv értelmében védelem alatt álló kulturális javakban nagyfokú pusztítást végez, vagy azokat eltulajdonítja;

d) az Egyezmény és a jelen Jegyzőkönyv értelmében védelem alatt álló kulturális javakat támadás célpontjává tesz;

e) az Egyezmény értelmében védelem alatt álló kulturális javak ellen lopást, fosztogatást vagy rongáló tevékenységet folytat, vagy a javakat eltulajdonítja.

2. Mindegyik Fél szükség szerint olyan intézkedéseket foganatosít, amelyek segítségével az adott államon belüli törvények szerint a jelen Cikkben említett cselekmények büntetnek minősülnek, és az ilyen cselekmények megfelelő büntetéssel sújthatók. Ennek során a Felek a törvények és a nemzetközi jog általános elveit betartják, beleértve azokat a szabályokat is, amelyek az egyéni büntetőjogi felelősséget bármilyen más személyekre is kiterjeszthetik, akik közvetlenül nem vettek részt a cselekmény elkövetésében.”

A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezményhez csatolt II. Jegyzőkönyv, 1999. március 26, 15. cikk.

Ezen felül a téma kapcsán példaként említhető rendelkezés:

UN Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, 10 December 1984, 7. cikk;

„1. Minden Magas Szerződő Fél minden szükséges lépést megtesz - beleértve a törvénykezési és egyéb intézkedéseket -, hogy a jelen jegyzőkönyv személyek által vagy az ellenőrzése alatt álló területen betartásra kerüljön, és megszegését megakadályozzák vagy kiküszöböljék.

2. A jelen cikk 1. pontjában jelzett intézkedések magukba foglalják azon személyek elleni büntetőintézkedések foganatosítását és azon személyek bíróság elé állítását, akik fegyveres konfliktusokhoz kapcsolódóan, és a jelen jegyzőkönyv rendelkezéseivel ellentétesen, szándékosan ölnek meg vagy sebesítenek meg súlyosan polgári lakosokat.”

⁴³⁰ *Advisory Opinion on Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, International Court of Justice, 28 May 1951, 23. old.

⁴³¹ „A Szerződő Felek megerősítik, hogy a népirtás függetlenül attól, hogy békében vagy háborúban követik el, a nemzetközi jogba ütköző bűncselekmény és kötelezik magukat arra, hogy ellene megelőző rendszabályokat

Az természetesen vitathatatlan tény, hogy a genocídium egyezményben, illetve az ex-jugoszláv és a ruandai törvényszékek, valamint a Nemzetközi Büntetőbíróság statútumában azonos szövegezéssel szereplő definíció elemeinek kimerítése igen sok kitételnek való megfeleléshez kötött.⁴³²

Amennyiben egy adott állam részes fele e nemzetközi szerződések valamelyikének, és a szerződés alkalmazásának feltételei beállnak, az érintett nemzetközi kötelezettségét szegi meg a büntetőjogi felelősségre vonás elmulasztásával. Másfelől az emberi jogi dokumentumok esetében vitatható, hogy fennáll-e az emberi jogsértések büntetőjogi eszközökkel való üldözésének abszolút kötelezettsége. Az emberi jogok érvényesítésének kötelezettsége vitán felül fennáll, mely magában foglalja az áldozatok és elkövetők azonosítására, hollétük felfedésére, az áldozatok kárpótlására, a további elkövetések megelőzésére való törekvést, valamint az elkövetők megbüntetésére vonatkozó kötelezettséget, azonban a büntetés nem feltétlenül kell, hogy büntetőbírói ítélet formájában valósuljon meg.⁴³³

A háborús bűntettekkel és a népirtással ellentétben az emberiség elleni bűntettek tekintetében nem állnak rendelkezésünkre ide vonatkozó szerződési rendelkezések.⁴³⁴ Ezzel szemben szokásjogi normákra kell hagyatkozni. A nürnbergi ítélezés szellemiségébe ütköző álláspont lenne az emberiség elleni bűntettek elkövetőinek amnesztia követelését képviselni. Ugyanakkor nem jelenthető ki, hogy a felelősségre vonás kötelezettségének normája szokásjogi jellegű lenne. Egyes szerzők véleménye szerint nem lehet egybefüggő állami gyakorlatról beszélni, éppen ellenkezőleg, az államok által megadott amnesztiára van szélesebb körű állami gyakorlat.⁴³⁵ Mások

foganatosítsanak, elkövetését pedig megbüntetik.”

A népirtás bűntettének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény, 1948. december 9. I. cikk

⁴³² Egy adott szituáció minősítése esetén elsősorban a népirtó szándék, a bűntett pszichikai elemének fennállása nehezen bizonyítható, és válthat ki vitákat, valamint az, hogy a konkrét jogsértések célcsoportja az egyezmény által védett csoportok egyikének tekinthető, illetve, hogy az elkövetők és áldozatok csoportja ugyanezen szempontok nyomán elkülönül egymástól.

⁴³³ SCHARF (1999.), 518. old.

⁴³⁴ Első ízben a Nürnbergi Törvényszéket létrehozó, 1945-ben elfogadott londoni megállapodásban tünt fel a bűncselekmény-kategória, magában foglalva a politikai, faji vagy vallási alapon történő emberölést, kivégzést, rabszolgaságot, deportálást és egyéb a polgári lakosság ellen elkövetett embertelen tetteket, valamint üldöztetést. Ezt követően a Római Statútumban szerepel szerződési rendelkezés formájában (a Statútum 7. cikke).

⁴³⁵ SCHARF (1999.), 518. old.

Roman Boed, *The Effect of a Domestic Amnesty on the Ability of Foreign States to Prosecute Alleged Perpetrators of Serious Human Rights Violations*, in 33 CORNELL INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2000.), 317. old.

A példákat felvonultató lista élén a latin-amerikai országok állnak, mint Chile, Argentína, El Salvador, Haiti, rajtuk kívül további példáként említhető Sierra Leone, Dél-Afrika, Zimbabwe, etc.

amellett kardoskodnak, hogy a szokásjogi jelleg megállapítható.⁴³⁶ E dilemmából született a számtalan kritika, mely a második világháború után felállított katonai törvényszékeket érte, miszerint az addig szokásjogi szinten sem létező emberiség elleni bűntettek tekintetében történő ítélkezésükkel megsértették a *nullum crimen sine lege* alapelvét. Nem veszik mindeközben figyelembe ezen kritika szószólói azt az alapvetően meghatározó tény, hogy az második világháború idején és az azt követő években a legtöbb állam jogrendszere még nem fogadta el abszolút irányadó elvként ezt a később elterjedtebbé vált szabályt, köztük a náci Németországé sem, akiknek vezetőinek védelme visszaszámítva Nürnbergben már erre az elvre is előszeretettel hivatkozott.⁴³⁷

4. 3. 4. A *nullum crimen sine lege* elv értelmezésével kapcsolatos viták

A *nullum crimen sine lege* alapelvének értelmezése napjainkban is viták tárgyát képezi a nemzetközi igazságszolgáltatási fórumok előtt a szokásjogi alapon megállapított jogellenes magatartás esetében. E tárgyban alakult ki nézeteltérés a 3. 2. fejezetben tárgyalt Sierra Leone-i Különleges Bíróság Fellebbviteli Kamarájának többsége és Robertson bíró között Sam Hinga Norman ügyében.

A vita tárgya az a Sierra Leone esetében központi kérdés volt, hogy a gyermekek sorozása a Különleges Bíróság tárgyi joghatósága alá esik-e, és ennek megfelelően eljárhat-e e vádpont tekintetében. Sam Hinga Norman védelmének képviselői hangsúlyozták, hogy a Római Statútum volt az első nemzetközi szerződés, mely büntetőjogi felelősséget társított a 15 év alatti gyermekek sorozásának elkövetéséhez. Bár az adott konkrét eset kapcsán nem releváns a Statútum, de még ennek figyelembevételével is megállapítható, hogy az ICC-t alapító nemzetközi szerződés

⁴³⁶ M. Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity: The Need for a Specialized Convention*, in 31 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (1994.), 460. old.

Diane F. Orentlicher, *Settling Accounts: the Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime*, in 100 YALE LAW JOURNAL (1991.), 2593-2594. old.

⁴³⁷ BASSIOUNI (1194.), 468-469. old.

Lásd még: Sévane Garibian, *Souveraineté et légalité en droit pénal international: le concept de crime contre l'humanité dans le discours des juges à Nuremberg*, in LE DROIT PÉNAL À L'ÉPREUVE DE L'INTERNATIONALISATION (L.G.D.J.-Georg Éditeur-Bruylant, Párizs, Genf, Brüsszel, 2002.), 29-45. old.

hatálya csak a 2002. július 1. előtt elkövetett bűncselekményekre terjed ki. A vádlott bűnelkövetésének idejében tehát nem létezett olyan nemzetközi vagy belső jogszabály, mely pönalizálta volna a gyereksorozást. Ebből adódóan amennyiben eljár a Bíróság az adott vádpont tekintetében, azzal a *nullum crimen sine lege* elvet sérti.⁴³⁸

A vád álláspontja szerint a nemzetközi szokásjog alapján a gyereksorozás már az elkövetés időpontjában is büntettnek minősült, így a Bíróság eljárhat e vádpont tekintetében is. Csatlakozott ehhez a véleményhez a Toronto-i Egyetem Emberi Jogi Klinikája és egyéb érdekelt emberi jogi szervezetek azzal az érveléssel, hogy a *nullum crimen sine lege* elve egyébként is azon ártatlan elkövetőket hivatott védelemben részesíteni, akik jóhiszeműen követték el tetteiket, azt feltételezve, hogy az nem jogellenes,⁴³⁹ amely megközelítésből lássuk be, hiányzik a jogi meggyőző erő. A Fellebbviteli Kamara többsége mindenesetre jóváhagyta a vád érvelését, és megállapította joghatóságát a vitatott vádpont tekintetében is.⁴⁴⁰

A többségi véleménnyel szemben nagyobb figyelemre méltó Robertson bíró különvéleménye, melyben vitatja a gyereksorozás büntettnek szokásjogi megalapozottságát.⁴⁴¹ E kérdésben az ICTY Tadić-ügyben hozott ítéletének azon részére hivatkozott, melyben a Törvényszék megállapított egyfajta tesztet tárgyi joghatósága fennállásának vizsgálatára. E szerint az adott tettnek

(1) a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértésének kell lennie,

(2) az adott megsértett szabálynak szokásjogi jellegűnek kell lennie, vagy ha szerződési rendelkezésként létezik, fenn kell állni az alkalmazás feltételeinek,

(3) a jogsértésnek súlyosnak kell lennie abban az értelemben, hogy jelentős értéket sért, és súlyos következményekkel jár az áldozatokra nézve, és végül

(4) az adott jogsértésnek büntetőjogi felelőséget kell felidéznie a nemzetközi szokásjog vagy szerződési rendelkezések alapján.⁴⁴²

Ezen a teszten átmegy a gyereksorozás kérdése az első három pont alapján, hiszen a gyereksorozás tilalma szerepel a genfi kiegészítő jegyzőkönyvekben,⁴⁴³

⁴³⁸ *Prosecutor v. Sam Hinga Norman*, Special Court for Sierra Leone, Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction, Case No. SCSL-04-14-AR72(E), 31 May 2004, 1. par.

⁴³⁹ *Uo.*, 6 (g) par.

⁴⁴⁰ *Uo.*, 8. par.

⁴⁴¹ *Uo.*, Dissenting Opinion of Justice Robertson

⁴⁴² *Prosecutor v. Duško Tadić*, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Decision on Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Case No. IT-94-1-T, 2 October 1995., 94. par.

⁴⁴³ 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, I. Jegyzőkönyv, Genf, 1977. június 8., 77. cikk

melyeknek Sierra Leone 1986 óta részes állama, a gyereksorozás a tilalom súlyos megsértését jelenti, elkövetése jelentős értéket védő jogot sért. A probléma az utolsó ponttal kapcsolatban jelentkezik, hiszen nem állapítható meg egyértelműen a gyereksorozás pönalizációjára vonatkozó egyöntetű állami gyakorlat, nem lehet tehát a büntetőjogi minősítésnek ez esetben szokásjogi jelleget kölcsönözni. Emellett a büntetni rendelt súlyos humanitárius jogsértések között sem szerepel a gyereksorozás. Az embertelen bánásmódot esetleg lehet úgy értelmezni, hogy beleférjen a gyereksorozás elkövetése is, azonban ennél nagyobb pontosságot igényel a *nullum crimen sine lege* alapelvének tisztelete.⁴⁴⁴

Visszakanyarodva az emberiség elleni bűntettek szokásjogi jellegének vitatására, annyi kétséget kizáróan megállapítható, hogy a Római Statútumon kívül nem beszélhetünk olyan jelenleg hatályos nemzetközi szerződésről, mely az emberiség elleni bűntettek esetében előírná a felelősségre vonásra vonatkozó állami kötelezettséget. A Statútumban nem részes államokra vonatkozóan így nem állapítható meg egyértelműen ez a kötelezettség az egybefüggő állami gyakorlat hiányában. Ezen a helyzeten pedig az sem változtat, hogy ha könnyebb is lenne elérni az emberi jogsértések megtorlásának kikényszerítését egy fennálló szokásjogi normára való hivatkozással.⁴⁴⁵ A nemzetközi jog értelmezésénél meg kell maradni annak érvényesítésének keretei között, ez pedig inkább annak önkényes és alaptalan alakítása lenne.

Mindezek mellett kijelenthető, hogy a vádemelésre vonatkozó kötelezettség egy főszabályként kezelendő norma, mely a konkrét esetek körülményeinek, egy demokratikus átmenet adta szükségleteknek megfelelően megengedhet kivételeket, és a gyakorlat tanúsága szerint ezek nem tekinthetők egyedülálló eseteknek. Lehet bár kritizálni az amnesztia meghirdetését, mint a jogbiztonságot alapjaiban veszélyeztető

1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, II. Jegyzőkönyv, Genf, 1977. június 8., 4. cikk (3) bek. (c-d) pont

⁴⁴⁴ Érvelése alátámasztásaképp Robertson bíró kiegészítésképpen azt a folyamatot idézte fel, mely a Különleges Bíróság Statútumának gyereksorozásra vonatkozó rendelkezésének (4. cikk (c) bek.) megszővegezéséhez vezetett. Az ENSZ Főtitkára eredetileg a Római Statútum-beli gyereksorozást iktató rendelkezésben (8. cikk (b) bek. xxvi) szereplő definíciótól szűkebb körű fogalomra tett javaslatot (melyet aztán a Biztonsági Tanács elvetett, melynek nyomán végül mégis a Római Statútum-beli fogalom került a Különleges Bíróságéba is), éppen azért, mert nem volt meggyőződve, hogy a Statútum azon rendelkezésével szokásjogot kodifikáltak volna Rómában.

⁴⁴⁵ Lásd ezzel kapcsolatban: Diane F. Orentlicher, 'Settling Accounts' Revisited: Reconciling Global Norms with Local Agency, in 1 THE INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSITIONAL JUSTICE (2007.), 14-15. old.

jelenséget, másfelől viszont nem hagyható figyelmen kívül, hogy a politikai stabilitáshoz adott esetben elengedhetetlen eszköz, amely politikai stabilitás nélkül nehéz elképzelni a jogbiztonság feltételeinek megteremtését egy konfliktust követő, demokratikus átmenet esetében. Az emberi jogsértések megtorlásának kötelezettsége mellett kardoskodó gondolkodók is fenntartják, hogy a felelősségre vonások maradéktalan teljesítése „ideális” esetben tekintendő feltétel nélkül követendő célnak.⁴⁴⁶

Könnyen belátható, hogy effajta ideális helyzetek ritkán adódnak a gyakorlatban, az átmeneti helyzetek összetett problematikája nem teszi lehetővé, hogy tisztán jogi indokok alapján kerüljön megítélésre az elkövetők felelősségre vonásának kérdése, elengedhetetlen az intézkedések lehetséges következményeinek alapos vizsgálata. Az emberi jogsértések elkövetői büntetőjogi felelősségre vonása mögött húzódó közös társadalmi cél, hogy a jövőbeni jogsértések elkövetésével szemben gátat vessen. Ha azonban az ennek megfelelő intézkedések éppen ellenkező hatást váltanak ki, és megújítják a konfliktust, az intézkedések a cél szempontjából létjogosultságukat veszítik.⁴⁴⁷ Hasonlóképpen ellehetetleníti a felelősségre vonás kötelezettségének végrehajtását a Ruandáéhoz hasonló helyzet, ahol nem létezik az eljárások lebonyolítására képes igazságszolgáltatási rendszer. Ezen a ponton az elmélet semmiképp nem érvényesülhet a gyakorlati szempontok figyelembe vétele nélkül. Ezen az alapon természetesen nem tagadhatóak meg a nemzetközi szerződések és szokásjog alapján fennálló kötelezettségek, pusztán azok maximalista módon történő foganatosítása nem kivitelezhető számos esetben.

⁴⁴⁶ *Uo.*, 12-13. old.

⁴⁴⁷ Ennek megfelelő, Argentína példájával élő gondolatmenetet lásd: Carlos S. Nino, *The Duty to Punish Past Abuses of Human Rights Put into Context: the Case of Argentina*, in 100 YALE LAW JOURNAL (1991.), 2619-2640. old.

A Diane F. Orentlicher és Carlos S. Nino közötti e kérdésről folyó vitáról való teljes kép megszerzése érdekében lásd még: Diane F. Orentlicher, *Settling Accounts: the Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime*, valamint *A Reply to Professor Nino*, in 100 YALE LAW JOURNAL (1991.)

4. 4. A Római Statútum által biztosított lehetőségek az észak-ugandai események tükrében

Az ICC eljárásának béketárgyalásokra gyakorolt hatása tekintetében érdemes szemügyre venni Uganda esetét,⁴⁴⁸ hisz az ügy állam irányából történt Bíróság elé utalása ellenére folyamatos viták folynak a bírósági eljárás esetleges felfüggesztésének

⁴⁴⁸ A brit gyarmati fennhatóság ideje alatt az állami javak elosztása alapvetően faji alapon valósult meg Ugandában. Az európai és ázsiai lakosság részesült a javak többségében, és ők birtokolták a domináns állami és gazdasági vezető pozíciókat. Az afrikai lakosság soraiban pedig a bagandák voltak a legtehetősebbek, a gyapot- és kávétermesztést kezükben tartva. Emellett érvényesült egy földrajzi alapú megosztás, a brit gyarmatosítók Észak- és Dél-Uganda fejlődését ellentétes irányban befolyásolva igyekeztek az „oszd meg és uralkodj” elv alapján a terület igazgatásának megvalósítására. Az északiak többségét a katonai, míg a délieket a polgári szolgálatokra képezték. Ily módon a déliek alkották a lakosság műveltebb, tehetősebb csoportját, míg az acholi törzseket is magukba foglaló északiak elszegényedtek, és megrekedtek a gazdasági és művelődési fejlődés tekintetében.

Az ország 1962-ben nyerte el függetlenségét, az etnikai alapú megosztottság és konfliktusok azonban áthagyományozódtak a következő évtizedek generációira. Az ezt követően hatalomra került első Obote-rezsim a baganda népcsoport tagjait tette az üldöztetés főcélpontjává, mintegy ezer ember halálát okozva az 1966 és 1971 közötti időszakban, valamint börtönbe juttatva politikai ellenfeleit. Ezzel szemben az uralmat ezután kezébe ragadó Idi Amin-kormányzat főként az acholi és langi törzseket vette célba, ezzel különösen az Obote-uralom fegyveres csoportjainak tagjait ritkítva, emberek ezreinek halálát okozva, és több mint 80,000 ember száműzetésbe kényszerítve 1971 és 1979 között.

1980-tól 1985-ig játszott vezető szerepet a második Obote-kormányzat, melynek uralmának ismét a Baganda lakosság látta legfőképp kárát, és szinte a teljes nyugat-nílusi terület lakosságának kellett menedéket keresnie az ország határain kívül. A függetlenség elnyerésétől kezdve a második Obote-rezsim megdöntéséig folyamatosan jellemző volt az alapvető emberi jogok korlátozása: véleménynyilvánítási és gyülekezési jog gyakorlására az ország lakosai nem voltak jogosultak, a média tevékenysége állami felügyelet alatt volt, és tiltva volt bármilyen pártpolitikai, szakszervezeti, diákszervezeti, és bizonyos esetekben a vallási tevékenység.

Uganda napjainkig folyamatban lévő polgárháborúja 1986-ban kezdődött el, amikor a Yoweri Museveni által 1981-ben létrehozott Nemzeti Ellenállási Hadsereg (*National Resistance Army*) magához ragadta a hatalmat. Az így már Museveni elnök által vezetett kormányzat megdöntésére szerveződött az Úr Ellenállási Serege (*Lord's Resistance Army*, a továbbiakban LRA) az acholi nép védelmének és a kormány megdöntésének célját tűzte ki zászlajára. Ennek ellenére Joseph Kony, az LRA vezetője együttműködés helyett ellenállásba ütközött az acholi vezetők részéről, aminek következményeként a polgári lakosságon „vezette le” haragját. Támadásokat szervezett a falvak ellen, melynek során az LRA több mint 25,000 gyermeket elrabolt, és katonaként, szex-rabszolgaként használt. Az összecsapások során hozzávetőlegesen 100,000 ember halálát okozta, és további 1,6 millió lakos kényszerült otthona elhagyására. Ezen túl észak-ugandai civilek ezrei estek kínzásuk, nemi erőszakot és csonkításuk áldozatául.

A kormány 1991-ben tett első ízben erőteljesebb kísérletet katonai eszközökkel a fegyveres csoport erejének megtörésére, melynek eredményeként sikerült meggyengíteni az LRA-t, így módon alkalom nyílt a béketárgyalások kezdeményezésére, mely azonban 1994-ben végül kudarcot vallott a Szudánból érkező támogatásból adódóan, mely új erőt öntött az ellenálló csapatába. Az ellenségeskedések ezt követően még intenzívebbé váltak.

Az ugandai és szudáni kormány kapcsolatának javulása révén azonban 2002-ben ismét módjában állt a Museveni rezsimnek egy újabb jelentős katonai művelet. Szudán átengedte határain a kormánycsapatokat, hogy azok támadásokat intézzenek a dél-szudáni LRA táborok ellen. Minthogy az ezen akcióhoz fűzött remények is dugába dőltek, az irreguláris fegyveres csoportok által polgári lakosságra mért csapások még gyakoribbakká váltak. Hasonló véget ért a harmadik, 2004-es kísérlet a helyzet katonai megoldására.

Ezekből a kudarcokból okulva próbálkozott időközben a kormány az amnesztia eszközével, mint lehetséges fegyverletételre sarkalló javaslattal, mely ellenállók ezreit ösztönzött fegyverletételre, azonban az ellenségeskedéseknek nem tudott véget vetni. A legfőbb problémát pedig a Kony kézre kerítésére tett kísérletek sikertelensége okozta, melyből adódóan és a nemzetközi közösség amnesztia kapcsán kifejezett nemtetszése okán 2006-ban módosították az amnesztia-törvényt, annak hatálya alól kizárva a legfőbb bűnösöket, és Museveni elnök maga utalta 2003-ban a Nemzetközi Büntetőbíróság elé a határokon belül uralkodó helyzetet.

kérdéséről. A probléma feloldásához a büntetőjogi felelősségre vonáshoz és az érintett társadalom békéhez fűződő igényének összehangolására van szükség. Ilyen összefüggésben különös gyakorlati jelentősége lehet az 'igazságszolgáltatás érdeke' fogalmának megfelelő értelmezésének.

4. 4. 1. Észak-Uganda helyzete a Bíróság előtt

A húszéves polgárháborús állapottal⁴⁴⁹ terhelt Uganda államvezetése a vezetést magához ragadni kívánó irreguláris fegyveres csoporttal, az Úr Ellenállási Seregével (*Lord's Resistance Army*, a továbbiakban LRA) szemben foganatosított sikertelen katonai műveletek láttán 2000-ben az amnesztiával próbálkozott, mint lehetséges béketeremtési eszközzel. Az amnesztia megszerzésének egyetlen feltételként a fegyverletételt állapították meg. Ily módon több mint 14,000 katona részesült végeredményben *de jure* feltétlen amnesztiában 2005 végéig. Bár a helyi lakosság többségében támogatta az amnesztia-törvényt a konfliktus enyhülésének reményében (illetve sok szülő saját gyermekeinek⁴⁵⁰ hazatérésére várva), ez éles ellentétben állt a nemzetközi közösség vélekedésével.⁴⁵¹ Emellett bár elengedhetetlennek tűnt a béke megteremtéséhez, valójában egy amnesztiát esetileg megítélő testület nélkül hátráltatta a megbékélés folyamatát.⁴⁵² Nem ez volt az első eset, hogy nyilvánvalóvá vált, a feltétel nélküli amnesztia nem feltétlenül vezet fegyverletételhez.⁴⁵³ Éppen ezért nemzetközi nyomásra, valamint a Joseph Kony kézrekerítésére tett sikertelen kísérletektől megfáradva,⁴⁵⁴ maga Yoweri Museveni elnök utalta 2003-ban a Bíróság

⁴⁴⁹ A konfliktusban mind a kormányerők, mind az ellenálló csapatok, az LRA mozgalom oldalán számos emberi jogsértés és a legsúlyosabb nemzetközi büntettek elkövetésére került sor.

Human Rights Watch: Particular Challenges for Uganda in Conducting National Trials for Serious Crimes, *Human Rights Watch's Third Memorandum on Justice Issues and the Juba Talks*. September 2007, 3. old.

⁴⁵⁰ Több ezres nagyságrendű az LRA által kényszerrel besorozott gyerekkatonák száma.

⁴⁵¹ Erin K. Baines, *The Haunting of Alice: Local Approaches to Justice and Reconciliation in Northern Uganda*, in 1 THE INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSITIONAL JUSTICE (2007.), 101. old.

⁴⁵² AMBOS (2007.), 11. old.

⁴⁵³ További példaként említhető, hogy a Sierra Leone-i Forradalmi Egyesült Front (Revolutionary United Front) tagjai részére Lomé-i békemegállapodás aláírásáért cserébe nyújtott amnesztia ellenére a RUF folytatta háborús büntettek elkövetését a kormányerőkkel és az ENSZ békefenntartókkal szemben, és csak két évvel később került sor a fegyverletételre, amikor már a Különleges Bíróság elindította vádemelési eljárásait.

⁴⁵⁴ Felveti ez az ICC politikai eszközként való használatának veszélyét, mely semmiképp nem lenne kívánatos egy pártatlan bírói fórum esetében.

elé a határokon belül uralkodó helyzetet. A 2005-ben sorra került békekötési kísérlet megfeneklését követően Luis Moreno Ocampo, a Bíróság Főügyésze nyilvánosságra hozta az öt LRA-vezető⁴⁵⁵ elleni vádemelést és elfogatói parancsot, úgy ítélvén, hogy az amnesztia-törvény rendelkezései nyomán az állam alkalmatlan a legfőbb bűnösök büntetőjogi felelősségre vonására. Bár 2006-ban módosításra került az Amnesztia-törvény, melynek értelmében kikerültek annak hatálya alól a legfelsőbb LRA-vezetőség tagjai, ugyanakkor Museveni elnök ígéretet tett Joseph Konyak és társainak, hogy nem vonják őket felelősségre, ha feladják magukat és leteszik fegyvereiket.⁴⁵⁶ Másrészt a vádlottak a Juba béketárgyalásoktól való távollétüket helyezték kilátásba, amíg a vádemelés érvényben van velük szemben. Ebben a helyzetben a béke érdekének súlyozott figyelembevételére okán tett engedmény, nevezetesen a vádemelés automatikus visszavonása súlyosan negatív precedenst teremtene azt a benyomást sugallva, hogy a béketárgyalásokkal való manipulálás eszközével eredményesen élhetnek a nemzetközi büntettek elkövetői a felelősségre vonás elkerülése érdekében, ami hosszútávon éppen az erőszak politikájának engedne teret. Ugyanakkor az sem állítható kétségek nélkül, hogy ebben az esetben a büntető hatalom pallosa egyértelműen az igazságszolgáltatás érdekeit szolgálná. Annyi bizonyos, hogy komoly elrettentő erőről beszélhetünk a Bíróság eljárásának eredményeként. A nemzetközi közösség így megvalósuló intenzívebb figyelméből és jelenlétéből adódóan például Szudán felhagyott az LRA tevékenységének támogatásával. Ugyanakkor a jogsértések által közvetlenül érintett, helyi lakosság érdekei, melyek elsősorban az ellenségeskedések befejezéséhez kötődnek, vitathatóvá teszik a bírósági eljárás minden áron történő erőltetését.

A lakosság körében 2007-ben végzett felmérések szerint az érintettek igen kis számban tartják az igazságszolgáltatást legfőbb igényüknek, ezt a helyet elsősorban a békéhez és megélhetéshez fűződő igények foglalják el. El nem hanyagolható tényező, hogy a lakosság többsége az amnesztiát is támogatja a fegyverletétel reményében, és

H. Abigail Moy, *The International Criminal Court's Arrest Warrants and Uganda's Lord's Resistance Army: Renewing the Debate over Amnesty and Complementarity*, in 19 HARVARD HUMAN RIGHTS JOURNAL (2006.), 273. old.

Az ugandai kormányzatot a helyzet ICC elé utalására ösztönző egyéb politikai indokok tekintetében lásd Kasaija Phillip Apuuli, *The ICC's Possible Deferral of the LRA Case to Uganda*, in 6 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2008.), 803. old.

⁴⁵⁵ A Bíróság által vádolt öt LRA vezető: Joseph Kony, Vincent Otti, Okot Odhiambo, Dominic Ongwen és Raska Luwya.

⁴⁵⁶ Louise Mallinder, *Can Amnesties and International Justice be Reconciled?*, in 1 THE INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSITIONAL JUSTICE (2007.), 218. old.

nagy jelentőséget tulajdonít a tradicionális békéltető eljárásoknak. Ezzel szemben vannak (elsősorban helyi nem-kormányzati szervezetek, mint a *Victims Rights Working Group*), akik szkeptikusak a hagyományos helyi eljárások hatékonysága kapcsán, és a bírói fórumoknak engednének nagyobb teret.⁴⁵⁷ Az e tekintetben fennálló megosztottság mellett a lakosok szinte kivétel nélkül szükségét érzik a múltbeli események tisztázásának, egy egységes és átfogó konfliktus-történet elfogadásának. Ezen tényezők tekintetében nem sok változás állt be a 2005-ben elvégzett felmérésekhez képest, azonban látványos a tájékozottság növekedése a Bíróság tevékenysége vonatkozásában, ami igazolja az intenzívebb lakosság-tájékoztatási program hatékonyságát. Ugyanakkor ellenérzéseket kelt a lakosság körében, hogy csak az LRA-tagok felelőssége vált vizsgálat tárgyává a Bíróság előtt, a kormánycsapatok tagjai által elkövetett jogsértések visszhang nélkül maradtak ezen a fórumon.⁴⁵⁸

Mindezen körülmények között érdemes feltérképezni, hogy a Római Statútum rendelkezései adta lehetőségek keretein belül és a helyi érdekeket számításba véve milyen megoldási variációk lehetségesek a felelősségre vonás megvalósítására. Bár 2007. június 29-én megállapodás született az LRA és az ugandai kormány között az ezzel kapcsolatos vitás kérdések rendezésére, a megállapodás nem tartalmaz részletes, konkrét javaslatokat, és a végrehajtásának valószínűsége is vitatható, amely folyamatot késleltetnek a 2008 őszén megújuló ellenségeskedések is.

4. 4. 2. Az ugandai belső igazságszolgáltatási rendszer alkalmatlansága

Az LRA felkérte az ENSZ Biztonsági Tanácsát, hogy éljen a Statútum adta

⁴⁵⁷ Kamari Maxine Clarke, *Global justice, local controversies: the International Criminal Court and the sovereignty of victims*, in *PATHS TO INTERNATIONAL JUSTICE. SOCIAL AND LEGAL PERSPECTIVES* (Cambridge University Press, Cambridge 2007.), 146. old.

⁴⁵⁸ Phuong Pham, Patrick Vinck, Marieke Wierda, Eric Stover és Adrian di Giovanni, *FORGOTTEN VOICES. A POPULATION-BASED SURVEY OF ATTITUDES ABOUT PEACE AND JUSTICE IN NORTHERN UGANDA*. (International Center for Transitional Justice, Human Rights Center, University of California Berkeley, 2005.) Patrick Vinck, Phuong Pham, Eric Stover, Andrew Moss és Marieke Wierda, *RESEARCH NOTE ON ATTITUDES ABOUT PEACE AND JUSTICE IN NORTHERN UGANDA*. (International Center for Transitional Justice, Human Rights Center, University of California Berkeley, Payson Center for International Development, Tulane University, 2007.)

lehetőségével, és függessze fel a bírósági eljárást.⁴⁵⁹ Ez a döntés azonban komoly aggodalmakat kelthetne éppen a helyi igazságszolgáltatási rendszer korábban említett alkalmatlanságából adódóan. A komplementaritás elve adta lehetőséghez való „visszatáncolás” mutatkozott a 2007-es felelősségre vonásról és békéltetésről szóló megállapodásban és az ahhoz 2008. február 19-én csatolt mellékletben.

Ugyan mindkét dokumentum meghirdeti a tényfeltárás és felelősségre vonás alapvető szükségességét,⁴⁶⁰ valamint a helyi tradicionális eljárások tiszteletben tartásának célját,⁴⁶¹ és kijelenti a hazai bírói fórumok alkalmasságát,⁴⁶² kétséges, hogy a homályosan megfogalmazott szabályok és a rendelkezésre álló igazságszolgáltatási apparátus „nemzetközi szemüveggel nézve” is elfogadható szinten lenne képes a felelősségre vonás teljesítésére.

Nem változtatott a vitathatóság mértékén a melléklet sem, melyben elrendelték egy tényfeltáró és békéltető bizottság felállítását, mely hivatott betölteni az összes, ezen intézményfajta által birtokolt funkciót.⁴⁶³ Emellett a melléklet rendelkezései szerint az ugandai Legfelsőbb Bíróság egy Különleges Részlege lenne felelős a súlyosabb ügyekben való eljárásért, mely fórum alapokmányát, eljárási szabályait a törvényhozó hivatott megszövegezni.⁴⁶⁴ Konkrétabb részleteket a melléklet nem tartalmaz. Tehát amellett, hogy egyértelműen kitűnik a két dokumentumból, hogy Uganda megpróbálja elkerülni az ICC-vel való együttműködést az LRA vezetők elfogatása kapcsán, nem tesz konkrét lépéseket a hazai igazságszolgáltatási rendszer megújítására, hogy a komplementaritási alapon zajló hazai eljárásokkal szemben

⁴⁵⁹ Human Rights Watch: Benchmarks for Assessing Possible National Alternatives to International Criminal Court Cases Against LRA Leaders. A Human Rights Watch Memorandum, 9. old.

⁴⁶⁰ „A felek úgy vélik, hogy a konfliktus történetének és megnyilvánulásainak, különösen a konfliktus során elkövetett emberi jogsértések és büntettek átfogó, független és pártatlan elemzése alapvető eleme a megbékélés megvalósításának.”

Agreement between the Government of the Republic of Uganda and the Lord's Resistance Army/Movement on Accountability and Reconciliation, 29 June 2007, 2.3. pont

⁴⁶¹ „A hagyományos igazságszolgáltatási mechanizmusok, mint a Culo Kwor, a Mato Oput, a Kayo Cuk, az Ailuc és a Tonu ci Koka és a konfliktus által érintett közösségek által gyakorolt egyéb mechanizmusok megfelelő módosításokkal központi elemévé kell válnanak a felelősségre vonás és békéltetés megvalósításának.”

Uo., 3.1. pont

⁴⁶² „A felek kijelentik, hogy Ugandának megvannak a nemzeti jog által biztosított intézményei és mechanizmusai, szokásai és gyakorlatai, melyek képesek a konfliktusban elkövetett büntettek és emberi jogsértések ügyében való megfelelő eljárásra.”

Uo., 5.1. pont

⁴⁶³ A konfliktus eseményeiről egy átfogó kép alkotása, nyilvános és zárt ajtók mögötti meghallgatások és ülések szervezése, a tényfeltárás és annak eredményeinek helyi közösségekben való terjesztése, kártérítésre vonatkozó ajánlások szövegezése, a tényfeltárási és meghallgatási munka eredményeinek egy záródokumentumban való megjelentetése.

⁴⁶⁴ Agreement between the Government of the Republic of Uganda and the Lord's Resistance Army/Movement on Accountability and Reconciliation, 29 June 2007, 7-9. pont

támasztott Statútum-beli követelményeknek eleget tegyen. A Bíróság joghatósága megkérdőjelezésének e kételyeket ébresztő megjelenése eljárás szempontból sem felel meg a Statútum erre vonatkozó szabályainak, miszerint a hasonló kifogásokat a Tárgyaláselőkészítő Kamarának kellene benyújtani.⁴⁶⁵

Érdemi problémát jelent ezen kívül a súlyos bűntettek és kevésbé súlyos bűnök közötti határ megállapításának hiánya. Ily módon kérdéses marad, hogy mely ügyek sorolhatók majd a Különleges Részleg, melyek az alacsonyabb szintű bírói fórumok és melyek a tradicionális eljárások által kezelhető ügyek közé. Ezt már csak tetézi Museveni elnök egy 2008 márciusában tett nyilatkozata, mely szerint a hagyományos békéltetési mechanizmusokat preferálni fogják akár a legsúlyosabb bűntettek esetében is. Ha akár egy ICC által vádolt személy kérelmezi a hagyományos eljárást, jogosult lesz erre.⁴⁶⁶ Ezzel az ugandai kormány gyakorlatilag a Római Statútum értelmében fennálló kötelezettségeit sérti leplezetlen módon. A Bíróság Ügyészi Hivatala ennek megfelelően világossá is tette, hogy bármely joghatósági kifogás az ugandai vádlottak kapcsán hipotetikusnak tekinthető.⁴⁶⁷

Ettől eltekintve ugyanakkor érdemes megvizsgálni, az ugandai igazságszolgáltatási rendszer és a tradicionális békéltetési mechanizmusok egy külön intézményként felállított tényfeltáró és békéltető bizottsággal alkalmas lenne-e a konfliktusban elkövetett bűntettek repressziójára. Az nem világos, hogy a hagyományos eljárásokkal helyettesíteni kívánják-e a büntetőjogi eljárásokat, vagy csupán a kisebb súlyú bűnök kezelhetők majd ilyen keretek között. Nem egyértelmű ez a korábban említett súlyos bűntettek meghatározásának hiányából adódóan, és az ugyancsak fentebb felidézett elnöki nyilatkozatnak köszönhetően. Az kétségtelen, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás helyettesítése ezekkel az alternatív mechanizmusokkal elfogadhatatlan különösen a súlyosabb bűnök elkövetőinek esetében. A Mato Oput eljárás például a bűnök megvallására és szimbolikus megbékélési rituálékra épül, ami közel sem nevezhető kielégítőnek egy büntetőjogi eljárás alternatívájaként. A helyi acholi vezetők pedig egyöntetűen nyilvánítottak véleményt a kérdésben, miszerint a Mato Oput eljárás egyedi esetekre vonatkozó

⁴⁶⁵ „A vádpontok megerősítését megelőzően az elfogadhatósági és joghatósági kifogásokat a Tárgyaláselőkészítő Kamarának kell benyújtani.”

Rome Statute of the International Criminal Court, 19. cikk 6. bek.

⁴⁶⁶ Amnesty International: Uganda: Agreement and Annex on Accountability and Reconciliation falls short of a comprehensive plan to end impunity, 2008. március, AI Index: AFR 59/001/2008, 7-8. old.

⁴⁶⁷ *Uo.*, 8. old.

vizsgálatra való használata nem oldható meg, hiszen az az egyes csoportok, klánok közötti békéltetést szolgálja.⁴⁶⁸ Másfelől megemlítendő, hogy az ugandai jogrendszerben sem jelentettek soha alternatívát még a köztörvényes bűncselekmények esetében sem.⁴⁶⁹

A majdan esetleg felállításra kerülő tényfeltáró és békéltető bizottság mandátuma sem terjedhet ki a súlyosabb büntetésekre, és legfeljebb egy feltételes amnesztia meghirdetése és a büntető bíróságokkal való kapcsolat megfelelő szabályozása mellett lehetne alkalmas a kisebb súlyú büntettek elkövetői ügyében lefolytatandó büntetőjogi eljárások helyettesítésére.

Ebből a tekintetből, és különösen az ICC eljárás által érintett személyek esetében a rendes bírói fórumok alkalmassága lehet tehát vita tárgya egy potenciális hazai eljárás feletti elmélkedés során. Azonban ezen a téren is adódhatnak jelentős aggodalmak az alkalmasság tekintetében. Az elmúlt húsz évben csekély számban került sor a polgári lakosság ellen elkövetett büntettekért felelős személyek esetében való eljárásra, azokat is kétséges legalitással működő katonai törvényszékek előtt bonyolították, melyek nem érvényesítették az általában elvárható eljárási garanciákat, bizonyos esetekben pedig halálbüntetést is kiszabtak. Igen nagy számban került sor kínzásra a fogva tartottakkal szemben, elhúzódó előzetes fogva tartásra, a jogorvoslathoz való jog megtagadására, a bírák és tanúk manipulálására. Független szakértői testületek szerint maga a kormány is visszatérően tette éles kritika tárgyává a bírósági döntéseket, azoknak ellenszegült, és bírákat félemlített meg a döntésük befolyásolásának céljával.⁴⁷⁰ Mindezeket túl a Római Statútumban megjelenő büntetteket az ugandai törvényhozó elmulasztotta beépíteni a hazai jogszabályokba. A logisztikai és személyzeti feltételek pedig nem biztosíthatnák a megfelelő eljárást az ügyek magas számának terhe mellett.⁴⁷¹

A Különleges Részleg homályosan meghatározott joghatósági keretei sem

⁴⁶⁸ BAINES (2007.), 105. old.

⁴⁶⁹ Human Rights Watch: Benchmarks for Assessing Possible National Alternatives to International Criminal Court Cases Against LRA Leaders. A Human Rights Watch Memorandum. 2007. május, 6. old.
Human Rights Watch: The June 29 Agreement on Accountability and Reconciliation and the Need for Adequate Penalties for the Most Serious Crimes. Human Rights Watch's Second Memorandum on Justice Issues and the Juba Talks. 2007. július, 9. old.

⁴⁷⁰ Human Rights Watch: Particular Challenges for Uganda in Conducting National Trials for Serious Crimes, 10. old.

⁴⁷¹ *Uo.*, 10-13. old.

Human Rights Watch: Analysis of the Annex to the June 29 Agreement on Accountability and Reconciliation. Human Rights Watch's Fourth Memorandum on Justice Issues and the Juba Talks. 2008. február, 9-10. old.

összeegyeztethetők a Római Statútum rendelkezéseivel, hiszen a melléklet értelmében e tekintetben azok jöhetnek számításba, akik a széles körű, szisztematikus és polgári lakosság ellen elkövetett súlyos támadások tervezéséért és végrehajtásáért felelősek.⁴⁷² Ezzel szemben a Statútum szerint az emberiség elleni bűntettek elkövetése esetében szóba jöhetnek mindazok, akik a szisztematikus támadások részeként követték el a bűncselekményeket.⁴⁷³ Mindezek ellenére az említett hiányosságok, visszásságok kiküszöbölésére nem található konkrét javaslat sem a megállapodásban, sem az ahhoz fűzött mellékletben, sőt újabb visszásságokat teremt azzal például, hogy különbséget tesz az ellenállók és az állami szereplők felelősségre vonása közt, ez utóbbiak eseteit a már létező rendes bírói fórumokra hagyva.

Uganda állam kötelezettsége a megfelelő eljárás és a nemzetközi bűntettek elkövetőinek felelősségre vonása és az eljárási jogok biztosítása tekintetében pedig a Római Statútum értelmében fennálló kötelezettségeken kívül egyéb szempontból is megállapítható. Irányadóak e tekintetben a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának ide vonatkozó rendelkezései,⁴⁷⁴ valamint az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanács Emberi Jogi Bizottságának 2005-ös büntetlenség elleni küzdelemről szóló aktualizált elvei.⁴⁷⁵ Továbbá Uganda részes állama a népirtás és a

⁴⁷² Annexure to the Agreement on Accountability and Reconciliation between the Government of the Republic of Uganda and the Lord's Resistance Army/Movement, 2008. február 19, 13 (a) pont

⁴⁷³ Rome Statute of the International Criminal Court, 7. cikk

⁴⁷⁴ „Senkit sem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni.”

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 1966. december 16, 7. cikk

„A bíróság előtt mindenki egyenlő. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. [...]

2. Bűncselekmény elkövetésével vádolt minden személynek joga van arra, hogy ártatlannak tekintsek mindaddig, amíg bűnösségét a törvény szerint be nem bizonyították.

3. Az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek teljes és egyenlő joga van legalább a következő biztosítékokra:

a) a legrövidebb határidőn belül egy általa értett nyelven részletesen tájékoztassák az ellen emelt vád természetéről és okáról;

b) megfelelő idővel és lehetőséggel rendelkezék védelme előkészítésére és az általa választott védővel való érintkezésre;

c) indokolatlan késedelem nélkül tárgyalják az ügyét;

d) a tárgyaláson személyesen jelen lehessen, személyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessen; amennyiben védője nincsen, tájékoztassák a védő választására vonatkozó jogáról; és minden olyan esetben, ha az igazság érdekei ezt megkövetelik, hivatalból védőt rendeljenek ki számára, és pedig ingyenesen, amennyiben nem rendelkezik a védő díjazásához szükséges anyagi eszközökkel;

e) kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen az ellen valló tanúkhöz, és a mellette valló tanúk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók, mint az ellen valló tanúk;

f) díjmentesen vehessen igénybe tolmácsot, amennyiben nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet;

g) ne lehessen kényszeríteni arra, hogy saját maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét.”

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 14. cikk

⁴⁷⁵ „Az államok kötelesek gyors, alapos, független és pártatlan vizsgálatokat foganatosítani az emberi

kínzás tilalmáról szóló nemzetközi egyezményeknek is, melyek a korábban hivatkozott rendelkezések szerint teremtenek tagállami kötelezettséget az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonására.

Amellett, hogy Uganda vitathatatlanul köteles közreműködni az ICC-vel és biztosítani a súlyosabb bűnök elkövetőinek felelősségre vonását, az amnesztiának is megvan a maga létjogosultsága, amennyiben a nemzetközi standardoknak megfelelő módosításokat végrehajtják az erre vonatkozó hazai szabályokon. A létjogosultság alapja, hogy bár az alacsonyabb szintű LRA tagok is felelősek a legsúlyosabb bűnök elkövetéséért, többségüket még gyermekként kényszerítették a csapatokhoz való csatlakozásra,⁴⁷⁶ ami elkövetői minőségük mellett egyben áldozatokká is teszi őket. Sierra Leone példájából kiindulva,⁴⁷⁷ e fiatalok ügyei vizsgálatának fogantatására megfelelőbb fórumot jelenthetne a kilátásba helyezett tényfeltáró és békéltető bizottság. Itt ismét beleütközünk a súlyos és kevésbé súlyos bűnök elhatárolásának és a különböző intézmények hatáskörei definiálásának problematikájába, hisz ezzel felvetődik a kérdés, lehet-e e tekintetben irányadó szempont az a tényező is, hogy az érintett elkövetőt hány éves korában és milyen eszközökkel sorozták be a fegyveres csoportba.

A hazai bírói fórumok alkalmatlansága pedig jelen állapotok szerint alapvető kerékkötője bármely jogalapon történő eljárás-felfüggesztésnek az ICC előtt. Luis Moreno Ocampo megjegyzése figyelemreméltó, miszerint a Bíróság tevékenységét nem az alapján fogják a jövőben megítélni, hogy hány vádeljárást fogantat, hanem az alapján, hogy hány nemzetközi szintű eljárás kerülhet el a hazai jogrendszerek megfelelő működése folytán.⁴⁷⁸ A Bíróság főszerepe valóban elsősorban abban kellene, hogy álljon, hogy egyfajta katalizátorként működjön, a belső igazságszolgáltatási fórumokat ösztönözve a jogrend erőteljesebb védelmére, ezen az alapon azonban mégsem adható elsőbbség minden áron a nemzeti eljárásoknak.

jogsértések és a nemzetközi humanitárius jogot sértő tettek esetében, valamint megtenni a megfelelő intézkedéseket az elkövetők tekintetében, különösen a büntető igazságszolgáltatás terén, biztosítva, hogy a nemzetközi jog értelmében legsúlyosabb bűntettek elkövetői ellen vádat emelnek, ügyükben eljárnak és megfelelő büntetést szabnak ki rájuk.”

Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity, 2005. február 8, E/CN.4/2005/102/Add.1, 19. sz. elv

⁴⁷⁶ Hema Chatlani, *Uganda: a Nation in Crisis*, in 37 CALIFORNIA WESTERN INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2006-2007.), 292-293. old.

⁴⁷⁷ Minthogy a Sierra Leone-i Különleges Bíróság Statútumában is szerepel egy rendelkezés, mely a 15 év alatti elkövetők esetében az alternatív megoldásnak rendel prioritást.

⁴⁷⁸ LIPSCOMB (2006.), 202-203. old.

Ha azonban a Különleges Részleg által alkalmazandó jog a Római Statútum rendelkezéseinek szellemében kerül megállapításra, és az eljárásjogi garanciákat legalább a regionális standardnak megfelelően sikerül érvényesíteni, a testület alkalmassá válik a legfőbb bűnösök felelősségre vonására. Amennyiben a Részlegnek valóban sikerül Konyt és társait e bíróság eljárásának kilátásba helyezésével rávenni a fegyverletételre (amire az események jelenlegi állása szerint kevés esély mutatkozik), majd a rendőri szerveknek elfogni, létjogosult lehet az ICC eljárása megszüntetésének kezdeményezése. A további szükséges intézkedések foganatosítására kellő időt biztosíthat a Biztonsági Tanács eljárás-felfüggesztő döntése, mely időszakon belül Uganda benyújthatja a Bírósághoz a joghatósági kifogását, mely ily módon a komplementaritás kritériumok kimerítése okán már pozitív elbírálásra kell, hogy kerüljön.

Mindemellett a „kisebb súlyú” bűnök elkövetői tekintetében is meg kell teremteni a jog előtti egyenlőséget. Ebből fakadóan nem lehet különbséget tenni az LRA-tagok és az állami erők tagjainak felelősségre vonása között, a Megállapodáshoz fűzött Mellékletben foglaltakat felül kell, írja ez az alapvető emberi jogi garancia. Mindkét elkövetői csoport esetében biztosítani kell a tisztességes eljárást, melynek megvalósítására a katonai törvényszékek helyett a szükséges reformoknak alávetett rendes bírói fórumok tűnnek alkalmasabbnak.

Mindemellett indokolt lehet egy feltételes amnesztiát ítélő testület felállítása, azonban a politikai szereplők nézeteit szemlélve, kicsi az esély arra, hogy effajta hatáskört egy tényfeltáró és békéltető bizottságra ruházzanak. Ugyanakkor egy bizottság felállítására vonatkozó szándék mind a lakosság, mind az államvezetés részéről fennáll. A rendes büntető bíróságok mellett együttműködően tevékenykedő békéltető bizottság keretein belül pedig felhasználhatóak lennének a helyi hagyományos békéltető eljárások annak érdekében, hogy a bizottság arculata a helyben érvényesülő szokásoknak megfelelően kerüljön kialakításra. Ily módon megszülethetne egy integrált és összetett intézményrendszer, mely az átmeneti igazságszolgáltatás céljait a leghatékonyabban szolgálhatná.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy egy összetett igazságszolgáltatási rendszer keretein belül az ICC és egy békéltető bizottság mandátumát nem lehet összemosni.

Valószínűnek tűnhet, hogy a békéltetési eljárás a legsúlyosabb büntettek elkövetői esetében az immunitás valódi célját szolgálná és leplezné. Továbbá egy vádemelést elvető döntés ebben az esetben a nagy horderejű tárgyalások fő előnyének, mégpedig az érintett személyek aktuális politikai arénából való kivonásának elvesztéséhez vezethet. Másfelől egy folyamatban lévő béketárgyalás-sorozat esetén elengedhetetlen lehet, hogy ezeket az egyéneket ne fenyegetse egy lehetséges büntetőjogi felelősségre vonással, aminek következménye lehet, hogy távol maradnak a béketárgyalásoktól.

Ha e tekintetben azonban figyelembe vesszük a praktikus korlátokat, nevezetesen a Bíróság rendelkezésére álló források behatároltságát, ismét arra a következtetésre juthatunk, mint azon korábban tárgyalt kérdés tekintetében, hogy az alternatív mechanizmusok kimerítik-e a komplementaritás kritériumait. Ezen az alapon a jövőben nem feltétlenül kell gyakran szembenézni az eljárás ügyési felfüggesztésének problematikájával, hisz sok esetben valószínűleg a helyben zajló eljárások mellett a Főügyész el sem fogja indítani az elméletileg lehetséges bünvádi eljárást.

Mindez azonban elsősorban a helyi rendes büntetőbírói rendszer által folytatott vizsgálatokra érvényes, nem pedig egy tényfeltáró és békéltető bizottság eljárására. Kicsi azonban a gyakorlati esély az ICC és egy békéltető bizottság autoritásának ütközésére, sokkal nagyobb hangsúlyt érdemes helyezni a két intézménytípus közötti lehetséges együttműködés megvalósulásának feltételeire. E kérdés tekintetében pedig számtalan hasznos tapasztalatot nyújtanak az értekezésben tárgyalt megoldások, melyek lehetőséget adnak bizonyos következtetések levonására az ICC és egy jövőben érintett békéltető bizottság közötti együttműködés szabályozása tekintetében. Ezekben az óvatos következtetésekben kerülnek összegzésre az esettanulmányokból szerzett ismeretek a záró gondolatok formájában.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az értekezésben szereplő esettanulmányok, az átmeneti igazságszolgáltatás egyes megvalósítási modelljei előnyeinek és hátrányainak vizsgálata arra enged következtetni, hogy egy alapvetően összetett igazságszolgáltatási rendszer képes csak megbirkózni a napjaink konfliktusokat követő helyzetei adta kihívásokkal mind a büntetőjogi felelősségre vonás, mind a tényfeltárás és békéltetés terén. Egy összetett rendszerben pedig helyet kell, kapjon a nemzetközi és belső büntetőbíráskodás, a tényfeltáró és békéltető bizottságok intézménye és adott esetben a helyi tradicionális eljárások adta lehetőségek kiaknázása is.

A különböző testületek közötti viszony szabályozása ugyanakkor korántsem nevezhető problémamentes kérdéskörnek. Megfelelő elhatárolásra kell kerülnie az intézmények mandátumának. A nemzetközi büntetőbíráskodás, illetve az egyre inkább teret hódító Nemzetközi Büntetőbíróság feladata a finansziális lehetőségek miatt is elsősorban a legfőbb bűnösök felelősségre vonására szorul. Másfelől a komplementaritás elve nyomán a hazai bírói fórumok e szempontból is elsőbbséget kell, élvezzenek. Alátámasztja e megközelítés helytállóságát, hogy a helyi jogrend megerősítésének feladata a hazai intézmények által valósulhat meg.

A büntetőjogi felelősségre vonás célja mellett azonban egy rugalmasabb igazságszolgáltatás fogalom-értelmezés révén az átmeneti igazságszolgáltatás kiemelt céljai között kell, szerepeljen a tényfeltárás és békéltetés is, amit a büntetőbírói fórumok önmagukban nem képesek megvalósítani, és nem is feladatuk az. Éppen ezért önálló intézményként kezelendők, és reintegrációs hatásuk miatt is mára elengedhetetlenül szükségessé váltak a tényfeltáró és békéltető bizottságok. Ezen testületek kapcsán azonban még több kétséget és kérdést vet fel a mandátumok elhatárolása, mint a hazai büntetőbírói fórumok vonatkozásában. Kétségtelen, hogy bármennyire is szolgálja ezen intézmény látszólag megfelelőbb módon a tényfeltárási és reintegrációs célokat, nem engedhető meg, hogy a büntetlenség kultúrájának fenntartását szolgálják.

Ebből a szempontból igen jelentős szerepe lehet a nemzetközi közösségnek. Ez a szerep pedig magában foglalja a feladatot, hogy az intézmény felállítása és működése

során alapos vizsgálat tárgyává tegyék azon kérdéseket, hogy az adott bizottság létrehozatala megfelelően széleskörű lakossági támogatáson, demokratikus alapokon nyugszik-e, és a békéltetési eljárás során egyedi és pártatlan vizsgálatokra kerül-e sor. A Nemzetközi Büntetőbíróság előtti eljárás átengedése tekintetében pedig értelemszerűen górcső alá kell, kerüljenek a bírói fórumok esetén is irányadó komplementaritás kritériumok. Az elkövetők felelősségre vonás alóli kivonásának szándéka pedig ilyen esetekben még intenzívebb vizsgálódás tárgyává kell, váljon. Ilyen értelmű kontroll alá kell, hogy tartozzanak a helyi tradicionális eljárások is, hiszen mint azt Uganda esetében láthatjuk, előfordul, hogy a büntetlenség kultúrájának melegágya a hagyományos mechanizmusok igénybe vétele. Más esetben éppen a pártoskodó büntetéskiszabásnak adhat ez teret, mint az a ruandai *gacaca* bíróságok falain belül történik.

E tekintetben rendkívüli jelentőséggel bír az adott alternatív megoldáshoz fűződő amnesztia jogszerűségének kérdése. Az elkövetők kiemelkedően magas száma elkerülhetetlenné teheti a kisebb súlyú bűnök elkövetőire vonatkozóan az amnesztia meghirdetését. Ilyen esetekben azonban érdemes beépíteni a bűnvádi és tényfeltárási eljárásokba annak lehetőségét, hogy ezen intézkedés hiánya ne vezessen *de facto* amnesztiák esetleges odaítéléséhez, ami a büntetőjogi rendszerbe vetett bizalmat aknázhatja alá. Az amnesztia meghirdetésének másfelől meg kell felelnie a nemzetközi jog adta elvárásoknak. Feltételesnek kell lennie, a dél-afrikai minta szerint lehetőleg az elkövetés körülményeinek feltárásának követelményéhez kötődnie, az érintett társadalom által is támogatottnak, és korlátozottnak kell lennie, melynek értelmében nem terjedhet ki a legsúlyosabb nemzetközi büntettek elkövetőire, kizárólag amennyiben a körülmények elkerülhetetlen szűkséget teremtenek erre.

Az *ultima ratio* jelleggel meghirdetett amnesztia odaítélésének egyedi vizsgálatok alapján kell megvalósulnia. Ezeket a vizsgálatokat gyakorlatilag kevésbé valószínű, elméletileg lefolytathatja és az amnesztiáról alkotott döntéseket meghozhatja egy kvázi-bírói funkciókkal és jogkörökkel felruházott tényfeltáró és békéltető bizottság, amennyiben sikerül biztosítani a testület működése során az alapvető eljárásjogi garanciákat. A bizottság előtt zajló eljárások során is garantálni kell a megfelelő jogi képviselést, valamint a hatékony tanúvédelmet, mely kérdések együttműködési területet is jelenthetnek a bizottságok és bíróságok között.

A bizottságok és bíróságok mandátumának és személyi hatáskör elhatárolása tekintetében irányadó szempont kell, legyen az elkövetett bűn súlya, az elkövetésben betöltött szerep, az elkövetett tettek száma és az elkövető életkora. Az e tekintetben hozott egyedi döntések pedig egy intézmények közötti együttműködés útján kell, megszülessenek, hiszen a büntetőbírói fórumok ebben való egyértelműen erőteljesebb státusza a büntetőjogi eljárás eszközevé egyszerűsítheti a bizottságot, ami egy újabb elrettentő tényezőt jelenthet az önkéntes részvétel tekintetében. Ugyanakkor egy megosztott hatáskör optimális megoldás lehet.

Az intézmények hatáskörének kérdése különösen kényes helyzethez vezethet az észak-ugandai helyzethez hasonló esetekben, amikor a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásának felfüggesztése tűnik szükségesnek a béke megóvása, illetve a békétárgyalások folyamatának elősegítése érdekében. Veszélyes terep ez azonban, hiszen ily módon könnyen válhat egy pártatlan bírói testület politikai eszközzé. Ennek is köszönhető az ellenállás a Bíróság részéről egy eljárás-felfüggesztési döntéssel szemben. Másfelől az ennek eshetőségét élesen ellenző álláspont sem felel meg annak a felelősségnek, mely a Bíróság konfliktusos helyzetekre gyakorolt hatásából adódik. Éppen ezért a jövőre nézve rendkívüli kihívást jelent azon kérdés tisztázása, hogy a Bíróságnak mennyiben feladata az eljárások lefolytatása kapcsán a konfliktusos szituációkat övező politikai és társadalmi körülmények mérlegelése. Ezen túl számtalan megválaszolandó kérdést teremthet egy lehetséges jövőbeli helyzet, amelyben az ICC eljárásával egyidejűleg egy békéltető bizottság is felállításra kerül az érintett államban.

Az értekezésben tárgyalt esettanulmányokban megmutatkoznak a különböző lehetséges modellek, melyek az ICC és a békéltető bizottságok viszonya kapcsán adóttak. Az egyik szélsőséges nézet szerint a bűnvádi eljárások veszélyeztetik a békés átmenet folyamatát, éppen ezért a bizottságoknak erős és független intézményeknek kell lenniük. Ezen álláspont képviselői azonban nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy a két intézmény közötti viszony szabályozatlansága olyan negatív következményekhez vezethet, mint az érintett személyek önkéntes részvételi akaratának csökkenése a bizottsági meghallgatásokon. A másik szélsőséges vélemény állítása szerint az átmeneti igazságszolgáltatás fő célja a retribúció kell, legyen. Ennek

megfelelően a bizottságoknak egyfajta segédszervekként kellene működniük az ICC mellett, teljesítve a feltétlen információátadásra vonatkozó kötelezettségüket. Ebben az esetben még inkább fennállna az elrettentő hatás a békéltetési eljárásban való részvétel tekintetében, aminek eredményeként mindkét intézmény károsulna, értékes vallomások ezreit elveszítve.

Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága által összehívott Sierra Leone-i munkacsoport konklúziója kell, irányadó legyen arany középútként. E megközelítés szerint a két intézmény működésének alapvető célja eltér egymástól, és mindkét cél elérésére törekedni kell, hogy megvalósulhasson a békés átmenet. David Crane szavait idézve, mind az igazság, mind az igazságszolgáltatás elengedhetetlen elemei a fenntartható békének.⁴⁷⁹ Ennek megfelelően, az intézmények viszonyára nézve a komplementaritás elve kell, érvényesüljön.

Habár előfordult már, hogy a büntetőbírói fórumok fel voltak jogosítva arra, hogy felülvizsgálják a bizottsági döntéseket az általuk kiszabott szankció és az elkövetett tett közötti arányosság tekintetében, azonban ez a fajta ellenőrzési jogosultság túlmutatna az ICC mandátumának határain. Ugyanakkor azt a lehetőséget számításba kell venni, hogy a vallomások ICC-nek való átadása a bizottságok által felgyorsíthatná a bírósági eljárás menetét. Természetesen az nem számít lehetséges alternatívának, hogy a Büntetőbíróság vizsgáljon át minden bizottság által begyűjtött vallomást, de a bizottságot kötelezni lehetne arra, hogy juttassa el a Büntetőbírósághoz azon vallomásokat, melyek alátámasztják a Római Statútumban említett büntettek elkövetőinek felelősségét.⁴⁸⁰ Ez másfelől előidézhetné az érintett lakosságban azt a félelmet, hogy a bizottság előtt tett vallomásaikat felhasználhatják ellenük a bünvádi eljárásban, ami eltántoríthatja őket a bizottsági meghallgatásokon való részvételtől. Éppen ezért mégiscsak arra a konklúzióra juthatunk, hogy a bizottság előtt tett vallomások nem használhatók fel bűnösséget bizonyító okiratokként a Bíróság előtt. Ezen kívül pedig kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy a lakosság megfelelő tájékoztatásban részesüljön a két intézmény mandátuma közötti különbségekről, ami megelőzheti a részvételtől való elrettentő hatást.

⁴⁷⁹ David M. Crane, *White man's justice; applying international justice after regional third world conflicts*, in 27 CARDOZO LAW REVIEW (2005-2006.), 1684. old.

⁴⁸⁰ Például a perui békéltető bizottság köteles volt továbbítani a Főügyésznek minden olyan vallomást, mely az érintett személy felelősségét bizonyította egy súlyos büntett elkövetésében. Eduardo González Cueva, *The contribution of the Peruvian Truth and Reconciliation Commission to Prosecutions*, in 15 CRIMINAL LAW FORUM (2004.), 63. old.

A békéltető bizottságok és az ICC közötti viszonyak is egyik legjelentősebb aspektusa lesz az információ áramlás kérdése. Ebből a szempontból a megfelelő szabályozás jelentős szerepet játszhat a két intézmény hatékonyságának növelésében. E tekintetben két kérdést kell szemügyre venni, nevezetesen a békéltető bizottságtól történő információáramlást a Büntetőbíróság irányában, valamint az ellenkező irányú folyamatot a békéltető bizottságok felé.

A békéltető bizottságok vallomások ezreit gyűjtik össze valamikori elkövetőktől, áldozatoktól és tanúktól. Mindezen vallomások hasznosan járulhatnak hozzá az ICC előtti eljárás felgyorsításához. Másfelől a tényfeltárás és békéltetés céljait sem lehet szem elől téveszteni.

Az nyilvánvaló, hogy a békéltető bizottságok által gyűjtött nyilatkozatokat nem lehet bizonyítékként felhasználni az ICC előtt, ha azok nem felelnek meg a bíróság előtt megkövetelt kívánalmaknak,⁴⁸¹ mint például az eskü alatti vallomástétel követelménye. David Crane-nek jó oka volt kijelenteni, hogy nem kívánja felhasználni a békéltető bizottság által gyűjtött vallomásokat a Különleges Bíróság nevében folytatott vizsgálatokhoz. Ugyanakkor ez a megközelítés nem feltétlenül célravezető és indokolt. Ha a vallomások nem is használhatók fel bizonyítékként, nagy segítséget jelenthetnek a konfliktussal kapcsolatos alapvető ismeretek megszerzése során.

Másfelől többnyire nem biztosíthatók a vallomást tevő személyek jogai a bizottságok előtt oly mértékben, ahogy az a bíróság előtt teljesül.⁴⁸² A békéltető bizottság előtt megjelenő személyek nagy valószínűséggel használhatják a saját nyelvüket a meghallgatásokon, nem lesznek kitéve kényszernek vagy megalázó bánásmódnak, nem fosztják meg őket önkényesen a személyes szabadságuktól, és egy jól szervezett és finanszírozott bizottság esetében a jogi képviseletük is megoldottá válhat. Ezzel szemben mivel a bizottság fő szabály szerint nem a bünvádi eljárások előkészítésének céljával jön létre, a meghallgatott személyt nem fogják figyelmeztetni, hogy vallomása felhasználható ellene. Ily módon nem válik biztosítottá a hallgatáshoz fűződő joga. E tényező is bizonyítja, hogy a bizottsági eljárásokon szerzett vallomások nem használhatóak fel a Bíróság által a bűnösséget bizonyító okiratként. Ennek ellenére ezek a bizottság által gyűjtött vallomások hasznos forrásokat jelenthetnek az

⁴⁸¹ Rome Statute of the International Criminal Court, 1998. július 17., 69. cikk (1) bek.

Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court, 2002. szeptember 3-10, Rule 66

⁴⁸² Rome Statute of the International Criminal Court, 55. cikk; Rules of Procedure and Evidence, Rule 74

ICC Ügyészi Hivatala számára az új bizonyítékok fellelése tekintetében. Az emberi jogi és bizonyítással kapcsolatos elvárásokból adódó problémákból fakadóan azonban szerencsésebb ezeket a vallomásokat a vádak megerősítését megelőző vizsgálati szakaszban hasznosítani.

Átláthatóvá és kiszámíthatóvá teheti a viszonyt egy az Ügyészi Hivatal és a releváns bizottság által kötött speciális megállapodás. E tekintetben a perui békéltető bizottság példaértékű, ahol a főügyészi hivatal kötött effajta megállapodást a bizottsággal pontosan körülhatárolva azokat a kérdéseket, melyekben a két intézmény között információ-megosztásra kerülhetett sor. Ilyen kérdésekké váltak az eltűnések és az exhumálások lefolytatása.⁴⁸³

Bármely esetben kellőképpen meg kell határozni a bizottság felől a Bíróság irányában történő információáramlás feltételeit. A bizottsági eljáráson való részvétel tekintetében lehetségesen fennálló akadályozó hatás okán a Sierra Leone-i helyzethez hasonlóan korlátokat kell felállítani. Ebben az esetben három feltételnek kellett teljesülnie: a kért információnak specifikusnak kellett lennie és a vádlott ártatlanságát kellett bizonyítani, valamint nem lehetett hozzáférhető semmilyen egyéb forrásból.⁴⁸⁴ Ugyanakkor az ehhez hasonló szigorú szabályozás nem feltétlenül szükséges és célravezető az ICC esetében. Habár nem feltétlenül lehetséges az igényelt dokumentumok egyértelmű azonosítása, legalább a szükséges vallomást tevő személy nevével be kell határolni a kívánt anyagot. A hallgatáshoz való jog biztosításának hiányából adódóan érvelhetünk úgy, hogy csak kimentő bizonyítékokként használhatóak fel a bizottság által felvett vallomások. Ez egy alapvető feltétele a bizottság tényfeltáró tevékenységének hatékonyságának. A magas rangú elkövetők bizottság előtti megjelenését elő kell segíteni, hiszen az ő vallomásuk nélkül nem alkotható átfogó kép a múltbeli eseményekről. E tekintetben az áldozatok igazsághoz fűződő joga nem hagyható figyelmen kívül. Ugyanakkor ha a vallomások csak a vádak megerősítését megelőzően használhatóak fel, és nem pedig bizonyítékokként, létjogosultságát veszti egy effajta feltétel.

Az egyébként is nyilvános dokumentumok nem okoznak különösebb problémát a hozzáférhetőség tekintetében. Másfelől alapvető feltétel kell, legyen, hogy az Ügyészi Hivatal tiszteletben tartsa azon vallomások titkosságát, melyeket ezzel a feltétellel vett

⁴⁸³ CUEVA (2004.), 62. old.

⁴⁸⁴ TEJAN-COLE (2005.), 327. old.

fel a bizottság. A békéltető bizottság azonban nem akadályozhatja meg általános értelemben az információáramlást a Bíróság felé még a bizalmas információk esetében sem, különösen érvényes ez arra az esetre, ha az adott információ döntő jelentőséggel bír a bírósági igazságszolgáltatás tekintetében. Az ügyész köthet olyan megállapodást az érintett állammal, melyben garantálja, hogy nem adja ki harmadik szereplőnek az így szerzett vallomásokat, és kizárólag új bizonyíték generálása érdekében használja fel azokat, a Római Statútum rendelkezéseinek megfelelően.⁴⁸⁵ Az ügyész köthet hasonló megállapodást egy békéltető bizottsággal, vagy a bizottság képviselével megbízott hatósággal is. Ugyanakkor effajta megállapodások csak kivételes esetekben köthetők a Bíróság elsőfokú kamarájának felügyelete mellett, hiszen máskülönben komoly aggályokat vethetne fel a szerződéskötés.⁴⁸⁶ A felek perbeli eszközeinek egyenlőségének elve kiemelkedő jelentőséggel bír a nemzetközi büntetőjogi eljárásokban az ott felmerülő összetett jogi problémák miatt.⁴⁸⁷ Ebből adódóan különös jelentőséggel bír a vádlotti jogok garantálása, mint például az, hogy az Ügyészi Hivatal a lehető leghamarabb eljuttassa a védelem képviselőjéhez a felhasználandó bizonyítékokat. Másrészt ezen a ponton sem hagyható figyelmen kívül az áldozatok igazsághoz fűződő joga. A megállapodás megkötését kellőképp indokoló tényező lehet, ha ezen múlik egy magas rangú tisztviselő megjelenése a békéltető bizottság előtt.

Ha az adott információt egy olyan állam bizottságától kívánják beszerezni, mely a Római Statútum Résztes Állama, a releváns állam köteles átadni a adott információt a Bírósággal való együttműködésre vonatkozó kötelezettségéből adódóan. Másfelől lehetségesek kivételek ez alól a szabály alól a Statútum értelmében, amikor a vallomás védelemben részesül a nemzeti jog szabályai szerint, vagy a bizalmasság tiszteletben tartását nemzetbiztonsági érdekek indokolják. Ha az adott vallomást egy olyan állam által felállított békéltető bizottság vette fel, mely nem részese a Statútumnak, az önkéntes szándékon kívül nincs mód arra, hogy az adott államot kötelezzék az

⁴⁸⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, 54. cikk (3) (e) bek., 93. cikk (8) (b) bek.

⁴⁸⁶ A Nemzetközi Büntetőbíróság Fellebbviteli Kamarájának álláspontja szerint az 54. cikk (3) (e) bekezdésének alkalmazása semmiképp nem vezethet a vádlotti jogok sérelméhez az ügyészi eljárás folytán.

Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, International Criminal Court, Case No. ICC-01/04-01/06 OA 13, 21 October 2008, 42. par.

Thomas Lubanga Dyilo esetében az Ügyészi Hivatal általános gyakorlatot folytatott a különleges megállapodások megkötésével. Emellett nem bocsátotta a védelem rendelkezésére az érintett dokumentumokat az információ átadójának (többek között az ENSZ) hozzájárulása hiányában, ami az eljárás felfüggesztéséhez vezetett.

⁴⁸⁷ CASSESE (2008.), 385. old.

információ vagy vallomás átadására.⁴⁸⁸

Ha elismerjük, hogy az átmeneti igazságszolgáltatás intézményeinek együtt kell működniük a békés átmenet és hosszú távú megbékélés közös céljainak elérése érdekében, felmerül a kérdés, hogy hogyan segíthetné elő az ICC a vele egy időben vagy eljárását követően működő bizottságok munkáját. A Bíróság birtokában lévő archívumok hasznosak lehetnek a bizottságok számára, melyek egy átfogó és hiteles képet igyekeznek alkotni a múltbeli eseményekről. E szempontból előnyt jelent, hogy az Ügyészi Hivatal által gyűjtött feljegyzések igen magas hitelességgel bírnak, amit számos, a Bíróság Eljárási és Bizonyítási Szabályzatában szereplő garancia biztosít.⁴⁸⁹ Az ICC birtokában lévő információk és dokumentumok átadásának teljesítését lehetővé teszik a Római Statútum vonatkozó rendelkezései abban az esetben, ha erre az érintett államnak az ügy kivizsgálása érdekében szüksége van.⁴⁹⁰ Mivel az irányadó rendelkezés vizsgálatot említ (nem kizárólag bírói eljárásokat), ez alatt érthető egy békéltető bizottság által folytatott vizsgálat is.

Egy másik lehetséges és problematikusabb helyzet, amikor a bizottság egy ICC által vádolt személyt kíván meghallgatni. A Sierra Leone-i Különleges Bíróság által vádolt Sam Hinga Norman korábban ismertetett esete e tekintetben igen tanulságos. A változás Norman véleményében, melynek nyomán részt kívánt venni egy nyilvános bizottsági meghallgatáson egyértelműen a bűnvádi eljárás manipulációját célozta a közvélemény nyomásának eszközével. Éppen ezért a Különleges Bíróság titkársága egy szigorú irányelvet fogalmazott meg a hasonló esetekre nézve. Ennek rendelkezései szerint a Különleges Bíróság bírái lettek feljogosítva annak eldöntésére, hogy a bizottság lefolytathatja-e a meghallgatást, és ott milyen kérdéseket tehetnek fel. Továbbá a meghallgatáson jelen lehetett volna egy bíróság képviselőjében érkező jogász, aki bármikor félbeszakíthatta vagy felfüggeszthette volna a meghallgatást.⁴⁹¹ Kétség kívül adott annak lehetősége, hogy az ICC által vádolt és bizottsági meghallgatáson részt venni kívánó személy hasonló szándékkal jár el. Emellett az is vitathatatlan, hogy egy meghallgatás akár negatív előítéletekhez is vezethet, ami közvetve az ártatlanság védelme elvének sérelmével járhat. Másfelől ezeket az aggályokat eloszlathatja egy egyszerű megoldás, mégpedig a vádlott zárt ajtók mögötti

⁴⁸⁸ Rome Statute of the International Criminal Court, 73. cikk

⁴⁸⁹ Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court, Rule 111 (1) bek.

⁴⁹⁰ Rome Statute of the International Criminal Court, 93. cikk (1) bek., 93. cikk (10) (a-b) bek.

⁴⁹¹ SCHABAS (2004.), 44-49. old.

meghallgatása. Ezen kívül a bizottság kötelezettséget vállalhat arra nézve, hogy nem azonosítja az érintett személyt a nyilvános jelentéseiben, amíg a bírósági ítélet meg nem születik. Ily módon összebékíthető az igazságszolgáltatáshoz és az igazsághoz való jog.

A Római Statútum teleologikus értelmezése szerint a Nemzetközi Büntetőbíróságot azzal a céllal hozták létre, hogy véget vessen a nemzetközi büntettek elkövetőinek büntetlenségének. Másfelől a Statútum Preambuluma szerint feladatait az ENSZ alapelveivel összhangban kell, teljesítse.⁴⁹² Az Egyesült Nemzetek alapvető célja mindenekelőtt a nemzetközi béke és biztonság megőrzése az igazságszolgáltatás céljainak, elveinek és a nemzetközi jognak megfelelően, a békét veszélyeztető viták feloldásával.⁴⁹³ Abból a tényből fakadóan, hogy egy konfliktust követő helyzetben a hosszú-távú béke és konszolidáció csak egy hatékony átmeneti igazságszolgáltatási rendszer működtetése mellett lehetséges, el kell ismerni az annak intézményei közötti együttműködés jelentőségét. Ebben az összefüggésben, közvetve a Nemzetközi Büntetőbíróságnak is feladata, hogy minden lehető erőfeszítést tegyen annak érdekében, hogy elősegítse az együttműködést, és ily módon a Római Statútum háttérében álló alapvető elveknek megfelelően cselekedjen. Másrésztől hasonló indokok alapján a békéltető bizottságoktól is az együttműködésre való nyitottság várható el. Ily módon a retributív és resztoratív célokat szolgáló eljárások egymást kiegészítő elemei lehetnek egy összetett átmeneti igazságszolgáltatási rendszernek.

⁴⁹² Rome Statute of the International Criminal Court, Preamble

⁴⁹³ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, San Francisco, 1945. június 26, 1. cikk (1) bek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

AARONS, Mark, *Justice Betrayed: Post-1945 Responses to Genocide*, in THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE?

(Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008.)

AKHAVAN, Payam és JOHNSON, Mora, *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, in ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY,

(Macmillan Reference USA, 2005.)

AMBOS, Kai, *On the rationale of punishment at the domestic and international level*, in LE DROIT PÉNAL À L'ÉPREUVE DE L'INTERNATIONALISATION (L.G.D.J.-Georg Éditeur-Bruylant, Párizs, Genf, Brüsszel, 2002.)

AMBOS, Kai, *The legal framework of Transitional Justice*, in WORKSHOP 4 – THE LEGAL FRAMEWORK (International Conference „Building a Future on Peace and Justice”, Nürnberg, 2007. június 25-27.)

Aperçu sur les juridictions gacaca, in 7 BULLETIN DU TPIR (2002. október)

APREOTESEI, Ioana-Alina, *The Victims of the Crimes under the Jurisdiction of the International Criminal Court – Some Aspects of Legal Responsibility*, in 1/4 MISKOLC JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (2007.)

APUULI, Kasaija Phillip, *The ICC's Possible Deferral of the LRA Case to Uganda*, in 6 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2008.)

ARNSON, Cynthia J., COMPARATIVE PEACE PROCESSES IN LATIN AMERICA (Woodrow Wilson Center Press, Washington, D.C., Stanford University Press, Stanford, 1999.)

ASCENSIO, Hervé, *Les tribunaux ad hoc pour l'ex-Yugoslavie et pour le Rwanda*, in DROIT INTERNATIONAL PÉNAL (Éditions A. Pedone, Paris, 2000.)

BAINES, Erin K., *The Haunting of Alice: Local Approaches to Justice and Reconciliation in Northern Uganda*, in 1 THE INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSITIONAL JUSTICE (2007)

BARGHAVA, Anurima, *Defining Political Crimes: a Case Study of the South African Truth and Reconciliation Commission*, in 102 COLUMBIA LAW REVIEW (2002.)

BASSIOUNI, M. Cherif, *Crimes Against Humanity: The Need for a Specialized Convention*, in 31 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (1994.)

BASSIOUNI, M. Cherif, *CRIMES AGAINST HUMANITY IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW* (Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1999.)

BASSIOUNI, M. Cherif, *L'expérience des premières juridictions pénales internationales*, in DROIT INTERNATIONAL PÉNAL (Éditions A. Pedone, Paris, 2000.)

BELL, Terry, *UNFINISHED BUSINESS: SOUTH AFRICA, APARTHEID AND TRUTH* (Verso, London, 2003.)

BENNETT, Richard, *THE EVOLUTION OF THE SIERRA LEONE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION*. (UNAMSIL, 2001.) elérhető: www.sierra-leone.org/trcbook-richardbennett.html

BENVENUTI, Paolo, *Complementarity of the International Criminal Court to National Criminal Jurisdictions*, in *ESSAYS ON THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT*, VOL. 1 (il Sirente, Ripa Fagnano Alto, 1999.)

BLEWITT, Graham T., *The Importance of a Retributive Approach to Justice*, in THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE? (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008.)

BLUMENSON, Eric, *The Challenge of a Global Standard of Justice: Peace, Pluralism, and Punishment at the International Criminal Court*, in 44 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (2006.)

BRAUDE, Claudia és SPITZ, Derek, *Memory and Spectre of International Justice: A Comment on AZAPO*, in 13 SOUTH AFRICAN JOURNAL ON HUMAN RIGHTS (1997.)

BROWN, Bartram S, *Primacy or Complementarity: Reconciling the Jurisdiction of National Courts and International Criminal Tribunals*, in 23 YALE JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (1998.)

BUGNION, François, THE INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS AND THE PROTECTION OF WAR VICTIMS (International Committee of the Red Cross, Macmillan Publishers Limited, Oxford, 2003.)

BURGESS, Patrick, *Justice and Reconciliation in East Timor*, in TRUTH COMMISSIONS AND COURTS: THE TENSION BETWEEN CRIMINAL JUSTICE AND THE SEARCH FOR TRUTH (Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2004.)

BURTON, Mary, *Making moral judgements*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.)

CASSESE, Antonio, *Clemency versus Retribution in Post-Conflict Situations*, in 46 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (2007.)

CASSESE, Antonio, INTERNATIONAL CRIMINAL LAW (Oxford University Press, New York, 2008.)

CHARPENTIER, Jean, *Le juge national et le juge international, organes de répression des crimes internationaux*, in LIBERTÉS, JUSTICE, TOLÉRANCE. MÉLANGES EN HOMMAGE AU DOYEN GÉRARD COHEN-JONATHAN (Vol. 1, Bruylant, Brüssel, 2004.)

CHATLANI, Hema, *Uganda: a Nation in Crisis*, in 37 CALIFORNIA WESTERN INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2006-2007.)

CISSÉ, Catherine, *The End of a Culture of Impunity in Rwanda? Prosecution of Genocide and War Crimes before Rwandan Courts and the International Criminal Tribunal for Rwanda*, in 1 YEARBOOK OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW (1998.)

CLARK, Phil, *Hibridity, Holism and „Traditional” Justice: The Case of the Gacaca Courts in Post-Conflict Rwanda*, in 39 GEORGE WASHINGTON INTERNATIONAL LAW REVIEW (2007.)

CLARKE, Kamari Maxine, *Global justice, local controversies: the International Criminal Court and the sovereignty of victims*, in PATHS TO INTERNATIONAL JUSTICE. SOCIAL AND LEGAL PERSPECTIVES (Cambridge University Press, Cambridge, 2007.)

COATES, Tim, THE WORLD WAR II COLLECTION. (The Stationery Office, London, 2001.)

COETZEE, Martin, *An Overview of the TRC Amnesty Process*, in THE PROVOCATIONS OF AMNESTY: MEMORY, JUSTICE AND IMPUNITY (Africa World Press, Trenton NJ, 2003.)

CONDORELLI, Luigi, *La répression des crimes et la Cour Pénale Internationale: une innovation majeure en droit international*, in JUSTICE ET JURISDICTIONS INTERNATIONALES (Éditions A. PEDONE, Paris, 2000.)

CORDER, Hugh, *The law and struggle: the same, but different*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.)

CRANE, David M., *White man's justice; applying international justice after regional third world conflicts*, in 27 CARDOZO LAW REVIEW (2005-2006.), 1684. old.

CUEVA, Eduardo González, *The contribution of the Peruvian Truth and Reconciliation Commission to Prosecutions*, in 15 CRIMINAL LAW FORUM (2004.), 63. old.

DALY, Erin, *Between Punitive and Reconstructive Justice: the Gacaca Courts in Rwanda*, in 34 NEW YORK JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW AND POLITICS (2001-2002.)

DAVID, René, A JELENKOR NAGY JOGREND SZEREI (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.)

LANGE, Johnny de, *The historical context, legal origins and philosophical foundation of the South African Truth and Reconciliation Commission*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.)

DEVEREUX, Annemarie, és KENT, Lia, *Evaluating Timor Leste's Reception, Truth and Reconciliation Commission*, in THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE? (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008.)

DIENG, Adama, *International Criminal Justice: from Paper to Practice – A Contribution from the International Criminal Tribunal for Rwanda to the Establishment of the International Criminal Court*, in 25 FORDHAM INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2002.)

DOLESCHALL Alfréd, BÜNTETŐJOG A NEMZETKÖZI JOGBAN. (Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1931.)

DUGARD, John, INTERNATIONAL LAW. A SOUTH AFRICAN PERSPECTIVE (International Legal and Academic Publishers, Cape Town, 2006.)

DUGARD, John, *International Law and the South African Constitution*, in 8/1 EUROPEAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (1997.)

DUGARD, John, *Is the Truth and Reconciliation Process Compatible with International Law? An Unanswered Question*, in 13 SOUTH AFRICAN JOURNAL ON HUMAN RIGHTS (1997.)

DUGARD, John, *South Africa's Truth and Reconciliation Process and International Humanitarian Law*, in 2 YEARBOOK OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW (1999.)

DUNN, James, *East Timor*, in ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY. (Macmillan Reference USA, 2005.)

ENSALACO, Mark, *Truth Commissions for Chile and El Salvador: A Report and Assessment*, in 16 HUMAN RIGHTS QUARTERLY (1994.)

EVENSON, Elizabeth M., *Truth and Justice in Sierra Leone: Coordination between Commission and Court*, in 104 COLUMBIA LAW REVIEW (2004.)

FALUHELYI Ferenc, ÁLLAMKÖZI JOG I. ÁLLAMKÖZI ALKOTMÁNYJOG ÉS JOGTAN (Dr. Karl Könyvesbolt, Pécs, 1936.)

FIERENS, Jacques, *Gacaca Courts: between Fantasy and Reality*, in 3 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2005.)

GARGIULO, Pietro, *The controversial relationship between the International Criminal Court and the Security Council*, in ESSAYS ON THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT, VOL. 1 (il Sirente, Ripa Fagnano Alto, 1999.)

GARIBIAN, Sévane, *Souveraineté et légalité en droit pénal international: le concept de crime contre l'humanité dans le discours des juges à Nuremberg*, in LE DROIT PÉNAL À L'ÉPREUVE DE L'INTERNATIONALISATION (L.G.D.J.-Georg Éditeur-Bruylant, Párizs, Genf, Brüszzel, 2002.)

GEÖCZE Bertalan, A NEMZETKÖZI BÜNTETO BIRASKODASROL. (Dunántúl R-t. Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1929.)

GIBSON, James L., OVERCOMING APARTHEID: CAN TRUTH RECONCILE A DIVIDED NATION? (Institute for Justice and Reconciliation, 2003.) elérhető: [www.ijr.za-Monograph\(2\).pdf](http://www.ijr.za-Monograph(2).pdf)

GOLDSTONE, Richard, *Justice as a tool for peace-making: truth commissions and international criminal tribunals*, 28 NEW YORK UNIVERSITY JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW AND POLITICS (1995-1996.)

GOLDSTONE, Richard, *Past Human Right Violations: Truth Commissions and Amnesties or Prosecutions*, in 51 NORTHERN IRELAND LEGAL QUARTERLY (2000.)

GRAYBILL, Lyn S., TRUTH AND RECONCILIATION IN SOUTH AFRICA (Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2002.)

GREPPI, Edoardo, *The evolution of individual criminal responsibility under international law*, in 835 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (1999.)

GURULÉ, Jimmy, *United States Opposition to the 1998 Rome Statute Establishing an International Criminal Court: Is the Court's Jurisdiction Truly Complementary to National Criminal Jurisdiction?*, in 35 CORNELL INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2002.)

HAFNER, Donald L. és KING, Elizabeth B. L., *Beyond traditional notions of transitional justice: how trials, truth commissions, and other tools for accountability can and should work together*, in 30 BOSTON COLLEGE INTERNATIONAL & COMPARATIVE LAW REVIEW (2007.)

HARVEY, Rachel, JUVENILE JUSTICE IN SIERRA LEONE. AN ANALYSIS OF LEGISLATION AND PRACTICE. (The Children and Armed Conflict Unit, 2000.), elérhető: www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/000013.htm

HATZFELD, Jean, A BOZÓTVÁGÓ KÉSEK ÉVSZAKA (Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2006.)

HAYNER, Priscilla, *Fifteen Truth Commissions – 1974 to 1994: A Comparative Study*, in 16 HUMAN RIGHTS QUARTERLY (1994.)

HAYNER, Priscilla, NEGOTIATING PEACE IN SIERRA LEONE: CONFRONTING THE JUSTICE CHALLENGE (Henry Dunant Centre for Humanitarian Dialogue, Genf, 2007.)

HAYNER, Priscilla, *Past Truths, Present Dangers: The Role of Official Truth Seeking in Conflict Resolution and Prevention*, in INTERNATIONAL CONFLICT RESOLUTION AFTER THE COLD WAR (National Academy Press, Washington DC, 2000.)

HAYNER, Priscilla, *Same species, different animal: how South Africa compares to truth commissions worldwide*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.)

HAYNER, Priscilla, THE SIERRA LEONE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION: REVIEWING ITS FIRST YEAR (International Center for Transitional Justice, New York, 2004.)

HAYNER, Priscilla, *Truth commissions: a schematic overview*, in 88/862 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.)

HAYNER, Priscilla, UNSPEAKABLE TRUTHS-FACING THE CHALLENGE OF TRUTH COMMISSIONS, (Routledge, London, 2002.)

HAZAN, Pierre, *Measuring the impact of punishment and forgiveness: a framework for evaluating transitional justice*, in 88/861 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.)

HENCKAERTS, Jean-Marie és DOSWALD-BECK, Louise, CUSTOMARY INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW, VOL. I: RULES. (Cambridge University Press, Cambridge, 2005.)

HENCKAERTS, Jean-Marie és DOSWALD-BECK, Louise, CUSTOMARY INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW, VOL. II: PRACTICE, PART 2. (Cambridge University Press, Cambridge, 2005.)

HENRARD, Kristin, *Post-Apartheid South Africa: Transformation and Reconciliation*. elérhető: www.findarticles.com/p/articles/mi_m2393/is_1_166/ai_106560181/pg_1

HENRY, Yazir, *Where healing begins*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.)

HENZELIN, Marc, *Droit international pénal et droits pénaux étatiques. Le choc des cultures*, in LE DROIT PÉNAL À L'ÉPREUVE DE L'INTERNATIONALISATION (L.G.D.J.-Georg Éditeur-Bruylant, Paris, Genève, Brüssel, 2002.)

HERCZEGH Géza, A HUMANITÁRIUS NEMZETKÖZI JOG FEJLŐDÉSE ÉS MAI PROBLÉMÁI (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.)

HIRST, Megan, TOO MUCH FRIENDSHIP, TOO LITTLE TRUTH. MONITORING REPORT ON THE COMMISSION OF TRUTH AND FRIENDSHIP IN INDONESIA AND TIMOR-LESTE (International Center for Transitional Justice, New York, 2008.)

HUBAND, Mark, *Rwanda*, in CRIMES OF WAR (W.W. Norton&Company, New York, London, 2007.)

ILLÉS Miklós, GONDOLATOK A BÜNTETŐJOG EGYSÉGESÍTÉSÉNEK PROBLÉMÁJÁHOZ. (Attila Nyomda R-t, Budapest, 1930.)

IMBLEAU, Martin, *Initial truth establishment by transitional bodies and the fight against denial*, in 15 CRIMINAL LAW FORUM (2004.)

IRK Albert, A NEMZETKÖZI BŰNCSELEKMÉNY ÉS A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG ESZMÉJE. (Különlenyomat az „Angyal Pál Emlékkönyv”-ből, Budapest, 1933.)

JEFFERY, Anthea, *The Truth about the Truth Commission*, in SECTION OF INDIVIDUAL RIGHTS AND RESPONSIBILITIES (American Bar Association, 2007.)

JOSIPOVIĆ, Ivo, *Implementing Legislation for the Application of the Law on the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Criteria for its Evaluation*, in YEARBOOK OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW, VOLUME 1. (T. M. C. Asser Press, The Hague, 1998.)

KARSTEDT, Susanne, *The Nuremberg Tribunal and German Society*, in THE LEGACY OF NUREMERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE? (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008.)

KASOZI, A.B., *Uganda*, in ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY, (Macmillan Reference USA, 2005.)

KEITH HALL, Christopher, *The first proposal for a permanent international criminal court*, in 322 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (1998.)

KOVÁCS Péter, *Le grand précédent: la société des nations et son action après l'attentat contre Alexandre, roi de Yougoslavie*, in 1/1 EUROPEAN INTEGRATION STUDIES – TERRORISME ET DROIT INTERNATIONAL (Miskolc University Press, 2002.)

KOVÁCS Tamás, *Háborús bűnös vagy politikus? – avagy Szlobodan Milosevics az ex-jugoszláv törvényszék előtt*, in DOKTORANDUSZOK FÓRUMA (Novotni Alapítvány, Miskolc, 2003.)

KRISZTINKOVICH Antal, A NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOG KERDESE. (Hungária R.T., Budapest, 1940.)

LAGHMANI, Slim, *Le Tribunal pénal international pour le Rwanda*, in JUSTICE ET JURISDICTIONS INTERNATIONALES (Éditions A. PEDONE, Paris, 2000.)

LAMBOURNE, Wendy, *Justice and Reconciliation. Postconflict Peacebuilding in Cambodia and Rwanda*, in RECONCILIATION, JUSTICE AND COEXISTENCE: THEORY AND PRACTICE (Lexington Books, Lanham, Boulder, etc., 2001.)

LATTANZI, Flavia, *The Rome Statute and state sovereignty. ICC competence, jurisdictional links, trigger mechanism*, in ESSAYS ON THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT, VOL. 1 (il Sirente, Ripa Fagnano Alto, 1999.)

LE MON, Christopher J., *Rwanda's Troubled Gacaca Courts*, in 2/14 HUMAN RIGHTS BRIEF (2007.)

LEMAN-LANGLOIS, Stéphane és SHEARING, Clifford D., *Repairing the future: the South African Truth and Reconciliation Commission at work*, in CRIME, TRUTH AND JUSTICE: OFFICIAL INQUIRY, DISCOURSE, KNOWLEDGE (Willan, Portland, 2004.)

LINDENMANN, Jürg, *Transitional justice and the International Criminal Court: some reflections on the role of the ICC in conflict transformation*, in PROMOTING JUSTICE, HUMAN RIGHTS AND CONFLICT RESOLUTION THROUGH INTERNATIONAL LAW, (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2007.)

LIPSCOMB, Rosanna, *Restructuring the ICC framework to advance transitional justice: a search for a permanent solution in Sudan*, in 106 COLUMBIA LAW REVIEW (2006.)

LLORET, Jaume Ferrer, *Impunity in cases of serious human rights violations: Argentina and Chile*, in III SPANISH YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW (1993-1994.)

LOMBARD, K., REVISITING RECONCILIATION: THE PEOPLE'S VIEW. RESEARCH REPORT OF THE RECONCILIATION BAROMETER EXPLORATORY SURVEY, (2003.), elérhető: www.ijr.org.za/barometer/Exploratory%20Survey%20Report.pdf

LOMBART, Laurent, LE TRIBUNAL PÉNAL SPÉCIAL SIERRA-LÉONAI (Publibook, Paris, 2003.)

LONGMAN, Timothy, *Rwanda*, in ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY (Macmillan Reference USA, 2005.)

LUBAN, David, *The Theory of Crimes Against Humanity*, in 29 YALE JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (2004.)

LYSTER, Richard, *Amnesty: the burden of victims*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.)

MALLINDER, Louise, *Can Amnesties and International Justice be Reconciled?*, in 1 THE INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSITIONAL JUSTICE (2007.)

MANDELA, Nelson, A SZABADSÁG ÚTJÁN (Anthropolis Egyesület – Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008.)

MATTAROLLO, Rodolfo, *Truth Commissions*, in POST-CONFLICT JUSTICE (Transnational Publishers, Ardsley NY, 2002.)

MCDONALD, Avril, *Sierra Leone Special Court*, in ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY, (Macmillan Reference USA, 2005.)

MILLER, Andie, *Truth and Reconciliation: 'Many layers, many seasons'*, in A JOURNAL OF MEDIA AND CULTURE. elérhető: www.media-culture.org.au/0102/truth1.html

MILLER, John M., *Truth Known, East Timorese Need Justice. Accountability for Rights Crimes Remains an International Responsibility*. (2005.) elérhető: www.etan.org/news/2005/03just.htm

MOY, H. Abigail, *The International Criminal Court's Arrest Warrants and Uganda's Lord's Resistance Army: Renewing the Debate over Amnesty and Complementarity*, in 19 Harvard Human Rights Journal (2006.)

MOYNIER, Gustave, Draft Convention for the establishment of an international judicial body suitable for the prevention and punishment of violations of the Geneva Convention. (Genf, 1872.)

NEUFFER, Elizabeth, THE KEY TO MY NEIGHBOUR'S HOUSE – SEEKING JUSTICE IN BOSNIA AND RWANDA (Bloomsbury, London, 2000.)

NINO, Carlos S., *The Duty to Punish Past Abuses of Human Rights Put into Context: the Case of Argentina*, in 100 YALE LAW JOURNAL (1991.)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, RULE-OF-LAW TOOLS FOR POST-CONFLICT STATES. TRUTH COMMISSIONS (United Nations, New York, Genf, 2006.)

OLSON, Laura M., *Provoking the dragon on the patio, Matters of transitional justice: penal repression vs. amnesties*, in 88 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.)

ORENTLICHER, Diane F., *Settling Accounts: the Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime*, in 100 YALE LAW JOURNAL (1991.)

ORENTLICHER, Diane F., *'Settling Accounts' Revisited: Reconciling Global Norms with Local Agency*, in 1 THE INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSITIONAL JUSTICE (2007.)

PARADELLE, M., DUMONT, H. és BOISVERT, M., *La Distance entre le TPIR et les Rwandais*, in 50 MCGILL LAW JOURNAL (2005.)

PHAM, Phuong, VINCK, Patrick, WIERDA, Marieke, STOVER, Eric és DI GIOVANNI, Adrian, FORGOTTEN VOICES. A POPULATION-BASED SURVEY OF ATTITUDES ABOUT PEACE AND JUSTICE IN NORTHERN UGANDA (International Center for Transitional Justice, Human Rights Center, University of California Berkeley, 2005.)

PHILIPPE, Xavier, *La spécificité du droit de transition dans la construction des États démocratiques*, in DROIT ET DÉMOCRATIE EN AFRIQUE DE SUD (Laurent Sermet & L'Harmattan, Párizs, Budapest, Torino, 2001.)

PHILIPPE, Xavier, *Réparations et responsabilités dans les périodes post-confliktuelles: Le cas de l'apartheid en Afrique du Sud*, (2007.), elérhető:
www.courdecassation.fr/IMG/File/pdf_2007/cycle_assurance_2007/15-02-2007/15-02-2007_philippe.pdf

PHILIPPE, Xavier, *The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh?*, in 88/862 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.)

PIGOU, Piers, *Degrees of Truth: Amnesty and Limitations in the Truth Recovery Project*, in THE PROVOCATIONS OF AMNESTY: MEMORY, JUSTICE AND IMPUNITY (Africa World Press, Trenton NJ, 2003.)

POPKIN, Margaret és ROHT-ARRIAZA, Naomi, *Truth as Justice: Investigatory Commissions in Latin America*, in 1/20 LAW & SOCIAL INQUIRY (1995.)

POPOFF, Evo, *Inconsistency and Impunity in International Human Rights Law: Can the International Criminal Court Solve the Problems Raised by the Rwanda and Augusto Pinochet Cases*, in 33 GEORGE WASHINGTON INTERNATIONAL LAW REVIEW (2001.)

POWER, Samantha, „A PROBLEM FROM HELL” – AMERICA AND THE AGE OF GENOCIDE. (Flamingo – HarperCollins Publishers, London, 2003.)

PRIDE, EX-COMBATANT VIEWS OF THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION AND THE SPECIAL COURT IN SIERRA LEONE, (PRIDE: Post-conflict Reintegration Initiative for Development and Empowerment, 2002.), elérhető:
www.ictj.org/downloads/PRIDE%20report.pdf

Prosecutor visits Rwanda, in ICTR NEWSLETTER (2005. július)

RALSTON, John H. és FINNIN, Dara, *Investigating International Crimes: A Review of International Law Enforcement Strategies – Expediency v Effectiveness*, in THE LEGACY OF NUREMBERG: CIVILISING INFLUENCE OR INSTITUTIONALISED VENGEANCE? (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008.)

Representatives of the Rwandan National Gacaca Service visit the ICTR, in ICTR NEWSLETTER (2008. február)

RICHARDS, Paul, *Sierra Leone*, in ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY (Macmillan Reference USA, 2005.)

RIGBY, Andrew, JUSTICE AND RECONCILIATION – AFTER THE VIOLENCE (Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2001.)

ROBERTSON, Geoffrey, CRIMES AGAINST HUMANITY – THE STRUGGLE FOR GLOBAL JUSTICE. (Penguin Books, London, 2002.)

ROBINSON, Darryl, *Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions and the International Criminal Court*, in BRINGING POWER TO JUSTICE?: THE PROSPECTS OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT (McGill-Queen's University Press, Montreal, 2006.)

SACHS, Albie, *His name was Henry*, in AFTER THE TRC: REFLECTIONS ON TRUTH AND RECONCILIATION IN SOUTH AFRICA (Ohio University Press, Athens; David Philip Publishers, Cape Town, 2000.)

SALMÓN, Elizabeth és GAILLARD, Philippe, *Interview with Salomón Lerner*, in 88/862 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2006.)

SARKIN, Jeremy, *Promoting Justice, Truth and Reconciliation in Transitional Societies: Evaluating Rwanda's Approach in the New Millennium of Using Community Based Gacaca Tribunals to Deal with the Past*, in 2 INTERNATIONAL LAW FORUM DU DROIT INTERNATIONAL (2000.)

SARKIN, Jeremy és DALY, Erin, RECONCILIATION IN DIVIDED SOCIETIES, (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2007.)

SARKIN, Jeremy és DALY, Erin, *Too many questions, too few answers: reconciliation in transitional societies*, in 35 COLUMBIA HUMAN RIGHTS LAW REVIEW (2003-2004.)

SARKIN, Jeremy, *To prosecute or not to prosecute?*, in THE PROVOCATIONS OF AMNESTY: MEMORY, JUSTICE AND IMPUNITY, (AFRICA WORLD PRESS, TRENTON NJ, 2003.)

SASSÒLI, Marco, *Armed Conflicts in the Former Yugoslavia*, in HOW DOES LAW PROTECT IN WAR (International Committee of the Red Cross, Genf, 2003.)

SASSOLI, Marco, *Droit international pénal et droit pénal interne: le cas des territoires se trouvant sous administration internationale*, in LE DROIT PÉNAL À L'ÉPREUVE DE L'INTERNATIONALISATION (L.G.D.J.-Georg Éditeur-Bruylant, Párizs, Genf, Brüszzel, 2002.)

SCHABACKER, Emily W., *Reconciliation or Justice and Ashes: Amnesty Commissions and the Duty to Punish Human Rights Offenses*, in 12 NEW YORK INTERNATIONAL LAW REVIEW (1999.)

SCHABAS, William A., AN INTRODUCTION TO THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT (Cambridge University Press, Cambridge, 2004.)

SCHABAS, William A., *A synergistic relationship: the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission and the Special Court for Sierra Leone*, in 15/1-2 CRIMINAL LAW FORUM (2004.)

SCHABAS, William A., *Genocide Trials and Gacaca Courts*, in 3 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2005.)

SCHABAS, William A., *The Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission*, in ROADS TO RECONCILIATION, (Lexington Books, Lanham, Boulder, etc., 2005.)

SCHARF, Michael P., *The Amnesty Exception to the Jurisdiction of the International Criminal Court*, in 32 CORNELL INTERNATIONAL LAW JOURNAL (1999.)

SCHIFF, Benjamin N., *Do Truth Commissions Promote Accountability or Impunity? The Case of the South African Truth and Reconciliation Commission*, in POST CONFLICT JUSTICE (Transnational Publishers, Ardsley NY, 2002.)

SEIBERT-FOHR, Anja, *The Relevance of the Rome Statute of the International Criminal Court for Amnesties and Truth Commissions*, in 7 MAX PLANCK YEARBOOK OF UNITED NATIONS LAW (2003.)

SEILS, Paul, *The Limits of Truth Commissions in the Search for Justice: An Analysis of the Truth Commissions of El Salvador and Guatemala and Their Effect in Achieving Post-Conflict Justice*, in POST-CONFLICT JUSTICE (Transnational Publishers, Ardsley NY, 2002.)

SEILS, Paul és WIERDA, Marieke, *The International Criminal Court and Conflict Mediation*, (International Center for Transitional Justice, New York, 2005.), elérhető: www.ictj.org/en/news/pubs/index.html

SERMET, Laurent, *Essai sur les justifications de la Commission Vérité et Réconciliation*, in DROIT ET DÉMOCRATIE EN AFRIQUE DE SUD (Laurent Sermet & L'Harmattan, Párizs, Budapest, Torino, 2001.)

SHRIVER, Donald W., *Truth Commissions and Judicial Trials: Complementary or Antagonistic Servants of Public Justice?*, in THE PROVOCATIONS OF AMNESTY: MEMORY, JUSTICE AND IMPUNITY (Africa World Press, Trenton NJ, 2003.)

SIMONOVIC, Ivan, *Attitudes and Types of Reaction Toward Past War Crimes and Human Right Abuses*, in 29 YALE JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (2004.)

STAHN, Carsten, *Accommodating Individual Criminal Responsibility and National Reconciliation: the UN Truth Commission for East Timor*, in 95 THE AMERICAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW (2001.)

STAHN, Carsten, OLÁSOLO, Héctor és GIBSON, Kate, *Participation of Victims in Pre-Trial Proceedings of the ICC*, in 2/4 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2006.)

STAHN, Carsten, *Complementarity, Amnesties and Alternative Forms of Justice: Some Interpretive Guidelines for the International Criminal Court*, in 3 JOURNAL OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE (2005.)

STARITA, Massimo, *Amnesty for crimes against humanity: coordinating the state and individual responsibility for gross violations of human rights*, in IX ITALIAN YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW (1999.)

SULYOK Gábor, A HUMANITÁRIUS INTERVENCIÓ ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA. (Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.)

SUNGA, Lyal S., THE EMERGING SYSTEM OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW – DEVELOPMENTS IN CODIFICATION AND IMPLEMENTATION. (Kluwer Law International, The Hague/London/Boston, 1997.)

SZWARC, Josef, FACES OF RACISM (Amnesty International, London, 2001.)

TAVERNIER, Paul, *The Experience of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda*, in 321 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (1997.)

TEITEL, Ruti, *The Law and Politics of Contemporary Transitional Justice*, in 38 CORNELL INTERNATIONAL LAW JOURNAL (2005.)

TEJAN-COLE, Abdul, *The Complementary and Conflicting Relationship between the Special Court for Sierra Leone and the Truth and Reconciliation Commission*, 5 YEARBOOK OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW (2005.)

THOMPSON, Mark, *Yugoslavia*, in ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE AND CRIMES AGAINST HUMANITY, (Macmillan Reference USA, 2005.)

Unfulfilled Expectations: Community Views on CAVR's Community Reconciliation Process, in JUDICIAL SYSTEM MONITORING PROGRAM (2004.)

INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE AND CHILDREN. (No Peace Without Justice – UNICEF Innocenti Research Centre, Firenze, 2002.)

USHIMURA, Kei, BEYOND THE „JUDGEMENT OF CIVILIZATION” – THE INTELLECTUAL LEGACY OF THE JAPANESE WAR CRIMES TRIALS, 1946-1949 (The International House of Japan, Tokió, 2003.)

VAN DEN HERIK, Larissa J., THE CONTRIBUTION OF THE RWANDA TRIBUNAL TO THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LAW (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.)

VAN DER MERWE, Hugo, *Reconciliation and Justice in South Africa. Lessons fro the TRC's Community Interventions*, in RECONCILIATION, JUSTICE AND COEXISTENCE. THEORY AND PRACTICE (Lexington Books, Lanham, Boulder, etc. 2001.)

VAN ZYL, Paul, *Reality Demands: Truth and Justice after Kosovo*, in 39 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (2000.)

VAN ZYL, Paul, *Unfinished Business: The Truth and Reconciliation Commission's Contribution to Justice in Post-Apartheid South Africa*, in POST-CONFLICT JUSTICE (Transnational Publishers, Ardsley NY, 2002.)

VILLA-VICENCIO, Charles, *Getting on with life: a move towards reconciliation*, in LOOKING BACK REACHING FORWARD – REFLECTIONS ON THE TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION OF SOUTH AFRICA (University of Cape Town Press, Cape Town; Zed Books Ltd, London, 2000.)

VILLA-VICENCIO, Charles, *Rwanda: Balancing the Weight of History*, in THROUGH FIRE WITH WATER: THE ROOTS OF DIVISION AND THE POTENTIAL FOR RECONCILIATION IN AFRICA (Africa World Press, Trenton, NJ, etc., 2003.)

VILLA-VICENCIO, Charles, *Why perpetrators should not always be prosecuted: where the International Criminal Court and Truth Commission meet*, in 49 EMORY LAW JOURNAL (2000.)

VINCK, Patrick, PHAM, Phuong, STOVER, Eric, MOSS, Andrew és WIERDA, Marieke, RESEARCH NOTE ON ATTITUDES ABOUT PEACE AND JUSTICE IN NORTHERN UGANDA (International Center for Transitional Justice, Human Rights Center, University of California Berkeley, Payson Center for International Development, Tulane University, 2007.)

WAGNER, Natalie, *The development of the grave breaches regime and of individual criminal responsibility by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, in 850 INTERNATIONAL REVIEW OF THE RED CROSS (2003.)

WALDORF, Lars, *Rwanda's failing experiment in restorative justice*, in HANDBOOK OF RESTORATIVE JUSTICE (Routledge, London, 2006.)

WESSEL, Jared, *Judicial Policy-Making at the International Criminal Court: An Institutional Guide to Analyzing International Adjudication*, in 44 COLUMBIA JOURNAL OF TRANSNATIONAL LAW (2006.)

WILSON, Richard A., *Reconciliation and Revenge in Post-Apartheid South Africa*, in INTERNATIONAL LAW AND SOCIETY – EMPIRICAL APPROACHES TO HUMAN RIGHTS (Ashgate, Connecticut, 2007.)

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK, BÍRÓI DÖNTÉSEK

- Versailles-i szerződés, 1919. június 28.
- Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, San Francisco, 1945. június 26.
- A népiirtás büntetvényének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény, 1948. december 9.
- Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 1948. december 10.
- A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegek helyzetének javításáról szóló (első) genfi egyezmény, Genf, 1949. augusztus 12.
- Commentary on the I Geneva Convention of 12 August 1949, Genf, 1952.
- Commentary on the II Geneva Convention of 12 August 1949, Genf, 1960.
- Commentary on the III Geneva Convention of 12 August 1949, Genf, 1960.
- Commentary on the IV Geneva Convention of 12 August 1949, Genf, 1958.
- 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, I. Jegyzőkönyv, Genf, 1977. június 8.
- 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, II. Jegyzőkönyv, Genf, 1977. június 8.
- A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában kötött nemzetközi egyezmény, 1954. május 14.
- Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 1966. december 16.
- Bécsi egyezmény a szerződések jogáról, 1969. május 23.
- Nemzetközi egyezmény az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és megbüntetéséről, 1973. november 30.
- UN Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, 10 December 1984
- Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 1993. május 25. (2006. február 28-i módosítás szerint)
- Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 1994. november

8. (2006. október 13-i módosítás szerint)

- A mértéktelen sérülést okozó vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetve korlátozásáról szóló Egyezmény II. módosított jegyzőkönyve, 1996. május 3.
- Egyezmény a gyalogsági aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, valamint megsemmisítésükről, 1997. szeptember 18.
- Rome Statute of the International Criminal Court, 1998. július 17.
- Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court, 2002. szeptember 3-10.
- A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezményhez csatolt II. Jegyzőkönyv, 1999. március 26.
- Peace Agreement between the Government of Sierra Leone and the Revolutionary United Front, Lomé, 1999. július 7.
- Memorandum of Understanding between the Republic of Indonesia and the United Nations Transitional Administration in East Timor regarding Cooperation in Legal, Judicial and Human Rights Related Matters, 5-6 April 2000
- Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16.
- Statute of the Special Court for Sierra Leone. 2002. január 16.

- S.C. Res. 190, 9 June 1964, U. N. Doc. S/RES/190 (1964)
- S.C. Res. 191, 18 June 1964, U. N. Doc. S/RES/191 (1964)
- S.C. Res. 473, 13 June 1980, U. N. Doc. S/RES/473 (1980)
- S.C. Res. 581, 13 February 1986, U. N. Doc. S/RES/581 (1986)
- S. C. Res. 827, 25 May 1993, U. N. Doc. S/RES/827 (1993)
- S. C. Res. 827, 25 May 1993, U. N. Doc. S/RES/827 (1993)
- S. C. Res. 1246, 11 June 1999, U. N. Doc. S/RES/1246 (1999)
- S. C. Res. 1272, 25 October 1999, U. N. Doc. S/RES/1272 (1999)

- S.C. Res. 1315, 14 August 2000, U. N. Doc. S/RES/1315 (2000)
- S. C. Res. 1319, 20 September 2000, U. N. Doc. S/RES/1319 (2000)
- S. C. Res. 1319, 28 April 2005, U. N. Doc. S/RES/1599 (2005)

- UNTAET Regulation 2001/10 on the Establishment of a Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor, 13 July 2001
- UNTAET Regulation No. 1999/1 on the Authority of the Transitional Administration in East Timor, 27 November 1999
- UNTAET Regulation No. 1999/3 on the Establishment of a Transitional Judicial Service Commission, 3 December 1999

- Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity, 2005. február 8, E/CN.4/2005/102/Add.1
- Independent Study on Best Practices, Including Recommendations to Assist States in Strengthening their Domestic Capacity to Combat All Aspects of Impunity, by Diane Orentlicher, 60th Session of the Commission on Human Rights, 2004. február 27., E/CN.4/2004/88
- Report on the situation of human rights in Rwanda submitted by the Special Representative, Michel Moussali, 54th Session of the Commission on Human Rights, 1999. február 8., E/CN.4/1999/33
- United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice. „The Beijing Rules” 29 November 1985 A/RES/40/33
- Report of the Secretary-General on 'The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, S/2004/616, 2004. augusztus 23.
- Policy Paper on the Interests of Justice, 2007 szeptember, ICC-OTP-2007
- Letter from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, U. N. Doc. S/2005/96, 11 January 2005
- Letter from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, U. N. Doc. S/2005/104, 17 February 2005

- Mexico Peace Agreements – Provisions creating the Commission on Truth, Mexico City, 1991. április 27.
- Act No. 34 of 1995, Promotion of National Unity and Reconciliation Act. 26 July 1995 (South Africa)
- Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report, Vol. 6, Report of the Amnesty Committee (1998.)
- Special Court Agreement (Ratification) Act, 2002. elérhető: www.sc-sl.org/documents.html
- The Truth and Reconciliation Act. 22 February 2000 (Sierra Leone)
- Rules of Procedure and Evidence of the Special Court for Sierra Leone, 16 January 2002
- Final Report of the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission. 1. Fejezet, Executive Summary. elérhető: www.trcsierraleone.org/drwebsite/publish/v2c1.shtml
- Agreement between the Government of the Republic of Uganda and the Lord's Resistance Army/Movement on Accountability and Reconciliation, 29 June 2007
- Annexure to the Agreement on Accountability and Reconciliation between the Government of the Republic of Uganda and the Lord's Resistance Army/Movement, 19 February 2008

- *Advisory Opinion on Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, International Court of Justice, 28 May 1951

- *Velasquez Rodriguez case*, Inter-American Court of Human Rights, Series C No. 4, 29 July 1988
- *Prosecutor v. Duško Tadić*, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Decision on Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Case No. IT-94-1-T, 2 October 1995
- *Prosecutor v. Erdemovic*, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Judgement, Case No. IT-96-22-T, 29 November 1996
- *Prosecutor v. Furundžija*, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Judgement, Case No. IT-95-17/1-T, 10 December 1998
- *Barrios Altos vs. Perú*, Inter-American Court of Human Rights, Series C No. 75, 14 March 2001
- *Prosecutor v. Sam Hinga Norman*, Special Court for Sierra Leone, Decision on Preliminary Motion Based on Lack of Jurisdiction, Case No. SCSL-04-14-AR72(E), 31 May 2004
- *Almonacid Arellano et al. vs. Chile*, Inter-American Court of Human Rights, Series C No. 154, 26 September 2006
- *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, International Criminal Court, Case No. ICC-01/04-01/06 OA 13, 21 October 2008

FELHASZNÁLT INTERNETES OLDALAK

- Strategic Choices in the Design of Truth Commissions, elérhető: www.truthcommission.org/factor.php?fid=3&lang=en
- Trial Watch, 9 November 2007, elérhető: www.trial-ch.org/en/trial-watch/profile/db/facts/felicien_kabuga_96.html
- *Report on Trials in Pilot Gacaca Courts*, NATIONAL SERVICE OF GACACA JURISDICTIONS, 2007. november 5, elérhető: www.inkiko-gacaca.gov.rw/En/EnIntroduction.htm
- *Summary of Person Prosecuted for having committed Genocide*, NATIONAL SERVICE OF GACACA JURISDICTIONS, 2007. november 5, elérhető: www.inkiko-gacaca.gov.rw/En/EnIntroduction.htm
- *Rule of Law: Judiciary*, in EAST TIMOR UPDATE, elérhető: www.un.org/peace/etimor/untaetPU/ETupdateMGE.pdf (2000)
- *The Constitutionality of the Commission of truth and Friendship*. Justice Update 8/2005. elérhető: www.jsmp.minihub.org/News/March%202005/18mar05_jsmp_the_eng.htm
- Amnesty International: *Uganda: Agreement and Annex on Accountability and Reconciliation falls short of a comprehensive plan to end impunity*, 2008. március, AI Index: AFR 59/001/2008, elérhető: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR59/001/2008/en/5b9ec2da-f1e8-11dc-adcd-cdafd0ab0dfe/afr590012008eng.html>
- House of Commons: Research Paper 01/39, *The International Criminal Court bill*. 2001. elérhető: www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2001/rp01-039.pdf
- Human Rights Watch, *Benchmarks for Assessing Possible National Alternatives to International Criminal Court Cases Against LRA Leaders. A Human Rights Watch Memorandum*, 2007. május, elérhető: <http://hrw.org/backgrounder/ij/icc0507/>
- Human Rights Watch, *The June 29 Agreement on Accountability and Reconciliation and the Need for Adequate Penalties for the Most Serious*

- Crimes. Human Rights Watch's Second Memorandum on Justice Issues and the Juba Talks*, 2007. július, elérhető: <http://hrw.org/backgroundunder/ij/uganda0707/>
- Human Rights Watch, *Particular Challenges for Uganda in Conducting National Trials for Serious Crimes, Human Rights Watch's Third Memorandum on Justice Issues and the Juba Talks*, 2007. szeptember, elérhető: <http://hrw.org/eca/ugandamemo0907/>
 - Human Rights Watch, *Analysis of the Annex to the June 29 Agreement on Accountability and Reconciliation. Human Rights Watch's Fourth Memorandum on Justice Issues and the Juba Talks*, 2008. február, elérhető: <http://hrw.org/backgroundunder/ij/uganda0208/>
 - *Response to the Indonesian and East Timor governments to establish a Truth and Friendship Commission. Timor Leste National Alliance for International Tribunal letter to Kofi Annan.* elérhető: www.etan.org/news/2004/12etngo.htm
 - *Justice for Timor-Leste: Victims await further action from the Security Council to ensure perpetrators are held to account. Amnesty International Public Statement*, 2005. április 29. elérhető: www.jsmp.minihub.org/News/April%202005/29apr05_AI_justice%20for%20TL_eng.htm
 - *„Commission of Truth and Friendship” Seeks to End the Search for Justice whilst „Commission of Experts” Keeps it Alive.* (Judicial System Monitoring Programme Press Release, 2005) elérhető: [www.jsmp.minihub.org/Press%20Release/CTF&CoF/ComparingCTFandCoE\(e\).pdf](http://www.jsmp.minihub.org/Press%20Release/CTF&CoF/ComparingCTFandCoE(e).pdf)
 - *Overview of the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission Report*, elérhető: www.nuigalway.ie/human_rights/Docs/Publications/Sierra%20Leone%20Report/SL.TRC.Overview.pdf

MAGYAR NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ

Az értekezést előkészítő kutatások fő tematikai iránya a fegyveres konfliktust, illetve elnyomó rezsim uralmát követő átmeneti igazságszolgáltatás általános tárgyköre volt. Ezen belül a nemzetközi bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonását biztosító nemzetközi és nemzeti büntetőbírói hatóságok és a mellettük párhuzamosan működő alternatív mechanizmusok közül a tényfeltáró és békéltető bizottságok közötti viszony jelentette a kutatás közelebbi tárgyát. E problémakör elemzéséhez szükségessé vált a nemzetközi büntetőbíráskodás fejlődésének, a bírói testületek megbékélésre gyakorolt hatásának, a tényfeltáró és békéltető bizottságok működésének és a két intézménytípus egyidejű működésének vizsgálata.

Az értekezés első, alapfogalmakat tisztázó fejezetét követően a második fejezet átfogó képet ad a nemzetközi büntetőbírói testületek fejlődésének történetéről. Az általános ismertetésen kívül külön hangsúlyt kapott az egyes bírói fórumoknak az érintett társadalomra, a tényfeltárás és békéltetés folyamatára gyakorolt hatása. Ebben a szellemben jelennek meg a fejezet keretein belül a nürnbergi és tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszékek, az ENSZ által felállított, az egykori Jugoszláviában és Ruandában elkövetett bűncselekmények ügyében eljáró Nemzetközi Büntető Törvényszékek, valamint a későbbi fejezetben történő alaposabb elemzés miatt pusztán utalások formájában a Nemzetközi Büntetőbíróság.

A harmadik fejezetben kerül sor a Magyarországon kevésbé ismert tényfeltáró és békéltető bizottságok működésének bemutatására. A rövid múltra visszatekintő (1980-as években jelent meg latin-amerikai országokban) intézménytípus napjainkig leghatékonyabbnak nevezhető példája a Dél-Afrikában uralkodó apartheid rezsim megdöntését követően 1995-ben felállított testület. Éppen ezért a dél-afrikai helyzet jelentette a legmegfelelőbb esettanulmányt a bizottságok ismertetésének illusztrációjára. Különös figyelmet érdemelt a bizottság részét képező, egyedülálló Amnesztia Tanács működése, mely rávilágított egy lehetséges feltételes amnesztia-megítélésre vonatkozó bizottsági mandátum gyakorlásának reális korlátaira. Emellett górcső alá került a bizottság tényfeltáró tevékenysége, mely nyilvánvalóvá tette, hogy a büntetőbírói fórumokkal szemben ez az intézménytípus hatékonyabban szolgálja a

múltbeli események tisztázásának célját.

Ezek után az értekezés negyedik fejezetében találkozott a büntetőbírói fórumok és tényfeltáró és békéltető bizottságok működésével kapcsolatos kutatások fonala. Három esettanulmány teremtett alapot a kutatás megvalósítására. (1) Az 1994-ben sorra került népiirtást követő Ruandában létrehozott irreguláris gacaca büntetőbírói rendszer rávilágított az alternatív mechanizmusok és a büntetőbíráskodás összemosásában rejlő veszélyekre. (2) A polgárháborút követően 2002-ben felállított Sierra Leone-i Különleges Bíróság és a mellette egy időben működő tényfeltáró és békéltető bizottság közötti viszony szabályozatlansága és a két testület hatékonyságának ebből adódó csökkenése domborította ki azokat a problémaköröket, melyek tekintetében lehetséges és szükséges a kérdés jogi szabályozása. (3) A kelet-timori függetlenségi harcokat követően 2002-ben felállított bizottság és az Egyesült Nemzetek Szervezete által létrehozott Súlyos Büntettek Egysége közötti együttműködésre nézve már születtek ilyen jellegű és részletesebb szabályok, azonban a valóságban ezek végrehajtása elmaradt, ami magától értetődően veti fel az ENSZ ezzel kapcsolatos felelősségét.

Mindezen esettanulmányokból levont következtetések megjelennek az értekezés ötödik, utolsó fejezetében, ahol a nemzetközi büntetőbíráskodás napjainkban és a jövőben vélhetően legmeghatározóbb szereplője, a Nemzetközi Büntetőbíróság kerül a figyelem középpontjába. Főként elméleti jellegű gondolatmenetek jelennek meg a fejezeten belül azon problémakör vonatkozásában, hogy egy tényfeltáró és békéltető bizottság eljárása megfelelhet-e a Római Statútumban szereplő komplementaritás kritériumoknak. E tekintetben az Észak-Ugandában napjainkban is zajló polgárháborús helyzet jelenik meg, mint az elemzés tárgyává vált esettanulmány. Az értekezésben tárgyalt esettanulmányokból levont következtetések a Bíróság és a jövőben esetlegesen vele párhuzamosan működő tényfeltáró és békéltető bizottságok közötti együttműködés tekintetében kerültek alkalmazásra a lehetségesen felmerülő gyakorlati problémák megoldására, amely kérdés azonban további kutatómunkára is okot ad.

IDEGEN NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ (Summary)

The main focus of research, that was the basis of the thesis, has been the subject of transitional justice in societies emerging from an armed conflict or a repressive regime. The narrower topic of research has been the relationship between international and domestic criminal judicial bodies and truth and reconciliation commissions. In order to analyze this issue, it was essential to examine the development of international criminal courts, the effects of these judicial bodies on reconciliation, the functioning of truth and reconciliation commissions and the simultaneous functioning of the two institutions.

Following the first chapter of the thesis on the introduction of terminology, the second chapter gives an overall picture about the history of development of international criminal judicial bodies. Beyond the general introduction, a special emphasis has been given to the issue, what effects they have on the affected societies and the process of truth revealing and reconciliation. From this point of view appear the International Military Tribunals of Nuremberg and Tokyo, the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda, and due to the more detailed analysis in a following chapter only by reference, the International Criminal Court.

The functioning of truth and reconciliation commissions is introduced in the third chapter. The Truth and Reconciliation Commission established in 1995 in South Africa following the collapse of the apartheid regime can be called the most efficient one till today. Therefore, the South African situation became the most optimal case study for the introduction of the institution. Special consideration has been given to the functioning of the Amnesty Committee as an organ of the commission that indicated the limits of the quasi-judicial mandate of a commission. In addition, the truth revealing activity of the commission has been examined as well. This has made it obvious that this institution serves the aim of public clarification of past events better than criminal courts.

The issues regarding the functioning of criminal judicial bodies and truth and

reconciliation commissions have met in the fourth chapter of the thesis. Three case studies have been the basis of research. (1) The irregular gacaca system established in Rwanda after the 1994 genocide enlightened the dangers given by the mixture of criminal judicial and alternative justice mechanisms. (2) The lack of regulation in the case of the Special Court for Sierra Leone established in 2002 and the simultaneously functioning Truth and Reconciliation Commission illustrated the problem which issues of cooperation should be regulated by legal measures. (3) Regarding the cooperation between the commission established in 2002 in East Timor and the Serious Crimes Unit established by the United Nations such rules already existed on paper, although the enforcement of these rules was not ensured in practice. Obviously, this raised the question of responsibility of the UN as well.

The conclusion drawn by the case studies appear in the fifth, last chapter of the thesis, where the most significant actor of international criminal jurisdiction, namely the International Criminal Court is the topic of discussion. The central theoretical issue of this chapter is whether the process of a truth and reconciliation commission would be acceptable according to the complementarity criteria of the Rome Statute. In this regard, the practical example has been the situation of Northern Uganda. The main conclusions of the thesis were drawn in order to ensure a guideline for the solution of problems given by the possible cooperation between the Court and a truth and reconciliation commissions that will be subject of further research.

**DR. KIRS ESZTER DOKTORI ÉRTEKEZÉSE TÁRGYÁBAN
PUBLIKÁLT TANULMÁNYAI**

(2009. április 16.)

Idegen nyelvű publikációk:

-,„Possible models for the regulation of simultaneous functioning of Truth and Reconciliation Commissions and criminal courts” *In: Centre for Studies and Research in International Law and International Relations, Nijhoff Publishers, Leiden, megjelenés alatt*

-,„Challenges in the Post-genocide Rwanda regarding Criminal Accountability” *In: Minorités et droit international/Minorities and International Law, ed.: Kovács Péter, Bíbor Kiadó, 2008;*

-,„Cross road of criminal justice and reconciliation in post-conflictive societies” *In: Miscellanea Iuris Gentium, The Yearbook of the Jagellonian University Chair of Public International Law, Krakko, Vol. X-XI. 2007-2008;*

-,„The Special Court and the Truth and Reconciliation Commission for Sierra Leone” *In: East European and Russian Yearbook of International and Comparative Law, ed.: William E. Butler, The Vinogradoff Institute, Dickinson School of Law, The Pennsylvania State University, Vol. 1, 2007;*

-,„Introduction and critical remarks regarding the *Gacaca* system in Rwanda” *In: Miskolc Journal of International Law, ed.: Kovács Péter, Vol. 5 No. 1, 2008;*

-,„Contours of the mandate of truth commissions” *In: Miskolc Journal of International Law, ed.: Kovács Péter, Vol. 4 No. 1, 2007;*

-,„Problems related to the Establishment and Relation of the Special Court and the Truth and Reconciliation Commission for Sierra Leone” *In: Miskolc Journal of International Law, ed.: Kovács Péter, Vol. 3 No. 2, 2006;*

-,„Bridge between the Period of Violence and the Peaceful Living Together. Thoughts on the Reconciliation Process in South Africa ” *In: Miskolc Journal of International Law, ed.: Kovács Péter, Vol. 3 No. 1, 2006;*

-“Justice or Just Transition? Thoughts on the South African Reconciliation Process” *In: Miskolc Journal of International Law, ed.: Kovács Péter, Vol. 2 No. 1, 2005;*

Magyar nyelvű publikációk:

-,„A Nemzetközi Büntetőbíróság helye az átmeneti igazságszolgáltatásban, különös tekintettel az észak-ugandai eseményekre” *In: Közjogi Szemle, No. 1/3, HVG-ORAC Kiadó, 2008;*

-,„Gondolatok a Nemzetközi Büntetőbíróság komplementaritás kritériumainak rugalmas értelmezése kapcsán”, *In: Doktoranduszok Fóruma, Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa, 2008;*

-,„A büntetőjogi felelősségrevonás békéltetési folyamatban betöltött szerepe, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra” *In: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai, Bíbor Kiadó, megjelenés alatt*

-,„A dél-afrikai Tényfeltáró és Békéltető Bizottság amnesztiamegítélési és tényfeltárási gyakorlatával kapcsolatos kritikai megjegyzések” *In: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, TOMUS XXVI, Miskolc University Press, 2008;*

-,„A ruandai *gacaca* eljárás, avagy egy elhibázott igazságszolgáltatási kísérlet”, *In: Doktoranduszok Fóruma, Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa, 2007;*

-,„Az ex-jugoszláv törvényszék létrehozásának problematikája”, *In: Collega, No. X/2-3, Accursius Jogász Egylet, 2006;*

-,„A legitimitás és elismertség problémakörei a volt jugoszláv területeken elkövetett emberiség elleni bűntetteket vizsgáló törvényszék esetében”, *In: Sectio Juridica et Politica, TOMUS XXIV, Miskolc University Press, 2006;*

- „A Sierra Leone-i konfliktus háborús bűnöseinek felelősségre vonása és a békéltetés folyamata”, *In: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai, No. 7/1, Bíbor Kiadó, 2006;*

-,„Az 1973-as politikai fordulat évei Chilében a Nemzeti Tényfeltáró és Békéltető Bizottság Zárójelentésének tükrében”, *In: Doktoranduszok Fóruma, Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa, 2005;*

-,„Az ENSZ szerepe a Kelet-Timorban zajló békéltetési folyamatban”, *In: Sectio Juridica et Politica, TOMUS XXIII/2, Miskolc University Press, 2005;*

-,„Elegendő volt-e két év a békéltetés megvalósítására Kelet-Timorban?”, *In: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai, No. 6/1, Bíbor Kiadó, 2005;*

-„Híd az erőszak kora és a békés együttélés megvalósulása között. Gondolatok a dél-afrikai békéltetési folyamatról”, *In: Acta Humana*, No. 16/3, Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, 2005;

-„Amikor egy 'szivárvány-nemzet' szembesül a múlttal. Békéltetési Folyamat Dél-Afrikában”, *In: Collega*, No. IX/2, Accursius Jogász Egylet, 2005;

-„Igazságot vagy igazságos átmenetet? Gondolatok a nemzetközi büntető bírászkodás köréből”, *In: Doktoranduszok Fóruma, Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*, 2004;

-„A nemzetközi büntető bírászkodás története a második világháborút megelőzően”, *In: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, No. 5/1, Bíbor Kiadó, 2003.